

1/2024  
Бюлетень

# Верховенство ПРАВА ПРАВА ЛЮДИНИ



**Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах проти України**  
за період 01.01.2024 – 31.03.2024

**Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах проти інших держав**  
за період 01.01.2024 – 31.03.2024

**Рішення Європейського суду з прав людини**

**Окремі питання функціонування європейської системи захисту прав людини**

Бюлетень 4/2023

Верховенство права. Права людини

Публікацію підготовлено в межах та за підтримки проєкту Ради Європи «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду», який імплементується Відділом програм співробітництва Ради Європи.

Автори текстів та іншого матеріалу несуть виключну відповідальність за міркування, висловлені в цій роботі, й такі міркування не обов'язково відображають офіційну позицію Ради Європи.

Дозволяється відтворення уривків публікації (до 500 слів) за умови некомерційного використання, збереження цілісності тексту, контексту та надання повної інформації, яка не повинна жодним чином вводити читача в оману щодо характеру, обсягу чи змісту тексту. Необхідно обов'язково зазначити джерело тексту:  
«© Рада Європи, рік видання».

Усі інші запити щодо відтворення або перекладу цієї публікації або будь-якої її частини повинні адресуватися Директорату комунікацій Ради Європи (F-67075 Strasbourg Cedex або [publishing@coe.int](mailto:publishing@coe.int)).

Переклад рішень Європейського суду з прав людини в цій публікації не є офіційним перекладом. Рішення мовою оригіналу та офіційні переклади, за наявності, доступні в базі даних HUDOC (<https://hudoc.echr.coe.int/>).

Важливо пам'ятати, що для застосування практики Європейського суду з прав людини при вирішенні судових справ, необхідно ознайомитись із повним текстом рішення Суду.

Над текстом видання працювали:

Ірина Кушнір, менеджерка проєкту Ради Європи «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду»

Валентина Кумеда, національна консультантка проєкту Ради Європи

Оформлення обкладинки, дизайн та верстка:  
ТОВ «К.І.С.»

Фото: © shutterstock

© Рада Європи, серпень 2024

COUNCIL OF EUROPE



CONSEIL DE L'EUROPE

# ЗМІСТ

<b>I. Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах проти України</b> .....	<b>4</b>
1. Рішення Європейського суду з прав людини .....	5
2. Ухвали про визнання заяв неприйнятними .....	20
3. Ухвали щодо вилучення заяв із реєстру справ Суду .....	22
4. Справи, комуніковані Європейським судом з прав людини Уряду України .....	24
<b>II. Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах проти інших держав</b> .....	<b>26</b>
1. Рішення Європейського суду з прав людини у справах проти інших держав .....	27
<b>III. Рішення Європейського суду з прав людини</b> .....	<b>57</b>
1. Ухвала у справі «Футорняк проти України» .....	58
2. Ухвала у справі «Думбрава проти України» .....	65
3. Рішення «Пайонк та інші проти Польщі» .....	68
4. Рішення «Жданок проти Латвії (№ 2)» .....	118
<b>IV. Окремі питання функціонування європейської системи захисту прав людини</b> .....	<b>138</b>
<b>V. Показчик справ, вказаних у розділах I та II</b> .....	<b>144</b>

# **I. Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах проти України**

за період 01.01.2024 – 31.03.2024



# 1. Рішення Європейського суду з прав людини

## 1. Цеге фон Мантейфель проти України (*Tsyoge Fon Manteyfel v. Ukraine*) від 11.01.2024, заява № 29804/16

Суд постановив відносно заявниці рішення про примусове психіатричне лікування (параноїдальна шизофренія) у кримінальному провадженні за обвинуваченням у вбивстві. Вона перебувала в психіатричних лікарнях під різними режимами нагляду більш ніж 7 років. Незважаючи на те, що через півроку після прийняття останнього судового рішення про продовження примусового лікування відповідне питання не переглядалось згідно Закону України «Про психіатричну допомогу», заявницю продовжували примусово утримувати у психіатричному закладі ще 9-ть місяців (виписано та переведено на амбулаторне лікування відповідно до судових рішень, якими були відхилені клопотання лікарні, подані пізніше шестимісячного строку). Національними судами тримання заявниці у лікарні протягом вказаного періоду було визнано незаконним та присуджено компенсацію моральної шкоди.

**Визнано порушення п. 1 ст. 5 Конвенції** у зв'язку з незаконністю тримання заявниці в лікарні протягом 9-ти місяців. Хоча присуджена сума відшкодування (на відповідний час еквівалентна 1 000 євро) була значно

меншою ніж розмір компенсації у подібних справах ЄСПЛ (див. справу «*М. проти України*», 12 000 євро), заявниця її не оскаржувала в національних судах та не пояснила причин. Тому вона не може скаржитися до Суду у зв'язку з цим питанням. Однак за відсутності доказів, що присуджена сума була сплачена заявниці, Суд вирішив, що заявниця все ще може вважатися потерпілою від порушення пункту 1 статті 5 Конвенції та погодився з висновками національних судів, що її перебування в лікарні протягом відповідного періоду було незаконним.

**Визнано порушення п. 4 ст. 5 Конвенції.**

Інші скарги відхилено.

**Розмір сатисфакції:** 2 600 євро відшкодування моральної шкоди заявниці, 1 000 євро відшкодування судових витрат на рахунок представника заявниці.

**Ключові слова:** примусове психіатричне лікування, незаконне тримання в лікарні, виплата компенсації за незаконне тримання в лікарні

## 2. Григоров проти України (*Grygorov v. Ukraine*) від 11.01.2023, заява № 44442/13

Заявника було визнано винним у порушенні правил дорожнього руху та закрито справу за спливом строку давності. Повне рішення суду було надано йому через 19 днів з дня проголошення. Апеляційний суд відхилив апеляційні скарги заявника та його адвоката, оскільки вони були подані з порушенням строку на оскарження. Суд зазначив, що відповідно до закону апеляційна скарга повинна бути подана протягом 10-ти днів з дня проголошення рішення, незалежно від дати отримання його копії.

**Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції** у зв'язку з тим, що заявнику не було надано копію рішення суду

невідкладно, позбавивши його, таким чином, можливості подати апеляційну скаргу протягом встановленого законом строку. При цьому, Суд звернув увагу, що в національному законодавстві не передбачено винятків з правила щодо строку для подання апеляційної скарги, незалежно від причин пропуску, які можуть бути наведені стороною.

**Розмір сатисфакції:** 3 000 євро відшкодування моральної шкоди.

**Ключові слова:** доступ до суду, строк апеляційного оскарження



### 3. Шмакова проти України (*Shmakova v. Ukraine*) від 11.01.2024, заява № 70445/13

У 2009 році міська рада виділила заявниці земельну ділянку з комунальної власності для індивідуального будівництва. Заявниця отримала акт на право власності і у 2012 році завершила будівництво. При цьому, у 2011 році прокурор подав позов в інтересах держави про визнання недійсним рішення міської ради, оскільки спірна земельна ділянка вже була надана в постійне користування державному підприємству (заводу) для будівництва школи та дитячого садка. На час розгляду справи підприємство вже було реорганізовано. Суд скасував рішення місцевої ради, після чого прокурор ініціював розгляд справи про скасування права власності заявниці та повернення відповідної земельної ділянки.

**Визнано порушення ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції** у зв'язку з тим, що позбавлення заявниці права власності на землю без будь-якої форми компенсації або відшкодування не забезпечило справедливого балансу між вимогами суспільного інтересу, якщо такий існував, та правом заявниці на мирне володіння своїм майном:

1) Позбавлення заявниці права власності було законним. Суди провели детальний аналіз реорганізації заводу та правонаступництва з посиланням на норми законодавства. При цьому, позбавлення права власності в суспільних інтересах з метою повернення державі земельної ділянки, виділеної для будівництва школи та дитячого садка, могло бути легітимною метою. Однак, завод не працював багато років, спірна земельна ділянка фактично ніколи ним не використовувалась і на ній не було жодних об'єктів, які б йому належали, що не заперечувалось Урядом. Водночас, Уряд не пояснив чому, у разі наявності суспільного інтересу у будівництві школи та дитячого садочку, земельна ділянка стільки років не використовувалась та чи існувала ще така потреба.

2) У контексті анулювання помилково наданих майнових прав, Суд зазначив, що принцип «належного врядування» може накладати на органи влади зобов'язання оперативно виправити свою помилку, а також вимагати виплати належної компенсації або іншого виду відповідного відшкодування попереднім добросовісним власникам.

Так, заявниця отримала земельну ділянку та необхідні документи на неї добросовісно. Пізніше вона отримала всі необхідні дозволи та документи на збудований на ділянці будинок від того ж органу міської ради. Хоча Уряд посилався на засудження одного з працівників управління земельних ресурсів міської ради за зловживання повноваженнями у питаннях виділення земельних ділянок, не стверджувалось, що це мало якийсь стосунок до ситуації заявниці чи її причетність до цього.

3) У 2012 році міська рада припинила право заводу на постійне користування земельною ділянкою у зв'язку з несплатою земельного податку.

4) Хоча заявниця отримала земельну ділянку безоплатно, вона все ще володіла збудованим на ній будинком, і не було виключено, що за обставин, які виникли, вона могла зіткнутися з певними труднощами в подальшому. Таким чином, їй було завдано шкоди.

**Розмір сатисфакції:** 11 000 євро відшкодування *матеріальної та моральної шкоди*.

**Ключові слова:** право на мирне володіння майном, позбавлення права власності, належне урядування, скасування права на майно, що було отримано добросовісно

### 4. Будівельно-інвестиційна група 1 проти України (*Budivelno Investytsiyna Grupa 1 v. Ukraine*) від 11.01.2024, заява № 56903/10

В основному рішенні по справі ЄСПЛ встановив порушення ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції у зв'язку зі скасуванням органом місцевої влади свого попереднього рішення про надання в оренду компанії-заявнику земельної ділянки для будівництва та визнанням такої ділянки зоною громадського скверу. Зокрема, було встановлено серйозні недоліки в діях місцевих органів влади, які, з одного боку, надали дозвіл на будівництво, незважаючи на занепокоєння громадськості, а з іншого — не розглянули жодних альтернативних рішень для пом'якшення негативних наслідків для компанії-заявника від розірвання договору оренди. Відхиляючи вимогу компанії-заявника про компенсацію,

національні суди не здійснили необхідного балансу між приватними інтересами та інтересами суспільства, а також не навели достатніх підстав у своїх рішеннях. У цьому рішенні розглядалось питання щодо суми відшкодування компанії-заявнику завданої шкоди.

**Відмовлено у задоволенні вимоги про відшкодування матеріальної шкоди** за неможливість отримати компенсацію за втрату права оренди спірної земельної ділянки. Компанія-заявник уклала договір з іноземною компанією про інвестування в будівельний проект. Згідно договору саме інвестор мав фінансувати будівництво та стати повним власником об'єктів, що мали бути збудовані на земельній ділянці, а компанія-

заявник, у свою чергу, повинна була отримати винагороду. Тому наданий висновок оцінювача (визначено вартість вказаного активу як різницю між ймовірним доходом від продажу об'єктів, що могли бути збудовані на цій ділянці, та вартістю будівельних робіт) визнано такими, що не стосуються ситуації заявника, відповідно, нерелевантними. Суд взяв до уваги звіт Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України.

Визнано недоцільність винесення рішення по питанню відшкодування штрафу за невиконання компанією-заявником зобов'язань за інвестиційним договором. На час розгляду справи компанія-заявник не сплатила присуджений господарським судом штраф, а також не було відкрито відповідного виконавчого провадження. До того ж, компанія-заявник не надала пояснень, чому рішення господарського суду не було оскаржено.

**Присуджено компенсацію за упущену вигоду** на засадах справедливості у розмірі 100 000 євро. Поданий компанією-заявником розрахунок на 12 млн. дол. США

не враховував низку факторів (в тому числі необхідність сплати податків), а точний розмір шкоди за обставин справи визначити було неможливо.

Не прийнято рішення за вимогою про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок шкоди репутації компанії-заявника. Причинно-наслідковий зв'язок між стверджуваною шкодою репутації та порушеннями, визнаними Судом, відсутній. Компанією-заявником не було надано конкретної інформації про вплив рішень місцевої влади на її господарську діяльність за визначеними практикою Суду критеріями в цьому контексті.

**Розмір сатисфакції:** 100 000 євро відшкодування *матеріальної шкоди* за упущену вигоду, 1 186 євро *відшкодування судових витрат* в національних судах, 12 232 євро *відшкодування судових витрат* під час провадження в ЄСПЛ.

**Ключові слова:** право на мирне володіння майном, розірвання договору оренди землі в загальних інтересах, відшкодування шкоди

## 5. Мухтаркулиєв та інші проти України (Mukhtarkulyyev and others v. Ukraine) від 18.01.2024, заяви №№ 57031/21, 57034/21, 2499/22, 4213/22, 4216/22, 33925/22

Скарги заявників стосувались неналежних умов тримання під вартою (переповненість, відсутність свіжого повітря, відсутність або неналежна якість постільної білизни, відсутність приватності під час користування туалетом, відсутність або обмежений доступ до душу, цвіль, гризуни та комахи в камері тощо), зокрема, у Київському слідчому ізоляторі, Дніпровській установі виконання покарань № 4.

**Визнано порушення ст. 3 Конвенції** у зв'язку з неналежними умовами тримання під вартою та **ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг (за заявами всіх заявників).

**Визнано порушення п. 3 ст. 5 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю тримання під вартою під час досудового розслідування (за заявою першого заявника — більш ніж 5 р. 1 м. 14 дн., другого — 3 р. 9 м. та 9 дн.), а також з огляду на наведення судом підстав

тримання під вартою, які з часом стали неналежними, прийняття спільних для декількох осіб рішень про тримання під вартою.

**Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю кримінального провадження за заявами першого та другого заявників (більш ніж 5 р. 1 м. 14 д., перша інстанція) та **ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

**Розмір сатисфакції:** 9 800 євро, 9 800 євро, 4 000 євро, 5 600 євро відшкодування *моральної та матеріальної шкоди* першому-четвертому заявникам відповідно, по 250 євро *відшкодування судових витрат* першому та другому заявникам.

**Ключові слова:** тримання під вартою, умови тримання, тривалість кримінального провадження

**6. Салков та інші проти України (Salkov and others v. Ukraine) від 18.01.2024, заяви №№ 13087/17, 18378/17, 20605/17, 1532/18, 19904/18, 38183/18, 57092/18, 2370/19, 12788/19, 38492/21, 3741/23**

Заявники скаржились на надмірну тривалість цивільних проваджень (по справі першого заявника — 6 р. 6 міс. та 5 дн., три інстанції; другого — 6 р. 10 міс. та 9 дн., три інстанції; третього — 6 р. 7 міс. та 4 дн., три інстанції; четвертого — більше ніж 9 р. та 4 дн., три інстанції; п'ятого — 6 р. 5 міс. та 24 дн., три інстанції; шостого — 7 р. 1 міс. та 13 дн., три інстанції; сьомого — більше ніж 8 р. 10 міс. та 5 дн., три інстанції; восьмої — більше ніж 16 р. 11 міс. та 2 дн., перша інстанція; дев'ятого — 7 р. 4 міс. та 23 дн., три інстанції; десятого — більше ніж 4 р. 7 міс. та 18 дн., перша інстанція; одинадцятої — 8 р. 5 міс. та 7 дн., три інстанції).

**Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю цивільних проваджень та **порушення ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

**Розмір сатисфакції:** 900 євро, 900 євро, 900 євро, 1 800 євро, 600 євро, 900 євро, 2 300 євро, 8 400 євро, 900 євро, 1 500 євро, 1 200 євро першому-одинадцятій заявникам відшкодування *моральної та матеріальної шкоди*.

**Ключові слова:** тривалість цивільного провадження, розумний строк

**7. Козачук та інші проти України (Kozachuk and others v. Ukraine) від 18.01.2024, заяви №№ 6295/17 18376/17 23943/17 42791/17 19926/18 47105/18 49026/18 986/19 20890/19 20909/19 44695/19**

Заявники скаржились на надмірну тривалість цивільних проваджень (по справі першого заявника — більше ніж 8 р. 7 міс. та 7 дн., три інстанції; другого — 6 р. та 21 дн., три інстанції; третього — 6 р. 1 міс. та 24 дн., три інстанції; четвертого — 6 р. 11 міс. та 17 дн., три інстанції; п'ятого — 6 р. та 8 дн., три інстанції; шостого — 6 р. 3 міс. та 19 дн., три інстанції; сьомої — 6 р. 2 міс. та 17 дн., три інстанції; восьмої — 7 р. 5 міс. та 10 дн., три інстанції; дев'ятого — 7 р. 8 міс. та 18 дн., три інстанції; десятого — 5 р. 5 міс. та 5 дн., дві інстанції; одинадцятої — 6 р. 10 міс. та 6 дн., три інстанції).

**Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю цивільних проваджень та **порушення ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

**Розмір сатисфакції:** 1 800 євро, 600 євро, 600 євро, 900 євро, 600 євро, 600 євро, 600 євро, 1 200 євро, 1 600 євро, 1 200 євро, 900 євро першому-одинадцятій заявникам відшкодування *моральної та матеріальної шкоди*.

**Ключові слова:** тривалість цивільного провадження, розумний строк

**8. Агеєв та інші проти України (Ageyev and others v. Ukraine) від 18.01.2023, заяви №№ 39666/16, 27733/21, 57905/21**

**Визнано порушення п. 4 ст. 5 Конвенції** з у зв'язку з недоліками у провадженні щодо перегляду законності тримання під вартою: відсутність перегляду рішень про тримання під вартою без зволікання (за заявою другого та третього заявників); відсутність заявника на слуханнях про тримання під вартою не з вини заявника (за заявою першого заявника).

**Визнано порушення п. 5 ст. 5 Конвенції** у зв'язку з відсутністю відшкодування або надання неналежного від-

шкодування за порушення п. 4 ст. 5 Конвенції за заявою другого заявника.

**Розмір сатисфакції:** по 500 євро відшкодування *моральної шкоди* та по 250 євро *відшкодування судових витрат* всім трьом заявникам.

**Ключові слова:** перегляд рішення про тримання під вартою, розумний строк



## 9. Єфремов та Тамков проти України (*Yefremov and Tamkov v. Ukraine*) від 18.01.2024, заяви №№ 52812/16, 59051/21

**Визнано порушення п. 3 ст. 5 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю тримання під вартою під час досудового розслідування (за заявою першого заявника — 2 р. 11 міс. та 23 дн.; другого — 2 р. 9 міс. та 30 дн.; окремі особливості справ: використання припущень за відсутності доказів про ризики втечі або перешкодження правосуддю; наведення та повторення судами під час розгляду справи підстав, які з часом стали неналежними; ненадання оцінки особистого становища заявника для зменшення ризику вчинення повторного правопорушення, змови чи втечі; не розглянуто мож-

ливість застосування інших запобіжних заходів; непровадження процесуальних дій з належною ретельністю під тримання під вартою).

Інші скарги відхилено.

**Розмір сатисфакції:** по 1 800 євро відшкодування моральної та матеріальної шкоди та по 250 євро відшкодування судових витрат.

**Ключові слова:** тримання під вартою, розумний строк, перегляд рішення про тримання під вартою

## 10. Ролік та Шандра проти України (*Rolik and Shandra v. Ukraine*) від 18.01.2024, заяви №№ 13921/17, 54870/21

**Визнано порушення п. 3 ст. 5 Конвенції** у зв'язку з відсутністю відповідних та достатніх підстав для тримання під вартою (використання припущень за відсутності доказів про ризики втечі або перешкодження правосуддю; ненадання оцінки особистого становища заявника для зменшення ризику вчинення повторного

правопорушення, змови чи втечі; не розглянуто можливість застосування інших запобіжних заходів).

**Розмір сатисфакції:** по 2 000 євро відшкодування моральної шкоди та по 250 євро відшкодування судових витрат.

**Ключові слова:** тримання під вартою, обґрунтованість рішення про тримання під вартою

## 11. Радченко та Абрамов проти України (*Radchenko and Abramov v. Ukraine*) від 18.01.2024, заяви №№ 5312/20, 22627/20

Заявники, головним чином, скаржилися на неналежну медичну допомогу під час тримання під вартою (по справі першої заявниці: кардіоміопатія, хронічний гепатит, хронічний панкреатит, виразкова хвороба, концевія, прогресуюча енцефалопатія та ін.; відсутність/затримка медичного обстеження, медикаментозної терапії, встановлення дієти — більше 4 р. 7 міс. та 23 дн.; по справі другого заявника: серцеві захворювання, гіпертонічний криз, діабет, внутрішня резорбтивна гідроцефалія, відсутність/затримка консультації спеціаліста, медичного огляду та обстеження — 1 р. 6 міс. та 20 дн.).

**Визнано порушення ст. 3 Конвенції** у зв'язку неналежною медичною допомогою під час тримання заявників під вартою та **ст. 13 Конвенції** за заявою другої заявниці з огляду на відсутність у національному за-

конодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

**Визнано порушення п. 3 ст. 5 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю тримання під вартою під час досудового розслідування за заявою другого заявника (більше ніж 4 р. 3 міс. та 9 дн., тримання під вартою на стандартних підставах без достатньої оцінки ризиків) **та порушення п. 5 ст. 5 Конвенції** у зв'язку з відсутністю в національному законодавстві відшкодування за відповідні правопорушення.

**Розмір сатисфакції:** 7 500 євро та 9 750 євро відшкодування моральної та матеріальної шкоди першій та другому заявникам відповідно та по 250 євро відшкодування судових витрат кожному заявнику.

**Ключові слова:** тримання під вартою, медична допомога під час тримання під вартою

## 12. Кентеш та Бородиня проти України (*Kentesh and Borodunya v. Ukraine*) від 18.01.2024, заяви №№ 44244/19, 26300/22

У 2005 році тіло сина *першої заявниці* було знайдено в його квартирі. Прокурор відмовив у порушенні кримінальної справи за фактом смерті у зв'язку з відсутністю складу злочину. Відповідні рішення були скасовані як передчасні та прийняті без дослідження всіх обставин справи. При цьому, було вказано на необхідність проведення низки додаткових слідчих дій (огляд місця події; допит свідків та експертів; перевірка показань заявниці і свідків та усунення суперечностей у них; призначення додаткових судових експертиз; витребування інформації про телефонні дзвінки, здійснені на телефон потерпілого, тощо). Кримінальне провадження було відкрито лише через 1,5 роки з дня події, а пізніше кілька разів його припиняли та поновлювали згідно вказівок прокурора. У 2015 році правопорушення було перекваліфіковано на вбивство, однак обвинувачення нікому не було пред'явлено. Розслідування триває.

*Недоліки справи:* ухвали про відмову в порушенні справи, винесені без належного дослідження обставин справи; не вжиття достатніх заходів на досудовому етапі розслідування; недостатня ретельність та оперативність, що підірвало здатність органів влади встановити обставини справи; недоліки розслідування, визнані безпосередньо національними органами.

Тіло доньки *другого заявника* було знайдено біля багатоквартирного будинку, де вона проживала. Того ж дня було розпочало кримінальне провадження за фактом доведення до самогубства. Другий заявник стверджу-

вав, що його доньку вбив В., який мав з нею зв'язок, а також жорстоко поведився з іншими жінками. Згідно судово-медичної експертизи смерть жінки настала внаслідок падіння з висоти. Справу було закрито за відсутністю складу злочину, однак пізніше поновлено. Попереднє розслідування визнано неефективним, справу передано до іншого слідчого відділу та об'єднано зі справою щодо підпалу автомобіля жінки, з якою В. також мав зв'язок. В ході слідства з огляду на складність справи у 2021 році було змінено групу прокурорів. Провадження триває.

*Недоліки справи:* непроведення перевірки різних версій подій; невжиття достатніх заходів на досудовому етапі розслідування; відсутність реальної спроби слідчих органів провести ретельне розслідування; недостатня ретельність та оперативність, що підірвало здатність органів влади встановити обставини справи; недоліки розслідування, визнані безпосередньо національними органами.

**Визнано порушення п. 1 ст. 2 Конвенції** у зв'язку з неефективним розслідуванням смертей родичів заявників, які не були результатом дій представників держави.

**Розмір сатисфакції:** по 6 000 євро відшкодування моральної шкоди та по 250 євро відшкодування судових витрат обом заявникам.

**Ключові слова:** ефективне розслідування, смерть родичів заявників, до якої непричетні представники держави

## 13. Миронюк та інші проти України (*Myronyuk and others v. Ukraine*) від 18.01.2024, заяви №№ 10853/16, 55637/18, 35581/21

У 2013 році *перший заявник* зазнав нападу від групи приватних осіб. Він отримав перелом нижньої щелепи та розрив лівої барабанної перетинки. Було відкрито кримінальне провадження за фактом нанесення заявнику тілесних ушкоджень. Прокуратура та суд визнали бездіяльність слідчого та неефективність розслідування (триває).

*Недоліки справи:* невжиття необхідних заходів для ретельного розслідування справи; невинуваті та тривалі періоди бездіяльності; загальний затяжний характер розслідування та судового розгляду; недоліки розслідування, визнані безпосередньо національними органами.

У 2015 році *другого заявника*, працівника поліції, який перебував при виконанні службових обов'язків, поби-

ли приватні особи. Було відкрито кримінальне провадження та встановлено одного з правопорушників.

*Недоліки справи:* невжиття необхідних заходів для ретельного розслідування справи; неодноразове повернення справи на додаткове розслідування; недоліки розслідування, визнані безпосередньо національними органами.

У 2011 році *третій заявник*, особа з повною втратою зору, отримав серйозне ножове поранення в живіт під час бійки з А. на автобусній зупинці. Пізніше справу було перекваліфіковано на неумисне тілесне ушкодження, отримане заявником під час падіння на іншу особу. Докази, в тому числі ніж, були втрачені поліцією. Крім того, апеляційний суд сім разів повертав справу на новий розгляд через процесуальні недоліки під час досудового розслідування (невстановлення фактич-

них обставин справи, ненадання заявнику доступу до матеріалів справи) та розгляду справи в суді першої інстанції (недослідження доказів у справі, в тому числі втрачені речові докази, необґрунтованість рішення). Врешті решт, справу закрито за спливом строку позовної давності.

*Недоліки справи:* загальний тривалий період розслідування та судового розгляду; незабезпечення права заявника на ефективну участь у розслідуванні; недоліки розслідування, визнані безпосередньо національними органами.

**Визнано порушення ст. 3 Конвенції** у зв'язку з не-ефективним розслідуванням випадків жорстокого поводження, вчиненого приватними особами, або за обставин, що виключають причетність представників держави.

**Розмір сатисфакції:** по 3 000 євро відшкодування моральної шкоди кожному заявнику та по 250 євро відшкодування судових витрат першому та третьому заявникам.

**Ключові слова:** ефективне розслідування, жорстоке поводження, вчинене приватними особами

#### 14. Білокінь та інші проти України (Bilokin and others v. Ukraine) від 08.02.2024, заяви №№ 3779/14, 7849/17, 27964/21

Заявники скаржились на надмірну тривалість кримінальних проваджень (по справі першого заявника — 18 р. 6 міс., три інстанції; другої — 14 р. 1 міс. та 4 дн., дві інстанції; третього — більше ніж 7 р. 5 міс. та 7 дн., дві інстанції).

**Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю кримінальних проваджень та **порушення ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність

у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

**Розмір сатисфакції:** 7 200 євро, 2 400 євро та 1 800 євро відшкодування матеріальної та моральної шкоди першому-третьому заявникам відповідно.

**Ключові слова:** тривалість кримінального провадження, розумний строк

#### 15. Єсічко та інші проти України (Yesichko and others V. Ukraine) від 08.02.2024, заява №№ 35659/13

Заявниці (мати та дві неповнолітні доньки) проживали разом з паном Т. (батьком першої заявниці) та двома іншими родичами в комунальній кімнаті (14 кв. м.). За дозволом колишнього директора підприємства, в управлінні якого перебував багатоквартирний будинок, без ордеру на жиле приміщення заявниці зайняли сусідню кімнату, яка знаходилась в тій же комунальній квартирі та раніше використовувалась як комора (10 кв. м.). За власний рахунок вони зробили там ремонт для подальшого проживання. Пізніше, міська адміністрація подала позов про виселення заявниць у зв'язку тим, що вони зайняли кімнату самовільно. В свою чергу, заявниці подали зустрічний позов про видачу ордеру на жиле приміщення. Врешті решт, апеляційний суд задовольнив скаргу підприємства та постановив виселити заявниць.

**Визнано порушення ст. 8 Конвенції.** Зокрема, судові рішення про виселення заявниць з житла, що перебуває у комунальній власності, становило втручання в їхнє право на повагу до житла.

Таке втручання могло переслідувати законну мету та мало певне підґрунтя у національному законодавстві,

зокрема у положеннях ст. 58 і ст. 116 Житлового кодексу України. Водночас, в аргументації рішення апеляційного суду першорядного значення було надано саме факту зайняття заявницями спірної кімнати без ордеру. При цьому, суд не розглянув аргументи заявників щодо нестабільності їхнього становища або особливостей обставин, за яких вони вселилися до спірної кімнати. Крім того, не вбачалось, що суд робив будь-які спроби зважити бажання міської адміністрації звільнити спірну кімнату на користь невизначених третіх осіб проти тверджень заявниць щодо життєвої необхідності збереження місця їхнього проживання. Національні органи влади не навели достатні підстави для доведення існування нагальної суспільної потреби у виселення або обґрунтованість пропорційності такого виселення у розумінні ст. 8 Конвенції.

**Розмір сатисфакції:** 4 500 євро відшкодування моральної шкоди та 2 000 євро судових витрат.

**Ключові слова:** виселення з житла, баланс інтересів при виселенні з житла

## 16. Сторожук та Кононов проти України (*Storozhuk and Kononov v. Ukraine*) від 08.02.2024, заяви №№ 13577/16, 48768/16

За заявою *першого заявника*: Заявник почав сперечатися з старшим офіцером міліції та звинувачував його у перешкоджанні огляду його автомобіля, який зазнав ушкоджень внаслідок пожежі. У відповідь старший офіцер наказав своїм двом підлеглим затримати його. Поліцейські скрутили руки заявника за спиною та підняли їх догори, старший офіцер декілька разів ударив заявника кийком у такому положенні та наказав замкнути його у відсіку для затриманих у службовому автомобілі доки не буде завершено огляд автомобіля та місце пожежі. Через певний час заявника доставили до наркологічного диспансеру, де він пройшов освідування з метою виявлення стану алкогольного сп'яніння. На повторні скарги заявника щодо болю в руці його доставили до лікарні та госпіталізували з переломом правої плечової кістки. Жодних документів щодо підстав застосування наручників, тримання заявника в поліцейській машині та доправлення до наркологічного диспансеру складено не було. Старшого офіцера було визнано винним у зловживанням службовим становищем у зв'язку з необґрунтованим застосуванням сили та незаконним затриманням заявника, однак звільнено від відповідальності за спливом строку давності. Справа перебуває на розгляді апеляційного суду.

*Ключові аспекти*: 1) Органи влади не довели, що тілесні ушкодження заявника були отримані в результаті законного застосування сили, або що не було жорстокого поводження. 2) Розслідування було розпочато лише через 4 міс. з дня подання заяви. 3) Справу було передано з поліції до прокуратури лише у 2012 році (відсутність незалежності початкового розслідування). 4) Справу неодноразово повертали на повторне розслідування з огляду на недоліки, визнані національними судами. 5) Провадження триває вже понад 12 років.

За заявою *другого заявника*: Як стверджував заявник, співробітники райвідділу міліції зупинили його на вулиці та змусили сісти до службового автомобіля. Вони спочатку відвезли його до безлюдного місця, а потім до відділення міліції. Міліціонери неодноразово били заявника руками, ногами, палицею, пляшкою по руках і голові, душили протигазом, наповненим сигаретним димом, вимагаючи зізнатись у пограбуванні та зґвал-

туванні кількох потерпілих. Побоюючись подальшого жорстокого поводження, заявник погодився дати неправдиві свідчення проти себе та сказав судмедексперту та адміністрації ізолятору, що ніякого жорстокого поводження не було. Питання жорстокого поводження заявник порушив вже в судовому провадженні.

*Ключові аспекти*: 1) Держава не надала правдоподібного задовільного та переконливого пояснення походження задокументованих тілесних ушкоджень заявника та не спростувала його твердження про ймовірне жорстоке поводження. 2) Розслідування було розпочато лише через 6 міс. з дня подання заяви. 3) Поспішний висновок, що задокументовані тілесні ушкодження могли бути отримані внаслідок падіння на сходах, без встановлення відповідного часу та обставин, окрім того, бездіяльність у зв'язку з твердженнями заявника про погрози та використання протигазу, а також про незадокументовані тілесні ушкодження, які, як стверджувалося, було видно на відеозаписі. 4) Справу неодноразово повертали на повторне розслідування з огляду на недоліки, визнані національними судами.

**Визнано порушення ст. 3 Конвенції** в матеріальному та процесуальному аспектах у зв'язку зі скаргами на жорстоке поводження за заявами обох заявників.

**Визнано порушення п. 1 ст. 5 Конвенції** за заявою першого заявника у зв'язку із незаконним затриманням.

**Визнано порушення п. 3 ст. 5 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю тримання під вартою під час досудового розслідування у кримінальній справі за заявою другого заявника (2 р. 4 міс. 3 дн., 1 р. 6 міс. та 3 дн.).

**Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю кримінального провадження відносно другого заявника (7 р. 6 міс. та 22 дн.).

**Розмір сатисфакції**: по 15 000 євро відшкодування моральної шкоди кожному заявнику, 2 250 євро відшкодування судових витрат на рахунок представника першого заявника.

**Ключові слова**: жорстоке поводження, неефективність розслідування

## 17. Богдан проти України (*Bogdan v. Ukraine*) від 08.02.2024, заява № 3016/16

14.04.2014 пізно ввечері до заявника підійшли працівники міліції та запросили до відділку на допит у зв'язку з крадіжкою майна з гаража, яка сталася того ж дня. Його допитали рано вранці наступного дня. 16.04.2014 було складено протокол, в якому заявника було пові-

домлено, що він є підозрюваним та має право на допомогу адвоката. Протокол, підписаний заявником, містив власноруч написану ним заяву, в якій він відмовлявся від послуг адвоката. Того ж дня на місці вчинення злочину було проведено відтворення обстановки події



за участі понятих, під час якого заявник продемонстрував, як скоїв крадіжку. Після цього 17.04.2014 його було офіційно заарештовано. Через кілька тижнів місцевий наркологічний центр повідомив слідчий орган про те, що з 18.04.2014 заявник перебуває на амбулаторному обліку як пацієнт, який страждає на психологічні та поведінкові розлади, спричинені вживанням опіоїдів та амфетаміну. Коли настав час судового розгляду, за заявою заявника було призначено адвоката. Суд визнав заявника винним у крадіжці з проникненням в приміщення. Скарги на відсутність адвоката під час досудового розслідування та жорстоке поводження з боку працівників міліції були відхилені. Оскарження судового рішення, в тому числі до Верховного Суду, було безуспішним.

#### *Попередні зауваження ЄСПЛ:*

Заявника *de facto* тримали під вартою більше двох днів до того, як його затримання було офіційно задокументоване. За час незадокументованого тримання під вартою були проведені допити, які надали змогу міліції отримати інформацію та повернути викрадене майно. Враховуючи, що з моменту фактичного затримання національні органи влади мали достатні підстави підозрювати заявника у причетності до крадіжки, він мав вважатися підозрюваним в автономному значенні Конвенції, що вимагало застосування гарантій ст. 6, в тому числі право на правову допомогу. Однак, вказані заходи були вжиті до того, як заявнику було повідомлено про право на захисника. В подальшому, відмовившись від правової допомоги, він продовжив надавати викривальні покази під час відтворення обстановки події.

**Визнано порушення п. 3 (с) ст. 6 Конвенції** у зв'язку з тим, що не було доведено добровільність відмови заявника від адвоката, а саме:

1) Не було ознак, що з моменту незадокументованого затримання до відмови від правової допомоги (тобто під час перебування під контролем міліції) заявник мав доступ до наркотичних засобів чи замісної терапії. Таким чином, його твердження про страждання від симптомів абстиненції на момент підписання протоколу, можна було вважати достовірними.

2) Хоча були відсутні докази жорстокого поводження з боку працівників міліції, обставини незадокументованого тримання заявника під вартою у поєднанні з достовірними твердженнями про страждання від симптомів абстиненції на момент відмови від захисника ставили під сумнів її добровільний характер.

3) Національні суди не змогли належним чином встановити добровільність відмови заявника від захисника. Так, вони не заперечували, що діагноз психологічних і поведінкових розладів, пов'язаних із залежністю, в принципі міг бути перешкодою для дійсної відмови заявника згідно з національним законодавством та судовою практикою. Однак, було зазначено, що органи влади дізналися про його залежність лише після завершення всіх слідчих дій за його участі. При цьому, вони не надали оцінку тому факту, що після надання відмови наступного дня до заявника в ізолятор неодноразово викликали швидку допомогу у зв'язку з його наркотичним абстинентним синдромом, а також не пояснили, як він міг бути зареєстрований, без відома органів влади, в наркологічному центрі під час перебування під вартою. Недосконалий характер їх оцінки підтвердився, коли після завершення провадження з'ясувалося, що міліція знала про залежність заявника з самого початку розслідування (тобто коли він перебував під їхнім контролем), однак приховала цей факт.

4) Перед підписанням відмови заявник не був поінформований про своє право зберігати мовчання — додаткове право, відсутність повідомлення про яке ще більше підірвало дійсність відмови.

Обмеження доступу до правової допомоги підірвало загальну справедливість кримінального провадження:

1) Заявник певною мірою перебував у вразливому стані.

2) Хоча показання, надані заявником до того, як йому було повідомлено про його право на правову допомогу, ніколи не були використані як докази проти нього як такі, вони дозволили органам влади отримати додаткові докази проти нього шляхом встановлення місцезнаходження та повернення викраденого майна. Водночас, показання заявника під час відтворення обстановки події відіграли центральну роль у провадженні.

3) Судова оцінка питання психічного стану заявника під час відтворення обстановки події була поверхневою. Суди не приділили достатньої уваги його скаргам щодо порушення його права на захисника. Правило винятку, передбачене національним законодавством, не було застосовано. Таким чином, провадження в цілому не виправило процесуальні недоліки, які мали місце в перші дні розслідування.

**Розмір сатисфакції:** 3 600 євро відшкодування моральної шкоди.

**Ключові слова:** право на правову допомогу, право на адвоката, справедливе провадження



**18. Шиліна проти України (Shylina v. Ukraine) від 15.02.2024, заява № 2412/19**

У зв'язку з окупацією Автономної Республіки Крим у 2014 року, заявниця та її сім'я переїхали на підконтрольну Уряду України територію та були зареєстровані як ВПО. Вони мали право на отримання щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг згідно постанови КМУ від 01.10.2014 № 505. Заявниця отримувала допомогу на рахунок у приватному банку. З липня 2016 року до постанови було внесено зміни, згідно яких для отримання виплат заявниця мала відкрити рахунок у державному банку (АТ «Ощадбанк»). Оскільки вона відмовилась відкривати рахунок, виплати їй було призупинено. Заявниця оскаржила вказану постанову КМУ та зміни, стверджуючи про дискримінацію ВПО щодо необхідності відкриття рахунку у визначеному державному банку на відміну від інших осіб, які отримують інші виплати без такого зобов'язання, а також тих ВПО, які вже мали рахунки в державному банку. Суди відхилили позов заявниці.

**Порушення ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції визнано не було**, оскільки втручання у право заявниці на мирне володіння своїм майном було законним, переслідувало легітимну мету і було пропорційним, а саме:

1) Вимога наявності у ВПО рахунку в АТ «Ощадбанку» для отримання соціальних виплат була прямо передбачена положеннями постанови КМУ та змін до неї. Оскаржуваний підзаконний акт був достатньо чітким, доступним та передбачуваним у застосуванні. Відповідно, призупинення виплат заявниці ґрунтувалось на законі.

2) Втручання у право заявниці переслідувало легітимну мету. Зокрема, положення постанов КМУ були спрямовані на забезпечення належної виплати допомоги ВПО з одночасним забезпеченням державного нагляду за такими виплатами через уповноважений державний банк, тобто слугували суспільним інтересам.

3) Заявниця як ВПО отримувала спеціальну допомогу для сім'ї для покриття витрат на проживання, яка

була спрямована на підтримку їхньої адаптації в період переселення. Суд зазначив, що відмова заявниці відкрити рахунок у визначеному державному банку для отримання допомоги призвела до призупинення відповідних щомісячних виплат (до виконання законодавчої вимоги) і не означала втрату права на ці виплати. Пізніше, заявниця втратила право на допомогу, оскільки стала безробітною. Тим не менше, пізніше, її сім'я отримала виплати за період призупинення, коли чоловік заявниці виконав вимоги оскаржуваних постанов КМУ та відкрив рахунок в АТ «Ощадбанк».

4) Заявниця не стверджувала, що існували якісь об'єктивні труднощі, які перешкоджали їй відкрити рахунок у визначеному державному банку. В цілому вона посилалася переважно на низьку якість послуг, що надаються цим банком, для пояснення своєї відмови відкрити в ньому рахунок. На думку Суду, такі причини, навіть якщо вони були обґрунтованими, не були достатніми для того, щоб вважатися надмірним тягарем для заявниці. До того ж, не існувало ризику втрати заявницею та її сім'єю засобів до існування, оскільки вони, по суті, мали можливість у будь-який час відновити виплати допомоги, відкривши рахунок у державному банку.

Що стосується скарг за ст. 14 Конвенції, по-перше, заявниця мала право на спеціальну допомогу, призначену лише для ВПО. Відповідно, вона не була в аналогічній або відповідним чином схожій ситуації порівняно з іншими одержувачами соціальних виплат, які не мали статусу ВПО. По-друге, наявність або відсутність рахунку в АТ «Ощадбанку» не була ідентифікуючою ознакою або «ознакою» у розумінні ст. 14 Конвенції для встановлення дискримінації. Таким чином, заявниця не продемонструвала різниці у відношенні до себе порівняно з іншими ВПО.

Отже, **скарги за ст. 14 у поєднанні зі ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції були відхилені** як необґрунтовані.

**Ключові слова:** право на мирне володіння майном, індивідуальний та надмірний тягар

**19. Жолонко та інші проти України (Zholonko and others v. Ukraine) від 22.02.2024, заяви №№ 18371/17, 1533/18, 16154/18, 19938/18**

Заявники скаржились на надмірну тривалість цивільних проваджень (по справі першого заявника — 6 р. 9 міс. та 27 дн., три інстанції; другого — 6 р. 3 міс. та 5 дн., дві інстанції; третього — 6 р. 5 міс. та 6 дн., три інстанції; четвертого — 6 р. та 9 дн., три інстанції).

**Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю цивільних проваджень та **порушення ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у націо-

нальному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

**Розмір сатисфакції:** 900 євро, 1 500 євро, 500 євро, 500 євро відшкодування *моральної* та *матеріальної шкоди* першому-четвертому заявникам відповідно.

**Ключові слова:** тривалість цивільного провадження, розумний строк

## 20. Сімон проти України (*Simon v. Ukraine*) від 22.02.2024, заява № 41877/21

Заявник скаржився на неналежну медичну допомогу під час тримання під вартою (захворювання: анемія, остеохондроз, запальні захворювання шлунково-кишкового тракту, доброякісне новоутворення на лівій нозі, діатез нирок та ін.; встановлені недоліки: відсутність/затримка медичного обстеження, консультації спеціаліста, медикаментозної терапії; строк: більше ніж 4 р. 7 міс. та 12 дн.).

**Визнано порушення ст. 3 Конвенції** у зв'язку з неналежною медичною допомогою під час тримання

заявника під вартою та **порушення ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

**Розмір сатисфакції:** 7 500 євро відшкодування *матеріальної та моральної шкоди*.

**Ключові слова:** медична допомога під час тримання під вартою

## 21. ТОВ «Гратіон Трейд» проти України (*Gration Treyd, TOV v. Ukraine*) від 22.02.2024, заява № 9166/14

У 2013 році в рамках кримінального розслідування за підозрою у виробництві та збуті підроблених компакт-дисків слідчий суддя надав дозвіл на обшук приміщень компанії-заявника, в результаті якого було вилучено різне обладнання та матеріали. Слідчий виніс постанову про визнання майже всіх вилучених предметів речовими доказами у розслідуванні. Компанія-заявник звернулася до суду із заявою про повернення частини вилучених предметів, які були необхідні для виробництва компакт-дисків та не були чітко визначені в ухвалі про проведення обшуку, відповідно, вважалися тимчасово вилученими та підлягали негайному поверненню. Слідчий суддя задовольнив скаргу. Однак, наступного дня той самий слідчий суддя за клопотанням прокуратури наклав арешт на вилучене майно, без залучення до розгляду справи компанії-заявника. Спроби оскарження рішення про арешт були безуспішними. У 2014 році справу було закрито за відсутністю доказів вчинення правопорушення, майно повернуто власнику.

**Визнано порушення ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції** у зв'язку з встановленням ознак серйозного свавілля під час втручання у право компанії-заявника на мирне володіння майном, зокрема: 1) Хоча Уряд

визнав, що майно компанії-заявника було тимчасово вилучено в результаті обшуку, він не прокоментував недотримання органами прокуратури застосованих гарантій за п. 5 ст. 171 Кримінального процесуального кодексу України. Так, не було ані подано клопотання до суду про арешт майна протягом доби після його тимчасового вилучення, ні вжито заходів з метою негайного його повернення. При цьому, в першій ухвалі слідчий суддя врахував відповідні аргументи компанії-заявника та постановив негайно повернути майно. Суддя також зазначав, що накладення слідчим арешту на майно як речових доказів в результаті тимчасового вилучення не було передбачено законом. 2) Мала місце не пояснювана зміна позиції слідчого судді щодо вилученого майна. На наступний день після ухвалення рішення про негайне повернення майна, жодним чином не коментуючи його, слідчий суддя постановив, що тимчасового вилучення майна компанії-заявника не було, а тому їй не потрібно було повідомляти про арешт.

Відхилено вимогу щодо справедливої сатисфакції.

**Ключові слова:** право на мирне володіння майном, гарантії при вилученні майна під час обшуку

## 22. Молдован проти України (*Moldovan v. Ukraine*) від 14.03.2024, заява № 62020/14

Заявник народився поза шлюбом у 1993 році. У свідоцтві про народження у рядку про батька було зазначено вигадане ім'я. У 2012 році особа, яку заявник вважав своїм батьком, пан Ч., помер. Заявник подав позов до суду до матері та сестри пана Ч. (які були його спадкоємцями) про визнання батьківства та внесення відповідних змін до актового запису про народження з подальшим наміром успадкування майна померлого. За клопотанням заявника судом було призначено прове-

дення тесту ДНК у бюро судово-медичних експертиз у м. Одеса. За результатами тестування ймовірність того, що пан Ч. був батьком заявника, становила 99,9999%. Однак, суд відхилив позов заявника, посилаючись на ч. 3 ст. 53 Кодексу про шлюб та сім'ю України 1969 року, згідно якої за відсутності спільної заяви батьків для судового встановлення батьківства до уваги береться «спільне проживання та ведення спільного господарства матір'ю дитини і відповідачем до народження

дитини, або спільне виховання чи утримання ними дитини, або докази, що з достовірністю підтверджують визнання відповідачем батьківства». Згідно з матеріалів справи та показань свідків суд не встановив, що такі обставини мали місце. Оскарження рішення було безуспішним.

**Визнано порушення позитивних зобов'язань за ст. 8 Конвенції** щодо забезпечення права заявника на повагу до його приватного життя з наступних підстав:

1) Оскільки заявник народився у 1993 році (тобто до 01.01.2004), національні суди вказали, що згідно вказівок Постанови Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 р. № 3 у справі заявника підлягали застосуванню норми не Сімейного кодексу України 2002 року, а Кодексу про шлюб та сім'ю України 1969 року. Таким чином, національні суди дійшли висновку, що для дитини, народженої до 01.01.2004, докази результатів тесту ДНК самі по собі не можуть бути підставою для судового визнання батьківства.

При цьому, кодекс 1969 року було прийнято в той час, коли ДНК-тестування не було широко поширеним. Положення ст. 53 цього кодексу надавали можливість встановлювати батьківство на «соціальних» підставах. Відповідні норми залишались незмінними протягом десятиліть, навіть після того як ДНК-тестування почало широко використовуватися. У своїй практиці ЄСПЛ вже неодноразово зазначав, що ДНК-тестування для встановлення батьківства наразі є простим і дуже надійним методом, а «його доказова цінність значно переважає будь-які інші докази, надані сторонами для доведення або спростування факту інтимних стосунків». На думку ЄСПЛ, наслідки підходу національних судів у цій справі порівнювалися з негнучкими часовими або іншими процесуальними обмеженнями, які унеможливають

встановлення або оспорування батьківства, зокрема з використанням нових методів тестування.

2) Зразки крові у заявника та його матері було відібрано Чернівецьким бюро та запаковано у пробірки. Відповідні зразки, а також запечатаний пакет із зразком засохлої крові з трупа Ч., було передано заявнику для організації транспортування їх до м. Одеса, оскільки саме Чернівецьке бюро цього не могло зробити. Бюро в м. Одеса склало висновок, в якому було зазначено, що зразки були доставлені приватною транспортною компанією, належним чином упаковані з неушкодженими пломбами. Водночас, апеляційний суд у своєму рішенні зазначив про ймовірну недостовірність результатів експертизи та порушення законодавчих норм при передачі зразків. Такий висновок було зазначено лише побіжно, при цьому, судами не проведено достатньо ретельного аналізу в цьому контексті, а саме: i) Згадка про порушення правил при обробці зразків не містила посилань на відповідні національні правові норми; ii) Щодо твердження про можливу підміну зразків не було зібрано жодних доказів чи, принаймні, ретельно обговорено конкретні підстави для такого припущення; iii) Залучені експерти не були допитані, а також не було призначено нової експертизи; iv) Питання про достовірність ДНК-тестування виникло лише у апеляційному провадженні. Відповідно, виникало питання щодо приймання нових доказів на цьому етапі та можливості ефективного оскарження їх заявником.

**Розмір сатисфакції:** 4 500 євро відшкодування моральної шкоди заявнику та 500 євро відшкодування судових витрат на рахунок представника заявника.

**Ключові слова:** право на приватне життя, визнання батьківства, позитивні зобов'язання

### 23. Пєвнєв та інші проти України (Pevnyev and others v. Ukraine) від 14.03.2024, заяви №№ 19907/18, 30982/18, 34489/18, 47097/18, 31747/22, 34178/22, 50117/22, 14692/23

Заявники скаржились на надмірну тривалість цивільних проваджень (по справі першого заявника — 6 р. 4 міс. та 11 дн., три інстанції; другого — 5 р. 9 міс. та 16 дн., три інстанції; третього — 6 р. 3 міс. та 10 дн., три інстанції; четвертого — 7 р. 5 міс. та 11 дн., три інстанції; п'ятого — 4 р. 5 міс. та 24 дн., дві інстанції; шостого — 6 р. 7 міс. та 3 дн., три інстанції; сьомого — 6 р. 8 міс. та 19 дн., три інстанції; восьмого — 7 р. 9 міс. та 9 дн., три інстанції).

**Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю цивільних проваджень та пору-

шення ст. 13 Конвенції з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

**Розмір сатисфакції:** 500 євро, 500 євро, 500 євро, 900 євро, 800 євро, 900 євро, 900 євро, 800 євро відшкодування матеріальної та моральної шкоди першому-восьмому заявникам відповідно.

**Ключові слова:** тривалість цивільного провадження, розумний строк

## 24. Петраковський та Леонтьєв проти України (Petrakovsky and Leontyev v. Ukraine) від 21.03.2024, заяви №№ 26815/16, 43612/16

За заявою *першого заявника*: У 2011 році до неповнолітнього заявника підійшли працівники органів внутрішніх справ, одягли кайданки та відвезли до відділку. У відділку працівники міліції підвісили його за руки в кайданках до гака на стіні та били по черзі з метою отримання зізнання у крадіжці мобільного телефону в іншого неповнолітнього. Заявника відпустили того ж дня після підписання викривальних показань. Через два дні заявник звернувся до медичного працівника зі скаргами, а згодом до судово-медичного експерта для документування його тілесних ушкоджень.

*Ключові питання*: перші медичні огляди були проведені через два дні після звільнення заявника; відсутні переконливі докази, які б вказували на отримання тілесних ушкоджень під час перебування під контролем працівників міліції; затримка у порушенні кримінальної справи (через 1 р. та майже 2 міс. з дня подання скарги), якому передували неодноразові дослідчі перевірки; неодноразове повернення справи на додаткове розслідування у зв'язку недоліками, визнаними національними судами; поспішний висновок про отримання тілесних ушкоджень під час спортивного спарингу, обґрунтований, головним чином, твердженнями працівників міліції, які заперечували жорстоке поводження, та допитом (проведеним із затримкою) тренера з єдиноборств, який не міг пригадати розклад тренувань.

За заявою *другого заявника*: У 2014 році декілька працівників міліції знайшли заявника, який сидів біля власного охопленого вогнем будинку над обгорілим тілом пані Л., його матері, в якій були чисельні ножові поранення. Працівники міліції відвезли заявника до будівлі сільської ради, почали змушувати зізнатися у вбивстві матері та бити його кийками (по голові, кінцівках і тулубу, в область нирок та паху), коли він заперечив причетність до вбивства. Пізніше його перевезли до відділку, де його продовжували бити, завдали опік на лівій руці, а також тримали із зав'язаними очима. Врешті решт, під тиском жорстокого поводження заявник надав неправдиві викривальні показання у вчиненні

вбивства своєї матері внаслідок побутової сварки у стані алкогольного сп'яніння.

*Ключові питання*: враховуючи обставини затримання заявника та опис ним стверджуваного жорстокого поводження щодо характеру та часу отримання тілесних ушкоджень, наявні матеріали переконливо не давали змоги остаточно встановити, що заявника взяли під варту здоровим і він зазнав тілесних ушкоджень, коли перебував під контролем працівників міліції; дослідча перевірка мала обмежений обсяг і не було докладено достатніх зусиль для встановлення походження задокументованих тілесних ушкоджень; відсутність очевидних спроб зі збору об'єктивних доказів (зокрема, свідчення працівників міліції прийняті беззаперечно); відсутність очних ставок або інших заходів з метою узгодження розбіжностей між свідченнями заявника та працівників міліції, перевірки походження задокументованих тілесних ушкоджень).

**Визнано порушення ст. 3 Конвенції** у зв'язку з непроведінням національними органами влади ефективного розслідування скарг заявників на жорстоке поводження працівників міліції.

**Визнано порушення ст. 3 Конвенції** за заявою другого заявника у зв'язку з неналежними умовами тримання під вартою у Запорізькому слідчому ізоляторі (переповнена камера; пасивне куріння; туалет не відокремлений від житлової зони; зношена постільна білизна; харчові продукти неналежної якості; обмежений доступ до душу та відсутність гігієнічних засобів) та **ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність ефективних національних засобів юридичного захисту відносно відповідних скарг.

Інші скарги відхилено.

**Розмір сатисфакції**: 5 000 євро та 8 000 євро відшкодування *моральної шкоди* першому та другому заявникам відповідно, 1 000 євро *відшкодування судових витрат* на рахунок представника другого заявника.

**Ключові слова**: жорстоке поводження, ефективне розслідування, умови тримання під вартою



**25. Костюченко та інші проти України (Kostyuchenko and others v. Ukraine) від 28.03.2024, заяви №№ 8908/22, 8915/22, 26416/22, 32265/22, 57260/22, 57885/22, 2327/23, 2988/23, 3737/23, 16496/23, 17490/23**

Скарги заявників стосувались неналежних умов тримання під вартою (переповненість, відсутність свіжого повітря, відсутність або неналежна якість постільної білизни, відсутність приватності під час користування туалетом, відсутність або обмежений доступ до гарячої води, відсутність приватності під час користування туалетом, відсутність туалетних засобів, камера заражена паразитами/гризунами, пасивне паління, цвіль або бруд у камері, відсутність або недостатня кількість продуктів харчування тощо), зокрема, у Вінницькій установі виконання покарань № 1, Дніпровській установі виконання покарань № 4, Київському слідчому ізоляторі, Криворізькій установі виконання покарань № 3, Одеському слідчому ізоляторі, Черкаському слідчому ізоляторі, Чернігівському слідчому ізоляторі.

**Визнано порушення ст. 3 Конвенції** у зв'язку з неналежними умовами тримання під вартою та **ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг за заявами всіх заявників.

**Визнано порушення п. 3 ст. 5 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю тримання під вартою під час досудового розслідування (за заявою третього заявника — 3 р. 6 м. 4 дн., шостого — більше ніж 4 р. 4 м. та 14 дн.; восьмого — більше ніж 5 р. 7 міс. та 13 дн.), а також з огляду на нездійснення провадження з належною ретельністю під час тримання під вартою,

відсутністю розгляду можливості застосування інших запобіжних заходів для забезпечення явки у судові засідання, наведення судами підстав, які з часом стали неналежними.

**Визнано порушення п. 4 ст. 5 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю перегляду тримання під вартою за заявою четвертої заявниці (скарги було розгляду із затримкою 57 та 42 дні) та **п. 5 ст. 5 Конвенції** з огляду на відсутність або надання неналежного відшкодування за відповідне порушення.

**Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю кримінального провадження за заявою першого заявника (більш ніж 4 р. 3 м., перша інстанція).

Інші скарги відхилено.

**Розмір сатисфакції:** 9 800 євро, 6 100 євро, 8 700 євро, 3 400 євро, 7 100 євро, 9 800 євро, 5 200 євро, 9 800 євро, 1 100 євро, 7 100 євро, 4 300 євро відшкодування моральної та матеріальної шкоди першому-одинадцятим заявникам відповідно та по 250 євро відшкодування судових витрат першому-четвертому, шостому, восьмому заявникам.

**Ключові слова:** умови тримання під вартою, тривалість тримання під вартою, перегляд тримання під вартою, тривалість судового провадження

**26. Буйлук та інші проти України (Buyluk and others v. Ukraine) від 28.03.2024, заяви №№ 55250/16, 48907/22, 2292/23**

Заявники скаржились на надмірну тривалість кримінальних проваджень (по справі першого заявника — більше 12 р. та 27 дн., дві інстанції; другого — більше 14 р. 11 міс. та 7 дн., дві інстанції; третього — 9 р. 1 міс. та 28 дн., дві інстанції).

**Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю кримінальних проваджень та **порушення ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

Визнано **порушення пп. с п 1. ст. 5 Конвенції** за заявою першого заявника у зв'язку із незаконним триманням під вартою під час досудового розслідування протягом 3 р. 26 дн., відсутністю обґрунтування, не встановлення строку тримання під вартою у рішенні.

**Визнано порушення п. 3 ст. 5 Конвенції** за заявою першого заявника у зв'язку з надмірною тривалістю тримання під вартою під час досудового розслідування (1 р. 11 міс. та 1 д., 3 р. та 26 дн.) на підставі повторюваного обґрунтування, а також **п. 5 ст. 5 Конвенції** з огляду на відсутність або надання неналежного відшкодування за відповідне порушення.

**Розмір сатисфакції:** 7 100 євро, 6 000 євро та 2 400 євро відшкодування моральної та матеріальної шкоди першому-третьому заявникам відповідно, по 250 євро відшкодування судових витрат першому та третьому заявникам.

**Ключові слова:** тривалість кримінального провадження, розумний строк, законність тримання під вартою, тривалість тримання під вартою



## 27. Сливинський та Чубар проти України (*Slyvynskyy and Chubar v. Ukraine*) від 28.03.2024, заяви №№ 47711/22, 7365/23

Заявники скаржились на надмірну тривалість кримінальних проваджень (по справі першого заявника — більше 9 р. 5 міс. та 15 дн., дві інстанції; другого — більше 6 р. 3 міс. та 20 дн., дві інстанції).

**Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю кримінальних проваджень та **порушення ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність

у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

**Розмір сатисфакції:** 2 400 євро та 1 500 євро відшкодування *моральної* та *матеріальної шкоди* першому та другому заявникам відповідно.

**Ключові слова:** тривалість кримінального провадження, розумний строк

## 28. Діденко проти України (*Didenko V. Ukraine*) від 28.03.2024, заява № 5800/22

**Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції** у зв'язку з у зв'язку з несправедливістю цивільного провадження. Зокрема, національний суд розглянув подану у справі заявника апеляційну скаргу, при цьому, не вжив спроб встановити, чи була вона вручена заявнику або чи був він повідомлений про апеляційну скаргу будь-яким іншим чином. Таким чином, суд позбавив заявника можливості надати зауваження до апеляційної скарги та не

виконав свого зобов'язання щодо дотримання принципу рівності сторін.

**Розмір сатисфакції:** 500 євро відшкодування *моральної* та *матеріальної шкоди*.

**Ключові слова:** справедливість провадження, принцип рівності сторін

## 29. Торбіч проти України (*Torbich v. Ukraine*) від 28.03.2024, заяви №№ 41713/13, 29980/15

Заявники — редактор та заступник редактора інформаційно-аналітичного інтернет-порталу «Четверта влада».

У 2012 році в контексті парламентських виборів заявники з посиланням на Закон України «Про доступ до публічної інформації» та Закон України «Про інформацію» звернулися до Центральної виборчої комісії із запитом надати автобіографії та фотографії всіх кандидатів в одномандатних округах, зареєстрованих у Рівненській області. У запиті вони зазначали про відкритість такої інформації згідно із законодавством та необхідність її для усвідомленого вибору громадян під час виборів. Комісія відмовила у наданні автобіографій у зв'язку з тим, що вони містили не лише відкриту інформацію, а й конфіденційну інформацію (адреси, номери телефонів і склад сім'ї кандидатів). Щодо фотографій було зазначено, що такі дані не могли поширюватися без згоди кандидатів. До того ж, вказувалось, що під час виготовлення інформаційних плакатів кандидати не були зобов'язані використовувати ту саму фотографію, яка була подана до Комісії, а Комісія, в свою чергу, не перевіряла, які біографічні відомості розміщувалися на плакатах. Оскарження відмови були безуспішними.

**Визнано порушення ст. 10 Конвенції** у зв'язку з тим, що загальна відмова надати заявникам запитованої інформації у контексті виборчої кампанії не була необхідною в демократичному суспільстві, а саме:

1) Національні суди, розглянувши положення Закону України «Про вибори», дійшли висновку, що саме Комісія мала оприлюднювати певні види інформації про кандидатів, таким чином, роблячи її відкритою, і кандидати дали згоду на поширення цієї інформації. При цьому, інші правові положення, на які посилалися національні суди, зокрема, Закон України «Про інформацію» та Закон України «Про доступ до публічної інформації», дозволяли розголошувати навіть конфіденційну інформацію (наприклад, персональні дані), якщо вона становила суспільний інтерес і якщо право громадськості знати цю інформацію переважало потенційну шкоду від її поширення. Однак, національні суди не застосували такий критерій. Вони розглядали інформацію, що містилася в автобіографіях, як суцільний блок, не роблячи жодних спроб знайти спосіб задовольнити запити заявників без розголошення конфіденційних відомостей з них.

В контексті майбутніх виборів до Верховної Ради України, така відмова навряд чи могла узгоджуватися з важливістю для місцевих виборців володіти інформацією про кандидатів, які реєструються, неминуче оприлюднювали інформацію про себе на широкий загал. Хоча відповідні особи не були відомими політиками, які уже обиралися до Верховної Ради України, це не виключало важливості доступу до детальної інформації про кандидатів округів перед проведенням виборів. Навпаки, такий доступ міг бути навіть важливішим з огляду на те,

що відповідні особи були менш відомі громадськості. Отже, національні суди не забезпечили належний баланс між конкуруючими інтересами.

2) Відсутність контролю за оприлюдненням кандидатами інформації про себе була аргументом Комісії, який заслуговував на увагу. Однак, аналіз такого аргументу у контексті неодноразових доводів заявників щодо широкого використання нечесних методів під час виборів (використання схожих імен («двійників») тощо) був відсутній у рішеннях національних судів. Відсутність контролю могла сама собою стати ймовірною підставою для сумнівів у точності інформації, наданої

кандидатами в різних джерелах, і, таким чином, за обставин цієї справи вимагала поширення інформації з першоджерела, тобто автобіографій та фотографій, поданих до Комісії з видаленням з них чутливих персональних даних з метою гарантування прав кандидатів за ст. 8 Конвенції.

Встановлення порушення *визнано достатньою справедливою сатисфакцією*.

**Ключові слова:** право на інформацію, право на свободу вираження поглядів, вибори, суспільно-необхідна інформація

## 2. Ухвали про визнання заяв неприйнятними

### 30. ПАТ «Київстар» проти України (Kyivstar, PAT v. Ukraine) від 16.01.2024, заява № 27237/19

Антимонопольний комітет України запросив у компанії-заявника надати інформацію про телефонні розмови двох фізичних осіб у визначений період (всі телефонні номери, якими користувалися відповідні особи; телефонні номери, на які вони телефонували або з яких отримували дзвінки, дати, час і тривалість дзвінків), а також дані про телефонні розмови за конкретним телефонним номером. Вказана інформація була необхідна для розслідування можливого порушення антимонопольного законодавства двома приватними компаніями, які ці особи представляли під час участі у тендері на державні закупівлі. У зв'язку з відмовою у наданні інформації відносно компанії-заявника було відкрито справу в порядку Закону України «Про захист економічної конкуренції». В ході провадження компанія-заявник повідомила, що вказані в запиті фізичні особи не зареєстровані як її абоненти, щодо даних за конкретним номером телефону повідомлено, що відповідна інформація може бути надана лише за згодою особи або в порядку кримінального процесуального законодавства. У зв'язку з цим Комітет наклав на компанію-заявника штраф у сумі 54 тис. грн. Верховний Суд визнав вимогу Комітету правомірною та необхідною в суспільних інтересах для запобігання, розслідування та припинення порушень конкурентного законодавства, оскільки у нього не було можливості отримати запитовані дані в інший спосіб.

Компанія-заявник скаржилася на те, що, вимагаючи від неї надання конфіденційної телекомунікаційної інформації про користувачів її послуг і накладаючи на неї штраф за відмову, органи влади порушили статтю 8 Конвенції. Компанія-заявник також скаржилася на порушення статті 10 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1 з цього приводу.

**ЄСПЛ визнав заяву явно необґрунтованою**, оскільки: 1) Існували достатні правові підстави для вимоги від

компанії-заявника надати запитовані телекомунікаційні дані та накласти на неї штраф за відмову (положення Конституції України, Закону України «Про Антимонопольний комітет України», Закону України «Про захист економічної конкуренції»). Всупереч твердженням компанії-заявника, з практики Верховного Суду вбачалось, що в цій справі не було необхідності в отриманні судового дозволу відповідно до ст. 31 Конституції України, а Кримінальний процесуальний кодекс України також не був застосовним. Характер застосування відповідних правових норм у цій справі не містив жодної двозначності чи свавілля. 2) Були відсутні докази того, що застосовне національне регулювання не забезпечувало належних та ефективних запобіжних заходів і гарантій проти зловживань або свавілля у відповідних справах. Компанії-заявнику було надано широкі можливості для оскарження законності та необхідності дій і рішень Комітету. При цьому, Верховний Суд розглянув усі основні аспекти справи та ухвалив належним чином вмотивоване рішення, яке не було свавільним. 3) Були відсутні серйозні підстави сумніватися в тому, що Комітету запитована інформація дійсно була необхідна для здійснення перевірки щодо можливої змови учасників тендеру, що, безсумнівно, слугувало легітимній меті захисту економічного добробуту країни. 4) Запит обмежувався даними обліку одного телефонного номера, який використовувався анонімно, за визначений період. Компанія-заявник не була зобов'язана ідентифікувати третіх осіб, до яких або від яких надходили телефонні дзвінки до відповідного абонента. При цьому, Комітет був зобов'язаний не розголошувати дані, отримані для виконання своїх повноважень. 5) Не було доведено, що надання запитованих даних мало б якісь наслідки для зберігання та обробки компанією-заявником конфіденційних даних, що стосуються її послуг.

Також вимога про розкриття даних не могла призвести до шкоди репутації компанії-заявника, оскільки вона стосувалася законного здійснення органом влади своїх повноважень щодо доступу до приватних даних з легітимною метою. б) На національному рівні не було позовів третіх осіб щодо розкриття їх даних у цій справі.

В той же час, компанія-заявник не має права подавати заяву до Суду від імені таких третіх осіб. 7) Хоча розмір штрафу був не малим, компанія-заявник не стверджувала ні в національному суді, ні в Суді, що обов'язок його сплатити мав серйозні негативні наслідки для її фінансового стану.

### 31. Волков проти України (Volkov v. Ukraine) від 07.03.2024, заява № 74785/14

На час подій заявник був районним прокурором. У 2011 році він ініціював розслідування кримінальної справи за підозрою у розкраданні коштів на державному підприємстві. Згідно матеріалів національних органів заявник домовився з керівником підприємства про надання йому 10 тис. дол. США для вирішення питання пом'якшення/уникнення кримінальної відповідальності. Керівник підприємства та його дружина звернулись до Служби безпеки України, якою було розпочато оперативно-розшукові дії. Зокрема, було проведено таємну операцію, під час якої дружина керівника підприємства поклала частину грошей в шухляду в столі заявника, яку він відкрив для неї. Зустріч фіксувалась на відеозаписуючий пристрій за ухвалою суду. В судовому провадженні заявник визнав, що взяв гроші, однак наполягав, що це мало місце після наполегливих пропозицій жінки та з метою покриття понесених витрат на ремонт приміщення прокуратури. Заявника було засуджено за отримання хабара до умовного позбавлення волі.

Він скаржився за ст. 6 та ст. 8 Конвенції на те, що відеозапис Служби безпеки України не було санкціоновано судом, оскільки в матеріалах справи була відсутня відповідна ухвала суду, а також на провокування правопорушення.

ЄСПЛ визнав скарги за ст. 8 Конвенції явно необґрунтованою, оскільки: 1) Згідно матеріалів справи спостереження було санкціоноване головою Апеляційного суду м. Києва, про що зазначено в протоколі відповідних заходів спостереження та підтверджено Урядом. Уряд пояснив, що копія дозволу не могла бути надана до Суду, оскільки такий документ разом з іншими документами з архіву суду, що містили таємну інформацію, були знищені у березні 2022 року з огляду на загрозу заволодіння ними ворогом під час вторгнення військ Російської Федерації на територію України. Суд визнав такі пояснення переконливими. 2) Єдиними

аргументами заявника були стверджувана розбіжність у датах початку провадження та дозволу, а також твердження про те, що національні суди прийняли існування дозволу, покладаючись на віру, без вжиття заходів для відповідної перевірки. Однак, заявник не пояснив в послідовний спосіб, ні перед Судом, ні у своїх заявах, поданих на національному рівні, які кроки були ним здійснені для перевірки цих тверджень, зокрема, яку інформацію заявник запитував у органів влади, коли і на яких підставах, і які рішення були прийняті органами влади. 3) Не було жодних ознак того, що оскаржувані заходи не відповідали вимогам ст. 8 Конвенції.

Також було **відхилено скаргу за ст. 6 Конвенції** у зв'язку з наступним: 1) Не було встановлено, відповідно до необхідних стандартів, що мало місце будь-яке порушення національного законодавства або Конвенції при збиранні доказів проти заявника. 2) Враховуючи визнання заявником того, що він прийняв гроші та використав їх для виплати особистого боргу (покриття витрат на ремонтні роботи), докази, зібрані в результаті заходів таємного спостереження, мали обмежений вплив на його засудження. 3) Національні суди розглянули і визнали достовірними послідовні свідчення, надані керівником підприємства та його дружиною (підтвержені їхньою донькою), згідно яких до інциденту з хабарництвом, за яке заявника було засуджено, він вже вимагав та отримував від них хабар, а потім вимагав ще один хабар. Лише після цього вони поскаржилися органам влади. Відповідно, існували об'єктивні підозри, що заявник був причетний до злочинної діяльності та був схильний до вчинення кримінального правопорушення. 4) У підготовці та проведенні таємної операції не виявлено жодних ознак зловживань з боку органів влади: вони лише долучилися до злочинної діяльності з метою її документування. Саме поведінка заявника, а не дії органів влади стали визначальним фактором у вчиненні злочину.

### 32. Андрухович та інші проти України (Andruxhovych and others v. Ukraine) від 21.03.2024, заяви №№ 1121/22, 7698/22

Скарги заявників за п. 1 ст. 6 Конвенції та ст. 13 Конвенції визнані неприйнятними, оскільки, враховуючи надані матеріали та відповідну практику ЄСПЛ, тривалість ци-

вільних проваджень у їх справах не була надмірною або необґрунтованою (4 роки та 5 міс. та 12 днів, 3 рівні юрисдикції; 5 років та 5 місяців і 21 днів, 3 рівні юрисдикції)

**33. Лисенко проти України (*Lysenko v. Ukraine*) від 28.03.2024, заява № 17841/17**

Відносно заявника було відкрито кримінальне провадження за обвинуваченням у корупції, яке тривало близько 4 років та 2 міс. Під час обшуку в рамках провадження правоохоронними органами у нього було вилучено особисті документи (зокрема, паспорт, дипломи та посвідчення водія). Врешті решт, провадження було закрито на підставі того, що не було достатніх доказів для доведення обвинувачення. Заявник неодноразово безуспішно звертався до правоохоронних органів з проханням повернути його особисті документи. Відповідна вимога була виконана лише після того, як суд зобов'язав прокуратуру розглянути відповідні запити (окрім паспорта, який ймовірно було втрачено). Заявник скаржився за ст. 6 та ст. 8 Конвенції.

ЄСПЛ відхилив заяву заявника, оскільки вона становила **зловживання правом на індивідуальне звернен-**

**ня.** Зокрема, заяву до ЄСПЛ було подано у 2015 році, однак у 2019 році касаційним судом заявнику було присуджено компенсацію за незаконне кримінальне переслідування (матеріальну шкоду (втрата доходу) у розмірі приблизно 3 520 євро та близько 12 950 євро відшкодування моральної шкоди, в тому числі за тривалість провадження та докладені зусилля для повернення документів). Справу ЄСПЛ було прокомуніковано зі сторонами у 2021 році, тобто через 1,5 роки з дати присудження національним судом компенсації заявнику за порушення його прав. При цьому, він у цей період жодного разу не повідомляв про вказане національне провадження та не надав правдоподібного пояснення з цього приводу, хоча згідно отриманих ЄСПЛ даних присуджені йому кошти були виплачені.

**3. Ухвали щодо вилучення заяв із реєстру справ Суду****34. Дружеловський та інші проти України (*Druzhelovskyy and others v. Ukraine*) від 18.01.2024, заяви №№ 12787/21, 47190/21, 47320/21, 56917/21, 19854/22, 26966/22**

(строк для подання заявниками зауважень сплив, в тому числі після його продовження Секретаріатом

Суду, про що було повідомлено листами через eComms; клопотань про продовження строку не надходило)

**35. Ковталюк проти України (*Kovtalyuk v. Ukraine*) від 18.01.2024, заява № 2704/16**

(скарга за ст. 6 Конвенції та ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції щодо визнання недійсним за вимогою прокурора права власності заявника на земельну ділянку, яку заявник придбав у місцевих органів влади; заявник помер, скарги підтримала його дружина; строк для подання дружиною заявника зауважень сплив; кло-

потань про продовження строку не надходило; лист Суду було завантажено в eComms, однак відповіді не надійшло; після продовження строку подання зауважень, представник повідомив про відкликання дружиною заявника скарги)

**36. Шведова проти України (*Shvedova v. Ukraine*) від 18.01.2024, заява № 55736/14**

(скарга за ст. 6 та ст. 8 Конвенції щодо безуспішного клопотання заявниці про внесення змін до актового запису про батьківство її доньки; строк для подання зауважень сплив; незважаючи на по-

відомлення телефоном про намір подати зауваження, вони направлені не були; подальші спроби зв'язатися із заявницею були безуспішними)

### 37. Чуб проти України ([Chub v. Ukraine](#)) від 18.01.2024, заява № 14401/14

(скарга за ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції щодо позбавлення заявника права власності на земельну ділянку, яку він придбав у місцевих органів влади; строк для подання зауважень сплив; незважаючи на повідомлен-

ня представником заявника телефоном про намір подати зауваження, вони направлені не були; листи Суду було завантажено з eComms, однак залишились без відповіді)

### 38. Кудрявцева та Кудрявцев проти України ([Kudryavtseva and Kudryavtsev v. Ukraine](#)) від 01.02.2024, заява № 28141/20

(скарга за ст. 6 та ст. 8 Конвенції щодо поміщення їхніх біологічних та прийомних дітей під державну опіку у 2017 році та надмірної тривалості відповідних судових проваджень; Секретаріат Суду надіслав представнику заявників листи через eComms із проханням поінфор-

мувати про будь-який розвиток подій у національному провадженні та надати копії відповідних судових рішень та апеляційних скарг сторін, однак вони залишились без відповіді)

### 39. ТОВ «Бриг-А» проти України ([Bryg-A, TOV v. Ukraine](#)) від 15.02.2024, заяви №№ 75237/10, 75295/10

(скарга за ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції щодо позбавлення земельної ділянки; строк для подання заявником зауважень в частині справедливої сатисфакції за визнане порушення сплив; клопотань про продовжен-

ня строку не надходило; спроби зв'язатися з компанією та її представником за наданими номерами телефону та адресами електронної пошти були безуспішними)

### 40. Долженко проти України ([Dolzhenko v. Ukraine](#)) від 15.02.2024, заява № 58060/10

(скарга за п. 1 ст. 6 та ст. 13 Конвенції щодо надмірної тривалості цивільного провадження та відсутності ефективного засобу юридичного захисту в національному законодавстві; Секретаріат Суду надіслав заявни-

ку листа через eComms з проханням надати необхідну для розгляду заяви інформацію у визначений строк, однак відповіді надано не було; всі спроби зв'язатися із заявницею по телефону були безуспішними)

### 41. Папезжук проти України ([Papezhuk v. Ukraine](#)) від 15.02.2024, заява № 71548/13

(скарга за ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції щодо непропорційності санкції за порушення митних правил; строк для подання зауважень сплив; клопотань про

продовження строку не надходило; відповіді на рекомендовані листи Суду, надіслані за адресою місця проживання заявника, не надходили)

### 42. Ройзен проти України ([Royzen v. Ukraine](#)) від 15.02.2024, заява № 64723/16

(скарга за ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції щодо незаконної відмови Державної міграційної служби України у видачі закордонного паспорта; заявник звертався із клопотаннями про призупинення розгляду його справи до закінчення війни в Україні, однак Секретаріатом

Суду йому було повідомлено про неможливість відкладення провадження, а також було запропоновано призначити представника в Суді; заявник представника не призначив).



### 43. Мироненко та інші проти України (*Myronenko and others v. Ukraine*) від 21.03.2024, заяви №№ 4731/12, 929/13, 42118/14

(строк для подання заявниками зауважень сплив; клопотань про продовження строку не надходило; відпо-

відей на листи суду, надіслані через eComms, надано не було)

## 4. Справи, комуніковані Європейським судом з прав людини Уряду України

### 44. Аляпіна проти України (*Alyapina v. Ukraine*) від 16.02.2024, заяви №№ 28145/19, 18122/22

У 2014 році тіло сина заявниці було знайдено в автомобілі з вогнепальними ранами. Пізніше друзі сина заявника пояснили, що в ніч перед його смертю четверо осіб у камуфляжному одязі зупинили їх усіх, відкрили вогонь, поранивши сина заявниці, а потім відвезли їх до місця, де дислокувався спеціальний добровольчий батальйон. Наступного дня друзів сина заявника було звільнено. Було розпочато розслідування за фактом смерті сина заявниці, яке досі триває.

У 2019 році заявниця подала позов про відшкодування шкоди у зв'язку зі смертю сина до Державного казначейства України та Міністерства внутрішніх справ України, яке, як стверджувалось, було відповідальним за відповідний батальйон. Суд частково задовольнив

позов і присудив заявниці 250 тис. грн. від держави в якості компенсації за відсутність ефективного розслідування. Заявниця оскаржила рішення, заявляючи, що суд неправильно витлумачив її позов, оскільки вона вимагала компенсації за незаконне позбавлення сина життя. Суди вищих інстанцій залишили рішення без змін.

*Питання ЄСПЛ до сторін:* 1) З огляду на процесуальний захист права на життя, чи було розслідування національними органами влади проведено з порушенням ст. 2 Конвенції? 2) Чи було порушено у цій справі право сина заявниці на життя, гарантоване ст. 2 Конвенції? Чи несе держава відповідальність за смерть сина заявниці?

### 45. Мошін проти України (*Moshin v. Ukraine*) від 23.02.2024, заява № 42928/17

У 2013 році разом з іншою особою заявник придбав комерційну будівлю у третьої особи. Він отримав технічну документацію на будівлю, а також державний акт, що підтверджує його право власності. Будівлі було присвоєно офіційну адресу. У 2015 році за рішенням Київської міської ради будівлю було знесено як тимчасову споруду, зведену без спеціального дозволу. Заявник намагався запобігти знесенню, а також ініціював провадження з метою оскарження наказу про знесення будівлі як незаконної та отримання компенсації, але безрезультатно. Національні суди встановили, що будівля була тимчасовою і незаконною спорудою

(оскільки заявник не мав дозволу на її зведення та використання), а отже, вона могла бути знесена за рішенням місцевої влади.

*Питання ЄСПЛ до сторін:* 1) Чи мало місце втручання у мирне володіння заявником своїм майном у розумінні ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції? 2. Якщо так, то чи було втручання здійснено в інтересах суспільства, відповідно до умов, передбачених законом, і чи наклало це надмірний індивідуальний тягар на заявника у розумінні ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції?

### 46. Єрмоленко проти України (*Yermolenko v. Ukraine*) від 23.02.2024, заява № 26256/21

Син заявниці (М.) був співробітником поліції в м. Маріуполі. 09.05.2014 озброєна група напала на будівлю відділення поліції, де він виконував свої обов'язки. В результаті перестрілки між з нападниками син заяв-

ниці, який був захоплений у заручники, отримав важкі поранення. Пізніше його доставили до лікарні, де він невдовзі помер. За результатами зустрічі так званої Нормандської контактної групи у 2019 році Росія та

Україна домовилися про обмін ув'язненими. Генеральна прокуратура України звернулася до суду з клопотанням про зміну запобіжного заходу низці підозрюваних, обвинувачених і засуджених з метою запланованого обміну. Суд змінив запобіжний захід підозрюваним у причетності до нападу 09.05.2014 з тримання під вартою на особисте зобов'язання з'явитися до суду. Суд визнав, що процесуальним законодавством такої зміни не передбачено, однак послався на домовленості контактної групи, наказ Генерального прокурора України та Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими. Оскарження заявницею вказаного рішення було безуспішним. Після звільнення підозрю-

вані переховувалися від правосуддя та були оголошені в розшук.

*Питання ЄСПЛ до сторін:* 1) Чи мало місце порушення позитивного зобов'язання держави за ст. 2 Конвенції щодо захисту життя сина заявниці в частині того, як органи влади організували та провели операцію у відповідь на напад? 2) З огляду на процесуальний захист права на життя, чи було розслідування національними органами влади проведено з порушенням ст. 2 Конвенції? Зокрема, чи мало місце порушення цього положення в тому, що органи влади дозволили підозрюваним у скоєнні нападу уникнути правосуддя?

#### 47. Радченко проти України (Radchenko v. Ukraine) від 05.03.2024, заява № 21217/17

Остаточним рішенням окружного адміністративного суду від 2015 року були задоволено позов заявника стосовно неоприлюднення Міністерством екології України інформації про стан забруднення навколишнього природного середовища, в тому числі атмосферного повітря, в окремих районах Київської області, а також заходи, які вживались у цьому зв'язку. Суд зобов'язав надати заявнику запитувану інформацію.

Виконавче провадження виявилось неефективним. Рішення залишається невиконаним.

*Питання ЄСПЛ до сторін:* 1) Чи мало місце втручання у свободу вираження поглядів заявника, зокрема, у його право отримувати та поширювати інформацію у розумінні п. 1 ст. 10 Конвенції? Якщо так, то чи було це втручання передбачене законом та необхідне у розумінні п. 2 ст. 10 Конвенції?

#### 48. Шабратський та Шабратська проти України (Shabratsky and Shabratska v. Ukraine) від 11.03.2024, заява № 19234/18

Син заявників був командиром диверсійно-розвідувальної групи у складі військової частини «Айдар», яка брала участь в бойових діях на сході України. За словами заявників, він звинувачував своїх керівників, Р. та Ю., командирів роти та взводу, у різних незаконних діях. Стверджувалось, що він надав письмові свідчення проти командира роти до Служби безпеки України та звернувся за захистом до командира батальйону, але безуспішно. Він повідомив батькам, що його можуть вбити за вказівкою вказаних осіб. Через кілька тижнів він зателефонував батькам та повідомив про намір відвідати їх. Однак, згодом після звуків пострілів та вибуху гранати його знайшли мертвим у приміщенні, в якій він проживав з іншими солдатами і які залишили приміщення незадовго до цього. Було відкрито кримінальне провадження, але закрито за відсутності ознак складу злочину. Слідство дійшло висновку, що син заявників

самостійно покінчив життя самогубством. Постанову було скасовано, а здійснення розслідування прокуратура визнала неефективним та призначила проведення низки слідчих дій. Адвоката заявників було повідомлено, що слідчі дії були проведені або проводяться, проте матеріали справи не містять жодних копій протоколів чи інших відповідних документів. Проведення триває.

*Питання ЄСПЛ до сторін:* 1) Чи виконала держава позитивні зобов'язання ст. 2 Конвенції в матеріальному аспекті: по-перше, забезпечити достатній захист життя сина заявників і, по-друге, надати правдоподібне пояснення його смерті? 2) З огляду на процесуальний захист права на життя, чи було розслідування у цій справі проведено національними органами влади з порушенням вимог ст. 2 Конвенції?

## **II. Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах проти інших держав**

за період 01.01.2024 по 31.03.2024



# 1. Рішення Європейського суду з прав людини у справах проти інших держав

## 1. Міранда Магро проти Португалії (Miranda Magro v. Portugal) від 09.01.2024, заява № 30138/21

Заявника було визнано винним у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, однак звільнено від покарання з огляду на наявність в нього параноїдальної шизофренії. Йому було призначено програму лікування. У зв'язку з тим, що він пропустив заплановані візити до лікувальної установи, а його стан погіршився, було прийнято рішення про превентивне ув'язнення з метою лікування у психіатричній лікарні. Психіатрична лікарня відмовила у госпіталізації заявника через брак місць та статус кримінального правопорушника. Півроку він утримувався в психіатричному відділенні тюремної лікарні в очікуванні переведення до психіатричного закладу поза межами пенітенціарної системи.

В першу чергу ЄСПЛ взяв до уваги звіти та доповіді Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, Національного превентивного механізму та інших відповідних органів ООН з моніторингу прав людини. Вказані установи вказували питання, пов'язані з психічним здоров'ям, як одну з головних проблем, що стоять перед пенітенціарною системою Португалії. Так, через брак місць в спеціальних психіатричних установах у відділенні тюремної установи Касіас постійно утримувалися особи з серйозними психічними розладами (як у випадку заявника). При цьому, у вказаному медичному відділенні було ідентифіковано низку недоліків, таких як: 1) невідповідність та переповненість приміщень, яка негативно впливала на умови перебування, стосунки між персоналом та ув'язненими і підтримання належного порядку; пацієнтам у цій ситуації не вистачало належного терапевтичного середовища; 2) нестача персоналу та брак клінічної компетенції.

На думку Суду, такі висновки поставили під сумнів твердження Уряду щодо придатності психіатричного відділення тюремної лікарні Касіас для тримання під вартою тяжко психічнохворих пацієнтів та належності медичного лікування, особливо з огляду на принцип індивідуального підходу, необхідного в таких ситуаціях. По-друге, Уряд не надав жодних доказів того, що

заявник отримував індивідуальний, безперервний та спеціалізований догляд і послідовне лікування, і йому було призначено відповідну терапію та ліки. Не було доведено, що заявник отримав терапевтичне лікування, яке вимагалось у його стані. Йому було призначено препарати з довготривалою дією, однак жодних додаткових заходів для комплексної стратегії лікування не вживалось. По-третє, сама природа психологічного стану заявника робила його більш вразливим, у порівнянні зі звичайним ув'язненим. Тримання його у вказаних умовах могло певною мірою посилити його почуття страждання, болю і страху.

Таким чином, ненадання органами влади належної допомоги та догляду піддало надмірному ризику здоров'я заявника та сприяло стресу і занепокоєнню. Отже, **мало місце порушення ст. 3 Конвенції**.

Також було **встановлено порушення п. 1 ст. 5 Конвенції** у зв'язку з незаконним триманням заявника у тюремній установі Касіас. Так, тримання осіб з психічними захворюваннями у психіатричному відділенні звичайної в'язниці до їх поміщення до спеціального психіатричного закладу без надання достатнього та належного догляду є несумісним із захистом, який гарантується Конвенцією для таких осіб. Суд наголосив, що рівень допомоги повинен виходити за рамки базової медичної допомоги. Простого доступу до медичних працівників, консультацій та надання ліків не може бути достатнім для того, щоб лікування вважалося належним згідно зі ст. 5 Конвенції. Суд не був переконаний, що заявнику було запропоновано належне лікування або терапевтичне середовище, в яке він був поміщений, відповідало його стану. На додаток до зазначених вище обставин та висновків за ст. 3 Конвенції, не було надано жодних доказів існування терапевтичного плану лікування заявника.

**Розмір сатисфакції:** 34 000 євро відшкодування моральної шкоди.

**Ключові слова:** утримання психічно-хворої особи у в'язниці, умови утримання психічно-хворої особи

## 2. Рамадан проти Франції (*Ramadan v. France*) від 09.01.2024, заява № 23443/23

Заявник, громадянин Швейцарії, який, як стверджувалось, був мусульманським інтелектуалом, ісламологом та проповідником. У 2018 році відносно нього було розпочато судовий розгляд за звинуваченнями у зґвалтуванні Х та ще однієї особи. Через кілька місяців заявник згадав ім'я Х у прес-релізі про майбутню публікацію його книги під назвою «Devoir de vérité» («Обов'язок правди») та в телевізійному інтерв'ю. Ім'я Х також згадувалось в книзі.

Х подала заяву про вчинення кримінального порушення у зв'язку з публікацією інформації про особу жертви сексуального насильства. Суд визнав заявника та видавця книги винними та наклав на них штраф. Апеляційний суд зменшив покарання (зменшив розмір штрафу) з огляду на те, що дані про Х вже були опубліковані в різних засобах масової інформації і Х сприяла своїй ідентифікації низкою власних дій (створення блогу під псевдонімом, розміщення власного фото тощо).

ЄСПЛ встановив, що засудження заявника за поширення імені Х становило втручання в його право на свободу вираження поглядів за ст. 10 Конвенції, **однак відхилив скаргу як необґрунтовану** з таких підстав:

### *Щодо законності*

i) Положенням закону про свободу преси було передбачено, що розповсюдження в будь-який спосіб і на будь-якому носії інформації про особу жертви сексуального насильства або зображення жертви, якщо її можна ідентифікувати, каралось штрафом (15 000 євро). Таке положення не застосовувалось, якщо жертва надала письмову згоду на публікацію.

На переконання Суду, згадуючи ім'я Х в публікаціях та книзі, заявник був у змозі передбачати, що поширював інформацію про особу в розумінні вказаного положення закону про свободу преси. При цьому, він не міг не знати про невиконання законодавчої умови для поширення такої інформації, оскільки він не мав письмової згоди Х.

ii) Хоча судовий розгляд ще тривав та не було винесено остаточного вироку, національні суди постановили, що термін «жертва» «обов'язково застосовується до будь-якої особи, яка себе так називає» у справах, які підпадають під дію кримінального кодексу щодо сексуального насильства або сексуальних домагань. Х приєдналась до кримінального провадження відносно заявника як цивільна сторона, тим самим позиціонує себе як особу, яка особисто зазнала шкоди, заподіяної злочинном для цілей кримінального процесуального кодексу і, отже, як жертву злочинних діянь, які були предметом відповідного провадження. Тому національні суди справедливо вважали, що Х слід розглядати як жертву в розумінні закону про свободу преси.

Відповідно, втручання в право заявника було передбачено законом.

### *Щодо легітимної мети*

Втручання у право заявника за ст. 10 Конвенції було здійснено з метою захисту гідності і недоторканності приватного життя жертви сексуального злочину і запобігання тиску на неї.

### *Щодо пропорційності втручання*

i) Держави-учасниці мають більш широку свободу розсуду, коли оскаржувані обставини не стосуються питання, що становить загальний інтерес. Так, публікуючи дані про Х, заявник не мав наміру брати участь у дебатах з питання, що становить загальний інтерес, а хотів публічно захиститися від звинувачень у сексуальних злочинах, висунутих проти нього.

ii) Хоча особа Х була розкрита в медіа до того, як заявник опублікував своє ім'я, національні суди встановили, що, по-перше, публікації заявника досить суттєво розширили аудиторію відповідної інформації, за якою послідували численні реакції в соціальних мережах. Це пояснювалось тим, що заявник користувався певною популярністю і був широко відомою особою для громадян, які цікавились тематикою його виступів. Крім того, до нього часто звертались із запитаннями медіа. По-друге, публікація імені Х не була необхідною для здійснення заявником права на захист або забезпечення права на справедливий судовий розгляд, і він був вільний висловлювати свої погляди на факти, в яких його звинувачували, за умови збереження ім'я особи, яка вважала себе жертвою його дій, в таємниці.

iii) З огляду на розкриття в медіа імені Х до публікацій заявника, апеляційний суд зменшив не лише суму накладеного на заявника штрафу, але й суму відшкодування збитків, які він мав сплатити Х. Касаційний суд підтримав відповідну позицію. Так, національні суди взяли до уваги поведінку жертви, яка відчула потребу обговорити події і, таким чином, розкрила інформацію, що дозволила її ідентифікувати. При цьому, вони також врахували право заявника вільно висловлювати свою думку в рамках публічного захисту, зважаючи на серйозні та стигматизуючі звинувачення проти нього. Тобто конкуруючі інтереси були належним чином та достаньою мірою збалансовані.

vi) Присуджені розміри штрафу та відшкодування шкоди, які були зменшені апеляційним судом з огляду на всі обставини справи, були помірними.

Отже, **втручання у право заявника було пропорційним**.

**Ключові слова:** сексуальне насильство, домагання, розголошення інформації про жертву сексуального насильства та домагань



### 3. Д. проти Латвії (*D v. Latvia*) від 11.01.2024, заява № 76680/17

Заявник десять років відбував покарання у в'язниці. Згідно його пояснень у тюремному середовищі існувала неформальна ієрархія, яка поділяла ув'язнених на три окремі групи або касты: «блатні» (вища каста), «мужики» (середня каста) та «ліві» (найнижча каста). Заявник опинився в найнижчій касті через сексуальний характер злочину, за який його було засуджено. Ув'язнені найнижчої касты стикалися з низкою обмежень щодо користування об'єктами загального користування та взаємодії з іншими ув'язненими. Заявник декілька разів подавав скарги стосовно існування кастової системи до адміністрації в'язниці, однак вони були визнані не досить детальними та необґрунтованими. Національні суди відхили позов заявника, оскільки він не довів, що мало місце порушення його прав необхідного рівня серйозності чи настали несприятливі наслідки.

ЄСПЛ встановив наступне: 1) Неформальна ієрархія ув'язнених, також відома як кастова система, існувала в латвійських в'язницях під час тримання заявника під вартою, що підтверджувалось даними у щорічних звітах омбудсмена, доповідях Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, дослідженнях незалежних журналістів, а також у національних судових рішеннях. 2) Заявник належав до найнижчої касты ув'язнених у вказаній ієрархії, які стикалися з низкою обмежень щодо користування об'єктами загального користування, доступу до послуг та взаємодії з іншими ув'язненими. 3) Заявник не зазнавав фактичного насильства або погроз насильства з боку персоналу в'язниці або інших ув'язнених.

Так, порівняно з іншими ув'язнені з найнижчої касты стикалися з низкою самочинних обмежень: вони мали окремі лавки, місця в туалеті та їдальні; їм не дозволялося стояти в черзі з іншими ув'язненими в магазин або за медичною допомогою; їм заборонялося брати участь у спортивних змаганнях або користуватися загальним душем; їхні ліжка були менш зручними і знаходилися на периферії спільного простору; вони не могли заходити в зони, визначені для інших двох каст; їм доручали виконувати чорну роботу, наприклад, прибирати і прати білизну для інших ув'язнених. Таке фізичне та символічне розділення мало ефект потужного повідомлення про неповноцінність, тим самим підриваючи людську гідність ув'язнених, які перебували у ситуації заявника. Таким чином, це становило поводження, що принижує гідність, у розумінні ст. 3 Конвенції (див. також інші справи, наприклад, *S.P. and Others v. Russia*).

На думку Суду, той факт, що заявник вирішив підкоритися вимогам та обмеженням, встановленим неформальною ієрархією, замість того, щоб виступити проти

них або оскаржити їх, не змінював висновку щодо принизливого характеру такої дегуманізуючої практики. При цьому, відсутність відкритої конфронтації та випадків насильства не зменшувала реальність страждань ув'язнених у відповідних ситуаціях. Життя, не лише при прямих або постійних загрозах, але і в ворожому середовищі призводить до постійного накопичення стресу, особливо у осіб, які зазнають несправедливості. Одне лише очікування таких загроз також може завдати тривалої психічної шкоди та викликати тривогу, інтенсивність якої перевищує рівень стресу, спричиненого триманням під вартою за звичайних умов.

Таким чином, Суд дійшов висновку, що фізична та соціальна ізоляція заявника у поєднанні з обмеженим доступом до основних ресурсів пенітенціарної установи та відмовою у людських контактах призвели до посилення його психічної тривоги, яка, ймовірно, перевищувала неминучий рівень страждань, притаманний триманням під вартою, навіть незважаючи на відсутність фізичного насильства відносно нього.

При цьому, хоча заявник не зазнав жорстокого поводження з боку працівників в'язниці, це не звільняло державу від зобов'язань за ст. 3 Конвенції, в тому числі щодо жорстокого чи такого, що принижує честь та гідність, поводження з боку приватних осіб.

Проблема неформальної ієрархії ув'язнених була добре задокументована в пенітенціарних інституціях та поширена у в'язницях, в яких перебував заявник. Таким чином, персонал в'язниці та інші органи влади мали бути обізнані про її існування і про становище заявника. Навіть за відсутності явних випадків насильства або конфронтації, не можна було ігнорувати невід'ємний ризик жорстокого поводження, з яким заявник мав справу.

Водночас, окремі заходи по кожному окремому інциденту не вирішили б системну проблему, що лежала в основі скарг заявника. Для вирішення проблеми такого масштабу органами управління в'язницями мав застосовуватися комплексний підхід. Однак, такого підходу не було, що розкритикував Омбудсман Латвії, підкреслюючи недоліки традиційної стратегії, орієнтованої на окремі інциденти. Верховний Суд також дійшов висновку, що державні органи влади несуть загальний обов'язок вирішення питання неформальної ієрархії, яка є одним з факторів, що сприяють насильству між ув'язненими.

Відповідно, державні органи не захистили заявника від поводження, забороненого ст. 3 Конвенції, та не створили ефективних механізмів для поліпшення його індивідуальної ситуації або для комплексного вирішення системної проблеми. Отже, **мало місце порушення ст. 3 Конвенції**.

Суд вирішив, що для запобігання подібним порушенням у майбутньому національні органи влади повинні розглянути питання неформальної тюремної ієрархії, висвітлене у цьому рішенні, у спосіб, що виходить за межі обставин цієї справи. Компетентні органи влади, відповідно до зобов'язань держави-відповідача за статтею 46 Конвенції, повинні зробити необхідні висновки з цього рішення та вжити відповідних заходів загального характеру для вирішення проблеми, яка

призвела до встановлення порушення у цій справі. Зокрема, національні суди повинні належним чином враховувати стандарти Конвенції, застосовані в цьому рішенні.

**Ключові слова:** ієрархія у в'язницях, жорстоке чи таке, що принижує честь та гідність, поведження з боку приватних осіб

#### 4. Тена Арреґуй проти Іспанії (*Tena Arregui v. Spain*) від 11.01.2024, заява № 42541/18

Заявник був членом іспанської політичної партії «Єдність, прогрес і демократія» та входив до її керівної ради. На час подій деякі члени партії, у тому числі заявник, виступали за коаліцію з конкуруючою партією. Лідери партії виключили з її складу одного з членів, пана П., за підозрою в переговорах з конкуруючою партією та найняли приватну компанію з метою перевірки його листування через корпоративну пошту за декілька місяців. Було складено звіт, в якому, серед іншого, містились листи заявника, надіслані з його особистої електронної адреси, до пана П. щодо його поглядів на створення коаліції та необхідність створення нової партії. Цей звіт було розповсюджено серед керівного складу партії та інших її членів. Крім того, зміст листування став відомим медіа. Кримінальну справу щодо порушення таємниці листування за заявою заявника було закрито, оскільки не було доведено, що складення звіту та його поширення було здійснено з іншою метою, окрім як виявити правопорушення в структурі партії. Внутрішня політика партії забороняла використовувати облікові записи офіційної електронної пошти в особистих цілях або у спосіб, який міг завдати шкоди партії. Подальше оскарження такого рішення було безуспішним.

Суд постановив, що листи охоплюються поняттями «приватне життя» та «кореспонденція» у розумінні ст. 8 Конвенції, навіть якщо вони надсилаються з робочого місця або мають професійний характер. Відповідно, перехоплення та розкриття електронного листування заявника становило серйозне втручання у його право на повагу до приватного життя та кореспонденції.

При цьому, втручання відбулося в контексті членства заявника в політичній партії. У зв'язку з цим ЄСПЛ підкреслив важливу роль політичних партій для належного функціонування демократії. При цьому, внутрішня організаційна структура політичних партій та правові зв'язки з її членами принципово відрізняється від структури приватних компаній та відносин між роботодавцем і його працівником. Політичні партії можуть володіти певними дисциплінарними повноваженнями, при цьому, вони не можуть призводити до необмеже-

ної можливості контролювати кореспонденцію членів партії. Національні органи повинні забезпечити супроводження таких заходів, незалежно від обсягу та тривалості, належними та достатніми гарантіями проти зловживань.

Заявник не стверджував, що кримінально-правові норми були неякісними, а розслідування неефективним. Суть його скарги полягала в тому, що закриття кримінальної справи не ґрунтувалось на достатніх підставах, а його право на повагу до приватного життя та кореспонденції не було враховано. Однак, під час розгляду справи національні органи встановили, що: 1) Метою звіту перевірки було виявлення порушень у діяльності політичної партії. 2) Моніторинг листування був обмежений пошуком за певними висловлюваннями (словами) в електронних скриньках пана П., призначених для виконання обов'язків у партії. 3) Правилами користування електронними скриньками партії чітко передбачено, що поштову скриньку може бути піддано моніторингу, а інформація залишається в розпорядженні партії після припинення відносин з користувачем. Таким чином, були відсутні докази наявності у іншої мети, окрім виявлення порушень та захисту інтересів політичній партії. Також були відсутні докази участі членів керівної ради у оприлюдненні звіту в медіа. Отже, було постановлено, що вчинення стверджуваного правопорушення не було належним чином доведено. На думку ЄСПЛ, ані рішення провінційного суду, ані Конституційного Суду не були свавільними або необґрунтованими.

Крім того, заявник міг звернутись до цивільних судів після закриття кримінального провадження, оскільки воно не було припинено остаточним судовим рішенням по суті, а радше призупинено. Однак, він цього не зробив та не пояснив, чому такий засіб захисту не був ефективним.

Загалом, Суд визнав, що законодавче регулювання Іспанії забезпечувало належний захист права заявника на повагу до його приватного життя та таємниці кореспонденції.

Отже, **порушення ст. 8 Конвенції не було.**

**Ключові слова:** право на приватне життя, таємниця

листування, розголошення листування політика

## 5. Аль-Хавсаві проти Литви (*Al-Hawsawi v. Lithuania*) від 16.01.2024, заява № 6383/17

Заявник був затриманий під час «війни з тероризмом» після терактів 11.09.2001 Центральним розвідувальним управлінням США (ЦРУ) як «особливо важливий затриманий», тобто підозрюваний у тероризмі, який може надати інформацію про актуальні терористичні загрози для США. Під час операції з екстрадиції його утримували в секретних місцях в різних країнах, в тому числі в Литві. При цьому, до нього застосовували «поширені методи допиту». У вересні 2006 року заявника було передано під варту американським військовим і з того часу він утримувався у в'язниці для інтернованих на військово-морській базі США в Гуантанамо. З 2008 року триває розгляд справи військовою комісією за звинуваченням заявника у скоєнні злочину, що карається смертною карою. Обставини екстрадиції заявника були предметом різних звітів і розслідувань, в тому числі ПАРЄ, Сенату США. Заявник скаржився на те, що Литва дозволила та/або сприяла ЦРУ у підданні його катуванням, жорсткому поводженню без проведення належного розслідування його тверджень з цього приводу, а також переведенню до інших місць під вартою ЦРУ за кордоном з аналогічними умовами, та врешті рещт, до США, де йому загрожувала смертна кара.

З огляду на висновки у раніше розглянутій справі *Абу Зубайда проти Литви* та обставини цієї справи ЄСПЛ визнав встановленим, що: 1) Литва мала на своїй території місце утримання для ЦРУ; 2) заявник таємно утримувався там протягом приблизно п'яти місяців або року у режимі «стандартних умов тримання під вартою» відповідно до Інструкції ЦРУ щодо умов тримання під вартою осіб, затриманих ЦРУ; 3) влада Литви знала про характер і цілі діяльності ЦРУ на своїй території і співпрацювала в підготовці та виконанні операцій ЦРУ з екстрадиції, утримання та допитів. При цьому, влада усвідомлювала, що, надаючи дозвіл ЦРУ на утримання підозрюваних у тероризмі на своїй території, вона наражала таких осіб на ризик поводження, що суперечить Конвенції.

ЄСПЛ визнав порушення ст. 3 Конвенції у процесуальному аспекті, оскільки державою-відповідачем при проведенні розслідування тверджень заявника не було дотримано вимог ефективності та ретельності, а саме:

- 1) Розслідування у справі заявника триває близько 10-ти років.
- 2) У справі *Абу Зубайда проти Литви* Суд вже встановлював, що в період до 2018 року не було досягнуто жодного прогресу в розслідуванні участі Литви в програмі ЦРУ щодо особливо важливих затриманих та встановленні відповідальних осіб. Цей висновок був

застосовний і до справи заявника. В період після 2018 року було вжито певні заходи, зокрема спроби отримати правову допомогу від США. Разом з тим Урядом не було наведено жодних належних пояснень, чому за цей період органи прокуратури не досягли суттєвого прогресу в розслідуванні стосовно обізнаності, співучасті в діяльності ЦРУ, поведінки та дій або бездіяльності посадових осіб Литви, тобто питань, які вже були предметом розгляду за іншою справою.

3) З одного боку, заявнику не було надано статусу потерпілого через застосовний «суворий стандарт доказів», якого, на думку обвинувачення, він ще не виконав. З іншого боку, він не міг отримати інформацію про хід провадження, оскільки не був стороною провадження. У цьому контексті Суд зазначив, що забезпечення належної підзвітності осіб, відповідальних за створення умов для діяльності ЦРУ, було сприятливим для підтримки впевненості у дотриманні державними установами Литви принципу верховенства права. Заявник та громадськість мали право знати правду про обставини, пов'язані з його таємним триманням під вартою та екстрадицією, а також знати, що відбувалося на той час. Хоча Уряд стверджував, що доступ громадськості до інформації про кримінальне провадження та його результати був забезпечений відділом зв'язків з громадськістю Генеральної прокуратури, він не пояснив, яким чином це було зроблено.

Крім того, було встановлено **порушення ст. 3 Конвенції в матеріальному аспекті**. Так, під час тримання під вартою в Литві заявника, як і будь-якого іншого затриманого ЦРУ, тримали в умовах режиму, що включав: i) зав'язування очей або надягання капюшонів, що мало на меті дезорієнтувати ув'язнених і не дати їм можливості дізнатися про своє місцезнаходження або місце утримання; ii) видалення волосся після прибуття до місця тримання; iii) тримання без зв'язку з зовнішнім світом, одиночне ув'язнення; iv) безперервний різкий шум високої інтенсивності, який постійно відтворювався; v) постійне освітлення камери з такою ж яскравістю як в офісному приміщенні; vi) постійне застосування кайданів на ноги.

Хоча заявника не піддавали допитам із застосуванням найжорстокіших методів, він утримувався у надзвичайно суворому режимі і страждав від постійного емоційного та психологічного стресу і тривоги, викликаних в тому числі минулим досвідом катувань і жорсткого поводження з боку ЦРУ і страхом за свою подальшу долю. Враховуючи вказані обставини, поводження, на яке скаржився заявник, підпадало під поняття «нелюдське

поводження», а держава-відповідач була визнана відповідальною за порушення ст. 3 Конвенції з огляду на «посліди та мовчазну згоду» у проведенні відповідних операцій та утриманні затриманих ЦРУ. Більше того, дозволивши ЦРУ перевести заявника до іншого місця тримання під вартою в іншій країні, влада Литви наразила його на передбачуваний серйозний ризик подальшого жорстокого поводження та умов тримання під вартою.

Таємне тримання під вартою осіб, підозрюваних у тероризмі, було фундаментальною особливістю програми ЦРУ з екстрадиції. Підґрунтя програми полягало саме в тому, щоб позбавити цих осіб будь-якого правового захисту від катувань і насильницьких зникнень, а також будь-яких гарантій, передбачених Конституцією США і міжнародним правом проти свавільного затримання, за винятком лише права постати перед суддею і бути судимим протягом розумного строку, а саме гарантій *habeas corpus*. Для цього вся схема мала діяти поза юрисдикцією американських судів і в умовах забезпечення абсолютної секретності, що вимагало створення, у співпраці з приймаючими країнами, закордонних місць утримання під вартою. Операції з видачі значною мірою залежали від співпраці, допомоги та активного залучення країн, які надавали в розпорядження США свій повітряний простір, аеропорти для посадки літаків, що перевозили в'язнів ЦРУ, а також приміщення, в яких в'язнів можна було безпечно утримувати і допитувати, забезпечуючи таким чином секретність і безперерйну роботу програми. Хоча допити спійманих підозрюваних у тероризмі були виключною відповідальністю ЦРУ і місцеві органи влади не мали залучатися, вказана співпраця і різні форми допомоги з боку цих органів влади становили необхідну умову для ефективного функціонування таємних місць тримання під вартою ЦРУ. Висновки щодо ризиків у зв'язку з перевезенням заявника з Литви до інших країн стосувались також скарги за ст. 5 Конвенції. Таким чином, відповідальність Литви стосувалася як таємного три-

мання заявника під вартою на її території, так і його переведення з Литви. Отже, в цьому контексті було **визнано також порушення ст. 5 Конвенції**.

До того ж, у цій справі було встановлено інші порушення ст. 2 та ст. 3 у поєднанні зі ст. 1 Протоколу № 6 до Конвенції, п. 1 ст. 6, ст. 8, ст. 13 у поєднанні зі ст. ст. 3, 5 та 8 Конвенції.

Стаття 46: З метою дотримання своїх зобов'язань за статтями 2 і 3 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 6 до Конвенції Литва повинна була якнайшвидше усунути ризик застосування до заявника смертної кари, звернувшись до влади США з проханням надати запевнення, що смертна кара не буде застосована. Навіть незважаючи на те, що розгляд його справи у військовій комісії все ще тривав і результат судового розгляду залишався невизначеним, цей ризик зберігався. Крім того, литовська влада повинна була спробувати зробити подальші звернення до влади США з метою усунення або, принаймні, обмеження, наскільки це можливо, наслідків вищевказаних порушень Конвенції, від яких постраждав заявник.

Нарешті, держава-відповідач повинна була вжити всіх необхідних заходів для негайного відновлення і просування кримінального розслідування, яке все ще триває, і завершити його якнайшвидше, як тільки, наскільки це виявиться можливим, обставини і умови, за яких заявник був доставлений на її територію, де з ним поведилися, а потім вивезли з неї, будуть додатково з'ясовані, з тим, щоб зробити можливим встановлення, притягнення до відповідальності і, у разі необхідності, покарання винних осіб.

**Ключові слова:** сприяння ЦРУ в утриманні затриманих осіб на території держави-відповідача, відповідальність держави-відповідача за жорстоке поводження ЦРУ відносно ув'язнених на її території

## 6. Алле проти Франції (*Allée v. France*) від 18.01.2024, заява № 20725/20

На час подій заявниця працювала секретарем у релігійній освітній асоціації в м. Париж. В ході виконання своїх обов'язків вона працювала з паном А., виконавчим віце-директором асоціації. У 2015 році вона попросила пана Ар., духовного керівника асоціації (а також сина пана А.), перевести її на іншу посаду через поведінку пана А., яку вона сприймала як домагання. Її чоловік також написав повідомлення пану Ар. з проханням втрутитися в ситуацію, що виникла. Заявниці було запропоновано піти на лікарняний допоки їй не буде знайдено іншого робочого місця, або звільнення за згодою сторін. Заявниця надіслала скаргу на електронну адресу виконавчому директору асоціації (в ко-

пії низці інших адресатів) про сексуальне насильство, сексуальні та психічні домагання А. У відповідь виконавчий директор запропонував розглянути початкову пропозицію. Після цього чоловік заявниці Б. розмістив повідомлення у обліковому записі Facebook одного зі своїх знайомих, де він повторив звинувачення дружини та описав ситуацію як «секс-скандал». У зв'язку з надсиланням електронної скарги низці осіб заявницю було засуджено за публічний наклеп про сексуальне домагання та зобов'язано сплатити штраф.

ЄСПЛ встановив, що засудження заявниці за наклеп становило втручання у її право на свободу вираження



поглядів за ст. 10 Конвенції, яке було здійснено згідно із законом в інтересах захисту прав або репутації третіх осіб, а саме пана А.

Що стосується пропорційності втручання, Суд підкреслив, що електронну скаргу низці осіб було надіслано заявницею в напруженому контексті, що стосувався її роботи та приватного життя. Скарга була наслідком безуспішних спроб заявниці та її чоловіка звернути увагу керівництва асоціації на поведінку А. по відношенню до неї.

При цьому, по-перше, адресатів відповідної електронної скарги було лише шестеро: сам пан А. (виконавчий віце-директор роботодавця), його два сини (один з яких був духовним директором асоціації і вже знав про звинувачення), виконавчий директор асоціації, інспектор праці і чоловік заявниці. З цих шести осіб лише другий син пана А. був сторонньою особою. Всі інші або були причетні до справи, або займали посаду, яка давала їм право отримувати скарги/повідомлення про домагання. Таким чином, електронний лист був надісланий обмеженому колу осіб і не призначався для публічного розповсюдження, а його єдиною метою було привернення уваги зацікавлених осіб до ситуації та пошуку рішення, яке б поклато їй край. Однак, національні суди застосували суворе тлумачення умов, передбачених законом для звільнення працівника від кримінальної відповідальності, та визнали публічний характер електронної скарги в розумінні закону про свободу преси від 29.07.1881. На думку Суду, за обставин цієї справи такий підхід був надто обмежувальним з огляду на вимоги дотримання ст. 10 Конвенції.

По-друге, заявниця діяла в якості ймовірної жертви дій, які вона викривала та на які скаржилася. Зміст скарги містив твердження фактів. Відповідно, критерій існування суспільного інтересу або дискусії не діяв при встановленні балансу. Апеляційний суд, з яким погодився касаційний суд, встановив, що заявницю не можна було критикувати за висловлювання у запальній формі з огляду на ситуацію, в якій вона перебувала, та існування доказів психічних і навіть сексуальних домагань. Разом з тим, національні суди вважали, що заяв-

ниця не могла посылатися на захист добросовісності, оскільки її твердження про сексуальні домагання не мали достатнього фактичного підґрунтя.

У зв'язку з цим Суд нагадав, що приватні документи, які поширюються серед обмеженого кола осіб, повинні мати фактичну основу, і чим серйознішим є звинувачення, тим сильнішою має бути така фактична основа. Тим не менш, дії, на які скаржилася заявниця, були вчинені за відсутності свідків, і неповідомлення нею про такі дії наглядовим органам не могло бути використано для доведення її недобросовісності. **Враховуючи необхідність того, що за ст. 10 Конвенції надання належного захисту особам, які стверджують про психічні або сексуальні домагання, відмова національних судів адаптувати концепцію достатності фактичної бази та критерії оцінки добросовісності до обставин справи поклато на заявницю надмірний тягар доказування, вимагаючи від неї надати докази вчинення дій, про які вона хотіла повідомити.**

По-третє, не настільки електронна скарга заявниці, як допис її чоловіка в Facebook викликав бурхливі дискусії та привернув увагу громадськості до справи. Таким чином, електронна скарга, надіслана до шістьох осіб, з яких лише одна була сторонньою особою, сам по собі мав лише незначний вплив на репутацію ймовірного домагача, пана А.

По-четверте, накладений штраф не був особливо великим, однак заявницю все таки було засуджено до кримінальної відповідальності. За своєю природою обвинувальний вирок має стримуючий ефект для повідомлень особами про дії, які, на їхню думку, є психічними або сексуальними домаганнями, або навіть сексуальним насильством.

Таким чином, Суд встановив, що не було розумного співвідношення пропорційності між обмеженням права заявниці та законною метою, яка переслідувалась.

Отже, **мало місце порушення ст. 10 Конвенції.**

**Ключові слова:** право на свободу вираження поглядів, сексуальне домагання, повідомлення про сексуальне домагання

## 7. О.Г. та інші проти Греції (O.G. and others v. Greece) від 23.01.2024, заяви №№ 71555/12, 48256/13

Заявниці, окрім однієї, займалися проституцією та були затримані поліцією на вулицях у м. Афіни. Вони були змушені пройти перевірку особи, медичне обстеження на захворювання, що передаються статевим шляхом, а також здати аналізи крові, які підтвердили, що вони є ВІЛ-позитивними. Згодом прокурор наказав оприлюднити їхні імена та фотографії, причини порушення відносно них кримінальної справи, а також згадку про

ВІЛ-позитивний статус. Інформація була розміщена на веб-сайті поліції, а поширення персональних даних заявниць протягом кількох днів широко висвітлювалося в ЗМІ, особливо на телебаченні.

Замість даних однієї із затриманих були оприлюднені ім'я та фотографія її сестри, яка дізналась про це від знайомих.



ЄСПЛ встановив, що примусове взяття аналізів крові заявниць становило втручання у їх право на приватне життя за ст. 8 Конвенції. Уряд стверджував, що правовою підставою для втручання була сукупність законодавчих положень (серед них: закон, яким встановлено обов'язки осіб, які мають право займатися проституцією, в тому числі проходити медичний огляд кожні два тижні для тестування на певні захворювання, включаючи ВІЛ-інфекцію; накази міністра охорони здоров'я, згідно яких жінки, які залучені до проституції, повинні проходити тестування на ВІЛ кожні три місяці (якщо вони є ВІЛ-позитивними, вони більше не можуть займатися проституцією), а також запроваджено проведення спеціальних перевірок таких осіб без дозволу; кримінальний процесуальний кодекс та ін). Однак, жоден з наведених актів не містив опису процедури, якої слід дотримуватися, а також жодної згадки про скринінгові тести, які мали проводитися поліцією або судовими органами за згодою або без згоди відповідних осіб. До того ж, ні поліції, ні залученим лікарям не було надано жодного дозволу в порядку кримінального процесуального кодексу, який міг санкціонувати відбір аналізів крові з метою отримання доказів причетності заявниць до правопорушення в рамках досудового розслідування. Тобто оскаржуваним діям не передувало аналіз або навіть посилення на відповідні правові норми. Крім того, не було дотримано жодної конкретної процедури для медичного втручання, яке відбулось в приміщенні поліції. Відповідно, втручання не було здійснено відповідно до закону, оскільки положення національного законодавства, на які посилався Уряд, не були передбачуваними щодо наслідків для заявниць. Отже, **мало місце порушення ст. 8 Конвенції** (щодо двох заявниць, інші або подали скарги з порушенням строку, або не вичерпали національні засоби захисту).

Суд також встановив, що публікація персональних даних заявниць становила втручання у їх право на приватне життя за ст. 8 Конвенції. Втручання було згідно із законом та здійснено з метою захисту прав і свобод інших осіб (виявлення випадків та спонукання клієнтів заявниць до проходження тестування на ВІЛ-інфекцію). Проте прокурор у своїй постанові обмежився лише простою вказівкою про публікацію персональ-

них даних заявниць. При цьому, прокурором не було: 1) розглянуто питання застосування інших заходів для зменшення рівня вразливості заявниць; 2) вивчено конкретну ситуацію кожної із заявниць або проведено оцінку наслідків, які така публікація могла мати для них; 3) розглянуто питання, чи могло бути достатнім для досягнення мети захисту здоров'я населення та осіб, що мали стосунки із заявницями, поширення в регіоні загального оголошення, в якому просто згадувалося б про арешт ВІЛ-позитивних жінок, які залучались до проституції, без зазначення конкретних даних (на думку Суду, ніщо не вказувало на те, що такий захід не досяг би поставленої мети, маючи при цьому менший вплив на приватне життя заявниць). При цьому, заявниці не могли бути заслухані прокурором згідно закону та оскаржити його рішення (відповідні процедури запроваджені лише після подій, що стали підставою для цих заяв до ЄСПЛ). Вказані аспекти були особливо важливими у цій справі, оскільки поширена інформація стосувалася ВІЛ-позитивного статусу заявниць, розголошення якого могло мати руйнівні наслідки для їхнього приватного та сімейного життя, а також соціального та професійного становища, наражаючи їх на стигматизацію та ризик ізоляції. Більше того, хоча згідно наказу міністерства охорони здоров'я особи, які займалися проституцією, належали до соціальних груп, відносно яких у виняткових випадках дозволено проводити тестування на ВІЛ-інфекцію, відповідні ситуації не були включені до переліку випадків, що виправдовували виняток з правила про конфіденційність таких тестів. Відповідно, втручання у право заявниць на повагу до їхнього приватного життя було недостатньо обґрунтованим і непропорційним. Отже, що **мало місце порушення ст. 8 Конвенції**.

Щодо заявниці, ім'я якої було опубліковано замість імені її сестри, скаргу було відхилено. Заявниця успішно оскаржила постанову прокурора на національному рівні, а пізніше їй було виплачено компенсацію за порушення Конвенції.

**Ключові слова:** право на приватне життя, поширення персональних даних в суспільних інтересах, поширення інформації про ВІЛ-статус

## 8. О.Р. проти Греції (O.R. v. Greece) від 23.01.2024, заява № 24650/19

Заявник, громадянин Афганістану, прибув до Греції в листопаді 2018 року як неповнолітній без супроводу дорослих. Його заяву про надання міжнародного захисту було зареєстровано через місяць, а у травні 2019 року йому було виділено місце в приймальнику для неповнолітніх без супроводу дорослих в м. Афіни. Весь

цей період він перебував у скрутних обставинах (без житла протягом декількох місяців; не мав доступу до питної води, їжі, гарячої води і туалету; змушений був декілька ночей на провести на громадських площах, у переповнених будинках у компанії дорослих чоловіків, таборак).

Заявника помістили до приймальника для неповнолітніх майже через шість місяців після того, як він вперше повідомив про відповідну потребу. ЄСПЛ враховував складність завдання, яке стояло перед національними органами влади, особливо з огляду на кількість неповнолітніх без супроводу дорослих, які в'їжджали в країну в той період. Разом з тим, з огляду на абсолютний характер ст. 3 Конвенції такі обставини не могли звільнити державу від її зобов'язань за цим положенням.

На думку Суду, ситуація, в якій опинився заявник, була особливо серйозною, оскільки влада залишила його напризволяще. Він не мав доступу до постійного житла протягом кількох місяців, у тому числі взимку, та, відповідно, не мав можливості задовольнити навіть найелементарніші потреби (помитися, прогостувати і т.д.). Таким чином, він перебував у ситуації крайньої матеріальної бідності, незважаючи на те, що національні органи влади були зобов'язані забезпечити йому гідні матеріальні умови згідно законодавства Європейського Союзу.

Крім того, було встановлено, що перебуваючи у таборі «Малакса» у певний період заявник двічі зазнав спроб сексуальних домагань з боку дорослих, що підтверджувалось психосоціальним звітом. Такі докази послаблювали аргумент Уряду про доступ до здорових умов життя в таборах, та, навпаки, розкривали ситуацію вразливості, незахищеності, фізичних та психологічних труднощів заявника, яка серйозно вплинула на його і без того крихкий психічний стан та підірвала саму суть людської гідності.

До того ж, національні органи влади протягом вказаних шести місяців не вжили жодних заходів згідно із законодавством щодо призначення опікуна та прискорення надання заявнику місця проживання.

Таким чином, з вини органів влади заявник опинився в нелюдському та принизливому для гідності становищі, що **було порушенням ст. 3 Конвенції**.

**Ключові слова:** неповнолітні біженці, нелюдське та принизливе для гідності становище

## 9. Шер'є проти Франції (*Cherrier v. France*) від 30.01.2024, заява № 18843/20

Заявниця була усиновлена в 1952 році через кілька місяців після народження. Про цей факт вона дізналася лише після смерті одного з прийомних батьків в 2008 році. Вона звернулася до Національної ради з питань доступу до інформації про походження для того, щоб з'ясувати причини відмови від неї на користь усиновлення, про її біологічних батьків, національність матері, історію хвороби її сім'ї та наявність біологічних братів і сестер. Співробітники національної ради отримала інформацію про біологічних батьків заявниці та розшукали їх. Матір відповіла на запитання заявниці, однак, заявила, що бажає зберегти свою особу в таємниці, в тому числі після її смерті. Що стосується біологічного батька, оскільки він був вже досить літньою людиною, він не зміг визнати батьківство і відмовився від розголошення інформації про його особу, в тому числі після його смерті. Подальші запити заявниці були відхилені. У задоволенні позову заявниці про невжиття національною радою належних заходів для надання їй доступу до інформації про її походження було відмовлено.

У 2009 році внаслідок законодавчої реформи було скасовано загальну відмову у розкритті конфіденційної інформації про особу матері у справах за позовами дітей, народженими анонімно. Скасування загальної відмови відбулось для того, щоб будь-яка дитина, яка дізналася про особу своєї матері, могла порушити справу для встановлення законних стосунків між матір'ю та дитиною. Реформа мала на меті досягти компромісу між правами та інтересами шляхом встановлення процеду-

ри примирення, щоб полегшити доступ до інформації про походження, не ігноруючи бажання чи рішення матері. У 2012 році Конституційна Рада, ґрунтуючи своє рішення на конституційних вимогах захисту здоров'я, встановила, що система анонімних пологів сумісна з Конституцією та забезпечує достатній баланс між «інтересами матері та дитини».

У цьому зв'язку ЄСПЛ нагадав, що держави можуть надавати право жінкам народжувати дітей анонімно. При цьому, система анонімності має бути врівноважена процедурою зняття конфіденційності особи матері за умови її згоди, а також процедурою отримання доступу до інформації, що не ідентифікує особу та стосується походження дитини (див. також *Odièvre v. France, Godelli v. Italy*).

Так, у цій справі Національна рада зібрала та надала заявниці знеособлену інформацію у відповідь на її питання щодо обставин її народження. При цьому, національні органи врахували волю та рішення біологічних батьків залишити їх імена в таємниці та належним чином обґрунтували свої рішення. Тобто держава не вийшла за межі свободи розсуду в цьому контексті, а справедливий баланс між правом заявниці знати про своє походження та інтересами її біологічної матері щодо збереження анонімності не було порушено.

Отже, **порушення ст. 8 Конвенції не було**.

**Ключові слова:** право на приватне життя, народження дитини анонімно, доступ до інформації про походження

## 10. Бернотас проти Литви (*Bernotas v. Lithuania*) від 30.01.2024, заява № 59065/21

У 2010 році заявник випадково вистрілив у пана К. під час чищення рушниці після полювання. Потерпілий отримав численні поранення в живіт, стегно і ногу, переїхав декілька операцій та заміну стегна. Заявника було засуджено за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень з необережності, зобов'язано відшкодувати матеріальну шкоду, пов'язану з лікуванням (близько 2 тис. євро), та моральну шкоду (близько 10 тис. євро). Відшкодування було виплачено. Згодом орган соціального захисту встановив, що внаслідок травм, отриманих під час нещасного випадку, працездатність пана Ж.К. знизилася, частка втрати періодично переглядалася (згідно останніх даних на 45 %). Йому було призначено пенсію по втраті працездатності. В подальшому з 2011 року суди зобов'язували заявника виплачувати в порядку регресу відшкодування органу соціального захисту за виплачені потерпілому суми пенсії. Заявник скаржився на несправедливість та непропорційність покладеного на нього зобов'язання.

ЄСПЛ встановив, що зобов'язання заявника відшкодувати органу соціального захисту виплачену потерпілому пенсію у зв'язку з втратою працездатності становило втручання у його право за ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції. При цьому, згідно законодавства органи соціального страхування, які виплатили допомогу особі, що зазнала шкоди внаслідок дій іншої особи, могли вимагати відшкодування виплачених сум від особи, яка завдала таку шкоду. Таким чином, втручання було здійснено відповідно до закону в інтересах захисту державних коштів та інтересів потерпілих від злочинів.

Досліджуючи питання пропорційності, Суд дійшов наступних висновків:

1) Заявник стверджував, що виплатив всю заподіяну шкоду під час кримінального провадження. Подальше стягнення з нього сум пенсії, що виплачувалась потерпілому, було необґрунтованим та становило надмірний тягар. В цьому контексті ЄСПЛ погодився з позицією національних судів, які розрізняли, з одного боку, матеріальну шкоду, завдану потерпілому в момент заподіяння тілесних ушкоджень, понесені одразу після травми (витрати на ліки, госпіталізацію та транспорт), та матеріальну шкоду, що виникла пізніше, з іншого боку, зокрема, втрата доходу у зв'язку зі зниженням працездатності та додаткові витрати на ліки, догляд або реабілітацію. Суд також взяв до уваги аргумент Уряду, що не завжди можливо визначити повний обсяг шкоди, завданої здоров'ю, у момент заподіяння тілесних ушкоджень.

2) Заявник також стверджував, що пенсія по втраті працездатності є видом соціальної допомоги, яка надається державою тим громадянам, які її потребують,

і її виплата не повинна перекладатися на приватних осіб. У цьому зв'язку Суд зазначив про дискреційні повноваження держави щодо запровадження форми соціального забезпечення, а також нагадав про його обов'язок розглядати справи не абстрактно, а в контексті дотримання балансу інтересів за конкретних обставин справи. Так, було встановлено, що: i) Національні органи досліджували питання, чи було зменшення працездатності потерпілого наслідком дій заявника, та чи дорівнювала виплачувана йому пенсія шкоді, завданій тілесними ушкодженнями; ii) За національним законодавством заявника можливо було зобов'язати відшкодувати органам соціального захисту лише ту суму пенсії, яка відповідає завданій його діями шкоді; iii) За ініціативи заявника було проведено експертизу щодо наявності причинно-наслідковий зв'язку між його діями та ступенем тілесних ушкоджень потерпілого, належність та точність якої він не оскаржував на будь-якому рівні; iv) Розмір пенсії було встановлено не автоматично, а на підставі індивідуальних обставин та фактичної шкоди, завданої потерпілому (враховувались рівень втрати працездатності, стаж роботи та розмір заробітної плати до травмування та ін.).

3) Щодо аргументу заявника про залежність розміру пенсії по втраті працездатності від розміру основної пенсії, який визначається Урядом з огляду на різні економічні або політичні фактори, Суд зауважив таке. Як було встановлено національними судами, однією з цілей пенсії у зв'язку з втратою працездатності є компенсація потерпілому додаткових витрат, пов'язаних з наслідками травми, і відповідні витрати можуть зростати з часом через такі фактори, як інфляція. При цьому, Суд раніше вже визнавав можливість внесення змін до законодавства про соціальне забезпечення, які можуть бути прийняті у відповідь, серед іншого, на суспільні зміни. Відповідно, Суд не міг визнати, що коригування розміру пенсії по втраті працездатності з огляду мінливу економічну реальність в країні, було свавільним або необґрунтованим. Водночас, заявник не стверджував, що поступове збільшення пенсії було значним чи пенсія перестала відповідати заподіяній шкоді.

4) Важливим аспектом у справі були можливість перегляду розміру компенсації у разі покращення стану здоров'я потерпілого. Крім того, заявник згідно національного законодавства мав право вимагати зменшення суми відшкодування з огляду на його фінансове становище, ненавмисність заподіяння шкоди та виплату вже суттєвої частини шкоди. Однак, він не звертався з таким позовом на національному рівні та не надав пояснення з цього приводу Суду. До того ж, він не скаржився на позбавлення його засобів для існування, водночас, орган соціального забезпечення дозволив виплату коштів частинами.

5) Згідно висновку ЄСПЛ зобов'язання відшкодувати пенсію по втраті працездатності, що виплачується потерпілому, дійсно є тривалим (до досягнення пенсійного віку), але дорівнює періоду, протягом якого його працездатність та дохід залишаються зниженими, тобто дорівнює періоду, протягом якого потерпілий продовжуватиме страждати від наслідків недбалих дій заявника.

З огляду на всі зазначені обставини справи Суд дійшов висновку про досягнення справедливого балансу між загальним інтересом та майновими правами заявника. Отже, **порушення ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції не було.**

**Ключові слова:** право на мирне володіння майном, відшкодування шкоди, заподіяної злочинцем, індивідуальний тягар відшкодування шкоди

## 11. Угулава проти Грузії № 2 (*Ugulava v. Georgia (No. 2)*) від 01.02.2023, заява № 22431/20

У 2018 році заявника, політичного діяча, який на час подій обіймав посаду мера м. Тбілісі, було визнано винним у перевищенні службових повноважень та призначено покарання у вигляді позбавлення волі (більше 1 року). Апеляційний суд залишив вирок в силі. У 2019 році Генеральна прокуратура, яка проводила розслідування по справі, подала касаційну скаргу до Верховного Суду з питань права. Справу було призначено до розгляду колегією у складі трьох суддів, в тому числі судді Ш.Т., який на час розгляду справи заявника апеляційним судом обіймав посаду Генерального прокурора. Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду, засідаючи у складі двох суддів без участі судді Ш.Т., відхилила клопотання заявника про відвід вказаної особи як необґрунтовану. Того ж дня той самий склад Кримінальної палати за участю судді Ш.Т. змінив кваліфікацію злочину, визнав заявника винним у розтраті майна за обтяжуючих обставин та збільшив строк покарання.

ЄСПЛ нагадав, що наявність безсторонності для цілей п. 1 ст. 6 Конвенції має визначатися відповідно до суб'єктивного (враховує особисті переконання та поведінку конкретного судді, тобто чи мав суддя будь-які особисті упередження або був необ'єктивним у конкретній справі) та об'єктивного критеріїв (чи сам суд і, серед інших аспектів, його склад надавали достатні гарантії для виключення будь-яких законних сумнівів щодо його неупередженості).

Що стосується суб'єктивного критерію заявником не було доведено або надано аргументи, що суддя Ш.Т. мав або висловлював будь-які особисті переконання, які могли б поставити під сумнів його суб'єктивну безсторонність.

Щодо об'єктивного критерію, заявник не надав жодних доказів того, що суддя Ш.Т. фактично відігравав подвійну роль у кримінальному провадженні відносно

нього. Сам факт того, що суддя колись був співробітником прокуратури, не було підставою для побоювань, що йому бракувало неупередженості. У той же час, Ш.Т. очолював Генеральну прокуратуру, коли справа заявника розглядалася апеляційним судом. Таким чином, Ш.Т. очолював ієрархічну структуру, в якій йому підпорядковувалися всі прокурори. Більше того, відповідно до закону про прокуратуру він міг давати вказівки будь-якому з них, у тому числі своєму першому заступнику, який здійснював загальний нагляд за слідчим підрозділом, відповідальним за справу заявника, і вимагати від підлеглих прокурорів оновлену інформацію про хід розслідування справи. Враховуючи роль і широкі повноваження Генерального прокурора згідно з законодавством та політично чутливий контекст, в якому проводився резонансний судовий розгляд справи заявника, на думку Суду, Ш.Т. під час перебування на посаді Генерального прокурора, щонайменше, повинен був мати доступ до внутрішньої інформації про стратегію прокуратури у кримінальному провадженні відносно заявника. Це мало бути очевидним для зовнішнього об'єктивного спостерігача. Таким чином, за конкретних обставин цієї справи існували факти, які можна було встановити і які могли викликати об'єктивно обґрунтовані сумніви щодо неупередженості судді Ш.Т. До того ж, рішення про подання касаційної скарги з питань права, яке зрештою призвело до юридичної перекваліфікації дій заявника та збільшення строку його ув'язнення, було прийнято Генеральною прокуратурою за часів перебування Ш.Т. на посаді Генерального прокурора.

Отже, **мало місце порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у цьому аспекті.**

**Ключові слова:** принцип безсторонності суду, об'єктивний критерій неупередженості суду



## 12. Снайдерс проти Нідерландів (*Snijders v. the Netherlands*) від 06.02.2024, заява № 56440/15

Заявника було засуджено до позбавлення волі на 18 років за вбивство на замовлення пана Ю. Спочатку розслідування вбивства було призупинено, однак його поновили після показань особи X слідчому судді та співпадиння даних ДНК заявника з ДНК-слідами на недопалку, знайденому неподалік місця вбивства. Обвинувачення ґрунтувалось, серед іншого, на показаннях свідків, зокрема колишньої дівчини заявника та особи X. Особа X надавала свідчення у статусі свідка, якому загрожує небезпека (з огляду на низку злочинів, за які заявника вже було засуджено, в тому числі насильницьких), в таємному місці. З метою захисту особи X відповіді на деякі запитання не були або не повністю були включені до офіційного протоколу допиту.

Заявник скаржився на неправомірне надання особі X особливого статусу та обмеження права на допит цієї особи, свідчення якої були значущими чи вирішальними для його засудження.

ЄСПЛ постановив, що у випадках прийняття в якості доказів показань свідка, особа якого прихована, та показань відсутнього свідка застосовується аналогічний підхід. Проблеми, які виникають у двох випадках не відрізняються в принципі, оскільки кожен з них призводить до потенційно невідповідного становища для обвинуваченого у зв'язку з неможливістю перевірити чесність і надійність свідків, а також правдивість і достовірність їхніх свідчень. У цьому зв'язку Суд нагадав про принципи, визначені в справі *Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom*, які мають застосовуватись для визначення дотримання п. 1 та п. 3 (d) ст. 6 Конвенції, а саме: i) чи була поважна причина для неявки свідка і, відповідно, для прийняття неперевіраних показань відсутнього свідка як доказу; ii) чи були показання відсутнього свідка єдиною або вирішальною підставою для засудження підсудного; iii) чи були достатні врівноважуючі фактори, у тому числі надійні процесуальні гарантії, для компенсації перешкод, з якими зіткнувся захист у результаті прийняття таких доказів, та забезпечення справедливості судового розгляду в цілому.

Дослідивши справу за вказаними принципами, ЄСПЛ дійшов до висновку про **відсутність порушень п. 1 та п. 3 (d) ст. 6 Конвенції** у справі заявника з огляду на таке:

1) При наданні особі X статусу свідка, що потребує захисту, національний суд надав досить детальне обґрунтування щодо небезпеки, пов'язаної із заявником, впливу небезпеки на особу X та її побоювання за своє життя та здоров'я у разі розголошення її даних. Національний суд покладався не лише на позицію та інформацію, надану особою X, але й на об'єктивні факти, які могли сприяти виникненню страху у особи X. По-пер-

ше, заявника підозрювали в тому, що його найняла особа, якій потерпілий Ю. заборгував гроші з продажу наркотиків. По-друге, особа X знала про неодноразове відбування покарання заявником за інші злочини, в тому числі насильницькі. До того ж, під час надання свідчень особою X вперше (в 2005 році) з обмеженим статусом анонімності слідчому судді не було підозрюваного, який би міг клопотати про проведення перехресного допиту. При цьому, після затримання заявника та пред'явлення йому обвинувачень за вбивство (у 2012 році), а також ознайомлення з викривальними показаннями, на думку суду, виникли обставини для надання більшого статусу захисту особі X. Таким чином, існувала вагома причина, яка виправдовувала захист особи X.

2) Показання X не були єдиною підставою та вирішальним доказом для засудження заявника, хоча мали значну вагу для підтвердження інших доказів. Апеляційний суд постановив, що показання особи X у багатьох суттєвих аспектах збігалися з показаннями колишньої дівчини заявника, які підтверджувалися показаннями інших свідків та самого заявника. Крім того, виявлений недопалок з ДНК заявника переконливо свідчив про часовий та географічний зв'язок між заявником та вбивством пана Ю. — зв'язок, якому заявник не зміг надати послідовного та переконливого альтернативного пояснення. При цьому, відповідний висновок національного суду не був необґрунтованим чи свавільним.

3) Апеляційний суд дослідив вагомність, узгодженість та послідовність показань особи X і їх перехресний зв'язок з іншими наявними доказами і дійшов висновку з ретельним та детальним обґрунтуванням, що показання особи X були достовірними. Були розглянуті висновки двох слідчих суддів та підтверджуючі докази, зокрема, дуже схожі свідчення колишньої дівчини заявника (достовірність яких була перевірена перехресним допитом, і яка не підозрювалася у змові), а також виявлені на недопалку ДНК заявника. Верховний Суд не знайшов недоліків у відповідному обґрунтуванні.

4) Щодо врівноважуючих факторів були наведені наступні аргументи. По-перше, перед допитом особа X була приведена до присяги. Допит особи X за рішенням судді проводився в таємному місці за відсутності не лише заявника чи його представника, але також прокурора. При цьому, для забезпечення захисту інтересів сторін, їм було надано можливість викласти письмові запитання свідку. Заявник надав понад 20 письмових запитань. Після отримання (частково відредагованих) відповідей захисту була надана можливість поставити особі X додаткові запитання у письмовій формі і, таким чином, поставити під сумнів достовірність її свідчень.



Однак, заявник та його захисник утримались від подання додаткових запитань. При цьому, захист повинен був знати, що отримані таким чином свідчення можуть бути використані як докази в суді. По-друге, надійність особи X була позитивно оцінена двома слідчими суддями (у 2005 та 2012 роках), незалежність та неупередженість яких є важливою процесуальною гарантією справедливості провадження. Проте, заявник не подавав клопотання про допит цих суддів під час судового провадження. І нарешті, з метою забезпечення права заявника на справедливий судовий розгляд апеляційний суд розглянув питання про те, чи містили рішення про надання особі X статусу свідка, якому загрожує не-

безпека, і спосіб його прийняття будь-яке порушення основоположних принципів.

Таким чином, оскільки показання особи X не були єдиним або вирішальним доказом для засудження заявника, Суд постановив, що перешкоди, з якими зіткнувся захист у зв'язку з анонімністю особи X, були в достатній мірі компенсовані процедурами, застосованими національними судами.

**Ключові слова:** прийняття доказів, права обвинуваченого на допит свідків, показання свідка, якому загрожує небезпека

### 13. Подчасов проти Росії (*Podchasov v. Russia*) від 13.02.2024, заява № 33696/19

Заявник є користувачем додатку Telegram. Цим додатком користуються мільйони людей в Росії та в усьому світі. Згідно з інформацією з офіційного веб-сайту, Telegram не має наскрізного (клієнт-клієнт) шифрування за замовчуванням, а замість цього використовує спеціальну схему шифрування «сервер-клієнт» у «хмарних чатах» за замовчуванням. Однак, можна перейти на наскрізне шифрування, активувавши функцію «секретний чат». Усі повідомлення в секретних чатах використовують наскрізне шифрування, тобто лише відправник і одержувач може прочитати (розшифрувати) такі повідомлення, навіть сам Telegram не може це зробити. У 2017 році ТОВ «Telegram Messenger» було внесено до спеціального державного реєстру як організатора поширення інформації в мережі Інтернет (ОПІ). З цього часу на Telegram згідно законодавства було покладено зобов'язання зберігати всі дані про комунікації протягом одного року, а їх зміст протягом шести місяців, надавати дані правоохоронним органам або службам безпеки у випадках, визначених законом, разом з інформацією, необхідною для розшифрування електронних повідомлень, якщо вони були зашифровані. Через певний час компанію було оштрафовано за ненадання ФСБ даних з секретних чатів шістьох осіб, які підозрювались у тероризмі, та ключів для розшифрування.

Заявник разом з тридцятьма чотирма іншими особами оскаржив наказ про розкриття інформації в суді. Позивачі стверджували, що надання ключів шифрування, як того вимагала ФСБ, дозволило б розшифрувати повідомлення всіх користувачів. Таким чином, це порушило б їхнє право на повагу до їхнього приватного життя і на таємницю їхніх комунікацій. Отримавши ключі шифрування, ФСБ матиме технічну можливість отримати доступ до всіх повідомлень без судового дозволу, який вимагає російське законодавство. Національні суди відхилили скаргу як неприйнятну, встановивши,

що оскаржуваний наказ про розкриття інформації не вплинув на права позивачів.

По-перше, ЄСПЛ дійшов висновку, що безперервне зберігання інтернет-комунікацій заявника та пов'язаних з ними комунікаційних даних у Telegram, потенційний доступ органів влади до цих даних та обов'язок Telegram розшифрувати їх, якщо вони зашифровані, відповідно до закону про інформацію та підзаконних нормативно-правових актів, становило втручання у права заявника за ст. 8 Конвенції.

На додаток ЄСПЛ постановив, що у цій справі персональні дані зберігалися з метою надання компетентним національним органам можливості здійснювати цілеспрямоване таємне спостереження за інтернет-комунікаціями. Тобто існував тісний зв'язок між збереженням персональних даних та таємним спостереженням за ними.

У контексті таємного спостереження, коли надані владі повноваження здійснюються таємно ризики свавілля є очевидними. Щоб відповідати вимозі передбачуваності, національне законодавство має бути достатньо чітким, аби дати громадянам адекватне уявлення про обставини та умови, за яких органи влади мають право вдаватися до будь-яких таких заходів. При цьому, оскільки здійснення на практиці заходів таємного спостереження за комунікаціями не є відкритим для контролю з боку зацікавлених осіб або громадськості, дискреція, надана владі або судді, яка виражатиметься у вигляді необмеженої/безперешкодної влади суперечитиме принципу верховенства права. Отже, закон повинен визначати обсяг такої дискреції, наданій органам влади, і спосіб її здійснення з достатньою чіткістю для забезпечення особі належного захисту від свавільного втручання (додатково див. справу [Roman Zakharov v. Russia](#)).

По-друге, збереження та зберігання інтернет-комунікацій та пов'язаних з ними даних у цій справі мало правову основу в законі про інформацію у поєднан-

ні з правовими положеннями, що регулюють доступ правоохоронних органів до збережених даних та їх подальше використання, в тому числі кримінально-процесуальним кодексом та законом про оперативно-розшукову діяльність. Враховуючи розвиток технологічних можливостей та відповідного розширення, серед іншого, загроз для держави і громадян (глобальний тероризм, незаконний обіг наркотиків, торгівля людьми та сексуальна експлуатація дітей), вбачалось, що оскаржувані правові положення переслідували легітимну мету захисту національної безпеки, запобігання заворушенням і злочинам та захисту прав і свобод інших осіб.

Разом з тим, оскаржуване законодавство містило вимогу про безперервне автоматичне збереження та зберігання змісту всіх інтернет-комунікацій протягом шести місяців, а пов'язаних з ними даних про комунікації - протягом одного року. Вимога стосувалась всіх послуг зв'язку в Інтернеті, які використовуються для передачі голосових, текстових, візуальних, звукових, відео або інших електронних повідомлень, а також всіх користувачів, навіть за відсутності обґрунтованої підозри в причетності до злочинної діяльності або діяльності, що загрожує національній безпеці, чи пов'язаних підстав. Вона охоплювала зміст усіх повідомлень і всі дані повідомлень без будь-яких обмежень сфери застосування цього заходу з точки зору територіального або тимчасового застосування або категорій осіб, чий персональні дані підлягають зберіганню. Таким чином, Суд дійшов висновку, що втручання було широкодіапазонним та серйозним.

Вимога пред'явити дозвіл постачальнику послуг зв'язку перед отриманням доступу до комунікацій особи є важливим запобіжником проти зловживань з боку правоохоронних органів. Однак, в Росії правоохоронні органи не зобов'язані за національним законодавством пред'являти судовий дозвіл перед отриманням доступу до комунікацій особи. Відповідно до розпоряджень уряду організатори поширення інформації в мережі Інтернет повинні встановлювати обладнання, яке надає службам безпеки прямий доступ до даних, що зберігаються. Таким чином, правоохоронні органи мають прямий віддалений доступ до всіх інтернет-комунікацій та пов'язаних з ними даних. Спосіб, у який організовано доступ до збережених даних у Росії, фактично надає спецслужбам технічні засоби для обходу процедури

отримання судового дозволу для отримання доступу до даних. Така система є особливо схильною до зловживань. Однак, відповідне національне законодавство не передбачає належних і достатніх гарантій проти зловживань з боку правоохоронних органів.

Що стосується надання правоохоронним органам розшифрованих даних, то для того, щоб уможливити розшифрування повідомлень, захищених наскрізним шифруванням, наприклад, повідомлень через «секретні чати» Telegram, необхідно послабити шифрування для всіх користувачів. Заходи послаблення шифрування, як зазначалось заявником та низкою міжнародних фахівців у цій галузі, могли вплинути на всіх користувачів без розбору, в тому числі на осіб, які не становлять загрози законним державним інтересам. Послаблення шифрування шляхом створення «чорних ходів», очевидно, зробить технічно можливим рутинне, загальне і невибіркове спостереження за особистими електронними повідомленнями. «Чорні ходи» також можуть бути використані злочинними групами і серйозно поставити під загрозу безпеку електронних комунікацій усіх користувачів. Шифрування дійсно може використовуватися злочинцями та перешкоджати кримінальному переслідуванню, однак мають бути застосовані альтернативні рішення без послаблення захисних механізмів (Спільна заява Європолу та Агентства Європейського Союзу з кібербезпеки від 20.05.2016, Доповідь про право на приватне життя в цифрову епоху Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини А/НRC/51/17 та заяви профільних фахівців та організацій).

З огляду на вказане обов'язок розшифровувати наскрізні зашифровані повідомлення не був пропорційним переслідуванню законним цілям.

Таким чином, оскаржуване в цій справі законодавство не було необхідним у демократичному суспільстві та порушувало саму суть права на приватне життя. Тобто держава-відповідач перевищила будь-яку прийнятну свободу розсуду в цьому зв'язку. Отже, **мало місце порушення ст. 8 Конвенції**.

**Ключові слова:** захист персональних даних, збереження та доступ до телекомунікаційних даних, принцип пропорційності, необмежена влада, гарантії проти зловживань правоохоронних органів

#### 14. Шкоберне проти Словенії (*Škoberne v. Slovenia*) від 15.02.2024, заява № 19920/20

Заявника, який на час подій був суддею районного суду, було затримано в результаті операції під прикриттям за звинуваченням у отриманні хабаря за втручання у провадження відносно особи Е.Ч., який в свою

чергу переслідувався за звинуваченням у шахрайстві та злочинах, пов'язаних з проституцією. Також було заарештовано дві інші особи, Е.Р. і М.С., які виступали в якості посередників. Під час судового провадження

співобвинувачені Е.Р. і М.С. визнали свою провину. Їх було засуджено до позбавлення волі умовно і штрафу. В окремому провадженні відносно заявника він підтвердив факт зустрічі з вказаними особами для надання юридичних роз'яснень, однак заявив, що жодного разу не вимагав грошей. Внесені на його банківський рахунок у відповідний період кошти, як стверджувалось, були отримані ним від співобвинуваченого М.С. як в якості повернення позики. Національні суди засудили заявника до позбавлення волі, штрафу та компенсації в розмірі отриманої в результаті злочину матеріальної вигоди. Вирок, серед іншого, ґрунтувався на заявах Е.С., підтверджених одним із обвинувачених М.С., а також даних, наданих постачальниками телекомунікаційних послуг (трафік, місцезнаходження) за 14 місяців. Вищі суди відхилили скарги заявника.

Заявник скаржився на відмову у допиті співобвинувачених Е.Р. та М.С. в якості свідків в його провадженні, відмову у відводі судді, а також доступ правоохоронних органів до телекомунікаційних даних за тривалий період.

#### *Щодо права на допит свідків*

ЄСПЛ нагадав про складові трискладового тесту для оцінки дотримання права на виклик свідка захисту відповідно до підпункту «d» п. 3 ст. 6 Конвенції, а саме: (1) чи було клопотання про допит свідка достатньо обґрунтованим і таким, що стосується суті обвинувачення; (2) чи розглядали національні суди релевантність цих показань і чи надали достатні підстави для рішення, яким не дозволили допит свідка в судовому процесі; (3) чи не підірвало відповідне рішення національних судів справедливість судового провадження в цілому.

Так, дослідивши матеріали справи та доводи сторін, Суд дійшов висновку, що клопотання заявника про допит свідків було обґрунтованим та стосувалось висунутих проти нього обвинувачень.

При цьому, аргументацію рішення про відмову у допиті було визнано ЄСПЛ непереконаливою. Зокрема, було встановлено, що спочатку кримінальне провадження здійснювалось щодо заявника та співобвинувачених разом. Після визнання співобвинуваченими Е.Р. та М.С. своєї вини, суд припинив провадження щодо них та визнав винними у пособництві надання хабаря заявнику. Далі провадження вже здійснювалось лише щодо заявника. Він вимагав у суду проведення допиту Е.Р. та М.С., однак суд відмовив у задоволенні такої вимоги, оскільки рішення щодо вказаних осіб ще не набрало законної сили і наданих доказів було достатньо для ухвалення рішення щодо нього. Зокрема, згідно з національною судовою практикою, співобвинувачені, навіть якщо їхні справи розглядаються в окремому провадженні, не могли бути допитані як свідки у провадженні проти інших співвідповідачів/співобвинувачених до моменту, коли вирок щодо них став остаточним.

Водночас, строк для подання апеляції складав лише 8 днів (хоча вирок проти співобвинувачених заявника ґрунтувався в основному на визнанні ними своєї вини і, відповідно, його оскарження було малоімовірним). Суддя мала бути обізнаною про незначну тривалість встановленого строку на оскарження і, як найвищий гарант справедливості провадження, повинна була ретельно зважити наслідки своїх процесуальних рішень для прав заявника на захист. Ніщо не перешкоджало у відкладенні слухання щодо заявника до закінчення вказаного строку. Однак, вона продовжила розгляд справи та ухвалила рішення відносно заявника за два дні до набрання законної сили вирокком щодо Е.Р. та М.С.

Більше того, показання М.С. та Е.Р. могли бути важливими, оскільки вони були єдиними свідками, які могли підтвердити або спростувати версію подій, викладену заявником у його заяві на захист. Той факт, що заявник був позбавлений можливості ефективно представити показання свідків і спиратися на них у доведенні своєї правоти, зробив судовий розгляд несправедливим. Суди вищих інстанцій не виправили цього недоліку.

Отже, **мало місце порушення п. 1 та п. 3 (d) ст. 6 Конвенції**.

#### *Щодо зберігання телекомунікаційних даних та отримання доступу до них правоохоронними органами*

Згідно національного законодавства, чинного на час подій, постачальники телекомунікаційних послуг мали збирати та зберігати протягом чотирнадцяти місяців, серед іншого, телекомунікаційні дані, що стосувалися стаціонарної та мобільної телефонії, для низки цілей, а саме для кримінального судочинства та забезпечення національної безпеки, конституційного порядку, а також безпеки, політичних та економічних інтересів держави та національної оборони. Тобто у справі йшлося про телекомунікаційні дані, які при поєднанні з абонентом або користувачем, могли розкрити інтимні питання їх життя через відображення (створення мап) соціальних зв'язків, відстеження місцезнаходження, відображення моделей комунікації та розуміння того, з ким вони взаємодіяли.

На думку Суду, системний нагляд, який передбачає обов'язкове збереження телекомунікаційних даних, є перешкодою для реалізації права на приватність усіх користувачів телекомунікаційних послуг. Існування великих масивів телекомунікаційних даних і їх постійне зберігання може породжувати відчуття вразливості та незахищеності, а також завдати шкоди здатності осіб користуватися приватністю і таємницею кореспонденції, розвивати відносини з іншими особами та здійснювати інші основоположні права (див. також справу СЄС «*Digital Rights Ireland and Others*»). Таким чином, втручання у право заявника мало серйозний характер і повинно було супроводжуватися належними критеріями

та гарантіями для уникнення зловживань і забезпечення пропорційності застосованих заходів.

Як зазначалось вище, закон вимагав зберігати протягом тривалого часу (чотирнадцять місяців) усі телекомунікаційні дані, отримані або оброблені під час надання відповідних послуг. При цьому, закон визначав низку цілей, з якими збирались та зберігались такі дані, але не містив положень, які б обмежували обсяг і застосування заходів відносно того, що було необхідним для досягнення таких цілей. Інші законодавчі акти також не містили таких положень. Таке систематичне, загальне і невибіркоче зберігання телекомунікаційних даних не могло вважатися необхідним у демократичному суспільстві, і означало, що запроваджений режим не відповідав зобов'язанням держави за ст. 8 Конвенції. Отже, доступ до таких даних та їх обробка також не відповідали ст. 8 Конвенції. ЄСПЛ посилався на аналогічні висновки у практиці та СЕС (справа «*SpaceNet та Telekom Deutschland*», «*Garda Síochána та інші*»). При

цьому, в контексті ст. 8 Конвенції у кримінальній справі заявника не мало значення, що суди розглядали та посилалися на обмежений обсяг телекомунікаційних даних за короткий час, приблизно за один місяць. Скарга заявника стосувалась всіх даних за чотирнадцять місяців, отриманих правоохоронними органами на підставі ухвал суду, а потім збережених та досліджених у кримінальному провадженні. До того ж, не заперечувалося, що такий обсяг даних не міг і не був збережений для договірних цілей, а скоріше зберігався в рамках загального і невибіркового режиму зберігання. Таким чином, відповідне національне законодавство не відповідало вимозі якості закону і було нездатне обмежити втручання у права заявника за ст. 8 Конвенції до міри необхідності у демократичному суспільстві. Отже, було визнано **порушення ст. 8 Конвенції**.

**Ключові слова:** невибіркоче зберігання телекомунікаційних даних, доступ до телекомунікаційних даних, якість закону

## 15. Деде проти Туреччини (*Dede v. Türkiye*) від 20.02.2024, заява № 48340/20

Заявник є комп'ютерним інженером. Він працював ІТ-спеціалістом у Такасбанку за трудовим договором. У 2016 року він надіслав електронного листа зі своєї робочої електронної скриньки співробітникам відділу кадрів, в копії заступнику директора компанії, в якому критикував стиль і методи управління голови ради директорів головного акціонера банку, пана Г.К., порівнюючи його з Джеффом Безосом (а саме критика стосувалась відстороненості від своїх працівників, скасування фінансової допомоги, авторитарного стилю управління, схожого на мікроменеджмент, а також фаворитизму при прийомі на роботу). Відносно заявника було відкрито дисциплінарне провадження, в результаті якого його звільнили. На думку роботодавця, зміст листа був принизливим і висміював пана Г.К., містив наклеп та образливі формулювання, а заявник в цілому вийшов за межі допустимої критики. Оскарження рішення про звільнення в судах було безуспішним.

На думку національних судів, існував певний зв'язок між захистом репутації пана Г.К., з одного боку, та підтриманням миру і злагоди на робочому місці, з іншого. Вони встановили, що неприємності на робочому місці були спричинені тим, що в електронному листі заявника використовувалися вирази, які, як стверджувалось, виходили за межі допустимої критики на адресу пана Г.К. Таким чином, суди переслідували легітимні цілі, визнані ст. 10 Конвенції, а саме захист репутації або прав інших осіб, включаючи інтереси роботодавця на робочому місці. Разом з тим, доходючи до висновку, що лист заявника порушив певний спокій та порядок на робочому місці, вони не провели належного деталь-

ного дослідження всіх обставин справи. Зокрема, суди не дослідили зміст листа, його професійний контекст, потенційний масштаб або вплив, можливі негативні наслідки/шкоду для роботодавця або робочого місця, а також суворості накладеної санкції. Зокрема, дослідивши матеріали справи та доводи сторін, ЄСПЛ встановив таке:

1) Зі змісту листа вбачалось, що, по суті, заявник виступив з різкою критикою на адресу пана Г.К. та стверджував про несумісність його практики управління з сучасним підходом. При цьому, він не використовував жодних образливих або грубих висловлювань на адресу пана Г.К., що було визнано також національним апеляційним судом.

2) Лист було направлено в контексті скасування пільг, якими заявник раніше користувався за знання іноземних мов та для фінансування оплати проїзного квитка у громадському транспорті, а також скарг до своїх керівників у зв'язку з цим. Після безрезультатного обговорення скарг зі своїми керівниками заявник направив вказаного листа з критикою підходу до управління компанією. На думку Суду, така критика, безсумнівно, становила інтерес для компанії.

3) В той же час, лист було написано в саркастичному стилі. У цьому зв'язку Суд зазначив, що образливі коментарі можуть виходити за рамки захисту свободи вираження поглядів, якщо вони становлять безпідставну зневагу, наприклад, якщо образа є їхньою єдиною метою. З іншого боку, використання вульгарної лексики саме по собі не є вирішальним при оцінці того, чи є висловлювання образливим, оскільки воно



цілком може мати суто стилістичну мету. Враховуючи контекст ситуації, в якій було надіслано лист заявником, його зміст не можна було вважати безпідставно образливим. До того ж, у своєму рішенні національний апеляційний суд не вказав, які саме висловлювання визнавались проблемними, та не оцінив мову/стиль, яку використав заявник.

4) Вплив електронного листа заявника був обмеженим. Він був надісланий відділу кадрів та заступнику голови компанії та не підлягав широкому розповсюдженню. Уряд не стверджував, що лист було розголошено громадськості або передано іншим працівникам компанії поза межами порядку оскарження. Ні апеляційний суд, ні дисциплінарна комісія у рішенні про накладення на заявника стягнення не вказала на жодні конкретні проблеми та шкідливі наслідки на робочому місці після отримання листа.

5) На заявника було накладено найсуворіше стягнення у вигляді негайного звільнення без розгляду питання про застосування альтернативних, більш м'яких заходів.

Таким чином, національні органи не змогли переконливо продемонструвати в обґрунтуванні своїх рішень, що при відхиленні позову заявника щодо незаконного звільнення було дотримано справедливий баланс між його правом на свободу вираження поглядів і правом роботодавця захищати законні інтереси компанії.

Отже, **державою не виконано свої позитивні зобов'язання, що призвело до порушення ст. 10 Конвенції.**

**Ключові слова:** право на свободу вираження поглядів, критика роботодавця, допустима критика, баланс між конкуруючими інтересами

## 16. Діаконеаса проти Румунії (*Diaconeasa v. Romania*) від 20.02.2024, заява № 53162/21

У 2013 році заявниця перенесла інсульт, внаслідок чого вона була позбавлена можливості рухатися, розмовляти або належним чином піклуватися про свої базові потреби. Перші два роки їй було встановлено тяжку форму інвалідності з необхідністю залучення особистого помічника.

В ході подальшого перегляду рішення Комісія з питань захисту прав осіб із інвалідністю встановила заявниці тяжку форму інвалідності, однак без потреби залучення особистого помічника. При цьому, згідно медичних висновків заявниця не могла користуватися однією рукою, пересувалась лише за допомогою ходунків або тростини, не могла самостійно прати речі та виконувати інші дії. Оскарження заявницею рішення комісії про зменшення їй догляду було безуспішним.

ЄСПЛ встановив, що зменшення рівня догляду за заявницею було втручанням у її право на приватне життя за ст. 8 Конвенції, яке було здійснено згідно із законом (закон про інвалідність та відповідний наказ) в інтересах економічного добробуту держави та інших користувачів таких послуг. Що стосується пропорційності втручання, Суд, в першу чергу, наголосив, що держава-відповідач була учасницею Конвенції про права осіб із інвалідністю, відповідно, визнала рівні права всіх осіб із інвалідністю та їх право на достатній життєвий рівень і соціальний захист, а також взяла на себе зобов'язання вживати ефективних і належних заходів для того, щоб допомогти таким особам жити самостійно, бути залученими до спільноти та забезпечити їх мобільність.

В свою чергу, медичні працівників та соціальні служби дійшли висновку, що ситуація заявниці не покращилася з 2016 року і вона потребувала допомоги у виконанні найпростіших завдань, таких як особиста гігієна,

одягання, відвідування туалету, прибирання, приготування їжі, прогулянки, здійснення покупок, користування транспортними засобами та розпорядження грошима.

Проте, вбачалось, що апеляційний суд, задовольняючи апеляційну скаргу комісії, не брав до уваги скрутне становище заявниці та відповідні медичні, соціальні та неврологічні висновки. Він зазначав, що стан здоров'я заявниці виправдовував лише класифікацію її інвалідності як тяжкої, при цьому, вона могла пересуватися з допомогою і потребувала лише часткової допомоги у повсякденній діяльності. Національний суд також не розглянув аргумент заявниці про відсутність покращень стану її здоров'я з 2016 року, підкріпленого доказами. Більше того, встановлюючи необхідність надання заявниці лише часткової допомоги, ані Комісія, ані апеляційний суд не дослідили альтернативні практичні заходи для забезпечення поваги до її гідності та ефективного здійснення її права на автономію. Вони не досліджували якість та надійність підтримки сім'ї заявниці. За відсутності ретельної оцінки на національному рівні, на думку Суду, підтримка, яку спонтанно/час від часу надають члени сім'ї, не може замінити адекватну допомогу по інвалідності.

Беручи до уваги суттєву втрату заявницею автономії, а також її загальну вразливість (яка вимагала посиленого захисту з боку органів влади), незважаючи на свободу розсуду держави-відповідача, не вбачалось, що комісія та апеляційний суд у своїх рішеннях встановили справедливий баланс між конкуруючими інтересами. Отже, **мало місце порушення ст. 8 Конвенції.**

**Ключові слова:** догляд за особою з інвалідністю, зменшення допомоги, баланс між конкуруючими інтересами



## 17. М.Дж. проти Литви (M.G. v. Lithuania) від 20.02.2024, заява № 6406/21

У 2014 році заявник, якому на час подій було 17 років, поскаржився до поліції на дії співмешканця його тітки, пана Р.В. Він стверджував, що пан Р.В., його тітка та кілька інших родичів пиячили в квартирі, в якій заявник жив зі своєю матір'ю та дворічним братом. Після того, як заявник попросив їх поводитися тихіше, пан Р.В. став агресивно поводитися, силою увірвався у його кімнату, вдарив кілька разів, стиснув його шию та геніталії, потім зняв з нього спідню білизну та погрожував зґвалтувати. Напад був перерваний прибуттям поліції. Було відкрито кримінальне провадження, під час якого було проведено не менше трьох медичних експертиз (висновки експертів були суперечливими), психолого-психіатричну експертизу, декілька разів допитано заявника та свідків. Врешті решт, у 2019 році пана Р.В. було визнано винним у замаху на сексуальне насильство та заподіяння незначної шкоди здоров'ю з умовним покаранням у вигляді трьох років позбавлення волі. Заявник оскаржив призначене покарання, однак суди відмовили у задоволенні його вимог.

### ЄСПЛ визнав порушення ст. 3 Конвенції в процесуальному аспекті:

1) Всі обставини нападу призвели до того, що заявник страждав на посттравматичний стресовий розлад. Заявник як неповнолітній, який зазнав фізичного нападу за відповідних обставин, перебував у стані вразливості. При цьому, у Суду не було жодних сумнівів, що загроза зґвалтування мала сприйматися ним як достатньо реалістична, щоб завдати йому значного страху, болю та душевних страждань. Відповідно, напад був достатньо серйозним, щоб досягти порогу серйозності за ст. 3 Конвенції.

2) Органи влади вжили розумних заходів для отримання доказів, таких як допит свідків та отримання висновків судово-медичної експертизи, а також встановили відповідні факти та визначили особу, відповідальну за вчинення правопорушення. Також вони вжили заходів для усунення вразливості заявника: (i) прокурор зобов'язав слідчі органи розслідувати можливість завдання заявнику фізичного болю під час нападу без його заяви; ii) під час розгляду справи судом першої інстанції було оцінено потреби заявника у спеціальному захисті та дозволено не брати участь у судових засіданнях і не бути допитаним у суді; iii) суди визнали, що наявність деяких незначних розбіжностей у свідченнях жертв сексуальних злочинів не є підставою для сумнівів у їхній загальній достовірності з огляду на шок, стрес або сором, які вони можуть переживати через характер таких злочинів. Водночас, кримінальне провадження не відповідало вимозі оперативності та розумного строку, передбаченій ст. 3 Конвенції (загальна тривалість — 5 років 11 місяців, з яких 1 рік 3 місяці — стадія досудового розслідування).

3) Хоча органи не були бездіяльними та проводили необхідні слідчі дії, а певні затримки у розгляді справи були спричинені поведінкою обвинуваченого та заявника (їх представників), все ж таки головним фактором, який найбільше вплинув на загальну тривалість провадження, була кількість та час проведення медичних експертиз щодо встановлення тяжкості тілесних ушкоджень, отриманих заявником. Повторні експертизи були необхідні, оскільки попередні містили серйозні недоліки, які підірвали здатність слідства встановити ступінь тяжкості тілесних ушкоджень (висновок першої експертизи був недостатньо обґрунтованим; висновок другої експертизи був підготовлений без урахування матеріалів досудового розслідування; третя експертиза проводилась близько 8 місяців без вжиття жодних інших заходів в ході розслідування; ще одна експертиза була проведена під час судового розгляду на клопотання заявника, однак національний суд не був зобов'язаний задовольняти таку вимогу, якщо не вважав додаткове дослідження необхідним). До того, ж проведення кількох медичних експертиз на різних стадіях провадження не лише затягнуло його, але й зменшило здатність кожної наступної експертизи точно визначити тілесні ушкодження заявника, оскільки фізичні ознаки ушкоджень ставали менш помітними з плином часу.

4) Експертизу щодо визначення психологічного впливу подій на заявника було проведено лише на етапі судового розгляду справи, і лише за заявою самого заявника. У зв'язку з цим Суд підкреслив особливу вразливість молодих людей та психологічні фактори у справах про сексуальне насильство над неповнолітніми. Згідно Пояснювальної записки до Лансаротської Конвенції деякі сексуальні злочини проти дітей можуть не спричиняти фізичної шкоди, але їхній психологічний вплив може мати глибокі та довготривалі наслідки. До того ж, в Директиві ЄС, що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів, зазначено, що насильство, вчинене членом сім'ї жертви, може спричинити систематичну психологічну та фізичну травму з тяжкими наслідками, оскільки правопорушник є особою, якій жертва має довіряти. Таким чином, національні органи влади були зобов'язані провести психолого-психіатричну експертизу без невинуваченої затримки, не чекаючи поки заявник сам звернеться з відповідним проханням.

5) Згідно з Пояснювальною запискою до Лансаротської Конвенції, надмірна тривалість провадження може сприйматися дитиною-жертвою як заперечення її свідчень або відмова бути вислуханою і може посилити травму, якої вона вже зазнала. У цій справі призначена судом психолого-психіатрична експертиза була проведена лише через рік.

6) Необхідність проведення низки медичних експертиз під час досудового розслідування та психолого-психіатричної експертизи через кілька років після подій під час судового розгляду через недоліки в роботі органів влади була несумісною із зобов'язанням держави належним чином врахувати особливу вразливість дитини та її відповідні потреби. Тобто держава недостатньо мінімізувала залучення неповнолітнього до провадження аби уникнути примусу до повторного переживання подій, яких він зазнав раніше.

7) Для того, щоб не створювати відчуття безкарності та забезпечити ефективне стримування сексуальних злочинів, зокрема тих, що вчиняються проти неповнолітніх, рішення про призупинення виконання покарання у вигляді позбавлення волі, винесеного за такий злочин, має бути належним чином обґрунтованим. При цьому, рішення національних судів про умовне покарання пана Р.В., головним чином, ґрунтувалось на загальній тривалості провадження. Разом з тим, не вбачалось, що національні суди у цьому контексті аналізували низку обставин злочину (в т.ч. вразливість заявника як неповнолітнього, характер злочину, родинні зв'язки між заявником та правопорушником, місце його вчинення — помешкання, в якому заявник проживав і мав

почуватися в безпеці, фізичні та психологічні наслідки нападу).

8) Окрім умовного засудження (три роки), необхідності сплатити 1 000 євро до державного фонду підтримки жертв злочинів та компенсації заявнику у розмірі 6 000 євро, національні суди не поклали на пана Р.В. жодних інших зобов'язань, передбачених кримінальним кодексом, таких як, наприклад, вибачитися перед заявником, взяти участь у програмах корекції поведінки, не контактувати із заявником або не відвідувати його будинок. Застосована санкція не була пропорційною порушенню одного з основних прав заявника за Конвенцією: вона не могла вважатися такою, що мала необхідний стримуючий ефект для запобігання таким порушенням у майбутньому, або такою, що сприймалася потерпілим як справедлива. (Наразі до законодавства внесені зміни, які виключають можливість умовного засудження за вчинення злочинів сексуального характеру).

**Ключові слова:** злочини проти неповнолітніх, сексуальне насилля, пропорційність санкцій за злочини сексуального характеру, розумний строк провадження щодо сексуального насильства

## 18. Данілет проти Румунії (*Danileț v. Romania*) від 20.02.2024, заява № 16915/21

Заявник був суддею, відомим своєю активною участю в дебатах з питань демократії, верховенства права та правосуддя і користувався високим авторитетом на національному рівні. У 2019 року він розмістив два дописи на своїй сторінці у Facebook, яка налічувала близько 50 000 підписників, за що Національна комісія судової та правової служби наклала на нього дисциплінарне стягнення у вигляді скорочення заробітної плати на 5% на два місяці. Крім того, протягом 3-х років заявник не міг просуватись по кар'єрним сходам. Щодо першого повідомлення, яке було передруковане і прокоментоване численними медіа, Комісія встановила, що заявник недвозначно перед тисячами читачів поставив під сумнів довіру до державних установ, натакаючи на повернення політичного контролю над ними, а також запропонував в якості рішення для забезпечення конституційної демократії втрутитися армії. У другому дописі заявник розмістив гіперпосилання та коментар на статтю в медіа під назвою «Прокурор б'є на сполох. Сьогодні життя в Румунії пов'язане з величезним ризиком. Червона лінія перейдена, коли мова йде про судову систему». Зокрема, заявник високо оцінив сміливість прокурора, оскільки він наважився відкрито сказати про звільнення небезпечних ув'язнених. Крім того, заявник написав, що вважає поганими ініціативи щодо внесення змін до законів про організацію судової системи, а також про самосуд над суддями. Комісія

дійшла висновку, що використана в коментарі мова вийшла за межі добропристойності та була негідною судді. Національний суд залишив рішення Комісії в силі.

ЄСПЛ встановив, що притягнення заявника до дисциплінарної відповідальності становило втручання у його право на свободу вираження поглядів за ст. 10 Конвенції.

Втручання здійснювалось на підставі чинного на час подій закону про статус суддів та прокурорів. При цьому, заявник стверджував про відсутність передбачуваності визначених у законі та застосованих у його справі понять. В цьому контексті Суд погодився, що такі поняття, як «честь», «професійна чесність» і «належне здійснення правосуддя» мають загальний характер і піддаються різним тлумаченням. Однак, у випадку стандартів, що стосуються поведінки представників судової влади, необхідно застосовувати розумний підхід при оцінці точності застосованих положень. У цій справі заявник, суддя, а отже, особа з досвідом у правовій сфері, міг би звернутися до відповідної національної судової практики, щоб з'ясувати, яке тлумачення було надано поняттям, що розглядалися, маючи на увазі, що: вирази, які містяться в законі, за необхідністю, призначені для застосування до багатьох різних ситуацій; абсолютна точність при складанні законів ризикує створити певну

жорсткість; необхідність адаптації до мінливих обставин означає, що багато законів використовують форми різного ступеня розмитості, тлумачення і застосування яких залежать від практики. Таким чином, Суд дійшов висновку, що втручання було передбачене законом. При цьому, втручання переслідувало принаймні одну з легітимних цілей, а саме гарантування авторитету та безсторонності судової влади.

Однак, ЄСПЛ встановив, що національні суди не зважили різні інтереси і не проаналізували належним чином, чи було втручання у право заявника необхідним. Зокрема, вони обмежилися оцінкою способу, у який заявник вирішив висловити свою думку, не розглядаючи використані ним висловлювання в більш широкому контексті, а саме в контексті дискусії з питань, що становлять суспільний інтерес.

Щодо першого допису, Суд встановив, що воно містило критику політичного впливу, під який, як стверджувалося, підпали певні інститути, а саме поліція, судова влада та армія. Заявник посилався на конституційні положення, згідно з якими армія підпорядковується волі народу, і розмірковував про ризик будь-якої форми політичного контролю над цим інститутом. За допомогою риторичних запитань він пропонував своїм читачам уявити собі армію, яка колись під приводом захисту демократії діятиме проти волі народу. На його думку, це була усього лише деталь, за якою ховалася більш серйозна проблема. Взяті в належному контексті, висловлювання заявника являли собою оціночні судження про те, що існує небезпека для конституційної демократії у випадку, якщо державні інститути знову потраплять під політичний контроль. Тобто заяви стосувалися питань, що становлять суспільний інтерес і пов'язані з поділом влади та необхідністю збереження незалежності інститутів демократичної держави.

Щодо другого допису, на думку Суду, позиція заявника очевидно підпадала під контекст дискусії з питань, що становили суспільний інтерес, оскільки стосувалася законодавчих реформ, що впливали на судову систему.

Суд нагадав про принцип, згідно з яким від суддів можна очікувати, що вони повинні проявляти стриманість у здійсненні своєї свободи вираження поглядів, оскільки авторитет і безсторонність судової влади можуть бути поставлені під сумнів. Однак, у цій справі висловлювання не були явно незаконними, наклепницькими, такими, що розпалювали ненависть, або закликами до насильства.

Разом з тим, національні суди вирішили не застосовувати до заявника найменш суворе покарання, яким на той час було попередження.

Таким чином, національні суди не взяли до уваги низку важливих факторів: i) більш широкий контекст, в якому були зроблені заяви заявника; ii) участь в дискусії з питань, що становлять суспільний інтерес; iii) чи мали оціночні судження, висловлені в цій справі, достатнє фактичне підґрунтя; iv) потенційного стримуючого впливу накладеного покарання. Крім того, наявність посягання на гідність і честь професії судді не була достатньою мірою доведена. У своїх рішеннях національні суди не надали свободі вираження поглядів заявника тієї ваги та важливості, на яку вона заслуговує у світлі практики Суду, навіть незважаючи на використання засобу комунікації (а саме загальнодоступного акаунту у соціальній мережі Facebook), який міг би викликати законні питання щодо дотримання суддями свого обов'язку бути стриманими. Відповідно, суди не надали відповідних і достатніх підстав для виправдання втручання у право заявника на свободу вираження поглядів. Отже, **мало місце порушення ст. 10 Конвенції**.

Ст. 8 Конвенції була визнана незастосовною, оскільки внаслідок накладення дисциплінарного стягнення ані суто приватне, ані професійне життя заявника не зазнали достатньо серйозного впливу.

**Ключові слова:** свобода вираження поглядів судді, критика політичних процесів суддею, авторитет і безсторонність судової влади, дисциплінарне провадження

## 19. Ва Байле проти Швейцарії (Wa Baile v. Switzerland) від 20.02.2024, заяви №№ 43868/18, 25883/21

Заявника, темношкірого громадянина Швейцарії, зупинили для перевірки документів співробітники поліції на залізничному вокзалі. Оскільки він відмовився виконати їхній наказ (надати документи), поліцейські відвели його вбік, обшукали кишені і рюкзак, знайшли документ, який встановлював його особу. Після того, як його особу було підтверджено, заявнику дозволили піти.

Кримінальний суд засудив заявника до сплати штрафу у розмірі 100 швейцарських франків за відмову вико-

нати наказ поліції. Аргументи заявника про незаконність дій поліцейських та профайлінг за ознакою раси, а також скарги до судів вищих інстанцій були відхилені. Пізніше за позовом заявника адміністративний суд визнав, що перевірка його особи була в цілому незаконною, однак питання стверджуваної дискримінації вирішено не було. Федеральний Верховний Суд відхилив скаргу заявника.

Згідно практики ЄСПЛ профайлінг за ознакою раси при перевірці особи, який вважався дискримінацій-

ним, може охоплюватись правом на повагу до приватного життя у розумінні ст. 8 Конвенції, а, отже, у таких справах застосовна ст. 14 у поєднанні зі ст. 8 Конвенції. У разі подання до органів влади обґрунтованої скарги, в якій стверджувалося, що особа стала ціллю для державного службовця за ознакою раси, та у разі якщо було встановлено, що оскаржувані події підпадають під сферу застосування ст. 8 Конвенції, органи влади зобов'язані, відповідно до ст. 14 у поєднанні зі ст. 8 Конвенції, з'ясувати, чи можна встановити зв'язок між стверджуваними расистськими поглядами та оскаржуваними діями, та надати достатньо детальні аргументи для своїх рішень.

З огляду на рішення адміністративного суду про відсутність об'єктивних підстав для перевірки особи заявника, на думку Суду, саме суди компетентної юрисдикції повинні були визначити, чи були перевірка та обшук мотивованими за расовою ознакою. Однак, твердження заявника про профілювання за ознакою раси не було детально розглянуто кримінальними судами. В подальшому адміністративний суд, визнаючи, що перевірка була незаконною в будь-якому випадку (відведення погляду не виправдовувало дії поліцейських щодо зупинки, обшуку), залишив це питання відкритим. Федеральний Верховний Суд, в свою чергу, постановив, що заявник не мав інтересу, який підлягав би захисту, та відхилив скаргу як неприйнятну. Отже, **мало місце процесуальне порушення ст. 14 Конвенції у поєднанні зі ст. 8 Конвенції**.

Враховуючи, що перевірка була визнана незаконною і не могла бути об'єктивно виправданою, існувала переконлива презумпція на користь гіпотези про прове-

дення такої перевірки (та обшуку) з дискримінаційних мотивів. Уряд не надав жодних доказів на спростування цієї презумпції за конкретних обставин справи. Хоча стверджувалося, що заявник був не єдиною особою, яку перевіряли того дня, не було вказано кількість інших осіб, підданих перевірці, або надано детальної інформації чи пояснень у цьому контексті.

До того ж, згідно звітів, зауважень та доповідей міжнародних органів (Комітет ООН з ліквідації дискримінації, Європейської комісії проти расизму та нетерпимості): 1) підготовка поліцейських Швейцарії була недостатньою для ефективного запобігання будь-якого расизму та профілюванню за ознакою раси з їхнього боку всупереч Загальній рекомендації № 36 (2020); 2) існувала необхідність додаткової підготовки поліцейських з питань профілювання за ознакою раси та використання «стандарту обґрунтованої підозри», створення незалежного (від поліції та прокуратури) органу для розгляду відповідних скарг. Випадки профілювання за ознакою раси з боку поліції у Швейцарії також підтверджувались звітами третіх сторін у справі, зокрема, Amnesty International. Врахувавши складнощі, з якими поліцейські можуть мати справи при визначенні загрози громадському порядку та безпеці (часто дуже швидко і не обов'язково за наявності чітких національних інструкцій), за конкретних обставин цієї справи ЄСПЛ постановив, що **мало місце істотне порушення ст. 14 у поєднанні зі ст. 8 Конвенції** у контексті дискримінаційної перевірки заявника.

**Ключові слова:** профілювання, дискримінація за ознакою раси

## 20. Качмарек проти Польщі (Kaczmarek v. Poland) від 22.02.2024, заява № 16974/14

Заявниця є дружиною польського політика Я.К., який на час подій обіймав посаду міністра внутрішніх справ. У зв'язку з витоком інформації, що призвів до зриву операції антикорупційного бюро та прокуратури щодо зловживання впливом в міністерстві сільського господарства, було відкрито провадження, в якому чоловік заявниці мав статус свідка. Однак, згодом в окреме провадження були виділені матеріали щодо ймовірного надання ним неправдивих свідчень. Загалом вважалося, що він був причетний до витоку інформації про заплановану операцію. Було розпочато таємне спостереження, його телефон прослуховувався.

На одній із прес-конференцій прокуратури на вимогу громадськості щодо вказаних подій («земельний скандал») були опубліковані деякі матеріали слідства, в тому числі запис телефонної розмови заявниці з головним керівником поліції перед його візитом до будинку, в якому вони жили з чоловіком. Заявниця оскаржила

до суду розголошення її даних (запису телефонної розмови) під час прес-конференції, а також подала позов з вимогою про знищення всіх матеріалів прослуховування, які мали особистий та інтимний характер, однак суди їх відхилили. Справу відносно її чоловіка закрито.

ЄСПЛ постановив, що оприлюднення телефонної розмови за участі заявниці, яка не була об'єктом розслідування, під час прес-конференції прокуратури становило втручання у її право на приватне життя за ст. 8 Конвенції. При цьому, як на підставу втручання прокуратура посилалась на статтю кримінального процесуального кодексу, в якій, головним чином, йшлося про доступ учасників провадження до матеріалів розслідування з метою зняття їх копій. Ця стаття містила положення, згідно якого у виняткових випадках під час розслідування доступ до матеріалів справи може бути наданий третім особам з дозволу прокурора. Проте, в національному законодавстві не уточнювались ані такі



виняткові випадки, ні порядок надання доступу третім особам до матеріалів. Більше того, таке положення не передбачало розголошення на прес-конференції інформації або даних, зібраних під час розслідування. Таким чином, заявниця, яка не була стороною у провадженні, не могла передбачати застосування вказаного положення для виправдання розголошення її телефонної розмови на прес-конференції. За таких обставин Суд дійшов висновку, що розголошення запису телефонної розмови особи, яка не була об'єктом розслідування, вийшло за межі повноважень, наданих органам прокуратури застосованим положенням. Тобто втручання у право не було здійснено відповідно до закону. Отже, **мало місце порушення ст. 8 Конвенції**.

Також Суд встановив **порушення ст. 8 Конвенції у зв'язку зі зберіганням даних, отриманих під час таємного спостереження**. Так, в ході негласних дій органи прокуратури отримали не лише запис телефонної розмови, оприлюдненого під час прес-конференції, але також низку стенограм інших телефонних розмов заявниці з чоловіком та сином. На вимогу заявниці зни-

щити відповідні дані органи відмовляли їй спочатку у зв'язку з тим, що стенограми були долучені до матеріалів справи, потім через розбіжності в тлумаченні законодавства щодо знищення матеріалів таємного спостереження у зв'язку з внесенням змін до кримінального процесуального законодавства. Клопотання заявниці, подане до суду було відхилено на підставі того, що відповідні положення про знищення не можуть бути застосовні у її випадку. При цьому, саме рішення суду було засекречено (не розкрито ні заявниці, ні Суду). Матеріали досі зберігаються в прокуратурі. З огляду на вказані обставини ЄСПЛ поставив під сумнів, що застосовані на час подій правові норми містили достатні гарантії для захисту осіб у становищі заявниці, які самі не були об'єктом безпекових операцій, але чії розмови, тим не менш, були перехоплені. Тобто втручання у право заявниці не було здійснено згідно із законом.

**Ключові слова:** зберігання та оприлюднення записів телефонних розмов третіх осіб, права осіб, які не є об'єктом таємного спостереження, законність втручання

## 21. Бошкочевіч проти Сербії (*Boškočević v. Serbia*) від 05.03.2024, заява № 37364/10

Заявник працював водієм у національному парку в Косово (державне товариство). У 2009 році національні суди винесли рішення на користь заявника щодо виплати заробітної плати, а саме включення до неї так званої «косовської надбавки» (подвійної заробітної плати для всіх урядових працівників, які жили і працювали у Косово). Однак, рішення не було виконано. Рахунок державного товариства було заблоковано через інші виконавчі провадження. Тому заявнику та низці інших працівників (на рівні посади заявника) було запропоновано підписати індивідуальні зобов'язуючі угоди, згідно з яких працівники мали відкликати заяви про примусове стягнення, а боржник був зобов'язаний сплатити заборгованість після розблокування рахунку або отримання необхідного фінансування. Заявник підписав угоду з огляду на своє надзвичайно скрутне фінансове становище. Конституційний Суд відхилив скаргу заявника стосовно підписаної угоди без розгляду по суті.

При цьому, через місяць після звернення до ЄСПЛ заявник отримав повідомлення від роботодавця про порушення трудових обов'язків та звільнення без попередження в подальшому, головним чином, у зв'язку із зверненням до Суду, а також у разі відмови розкрити подані у провадженні документи.

ЄСПЛ **визнав скаргу заявника за п. 1 ст. 6 Конвенції неприйнятною** у зв'язку з невичерпанням національних засобів юридичного захисту. Зокрема, заявник одразу звернувся до Конституційного Суду, який від-

хилив його скаргу на підписану з роботодавцем угоду без розгляду по суті у зв'язку з тим, що така угода була приватно-правовим договором між сторонами, а не актом індивідуальної дії, який міг бути оскаржений до цього суду відповідно до закону. Жодного іншого провадження заявник не ініціював. Зокрема, він не подавав цивільного позову про визнання угоди недійсною до загальних судів, рішення яких в подальшому (у разі незгоди заявника) могло бути оскаржено до Конституційного Суду та розглянуто по суті.

ЄСПЛ визнав **порушення права на індивідуальне звернення за ст. 34 Конвенції** з огляду на таке:

1) Державне товариство (роботодавець заявника) було засноване в суспільних інтересах (збереження природних ресурсів Шарських гір та прилеглих територій), його щорічний план затверджувався Урядом, а встановлення тарифів здійснювалось за його погодженням. Попередження, яке заявник отримав, було підписане керуючим директором товариства, який діяв як його представник, та засвідчене офіційною печаткою. Таким чином, враховуючи практику Суду в подібних справах, державне товариство не могло вважатися неурядовою організацією, відповідно Уряд ніс відповідальність за поведінку роботодавця заявника.

2) Для ефективного функціонування системи індивідуальних заяв, запроваджені ст. 34 Конвенції, надзвичайно важливо, щоб заявники або потенційні заявники мали можливість вільно комунікувати з Судом без жодного тиску з боку органів влади з метою відкриття

або зміни їхніх скарг. У цьому контексті «тиск» включає не тільки прямий примус і кричущі акти залякування, а й інші неналежні непрямі дії або контакти, спрямовані на те, щоб переконати заявників відмовитися від використання засобів правового захисту, передбачених Конвенцією, або перешкодити їм у цьому. Так, заявнику було прямо повідомлено, що умови для його звільнення були виконані в результаті його звернення до Суду, і його буде звільнено з роботи без будь-якого подаль-

шого повідомлення або дисциплінарного провадження у разі, якщо він не надасть копії всієї кореспонденції з Судом. Відповідно, такий вид комунікації із заявником становив «тиск» та «залякування» (не зважаючи на те, що заявник продовжив листування з Судом та, врешті решт, не був звільнений з роботи).

**Ключові слова:** право на індивідуальне звернення до ЄСПЛ, тиск та залякування особи

## 22. Вагдалт проти Угорщини (*Vagdalt v. Hungary*) від 07.03.2024, заява № 9525/19

З 2000 року заявник перебував у стосунках з пані Р., яка була у шлюбі з іншим чоловіком, паном Х. У 2002 році жінка народила доньку К. Батьком дівчинки в книзі реєстрації було записано пана Х. згідно норм законодавства, яким встановлювалась правова презумпція, що батьком дитини, народженої у шлюбі, є чоловік матері. Заявник підтримував стосунки з дитиною до припинення стосунків з жінкою. В подальшому оскільки за законом заявник не мав права від свого імені порушувати справу про спростування батьківства пана Х. та з'ясування походження дитини, він звернувся до органу опіки та піклування. Орган опіки на основі висновків експерта-психолога постановив, що з'ясування питань походження дитини дійсно було необхідним в найкращих інтересах дитини. Було ініційоване провадження, на підставі результатів ДНК-тестування судовим рішенням було встановлено, що біологічним батьком дитини був заявник. Однак, подальші спроби внесення змін до реєстру та оскарження батьківства пана Х. не мали успіху (рішення неодноразово скасовувались, переглядалися висновки).

Заявник скаржився на неможливість оскаржити заяву про батьківство, зроблену іншим чоловіком, і встановити власне батьківство щодо дитини, біологічним батьком якої він був.

Законодавство Угорщини не передбачало можливості для чоловіка, який стверджував, що він є біологічним батьком дитини, батьківство якої було встановлено або за правовою презумпцією, або шляхом визнання, безпосередньо оскаржити батьківство. Така процедура могла бути ініційована опікуном *ad litem*, якщо орган опіки та піклування вважав, що з'ясування батьківства та сімейного статусу дитини було в її найкращих інтересах.

Враховуючи дискрецію держави, ЄСПЛ розглянув справу в контексті позитивних зобов'язань за ст. 8 Конвенції, зокрема, забезпечення балансу між інтересами заявника та найкращими інтересами дитини під час відповідних національних проваджень. Так, було встановлено таке:

1) Після отримання результатів ДНК-тестування та остаточного судового рішення про визнання заявника біологічним батьком дитини пана Х. було викреслено

з реєстру як батька дитини. Заявник подав заяву про батьківство до реєстратора та вимагав здійснити відповідний запис до реєстру. Однак, йому було відмовлено. Національне законодавство не дозволяло цього зробити без згоди матері, навіть якщо це відповідало б найкращим інтересам дитини. При цьому, заявник не мав жодних юридичних засобів, які могли б вплинути на відмову матері. В той же час, пан Х. подав заяву про визнання батьківства і органи влади заново зареєстрували його як батька дитини, незважаючи на те, що його заява суперечила встановленим фактам (остаточному судовому рішенням щодо біологічного батьківства заявника). Такий підхід фактично виключив будь-які подальші можливості домогтися визнання батьківства заявника. Він не міг ініційувати адміністративну справу, оскільки запис про батьківство вже було внесено в реєстр (можливо було лише за умови порожнього/незайнятого місця в реєстрі). А його вимога до органу опіки та піклування вирішити таке питання у встановленому порядку також не мала результатів (див. нижче).

2) Національні органи (органи опіки та піклування та суди) дійсно детально зважили всі обставини, сімейну ситуацію, оточення дитини та її стосунки із заявником та дійшли обґрунтованого висновку, що невизначеність щодо походження була шкідливою і негативно впливала на її розвиток. Це питання розглядалось у двох колах проваджень, і в обох органи влади дійшли однакових висновків. На думку ЄСПЛ, вони не підлягали сумнівам. Разом з тим, у другому колі проваджень для визначення найкращих інтересів дитини, призначення та доручення опікуну *ad litem* (представляв інтереси дитини) розпочати провадження у справі про скасування батьківства пана Х. та встановлення батьківства заявника національним судам знадобилось три роки.

3) Опікун повинен був подати позов про оспорування батьківства пана Х., але не зробив цього, нехтуючи вказівками органу опіки та піклування. Як наслідок, заява про реєстрацію батьківства заявника була відхилена, оскільки у реєстрі актів цивільного стану вже був зроблений запис. Спроба виправлення цього недоліку була марною, оскільки при поданні опікуном позову в подальшому вже пройшов строк позовної давності.

У зв'язку з цим Суд нагадав, що відповідальність держави за Конвенцією може наставати за дії всіх її органів, агентів та службовців. Це стосувалось також опікуна *ad litem*, призначеного для представництва інтересів дитини у цій справі. Не використавши всі наявні юридичні засоби у встановлені строки, він фактично позбавив заявника можливості встановити правові відносини зі своєю дитиною.

З огляду на всі обставини справи, кількість повторних розглядів та скасування попередніх висновків, рішен-

ня, які були явно несумісні з фактичними обставинами справи, тривалість проваджень, поведінку опікуна *ad litem* (особливо за умови відсутності у заявника іншого способу захисту своїх інтересів) ЄСПЛ дійшов висновку, що національні органи не надали належної уваги інтересам та гарантіям заявника, відповідно, не забезпечили його право на повагу до приватного життя. Отже, мало місце порушення ст. 8 Конвенції.

**Ключові слова:** встановлення батьківства, відповідальність держави за дії агентів

### 23. Канатлі проти Туреччини (*Kanatlı v. Türkiye*) від 12.03.2024, заява № 18382/15

Заявник проживає в «Турецькій Республіці Північного Кіпру». У цьому регіоні закон про військову службу передбачав, що військова служба (призовний вік — 19 років) складалася з трьох етапів (етап призову, етап служби та етап резерву) і тривала максимум 30 років. Під час етапу резерву за необхідності можна було проходити до 30 днів служби на рік. Крім того, закон про мобілізацію передбачав, що на особу, яка не з'явилась на військову службу за викликом як резервіст у мирний час, накладається штраф. У 2005 році заявник пройшов строкову військову службу в командуванні турецько-кіпрських сил безпеки. Кожного наступного року його призивали на один день служби в казармах як резервіста. У 2008 році він став кіпрським представником Європейського бюро з питань відмови від військової служби з міркувань совісті. Після того, як заявника обрали до правління бюро, він відмовився від проходження служби в якості резервіста. Суди наклали на нього штраф, а оскільки заявник відмовився його сплачувати він був позбавлений свободи на 10 днів.

Згідно законодавства заявник не міг подати клопотання про звільнення від призову, не кажучи вже про мотиви/обґрунтування такої відмови, і підлягав кримінальному переслідуванню у разі відмови від проходження військової служби.

Заявник заявляв, що є послідовником пацифістської та антимілітаристської філософії, а також особою, яка відмовлялася від військової служби з міркувань совісті. В національних судах, він посилався, зокрема, на свою активну діяльність на підтримку відмови від військової служби з міркувань совісті та свої заяви на користь мирного вирішення проблем, що виникли в результаті поділу Кіпру. Уряд, в свою чергу, стверджував, що заявник не може розглядатися як відмовник. Зокрема, стверджувалось, що заперечення заявника проти виконання свого військового обов'язку ґрунтувалося не на міркуваннях совісті, а скоріше на його активній діяльності на користь осіб, які відмовляються від військової служби з таких міркувань. До того ж, він вже проходив строкову службу та службу в резерві. Однак,

ЄСПЛ, врахувавши всі обставини справи, дійшов висновку, що відмова заявника від служби в резерві (незалежно від характеру цієї служби) була мотивована переконаннями, які досягли достатнього ступеня сили, серйозності, послідовності та важливості для застосування гарантій за ст. 9 Конвенції. При цьому, Суд відхилив аргумент Уряду про те, що служба в резерві (від 1 до 30 днів на рік) не була пов'язана по суті з будь-якою воєнною діяльністю. Зокрема, згідно законодавства перебування в запасі було невід'ємною частиною військової служби, а відповідно до судової практики така мобілізація вважалася продовженням військового обов'язку. Таким чином, Суд визнав заяву прийнятною.

Суд нагадав, що свобода совісті, так само як і свобода мати або приймати релігію або переконання на свій вибір, захищається беззастережно і є одним з основних прав, гарантованих ст. 9 Конвенції.

Згідно практики ЄСПЛ система, яка не передбачає альтернативної служби або ефективної та доступної процедури розгляду заяви про відмову від військової служби з міркувань совісті, не може розглядатися як така, що досягла справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та інтересами осіб, які відмовляються від військової служби з міркувань совісті.

У національному законодавстві були відсутні положення про альтернативну форму служби для відмовників, що призвело до кримінального засудження заявника. При цьому, національними судами було встановлено, що служба в якості резервіста була продовженням строкової військової служби та здійснювалась у військових казармах під владою та наглядом офіцерів армії. Водночас, Уряд не стверджував, що така служба ієрархічно та інституційно відрізняється від армії.

Оскільки Уряд не надав переконливих аргументів, Суд не побачив підстав відступати від своєї практики у цій справі. Отже, **було встановлено порушення ст. 9 Конвенції**.

**Ключові слова:** свобода совісті, відмова від проходження військової служби

## 24. Алмеїда Арроя проти Португалії (Almeida Arroja v. Portugal) від 19.03.2024, заява № 47238/19

Заявник є економістом і професором університету, а також політичним коментатором у програмі новин на приватному телеканалі Porto Canal. У 2015 році на каналі він взяв участь у дискусії щодо зупинки будівництва педіатричного відділення лікарні Сан-Жуан в м. Порту. На час подій заявник був головою асоціації, яка займалася збором коштів на будівництво відділення. Під час дискусії він висловився з критикою на адресу юридичної фірми та його керівника, одного із відомих юристів, політиків та члена Європарламенту пана П.Р. Так, в інтересах лікарні вказана юридична компанія розробила тристоронній меморандум про взаєморозуміння, однак асоціація заявника відхилила його умови. Як наслідок будівельні роботи були зупинені. Заявник стверджував, що причиною такої ситуації був політичний вплив, а саме розроблені фірмою умови меморандуму. Серед іншого, він заявив, що «...коли громадянське суспільство починає робити такі будівельні проекти, як цей, даруючи його лікарні, щось, що коштує двадцять мільйонів євро (будівельні роботи, які мала б робити держава, а отже, і політики), вони відчують, що це виставляє їх у поганому світлі. Вони вважають, що ці будівельні роботи (тому що, врешті-решт, політики, в тому числі П.Р., який насправді належить до політичної партії при владі...), і тому П.Р. і його юридична фірма підготували документ, який зупинив будівельні роботи. Цей документ, під виглядом юридичного проекту, насправді є юридичним жартом. По-перше, я хотів би запросити П.Р. — якщо мені дозволить Порто Канал — ... (більше того, враховуючи, що це Всесвітній день захисту дітей, а діти там тісняться в халупі, і П.Р. хоче зробити свій внесок у те, щоб вони залишалися в халупі, замість того, щоб мати належне п'ятиповерхове приміщення, яке ми, португальська громада, зібралися, щоб запропонувати лікарні), ... обговорити цей юридичний жарт зі мною, тут, в [наступний] понеділок. Я не хочу вдаватися в подробиці того, про що йдеться в документі, лише зазначу, що документ зупинив будівельні роботи (вже чотири тижні)».

Юридична фірма та пан П.Р. подали заяву про наклеп. В результаті кримінального провадження заявника було засуджено, оштрафовано та зобов'язано відшкодувати моральну шкоду, заподіяну юридичній фірмі та пану П.Р. Скарги заявника на відповідне рішення були відхилені.

ЄСПЛ розглянув справу в контексті критеріїв, визначених його прецедентною практикою у справах щодо збалансування права на свободу вираження поглядів та права на повагу до приватного життя.

*a) Внесок у дискусію, що становить суспільний інтерес*

Суд зазначив, що порушене на телепрограмі питання становило суспільний інтерес. Зокрема, питання сто-

сувалося проекту будівництва педіатричного відділення лікарні Сан-Жуан, тобто фактів, що стосувалися державної лікарні і, зокрема, умов, передбачених для хворих дітей. Відповідно, громадськість мала інтерес бути обізнаною про розвиток подій будівництва та перешкод, що виникають у його процесі.

*b) Наскільки відомою є особа, про яку йдеться*

Національні суди охарактеризували пана П.Р. як досить відомого в академічній сфері, професора права, дослідника, публіциста та політика, а юридичну фірму, яку він очолював, як дуже прославлену компанію.

*c) Предмет коментарів у новинній програмі*

Заявник висловлював свою думку щодо будівництва педіатричного відділення при державній лікарні та причин припинення робіт, заявляючи, що юридичний висновок, наданий державній лікарні юридичною фірмою, керівником якої був пан П.Р., був вмотивований політичними інтересами.

*d) Попередня поведінка особи*

Пан П.Р. та його компанія до телевізійної програми не оприлюднювала жодної інформації щодо будівництва, зберігаючи професійну таємницю. Разом з тим, пана П.Р. можна було вважати публічною особою, яка добровільно піддала себе громадському контролю в силу своєї ролі в суспільстві і політичній сфері. Відповідно, така особа мала проявляти вищий рівень толерантності, ніж можна було б очікувати від непублічних осіб.

*e) Зміст і спосіб отримання інформації та її достовірність*

Національні суди більшість заяв заявника кваліфікували як констатацію фактів. В цьому контексті ЄСПЛ нагадав, що припущення щодо причин і можливих намірів інших осіб є оціночним судженням, а не констатацією факту, що підлягає доведенню. Згідно його висновку відповідні заяви заявника містили серйозні звинувачення на адресу пана П.Р., згідно яких він припускав, що на умови меморандуму про взаєморозуміння вплинули політичні амбіції пана П.Р., і, таким чином, покладав на нього відповідальність за зупинення будівельних робіт. Тобто, на думку Суду, заяви як відносно пана П.Р., так і юридичної фірми склалися з особистих думок. Хоча національні суди не розглядали їх як оціночні судження, їх можна було розуміти як такі, що виходять за межі конкретного твердження і є частиною більш широкої критики щодо неналежних зв'язків між політикою та державним управлінням, що є предметом суспільного інтересу.

*f) Форма і наслідки публікації*

Заяви заявника були зроблені в щоденній програмі новин на приватному телеканалі і охопили аудиторію



з понад 9 500 телеглядачів, а також усіх, хто слухав подальші коментарі або розмови (близько 2 000 осіб). Однак, зважаючи на розмір міста Порту, охоплення висловлювань не можна було вважати значним.

g) *Характер та суворість застосованих санкцій*

Саме засудження заявника у цій справі було непропорційним (штраф на 7 000 євро). Крім того, його зобов'язали відшкодувати 5 000 євро юридичній фірмі та 10 000 євро пану П.Р. в якості моральної шкоди. Такі санкції були явно непропорційними шкоді, завданій репутації двох вказаних сторін, беручи до уваги, що заяви транслювалися приватним телеканалом з обмеженою аудиторією. Більше того, загалом не вбачалось,

що заподіяна шкода репутації сторін була настільки серйозною, що виправдовувала присудження таких розмірів компенсації.

З огляду на вказане ЄСПЛ дійшов висновку, що національні суди не здійснили балансування прав відповідно до критеріїв його практики, і надали непропорційно великої ваги правам на репутацію та честь юридичної фірми та пана П.Р. на відміну від права заявника на свободу вираження поглядів. Отже, **мало місце порушення ст. 10 Конвенції**.

**Ключові слова:** право на вираження поглядів, оціночні судження, суворість санкцій, баланс між конкуруючими інтересами

## 25. Польська громадська мережа WATCHDOG проти Польщі (*Sieć Obywatelska Watchdog Polska v. Poland*) від 21.03.2023, заява № 10103/20

Заявник є громадською організацією, метою якої є підвищення прозорості в публічній сфері та підвищення обізнаності про належне урядування та підзвітність влади в Польщі.

Організація-заявник звернулася до Конституційного Суду із запитом про надання щоденників (журналів) зустрічей голови та заступника голови Суду, а також записів про всіх осіб, які входили та виходили з будівлі Суду у певний період. Запит було зроблено у контексті поширення в медіа інформації про зустрічі вказаних суддів з міністром з координації спеціальних служб, на статус якого у відкритій відносно нього кримінальній справі могло вплинути рішення Конституційного Суду у справі, що в цей час перебувала на розгляді в цьому Суді (про неконституційність окремих частин кримінально-процесуального законодавства щодо президентського помилування).

У відповідь Конституційним Судом було повідомлено, що щоденник (журнал) зустрічей судді не є офіційним документом і не становить публічної інформації відповідно до положень Закону про доступ до публічної інформації, а інформація про відвідувачів Суду не могла бути наданою, оскільки такий облік не здійснювався. Оскарження відмови у наданні інформації було безуспішним.

ЄСПЛ встановив **порушення права організації-заявника за ст. 10 Конвенції в частині відмови у доступі до щоденників (журналів) зустрічей суддів**, виходячи з наступного:

1) Діяльність організації-заявника полягала у зборі та поширенні інформації, яка може бути важливою для громадськості або сприяти суспільним дебатам. Враховуючи політичний контекст запитованої інформації (зустріч суддів із політиком в приміщенні Суду, на розгляді якого перебувала справа, результат якої міг мати

наслідки для цього самого політика), ЄСПЛ дійшов висновку, що запитована інформація була необхідною для здійснення організацією-заявником свого права на свободу вираження поглядів, і, відповідно, критерії мети запиту, визначеного його прецедентною практикою, та статусу запитувача було дотримано.

2) Що стосується характеру запитованої інформації, вона становила суспільний інтерес з огляду на політичний контекст справи та публічні дебати щодо безсторонності Конституційного Суду. Однак, національні суди не врахували критерії ЄСПЛ щодо інформації, що може становити суспільний інтерес. Зокрема, адміністративний суд в цій справі зазначив, що щоденники (журнали) зустрічей суддів були внутрішніми документами і не належали до публічної інформації, оскільки не стосувались публічної сфери діяльності Суду. Також зазначалось, що внесення певної події до щоденника (журналу) не було доказом фактичних обставин (не підтверджувало, чи дійсно відбувались зустрічі). При цьому, в жодній інстанції суди не розглядали контекст, в якому запитувалась інформація, незважаючи на широку дискусію в медіа.

3) Факт наявності щоденників (журналів) зустрічей не заперечувався, тобто запитована інформація відповідала критерію готової та доступної, що перебувала у володінні держави.

4) Обмеження доступу до запитованої інформації відповідало усталеній національній судовій практиці. Разом з тим, ні в національних провадженнях, ні в поясненнях Уряду не було надано жодного аргументу про те, що відмова у наданні інформації переслідувала будь-яку легітимну мету або була необхідною в демократичному суспільстві. Національні суди обмежились лише тим, що охарактеризували запитовану інформацію

цію як таку, що не належала до публічної і, таким чином, не підлягала розкриттю.

Суд постановив, що **порушення ст. 10 Конвенції в частині відмови у доступі до записів про відвідувачів приміщення Конституційного Суду не було**. Зокрема, Конституційний Суд відмовив у наданні такої інформації, оскільки відповідний облік не ведеться. Національні суди вказали, що законодавство дійсно не зобов'язувало вести облік осіб, які входять і виходять

з громадських будівель. При цьому, заявник визнав, що за обставин цієї справи неможливо було ефективно перевірити, чи дійсно існує запитуваний журнал. Таким чином, не було жодних доказів, що запитувана інформація в цій частині відповідала критерію готової та доступної.

**Ключові слова:** право на інформацію, суспільно-необхідна інформація, легітимна мета у обмеженні права

## 26. V.I. проти Республіки Молдова (V.I. v. The Republic of Moldova) від 26.03.2024, заява № 38963/18

Після смерті батьків за заявником доглядала тітка, однак згодом його опікуном та законним представником став мер міста Чутешть. У певний період заявника, який, як вважалося, мав легку розумову відсталість, двічі (по три тижні) поміщали до госпіталю для психіатричного лікування, дитячого будинку, іншого інтернату. Врешті решт, його зарахували до школи-інтернату. У 2014 році наприкінці навчального року адміністрація школи-інтернату звернулась до опікуна (мера) з проханням визначити місце, де заявник міг би зупинитися на літні канікули. Через кілька днів без будь-якого огляду лікар виписав направлення заявнику на лікування до психіатричної лікарні. Його помістили до лікарні на три тижні (спочатку заявнику казали про поїздку в літній табір, потім обіцяли, що перебування в лікарні буде коротким). Після закінчення цього строку заявника ніхто не забрав. Адміністрація лікарні неодноразово зверталась до опікуна, однак заявник залишався в закладі аж до моменту подання скарг до місцевих органів влади, омбудсмена та центру з прав людини (загалом перебування в закладі склало близько 5 місяців). В результаті низки заходів, новим опікуном заявника було призначено його сестру, після чого його виписали.

За скаргою заявника були відкриті кримінальні провадження проти мера та лікарні, однак вони не мали результатів. Подальші скарги заявника були безуспішними.

Заявнику на момент подій було 15 років, тобто він не досяг того віку (16-ти чи 18-ти років), з якого особа може висловити згоду на медичне лікування згідно національного законодавства. Таким чином, його поміщення до психіатричної лікарні та психіатричне лікування залежали від згоди його законного опікуна, мера м. Чутешть. Оскільки заявник був незгоден з позицією опікуна, Суд постановив, що справа стосувалась примусового поміщення до психіатричної лікарні та психіатричного лікування, яка, враховуючи серйозність обставин, підлягала розгляду за ст. 3 Конвенції.

За скаргами заявника було відкрито два провадження: перше — щодо недбалості та бездіяльності законного опікуна; друге — щодо жорстокого поводження у

лікарні (примусове застосування препаратів (транквілізатори, нейролептики тощо, переведення до дорослого відділення та застосування інтенсивної терапії). В обох провадженнях державні органи дійшли висновку про відсутність ознак правопорушення, оскільки поміщення до психіатричної лікарні було легітимізовано рішенням лікаря, не було жодних травматичних наслідків, які можна було б виміряти або будь-якого прямого умислу з боку стверджуваних правопорушників.

### *Щодо першого провадження*

1) Національні органи оперативно розпочали розслідування та провели допити заявника, окремих медичних працівників психіатричної лікарні, місцевої влади та органу захисту дітей. В той же час, у матеріалах розслідування не було жодного посилання на допит лікаря, який виписав направлення на поміщення заявника до психіатричної лікарні.

2) Під час розслідування частково підтвердились твердження про заперечення заявника проти госпіталізації, переведення його до відділення для дорослих (після досягнення 16-річного віку) та лікування нейролептиками. Прокурор ставив під сумнів законність поміщення до психіатричної лікарні, оскільки: i) лікар, який виписував направлення, ніколи не проводив консультації із заявником; ii) госпіталізація здійснювалась терміново без планового лікування; iii) згідно експертизи та показання свідків перебування заявника у лікарні не було обґрунтованим. Однак, національні суди не провели жодного аналізу недобровільного аспекту госпіталізації та психіатричного лікування, а також дотримання правових гарантій. Крім того, не було вивчено питання того, чи вимагав стан здоров'я заявника поміщення до психіатричної лікарні та лікування, або чи були альтернативні форми лікування.

3) Хоча адміністрація лікарні та прокурор, очевидно, погодились з тим, що перебування заявника не було виправдане жодними терапевтичними потребами, Верховний Суд був готовий визнати законність продовження госпіталізації протягом необмеженого

періоду часу лише тому, що законний опікун (мер) у своєму рішенні посилався на госпіталізацію «на строк, встановлений лікарем».

4) Розслідування показало, наскільки нечіткою була відповідальність посадових осіб за долю заявника. Верховний Суд вказав, що відповідальність за заявника покладалася на соціального асистента, якому було делеговано виконувати завдання мера як законного опікуна. При цьому, після виправдання мера, не було проведено жодного подальшого розслідування відносно такого соціального працівника. Також не було досліджено твердження заявника щодо дискримінаційних мотивів.

#### *Щодо другого провадження*

1) Справу так і не було передано до суду. Поводження, якого зазнав заявник під час перебування у психіатричній лікарні, у тому числі у відділенні для дорослих, було визнано законним за відсутності наміру завдати шкоди, принизити чи образити заявника, а також за відсутності будь-якої стверджуваної травми після такого поведіння. Разом з тим, слідчі взагалі не намагалися з'ясувати вплив лікування нейролептиками та антипсихотичними препаратами на заявника або можливого застосування до нього хімічних засобів стримування. Слідство зосередилося виключно на ознаках катувань, але не розглядало питання про наявність ознак медичного втручання без терапевтичної необхідності.

2) Твердження заявника про насильство та сексуальні домагання з боку інших пацієнтів під час його перебування у відділенні для дорослих не були розслідувані.

3) Загалом, в обох провадженнях органи влади дійшли висновку про відсутність травматичних наслідків для заявника і вважали, що будь-які страждання були такими, що «не піддаються кількісній оцінці», і не були достатньо серйозними для виправдання кримінального переслідування. Однак, ця оцінка не була об'єктивною, оскільки була проведена лікарями, пов'язаними з лікарнею, в якій перебував заявник.

Таким чином, органи влади не провели ефективного розслідування тверджень заявника про жорстоке поведіння, а також не врахували вразливість, його вік або аспекти обмеженості заявника. Отже, **мало місце порушення ст. 3 Конвенції у процесуальному аспекті.**

Хоча в національному законодавстві містились чіткі правові положення щодо прийому дітей до психіатричних закладів, все ж була відсутня низка важливих норм, а саме: положення і гарантії щодо застосування хімічних засобів стримування; незалежні гарантії на випадок конфлікту інтересів між дитиною (або недієздатним пацієнтом) та її законним опікуном, які б

дозволяли здійснювати незалежний перегляд або моніторинг їхнього поміщення в стаціонар проти їхньої волі, особливо у випадках безстрокового поміщення, зміни лікування від початкового терапевтичного плану та/або коли поведінка пацієнта суттєво погіршувалася під впливом медикаментозних препаратів; процедури переоцінки згоди після досягнення пацієнтом 16-ти та/або 18 років. Таким чином, ЄСПЛ постановив, що **всупереч ст. 3 Конвенції законодавче регулювання Молдови не відповідало позитивному зобов'язанню** створити та ефективно застосовувати систему, що забезпечує захист осіб з розумовою інвалідністю в цілому та дітей, позбавлених батьківського піклування, від серйозних порушень їхньої недоторканності.

Щодо поміщення заявника до психіатричної лікарні, Суд встановив, що не було доведено взагалі існування медичної потреби в його поміщенні. В документах про направлення та госпіталізацію йшлося про інтелектуальну інвалідність, а не про психічну хворобу. Більше того, думку заявника не було взято до уваги. За відсутності гарантій проти необмеженого перебування в лікарні, він був змушений залишитися там ще на чотири місяці, незважаючи на відсутність такої медичної потреби. З огляд на всі вказані аспекти та обставини Суд постановив **порушення ст. 3 Конституції в матеріальному аспекті.**

**Було визнано порушення ст. 14 у поєднанні зі ст. 3 Конвенції.** Згідно доповідей ООН в Республіці Молдова існувала системна дискримінація осіб, особливо дітей з інтелектуальними порушеннями, у формі психіатричної госпіталізації за відсутності будь-якої медичної необхідності. Згідно даних існувало широко розповсюджене сприйняття осіб з інвалідністю як «ненормальних» на відміну від «здорових» людей, що, з огляду на відсутність на рівні громади служб підтримки для задоволення їх потреб, призвело до високого рівня госпіталізації дітей з психосоціальними порушеннями. Поведінка представників органів влади у справі заявника також демонструвала таке сприйняття (одностайна підтримка госпіталізації без потреби, в документах йшлося про інтелектуальну інвалідність як підставу для госпіталізації).

На додаток Суд встановив **порушення ст. 13 Конвенції у поєднанні зі ст. 3 і ст. 14** Конвенції у зв'язку з відсутністю механізму відшкодування шкоди за відповідні порушення прав дітей з інвалідністю.

**Ключові слова:** примусова госпіталізація дитини до психіатричної лікарні, примусове лікування дитини, застосування хімічних засобів стримування, госпіталізація без медичної потреби, захист осіб з розумовою інвалідністю

## 27. Energyworks Cartagena S.L. проти Іспанії (Energyworks Cartagena S.L. v. Spain) від 26.03.2024, заява № 75088/17

Заявник є компанією, що виробляє теплову та електричну енергію. У 1997 році парламент прийняв закон про електроенергетичний сектор з метою поступової лібералізації ринку електроенергії, підвищення енергоефективності, зменшення споживання електроенергії та захисту навколишнього середовища. Закон встановлював спеціальний режим для об'єктів, що використовували відновлювані джерела енергії, та станцій з вироблення теплової та електричної енергії. Винагорода за постачання електроенергії на ринок доповнювалась субсидією з метою забезпечення розумної рентабельності інвестицій. Система винагороди змінювалась кілька разів. Згідно практики Верховного Суду Уряд мав широкі повноваження щодо внесення змін до неї.

Відповідно до змін, внесених у 2013 та 2014 роках, винагорода не повинна була перевищувати мінімальний рівень, необхідний для отримання розумного прибутку протягом усього терміну експлуатації об'єкта. У зв'язку із змінами заявник не отримував інвестиційних субсидій протягом трьох років. В подальшому виплати були відновлені. Оскаржуючи зміни до нормативно-правових актів, заявник стверджував, що перекласифікація частини минулих прибутків як необґрунтованих та їх подальше зарахування в рахунок майбутньої винагороди становило ретроактивні зміни, заборонені Конституцією, і вказувало на відсутність юридичної визначеності. Національні суди відмовили у задоволенні позову заявника.

Заявник стверджував, що: 1) Запровадження нового регулювання позбавило його майна; 2) субсидії, отримані в період 2002–2013 рр. відповідно до попереднього законодавства, були інтегровані в його активи, і нова правова база, прийнята в 2014 році, ретроспективно класифікуючи частину цих доходів як необґрунтовані і застосовуючи складні математичні формули для розрахунку майбутніх субсидій, передбачала зобов'язання відшкодувати деякі з уже отриманих субсидій; 3) За новою системою будь-які доходи, класифіковані як необґрунтовані, мали вираховуватися з майбутніх субсидій і повертатися державі з відсотками; 4) Хоча майбутня зміна системи була передбачуваною і законною, це не стосувалося її ретроспективного застосування.

ЄСПЛ визнав, що ретроспективне застосування законодавства, наслідком якого є позбавлення особи вже існуючого «активу», який був частиною «власності», може порушити баланс між інтересами суспільства, з одного боку, і правом на мирне володіння майном, з іншого.

Однак, нове законодавство передбачало конкретні запобіжники для унеможливлення повернення суб-

сидій, виплачених до липня 2013 року, навіть якщо обґрунтована рентабельність була перевищена. Відповідно, об'єкти, які вже досягли обґрунтованої рентабельності, не могли отримувати подальших субсидій, але від них також не вимагалось відшкодувати кошти, отримані понад те, що вважалося обґрунтованим за новими правилами. Компанія-заявник не надала жодних доказів того, що такі гарантії не були застосовані в її випадку або від неї дійсно вимагали відшкодувати будь-які раніше отримані суми. Оскільки не було доказів будь-якого прямого або непрямого повернення вже отриманих сум, Суд дійшов висновку, що нові правила не призвели до ретроспективного позбавлення майна, набутого компанією-заявником до зміни системи регулювання.

Попередні правила, які регулювали електроенергетичну систему, не встановлювали конкретної суми, яка мала бути отримана як прибуток від інвестицій. Навпаки, система субсидій ґрунтувалася на концепції розумного прибутку від інвестицій. Згідно практики Верховного Суду обґрунтований прибуток на інвестиції міг бути скоригований з урахуванням фінансових або технічних факторів, а право на обґрунтований прибуток від інвестицій в об'єкти відновлюваної енергетики не означало право на отримання однакової винагороди протягом усього терміну експлуатації об'єкта. Таким чином, не можна було стверджувати, що національні суди створили «правомірні очікування», що розумний прибуток або винагорода за інвестиції залишалися б незмінними протягом строку корисного використання об'єкта, якби не було внесено зміни.

Метод розрахунку дійсно враховував раніше отримані суми для визначення майбутніх субсидій. Однак, у випадку компанії-заявника це просто означало зупинення отримання прибутку від інвестицій. Уряд стверджував про зведення прибутку до нуля у визначений період, а компанія-заявник не надала інформації про доходи і витрати для спростування такого твердження.

Таким чином, хоча нові правила могли вплинути на доходи компанії-заявника шляхом зменшення обґрунтованого прибутку та сум, що підлягають отриманню в якості доходу на інвестиції, вони вплинули лише на субсидії, які мали бути отримані після набрання чинності відповідними положеннями, тобто на субсидії, які слід вважати майбутніми доходами.

Оскільки національне законодавство та судова практика не надавали права на фіксовану та незмінну суму, яка виплачувалася б як розумний прибуток або як дохід на інвестиції, ЄСПЛ вирішив, що субсидії, які мали бути отримані на момент набрання чинності новими поло-



женнями, не мали достатньої підстави в національному законодавстві, щоб кваліфікуватися як майно у розумінні ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції, а відповідні гарантії, таким чином, на них не поширювалися.

З огляду на вказане скаргу компанії-заявника було **відхилено як необґрунтовану**.

**Ключові слова:** ретроактивні зміни, майно

## 28. Верховен проти Франції (*Verhoeven v. France*) від 28.03.2024, заява № 19664/20

Заявниця вийшла заміж за громадянина Японії у Франції, а згодом переїхала з ним до Японії. У них народилася дитина, Л. Через два роки заявниця разом з дитиною повернулася до Франції, повідомила чоловіку про свій намір залишитися в країні і подала заяву на розлучення. Чоловік заявниці подав заяву про допомогу в забезпеченні повернення дитини до органів влади Японії, які в свою чергу звернулися до Міністерства юстиції Франції, як до центрального органу із застосування Гаазької конвенції. Рішенням суду в національному провадженні було встановлено, що вивезення дитини було незаконним у розумінні ст. 3 Гаазької конвенції, оскільки батьки спільно виконували батьківські обов'язки до вивезення дитини до Франції. Після невдалих спроб оскаржити рішення, прокурор повідомив заявницю про наказ про повернення дитини його батькові. Постанова була виконана у присутності поліції та адвоката батька дитини.

ЄСПЛ встановив, що **порушення ст. 8 Конвенції не було**. Суд зазначив, що рішення про повернення ґрунтувалися на Гаазькій конвенції і були спрямовані на захист прав і свобод як батька, так і самої дитини. В рамках справедливої та змагальної процедури суди належним чином врахували твердження заявниці та винесли обґрунтовані рішення, які, на їхню думку, відповідали найкращим інтересам дитини та виключали будь-який серйозний ризик для неї.

Зокрема, Суд дослідив наступні аспекти рішень: 1) Батько дитини не надавав однозначну згоду на перевезення дитини до Франції. Він був не проти перебування жінки з дитиною у Франції, але за умови подальшого обговорення цього питання після приїзду заявниці до Японії. Національні суди надали достатні підстави для висновку з цього приводу. 2) Заявниця стверджувала про насильство чоловіка по відношенню до заявниці в період сімейного життя в Японії. Відповідно, існував ризик того, що дитина може стати непрямою жертвою такого поведіння та перебувати у небезпеці разом з батьком. Однак, заявниця не надала жодних доказів домашнього насильства, окрім одного епізоду, який не міг завдати дитині психологічної шкоди в будь-якій формі. Жодного випадку насильства або тілесних покарань щодо дитини не було заявлено. Таким чином, національні суди дослідили ризик фізичної шкоди. 3) Було ефективно досліджено також ризик психологічного травмування дитини в разі її повернення до Япо-

нії. Суди встановили, що інтеграція дитини у Франції не була перешкодою для її повернення, а сама мета повернення полягала у відновленні мирного існування дитини з батьком і сім'єю батька, з якими вона була раптово розлучена. При цьому, суди прямо відмовилися призначити експертизу з цього питання, оскільки матеріали справи не вказували на те, що така експертиза була б корисною або необхідною. Дитина не наражалася на конкретну небезпеку, повертаючись до другого з батьків в Японію, де вона жила з народження та мала отримати освіту та догляд, які відповідатимуть її інтересам. 4) Заявниця зазначала, що існував ризик розриву всіх її зв'язків з дитиною, оскільки, згідно з законодавством Японії, після розлучення вона була б позбавлена батьківських прав і можливості проживати в країні. Разом з тим, заявниця не довела, що вона не могла проживати в Японії, в той час як батько робив «різні дружні пропозиції, які [дозволили] б їй жити там з дитиною». Більше того, вона не здійснювала спроб супроводу дитини до Японії.

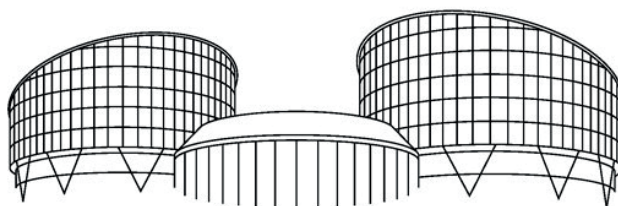
Водночас, зазначені обставини не були єдиним підґрунтям рішення національних судів про повернення дитини. Було встановлено, що Японія ратифікувала Гаазьку конвенцію, таким чином, її законодавство передбачало процедури медіації між батьками, зокрема, розірвання шлюбу за взаємною згодою. При цьому, суди відмовилися упереджувати правову позицію, яка могла виникнути в результаті процесу розірвання шлюбу в Японії. До того ж, як зазначив Уряд, Гаазька конвенція забороняє органам влади Франції вирішувати суттєві питання, пов'язані з опікою або здійсненням батьківських повноважень, у контексті провадження у справі про повернення. Касаційний суд також підкреслив, що Франція ратифікувала Гаазьку конвенцію без застережень і, оцінюючи наявність серйозного ризику заподіяння шкоди, її органи влади могли покладатися на інформацію, отриману від органів влади Японії.

Таким чином, ЄСПЛ дійшов висновку, що національні суди не приймали рішення автоматично або механічно, а, навпаки, проаналізували всі твердження заявниці та прийняли обґрунтовані рішення, що, на їх думку, відповідали найкращим інтересам дитини та виключали будь-який серйозний ризик для неї.

**Ключові слова:** Гаазька конвенція, повернення дитини до одного з батьків

## III. Рішення Європейського суду з прав людини





ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ  
П'ЯТА СЕКЦІЯ

УХВАЛА

Заява № 41678/20  
**Роман Анатолійович ФУТОРНЯК**  
**(Roman Anatoliyovych FUTORNİYAK)**  
проти України

Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи 4 червня 2024 року у складі Палати:

Маттіас Гійомар, Голова,  
Карло Ранцоні,  
Мартіньш Міц,  
Стефані Муру-Вікстрьом,  
Марія Елосегі,  
Микола Гнатовський,  
Стефан Пізані, Судді,  
та Віктор Соловейчик, *Секретар секції*;

Беручи до уваги:

зазначену вище заяву, подану до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) 5 вересня 2020 року;

рішення повідомити Уряд України (далі — Уряд) про скарги за статтею 13 Конвенції та статтею 1 Протоколу № 1 до неї та оголосити решту скарг неприйнятними;

зауваження, подані Урядом-відповідачем, та зауваження у відповідь, подані заявником;

після обговорення, вирішує наступне:



## ВСТУП

1. Ця справа стосується скарг заявника за статтею 13 Конвенції та статтею 1 Протоколу № 1 до неї щодо відсутності можливості отримати компенсацію, яка, як стверджується, мала бути виплачена державою відповідно до Закону «Про боротьбу з тероризмом» 2003

року (далі — Антитерористичний закон), за його автомобіль, знищений внаслідок обстрілу проросійськими силами Маріуполя, який на той час перебував під контролем України, у 2015 році.

## ФАКТИ

2. Заявник, пан Роман Анатолійович Футорняк, є громадянином України, який народився у 1981 році та проживає у м. Харкові. Його інтереси в Суді представляє п. О. Романченко, адвокат, який практикує у Харкові.

3. Уряд України (далі — Уряд) представляв його Уповноважений, останнім часом пані М. Сокоренко з Міністерства юстиції.

4. Факти справи, викладені сторонами, можна узагальнити наступним чином.

## А. Передісторія

5. Після початку збройних дій в окремих частинах Донецької та Луганської областей України навесні 2014 року Уряд стверджував, що мали місце масові бомбардування та обстріли територій, непідконтрольних сепаратистам, що призвело до жертв серед цивільного населення та руйнування майна (див. рішення у справі «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], № 8019/16 та 2 інші, 30 листопада 2022 року).

лений житловий район. В результаті атаки було вбито тридцять цивільних осіб, у тому числі одна дитина. Ще 118 отримали серйозні поранення, було пошкоджено понад п'ятдесят житлових будинків, чотири школи та численні магазини і підприємства. За даними Уряду, обстріл був здійснений з території, яка перебуває під контролем так званої «Донецької народної республіки» (далі — ДНР), і в районі обстрілу не було жодної вірогідної військової цілі. Генеральний секретар ООН засудив ракетні обстріли без розбору цивільних районів і вимагав провести розслідування з метою притягнення винних до відповідальності (там само, п. 243).

6. Зокрема, Уряд стверджував, що 24 січня 2015 р. «проросійські бойовики» застосували поставлені Російською Федерацією реактивні системи залпового вогню БМ-21 «Град» по м. Маріуполь, атакувавши густонасе-

## В. Обставини справи

7. 24 січня 2015 р. автомобіль заявника був знищений вогнем на автостоянці в м. Маріуполі. Наступного дня місцева пожежна служба склала звіт, в якому зазнача-

лося, що пожежа сталася внаслідок вибуху під час обстрілу.

### 1. Кримінальне провадження

8. 24 січня 2015 року Донецьке обласне управління Служби безпеки України (далі — управління СБУ) порушило кримінальне провадження за статтею 258 Кримінального кодексу за фактом терористичного акту — обстрілу м. Маріуполя. Наступного дня заявнику було надано статус потерпілого у цьому кримінальному провадженні.

9. Під час досудового розслідування управління СБУ встановила, що дванадцять членів ДНР, вісім росіян і четверо українців є підозрюваними у вищезгаданому злочині.

10. Станом на січень 2022 року розслідування було призупинено на час проведення розшуку підозрюваних.

### 2. Цивільне провадження

11. Після події заявник подавав численні запити до різних державних органів з метою отримання компенсації за знищений автомобіль. У відповідь йому було повідомлено, що, хоча стаття 19 Антитерористичного закону передбачає відшкодування державою шкоди,

завданої терористичним актом (див. пункт 18 нижче), жодного механізму для реалізації цих положень не було запроваджено.

12. У жовтні 2016 року заявник подав цивільний позов проти держави в особі Кабінету Міністрів та Держав-

ного казначейства, вимагаючи компенсації за знищений автомобіль у розмірі 198 362 українських гривні (близько 10 812 євро). Ця сума ґрунтувалася на оціночному акті, в якому визначалася вартість автомобіля до його знищення. В обґрунтування своєї вимоги заявник посилався, *серед іншого*, на Антитерористичний закон та Конвенцію.

13. 23 травня 2017 року Печерський районний суд м. Києва задовольнив позов заявника у повному обсязі. Він обґрунтував це тим, що стаття 19 Антитерористичного закону чітко передбачає, що держава зобов'язана відшкодувати шкоду жертвам терористичних актів, незалежно від того, чи був винесений обвинувальний вирок, що набрав законної сили. Суд першої інстанції також взяв до уваги наступні факти: (i) у Донецькій області проводилася антитерористична операція (АТО); (ii) автомобіль заявника був знищений під час обстрілу; і (iii) кримінальна справа за фактом терористичного акту тривала.

14. 16 листопада 2017 року Апеляційний суд міста Києва скасував вищезазначене рішення та відхилив позов заявника. Він обґрунтував це тим, що, хоча держава несе відповідальність за відшкодування шкоди жертвам терористичних актів, ця відповідальність залежить від того, чи буде ця компенсація згодом стягнута з винуватця. Апеляційний суд також постановив, що вимога заявника була передчасною, оскільки кримінальне розслідування обставин обстрілу все ще тривало і обвинувальний вирок не був винесений.

15. У грудні 2017 року заявник подав касаційну скаргу, стверджуючи, що згідно з відповідними положеннями Антитерористичного закону (див. пункт 18 нижче), компенсація не може розглядатися як така, що залежить від остаточного засудження злочинця. На думку заявника, відповідальність держави має абсолютний і об'єктивний характер, тому, якщо держава не змогла забезпечити мир і безпеку, вона повинна була б понести наслідки у вигляді компенсації.

16. 25 березня 2020 року Верховний Суд скасував рішення судів нижчих інстанцій та ухвалив нове рішення.

Верховний Суд встановив, що національне законодавство, зокрема Антитерористичний закон, передбачає право на отримання компенсації від держави за шкоду, заподіяну терористичним актом. Суд також зазначив, що реалізація права на отримання такої компенсації є умовною і залежить від наявності механізму розрахунку та виплати, який має бути встановлений в окремому законі. Однак суд зауважив, що закон, який би регулював порядок та умови відшкодування з державного бюджету шкоди, завданої терористичним актом нежитловому майну громадян, був відсутній як на час виникнення спору, так і на час розгляду справи в суді. На підставі вищевикладеного та посилаючись на рішення у справах «Будченко проти України» (*Budchenko v. Ukraine*), № 38677/06, п. 42, 24 квітня 2014 року, та «Петльованій проти України» (*Petylovanyu v. Ukraine*), № 54904/08, 30 вересня 2014 року), суд дійшов висновку, що жодного майнового інтересу не може бути виведено з національного законодавства, що діяло на момент розгляду справи, і що Антитерористичний закон не дає підстав для правомірного сподівання на те, що держава повинна буде надати компенсацію за автомобіль, знищений під час проведення АТО.

Тим не менш, Верховний Суд присудив заявнику 10 000 гривень (близько 332 євро) компенсації за невиконання державою свого позитивного зобов'язання за статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Зокрема, суд встановив, що майнові права заявника були порушені і що держава повинна була запровадити законодавчий механізм компенсації, чого вона не зробила. У рішенні суд послався на свою усталену практику у подібних правових питаннях (див. пункти 21 та 22 нижче).

17. Інформація про те, чи було виконано вищезазначене остаточне рішення, відсутня.

## C. Відповідне національне законодавство та практика

### 1. Відповідне національне законодавство

18. Стаття 19 Антитерористичного закону у редакції, чинній станом на відповідний час, передбачала наступне:

Стаття 19. Відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом

«Відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до закону і з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, в порядку, встановленому законом.

(...)

19. Внаслідок законодавчих змін, внесених 21 березня 2023 року (набули чинності 28 квітня 2023 року), стаття 19 Антитерористичного закону тепер передбачає, що відшкодування шкоди, завданої терористичним актом, здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

20. На сьогоднішній день така процедура не запроваджена ні законом, ні підзаконним актом.

## 2. Відповідна національна практика

21. 4 вересня 2019 року Велика Палата Верховного Суду ухвалила рішення з метою розвитку права та уніфікації судової практики у спрахх щодо відшкодування шкоди, завданої терористичним актом (справа № 265/6582/16-ц). Вона дійшла таких висновків щодо правильного застосування статті 19 Антитерористичного закону:

(i) за відсутності відповідного закону право на відшкодування шкоди, завданої громадянам терористичним актом, не створює правомірних сподівань на отримання такого відшкодування від України за шкоду, завдану нежитловій нерухомості під час проведення АТО, незалежно від того, на якій території — підконтрольній чи непідконтрольній Україні — стався такий акт;

(ii) відсутність в українському законодавстві відповідних положень про відшкодування власнику нежитлового майна шкоди, завданої терористичним актом, не перешкоджає цій особі вимагати компенсації від дер-

жави за невиконання нею свого позитивного зобов'язання щодо розробки компенсаційних механізмів за втручання у право на мирне володіння майном та проведення об'єктивного й ефективного розслідування факту втручання у це право;

(iii) немає підстав для висновку, що така компенсація повинна передбачати відшкодування реальної вартості пошкодженого або знищеного майна.

22. Вищезазначені висновки були згодом застосовані Верховним Судом у його остаточному рішенні від 20 січня 2023 року, яким заявнику було присуджено компенсацію за неспроможність держави запровадити законодавчий механізм відшкодування майнової шкоди, завданої терористичним актом — обстрілом м. Маріуполя 24 січня 2015 року. Верховний Суд також посилався на ці висновки при розгляді інших подібних справ, включаючи справу заявника.

## СКАРГИ

23. Заявник скаржився на те, що держава не забезпечила його право на мирне володіння своїм майном, не відшкодувавши йому в повному обсязі шкоду, завдану терористичним актом, і не створивши механізму такої компенсації. Він посилався на статтю 13 Конвенції та статтю 1 Протоколу № 1 до неї, які передбачають наступне:

### Стаття 13

«Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.»

### Стаття 1 Протоколу № 1

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.»

## ПРАВО

24. Суд одразу зазначає, що ця справа не стосується знищення автомобіля заявника внаслідок воєнних дій, проведених проти України, а виключно його твердження про те, що він мав правомірне сподівання згідно з українським законодавством отримати компенсацію від українських органів влади, оскільки знищення вважалося терористичним актом, а національне законодавство нібито передбачало таку компенсацію.

25. Уряд стверджував, що реалізація права заявника на отримання компенсації за знищений автомобіль залежала від наявності компенсаційного механізму, який мав бути встановлений окремим законом. Однак на час виникнення спору та судового провадження у справі заявника такого законодавчого механізму не було запроваджено. З цієї причини та посилаючись на

висновки Верховного Суду (див. пункт 16 вище), Уряд зазначив, що право на компенсацію, передбачене статтею 19 Антитерористичного закону, не дає підстав для правомірного сподівання того, що держава надасть таку компенсацію за знищений під час обстрілу автомобіль заявника. Посилаючись на справу *Петльованого* (згадану вище), Уряд стверджував, що за відсутності закону, який встановлює механізм відшкодування шкоди, завданої терористичним актом, заявник не мав достатньо обґрунтованої вимоги щодо компенсації для цілей статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції, а тому його скарги мають бути відхилені як несумісні *ratione materiae*.

Крім того, Уряд стверджував, що заявник не вичерпав доступні національні засоби юридичного захис-

ту, оскільки він не подав цивільний позов у межах кримінального провадження (див. пункти 8–10 вище) про відшкодування шкоди, завданої кримінальними правопорушенням, та/або не подав конституційну скаргу, оскаржуючи тлумачення Верховним Судом відповідних положень Антитерористичного закону як неконституційних. Уряд також зазначив, що Верховний Суд у своєму остаточному рішенні визнав, що держава не виконала свого позитивного зобов'язання за статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції, не запровадивши відповідного законодавчого механізму для відшкодування заявнику вартості його автомобіля; він також присудив заявнику певну компенсацію за невиконання державою цього зобов'язання (див. пункт 16 вище). З огляду на це, Уряд підкреслив, що заявник не мав статусу жертви.

26. Заявник підтримав заяву, не коментуючи, однак, заперечення Уряду щодо прийнятності.

27. Суд не вважає за необхідне розглядати заперечення Уряду щодо невичерпання засобів юридичного захисту, оскільки ця заява є неприйнятною з причин, викладених нижче.

28. Суд повторює, що стаття 1 Протоколу № 1 до Конвенції захищає «майно», яке може бути як існуючим майном, так і активами, включаючи вимоги, щодо яких заявник може стверджувати, що він має принаймні «правомірне сподівання» на ефективне здійснення права власності (див. рішення у справі «*Копецький проти Словаччини*» (*Kopecký v. Slovakia*) [ВП], № 44912/98, п. 35, ECHR 2004-IX). Якщо майновий інтерес має характер вимоги, особа, якій він належить, може вважатися такою, що має правомірні сподівання, якщо існує достатня підстава для такого інтересу в національному законодавстві, наприклад, якщо існує встановлена практика національних судів, що підтверджує його існування (див. рішення у справі «*Анхойзер-Буш Інк. проти Португалії*» (*Anheuser-Busch Inc. v. Portugal*) [ВП], № 73049/01, п. 65, ECHR 2007-I). Правомірне сподівання має бути більш конкретним, ніж просто надія, і ґрунтуватися на правовому положенні або правовому акті, наприклад, судовому рішенні (див. рішення у справі «*Белане Надь проти Угорщини*» (*Bélané Nagy v. Hungary*) [ВП], № 53080/13, п. 75, від 13 грудня 2016 року). Для того, щоб створити правомірні сподівання, правова норма, на яку посилаються, повинна визначати необхідні правила для вимоги. Якщо правові умови, які мають бути дотримані, та інші параметри вимоги чітко не визначені, не можна стверджувати, що відповідна правова норма слугує підставою для правомірного сподівання (див. рішення у справі «*Клаус та Юрії Кіладзе проти Грузії*» (*Klaus and Iouri Kiladze v. Georgia*), № 7975/06, пп. 58–60, від 2 лютого 2010 року).

29. На початку Суд зазначає, що стаття 19 Закону Антитерористичного закону у редакції, чинній на час

розгляду справи, передбачала виплату державою компенсації за шкоду, заподіяну фізичним особам терористичним актом. Водночас ця стаття чітко передбачала, що право на таку компенсацію є умовним, оскільки умови та порядок призначення і виплати такої компенсації мали бути встановлені законом (а після останніх законодавчих змін — підзаконним актом), який, однак, так і не був прийнятий (див. пункти 18–20 вище). Суд також зазначає, що у цій справі Верховний Суд підтвердив, посилаючись на свою усталену судову практику (див. пункти 21 та 22 вище), що за відсутності законодавчого механізму, який встановлює умови та процедуру, жодне право на компенсацію, що може бути забезпечене правовою санкцією, не може виникнути на підставі статті 19 Закону Антитерористичного закону, взятої окремо (див. пункт 16 вище). Заявник не стверджував, що тлумачення Верховним Судом національного законодавства з цього питання було свавільним, суперечило принципам і правилам правової техніки в Україні або було неспроможним з інших причин.

30. З огляду на вищевикладене Суд погоджується з Урядом, що не було достатньої правової підстави ні в законодавстві, ні в судовій практиці для стверджуваного права заявника на компенсацію від держави за знищення його автомобіля, яке може бути захищене в судовому порядку. Звідси випливає, що заявник не може стверджувати, що, з огляду на стан українського законодавства на відповідний час та на даний час, він мав правомірні сподівання на отримання такої компенсації з Державного бюджету (див. аналогічний підхід у справі «*Золотюк проти України*» (*Zolotyuk v. Ukraine* (ух.), по. 3958/13, 16 грудня 2014 року, та *Будченко*, згадане вище, п. 38, де матеріальний інтерес заявника був визнаний національними органами). Звідси випливає, що ця частина скарги заявника за статтею 1 Протоколу № 1 є несумісною *ratione materiae* у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції.

31. Оскільки заявник також скаржить на те, що сама по собі неспроможність українського парламенту прийняти додаткове законодавство, яке передбачало б право на компенсацію, що підлягає примусовому виконанню, у ситуаціях, подібних до тієї, що розглядається, та встановлювало б умови та способи здійснення такого права, сама по собі була порушенням обов'язків держави-відповідача, що впливають зі статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції, Суд підкреслює, що обов'язок держави-відповідача захищати право на мирне володіння майном, гарантоване статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції до Конвенції, не є абсолютним і не може поширюватися далі, ніж це є розумним за даних обставин (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «*Хаджийська проти Болгарії*» (*Hadzhiyska v. Bulgaria*), № 20701/09, 15 травня 2012 року). Тим не менш, не маючи необхідності визначати, чи можна за обставин цієї справи тлумачити статтю 1 Протоколу № 1 до Конвенції



як таку, що породжує зобов'язання запровадити механізм відшкодування шкоди, завданої терористичними актами, Суд вважає, що ця частина скарги заявника у будь-якому разі є неприйнятною з огляду на втрату статусу потерпілого у розумінні статті 34 Конвенції та практики Суду. Дійсно, Суд зазначає, що у національному провадженні, порушеному заявником, Верховний Суд визнав неспроможність держави запровадити належний механізм відшкодування шкоди, завданої терористичним актом, і присудив заявникові приблизно 332 євро компенсації за цю бездіяльність (див. пункт 16 вище).

32. Що стосується статті 13, Суд, визнавши скарги за статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції неприйнятними, також доходить висновку, що заявник не має обґрунтованої скарги для цілей статті 13 Конвенції (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Роди́ч та інші проти Боснії та Герцеговини» (*Rodić and Others v. Bosnia and Herzegovina*), № 22893/05, п. 82, від 27 травня 2008 року). Звідси випливає, що останнє положення не застосовувалося, а отже, скарга за статтею 13 є несутімною *ratione materiae* з Конвенцією і має бути відхилена відповідно до підпункту «а» пункту 3 і пункту 4 статті 35.

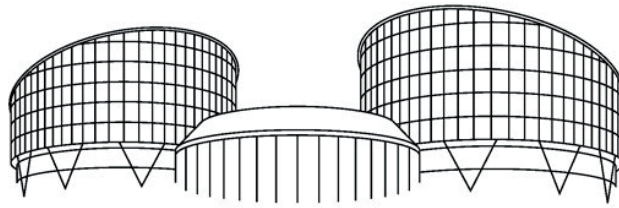
## З ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО,

Оголошує заяву неприйнятною.

Укладено англійською мовою та повідомлено письмово 27 червня 2024 року.

Віктор Соловейчик  
Секретар Секції

Маттіас Гійомар  
Голова



ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ  
П'ЯТА СЕКЦІЯ

УХВАЛА

Заява № 37785/17  
**Сорін Габріель Думбрава**  
**(Sorin Gabriel DUMBRAVA)**  
**проти України**

Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи 20 червня 2024 року у складі Комітету:

Ладо Чантурія, Голова,  
Стефані Муру-Вікстрьом,  
Микола Гнатовський, Судді,  
та Мартіна Келлер, Заступник *секретаря секції*,

Беручи до уваги:

заяву (№ 37785/17) проти України, подану до Суду за статтею 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) 12 травня 2017 року громадянином Румунії паном Соріном Габріелем Думбравою, який народився у 1978 році та проживає у м. Сучава (далі — заявник), і якого представляв пан А.Г. Вівчар, адвокат, що практикує у м. Новоселиця;

після обговорення, вирішує наступне:

## ПРЕДМЕТ СПРАВИ

1. Справа стосується скарги за підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції на те, що суд першої інстанції не повідомив заявника про судове засідання у справі про адміністративне правопорушення проти нього. Зокрема, він скаржився на те, що не мав можливості захищати себе особисто або через адвоката.

2. Заявник є громадянином Румунії, який 17 квітня 2016 року перетнув кордон з Україною, не задекларувавши 162 блоки сигарет, які були приховані в його автомобілі. Митники знайшли сигарети та склали протокол про адміністративне правопорушення.

3. 8 серпня 2016 року Першотравневий районний суд м. Чернівці розглянув справу за відсутності заявника та його адвоката і визнав заявника винним у порушенні

Митного кодексу. На нього було накладено штраф у розмірі 2430 гривень, а блоки сигарет та автомобіль, який використовувався для їх ввезення в Україну, конфісковано. Заявник подав апеляційну скаргу, скаржачись на те, що суд першої інстанції не повідомив його про розгляд справи. Він також просив поновити строк на подання апеляційної скарги.

4. 1 грудня 2016 року Апеляційний суд Чернівецької області продовжив строк на подання апеляційної скарги, оскільки заявник не був повідомлений про розгляд справи в суді першої інстанції або про його рішення. Він розглянув справу у присутності адвоката заявника, який подавав клопотання від його імені. Апеляційний суд залишив рішення від 8 серпня 2016 року без змін.

## ОЦІНКА СУДУ

5. Заявник скаржився за підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції на те, що його не було повідомлено про розгляд справи в суді першої інстанції, а тому він не мав можливості захищати себе особисто або через свого захисника.

6. Суд раніше встановив, що адміністративні правопорушення, пов'язані з митною справою, фактично мають кримінальний характер, на який поширюються всі гарантії статті 6 Конвенції (див. «Надточій проти України» (*Nadtochiy v. Ukraine*), № 7460/03, пп. 20–22, 15 травня 2008 року). Суд повторює, що усні та публічні слухання є основоположним принципом, закріпленим у пункті 1 статті 6, який є особливо важливим у кримінальному контексті, де, як правило, у першій інстанції має бути суд, який повністю відповідає вимогам статті 6 (див. «Фіндлі проти Сполученого Королівства» (*Findlay v. the United Kingdom*), 25 лютого 1997 року, п. 79, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-I). Крім того, завданням Суду в контексті статті 6 Конвенції є перевірка того, чи було провадження в цілому проведено відповідно до вимог справедливого судового розгляду (див., наприклад, *De Tommaso проти Італії* [ВП], no. 43395/09, пп. 171–172, 23 лютого 2017 року). Зокрема, провадження в цілому можна вважати справедливим, якщо обвинуваченому було дозволено оскаржити рішення, ухвалене *in absentia*, і він мав право бути присутнім на слуханні в суді апеляційної інстанції, що призводить до можливості нового фактичного і правового вирішення кримінального обвинувачення (див., *mutatis mutandis*, «Петріна проти Хорватії» (*Petrina v. Croatia*), no. 31379/10, п. 44, 13 лютого 2014 року).

7. У цій справі ані заявник, ані його представник не були присутніми на засіданні Першотравневого районного суду м. Чернівці 8 серпня 2016 року, оскільки заявник не був повідомлений про нього (див. пункти 3

та 4 вище). Проте представник заявника був присутній на засіданні 1 грудня 2016 року в Апеляційному суді Чернівецької області та зробив подання від його імені (див. пункт 4 вище).

8. Суд нагадує, що він вже дійшов висновку у низці справ проти України, що апеляційні суди мають повну юрисдикцію для розгляду справи (див., наприклад, рішення у справах «Азюковська проти України» (*Azyukovska v. Ukraine*) [ВП], № 26293/18, п. 25, від 9 жовтня 2018 року, та «Гему проти України» (*Gemu v. Ukraine*) [ВП], № 16025/06, п. 25, від 22 вересня 2022 року). У цій справі немає необхідності відступати від цього висновку.

9. З огляду на те, що Апеляційний суд Чернівецької області мав повну юрисдикцію для розгляду справи, а також з огляду на той факт, що представник заявника був присутній на засіданні 1 грудня 2016 року та мав змогу подавати заяви від свого імені, Суд доходить висновку, що апеляційний суд виправив процесуальний недолік, допущений судом першої інстанції.

10. Відповідно, Суд вважає, що провадження в цілому не було несправедливим і що заява є явно необґрунтованою.

11. Відповідно, заява має бути відхилена відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

З цих причин Суд одноголосно,

Оголошує заяву неприйнятною.

Укладено англійською мовою та повідомлено письмово 11 липня 2024 року.

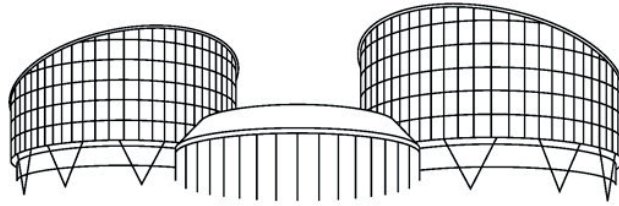
Мартіна Келлер

Ладо Чантурія

Заступник Секретаря

Голова





ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ  
ПЕРША СЕКЦІЯ

**Справа «Пайонк та інші проти Польщі»  
(PAJAK AND OTHERS v. POLAND)**  
(заяви № 25226/18 та 3 інші — див. список у додатку)

**РІШЕННЯ**

Пункт 1 статті 6 (цивільна частина) — Доступ до суду — Відсутність серйозних причин, здатних виправдати виняткову відсутність судового перегляду дострокового припинення суддівських повноважень заявниць внаслідок односторонніх рішень Міністра юстиції, представника виконавчої влади, та Національної судової ради, органу, підпорядкованого останньому – п.1 статті 6, застосовний у світлі другої умови, викладеної у справі «Вільхо Ескелінен та інші проти Фінляндії» (*Vilho Eskelinen and Others v. Finland*) [ВП].

Стаття 14 (+ стаття 8) — Дискримінація — Стать — Приватне життя — Достроковий вихід на пенсію на п'ять років раніше, ніж для суддів-чоловіків в аналогічній ситуації — Сукупний вплив законодавства, що диференціює вік виходу на пенсію для чоловіків і жінок, та відмов Міністра юстиції дозволити заявникам продовжувати виконувати свої функції після досягнення зниженого пенсійного віку — шкода для відповідної професійної кар'єри та значні наслідки для розміру пенсії за віком — Неможливість після виходу на пенсію працювати на такій роботі, яка б дозволила їм продовжувати виконання своїх функцій після досягнення зниженого пенсійного віку — Неможливість продовжувати виконання своїх функцій після досягнення зниженого віку. Негативні наслідки для їхньої професійної кар'єри та значні наслідки для розміру пенсії за віком — Неможливість працювати після виходу на пенсію на посаді, яка б дозволила їм досягти задовільної професійної самореалізації.

СТРАСБУРГ

24 жовтня 2023 року

Остаточне

24/01/2024

*Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.*

*До нього можуть бути внесені редакційні правки.*

У справі «Пайонк та інші проти Польщі» (Pajak and Others v. Poland),

Європейський суд з прав людини (Перша секція), що засідає у складі Палати у складі :

Марко Бошняк, Голова,  
Кшиштоф Войтичек,  
Петро Пачолай,  
Ерік Веннерстрьом,  
Раффаеле Сабато,  
Лоррейн Шембрі Орланд,  
Іоанніс Ктістакіс, Судді,  
та Рената Дегенер, Секретар секції,

З урахуванням:

заяв № 25226/18 та 3 інші (див. список у додатку) проти Республіки Польща, подані до Суду за статтею 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) чотирма громадянами цієї держави — Люциною Пайонк, Мартою Кузак, Ельжбетою Кабзінською та Данутою Єзерською (далі — заявниці) — у дати, зазначені у таблиці, що додається,

рішення повідомити Уряду Польщі (далі — Уряд) скарги за пунктом 1 статті 6 та статтею 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 Конвенції та/або статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції та статтею 13 Конвенції, а також рішення про неприйнятність заяви № 8378/19 щодо решти,

рішення про надання пріоритету заявам (правило 41 Регламенту Суду (далі — Регламент),

зауважень сторін,

Після обговорення за зачиненими дверима 19 вересня 2023 року,

Виносить наступне рішення, прийняте в цей день:

## ВСТУП

1. Заяви стосуються твердження заявниць про те, що вони не мали засобів судового захисту, за допомогою яких вони могли б оскаржити відмову Міністра юстиції та Національної ради магістратури (далі — НРМ)<sup>1</sup>, відповідно, продовжувати працювати суддями після

досягнення пенсійного віку («stan spoczynku»<sup>2</sup>), який на той час був встановлений на рівні 60 років для жінок-суддів. Вони також порушили питання про те, чи сумісний вихід на пенсію трьох з чотирьох заявниць з принципом недискримінації за ознакою статі та віку.

## ФАКТИ

- Список заявниць та їхніх представників додається.
- Уряд був представлений представником Міністерства закордонних справ паном Я. Собчаком.
- На момент розгляду справи заявниці працювали суддями відповідно в районному суді міста Новий Тарг з 1987 та 1986 років, в обласному суді міста Кельце з 1989 року та в Апеляційному суді міста Щецин з 2004 року. З 2000 року третя заявниця також була головою Господарської палати Кельнського регіонального суду. 7 березня 2016 року, 18 січня 2017 року, 13 грудня 2013 року та 2 квітня 2015 року відповідно кожна із вищезазначених заявниць досягла 60-річного віку.
- 12 серпня та 1 жовтня 2017 року, відповідно, набули чинності Закон від 12 липня 2017 року про внесення змін до Закону від 27 липня 2001 року «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» та деяких інших законів (далі – Закон від 12 липня 2017 року) та Закон від 16 листопада 2016 року про внесення змін до Закону «Про пенсійне забезпечення за рахунок коштів Фонду соціального страхування» та деяких інших законів, пункт 24 нижче) та деяких інших законів (далі — Закон від 16 листопада 2016 року, пункт 25 нижче). Внаслідок набрання чинності цими Законами, з одного боку, продовження виконання функцій судді після досягнення пенсійного віку стало можливим лише з дозволу Міністра юстиції, а з іншого боку, пенсійний вік для суддів було знижено з 67 до 60 років для жінок і до 65 років для чоловіків.
- 5 і 4 жовтня 2017 року та 14 березня 2018 року, посилаючись на статтю 26(1) Закону від 16 листопада 2016 року та статтю 69(1) Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» (див. пункти 27 і 25 нижче), кожна із заявниць надіслала Міністру юстиції заяву про бажання продовжувати обіймати посаду

судді до досягнення 70-річного віку. Заяви перших трьох заявниць супроводжувалися медичними довідками, які засвідчували, що стан здоров'я кожної з них був таким, що дозволяв їм виконувати обов'язки судді. Четверта заявниця зазначила у своїй заяві, що вона не буде подавати медичну довідку Міністру юстиції на тій підставі, що судді-чоловіки не зобов'язані робити це за подібних обставин, і що такий обов'язок є дискримінаційним щодо неї і суперечить статтям 32 і 33 Конституції (див. пункт 22 нижче), статті 113 Кодексу законів про працю, статті 157 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі — ДФЄС, пункт 59 нижче) та Директиві Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року, що встановлює загальні рамки для рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності (далі — Директива 2000/78/ЄС, пункт 61 нижче).

7. Листами від 23 листопада 2017 року та 3 січня 2018 року, посилаючись на статті 69(1), (1b) та (3)(1) Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» (див. пункти 24–25 нижче), Міністр юстиції повідомив першій, другій та третій заявниці, що він не дає згоди на продовження виконання ними своїх функцій. У жодному з цих листів не було зазначено причин таких рішень міністра. 23 березня 2018 року, діючи відповідно до статті 69 § 1 і 1b Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» (див. пункти 24–25 нижче), Міністр юстиції повідомив четверту заявницю про те, що він не дає згоди на продовження виконання нею своїх обов'язків після досягнення пенсійного віку на підставі того, що вона не надала необхідної медичної довідки.

8. Листами від 11 квітня 2018 року, посилаючись на статтю 26 § 1 Закону від 16 листопада 2016 року (пункт 27 нижче), Міністр юстиції повідомив першу, другу та четверту заявницю про їхній вихід на пенсію з 1 квітня 2018 року.

1 Також використовується назва «Національна рада суддівського корпусу»; пункт 34 нижче.

2 У польській мові термін «stan spoczynku» (буквально «стан спокою») означає правовий статус судді, який настає після досягнення суддею встановленого законом пенсійного віку. Цей термін відрізняється від терміну «emerytura» (вихід на пенсію), який стосується всіх пенсіонерів за загальною пенсійною схемою. Термін «stan spoczynku» з'являється в частині 4 статті 180 Конституції лише в контексті відставки суддів. Така відмінність у термінології пояснюється особливостями службових відносин судді, які продовжуються після досягнення суддею встановленого законом пенсійного віку, але в іншій формі. Основним наслідком виходу судді у відставку є припинення його суддівської діяльності. На суддів у відставці поширюються певні обмеження (такі як, наприклад, обов'язок відповідати перед дисциплінарними органами судової влади у разі посягання на гідність посади судді або обов'язок отримувати попередній дозвіл голови суду на заняття будь-якою оплачуваною діяльністю), але в той же час вони користуються певними правами (наприклад, мають право на отримання грошової винагороди судді у відставці). З міркувань узгодженості з рішеннями КРЕС у цьому звіті використовується термін «вихід суддів у відставку».

## I. ФАКТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ТРЕТЬОЇ ЗАЯВНИЦІ

9. У результаті законодавчих змін у 2017 році, з одного боку, було змінено систему обрання членів НРМ, а з іншого — створено дві нові палати у Верховному Суді. 6 березня 2018 року Сейм (нижня палата парламенту) обрав нових членів новоствореної НРМ, а 10 жовтня Президент Республіки призначив суддів Палати з питань екстраординарного контролю та зв'язків з громадськістю Верховного Суду (однієї з двох нових палат найвищого суду держави)<sup>3</sup>.

10. 8 березня 2018 року, посилаючись на частину другу статті 26 Закону від 16 листопада 2016 року (див. пункт 28 нижче), третя заявниця надіслала Міністру юстиції заяву, в якій зазначила, що бажає вийти на пенсію на умовах, гарантованих Законом «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» в редакції, чинній до 30 вересня 2017 року.<sup>4</sup>

11. Листом від 27 березня 2018 року, посилаючись на статтю 26 § 2 Закону від 16 листопада 2016 року, у поєднанні зі статтею 69 §§ 1 Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» в редакції, чинній до 30 вересня 2017 року, Міністр юстиції повідомила третій заявниці, що вона залишатиметься на посаді до 13 грудня 2018 року.

12. 23 травня 2018 року набув чинності Закон від 12 квітня 2018 року про внесення змін до Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції», Закону про НРМ та Закону «Про Верховний Суд» (Закон від 12 квітня 2018 року, пункт 26 нижче). Внаслідок набрання чинності цим Законом повноваження щодо прийняття рішення про продовження строку перебування судді на посаді після досягнення пенсійного віку було передано до НРМ.

13. Листом від 11 червня 2018 року третя заявниця надіслала до НРМ заяву, в якій зазначила, що бажає про-

довжувати обіймати посаду до досягнення 70-річного віку. Ця заява супроводжувалася медичними довідками, які засвідчували, що стан здоров'я заявниці дозволяє їй виконувати свої обов'язки.

14. Рішенням від 25 липня 2018 року, яке було повідомлено третій заявниці 21 серпня 2018 року, НРМ, відповідно до статті 69 § 1 b Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» (див. пункт 26 нижче), відмовила заявниці у продовженні перебування на посаді до досягнення нею 70-річного віку, вважаючи, що цього не вимагають ані інтереси правосуддя, ані суспільні інтереси. Приймаючи рішення з цього питання, НРМ взяла до уваги елементи досвіду заявниці, зокрема її статистичні дані за період з січня по червень 2018 року, записи про відсутність на роботі, крім щорічної відпустки, та звіт про оцінку, складений головою Кельнського окружного суду. В обґрунтуванні свого рішення НРМ зазначила, що, незважаючи на те, що її оціночний звіт був позитивним, не було жодного ризику, що її відставка суттєво перешкоджатиме роботі суду. У рішенні було вказано, що воно є остаточним («ostateczna»).

15. Листом від 30 серпня 2018 року третя заявниця запропонувала НРМ повідомити її про наявні у неї засоби правового захисту для оскарження рішення НРМ. За відсутності будь-якої відповіді від НРМ на її пропозицію, третя заявниця повторила свій запит з цього питання.

16. Листом від 4 жовтня 2018 року заступник голови НРМ повідомив третій заявниці, що порушене нею питання регулюється «загальним законодавством і, зокрема, положеннями Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» та Закону про НРМ від 12 травня 2011 року».

## II. ФАКТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЧЕТВЕРТОЇ ЗАЯВНИЦІ

17. Тим часом, 28 березня 2018 року четверта заявниця звернулася до Міністра юстиції з проханням скасувати рішення міністерства щодо неї (див. пункт 7 вище), але безуспішно. Того ж дня вона оскаржила це рішення міністерства у Верховному Суді. У своїй заяві вона, зокрема, стверджувала, що застосування до неї законодавства, яке диференціює вік виходу суддів на пенсію для чоловіків і жінок, порушило принцип рівності громадян перед законом, закріплений у відповідних положеннях Конституції, а також було дискримінацією за ознакою статі. Вона

стверджувала, що Міністр юстиції не мав повноважень вирішувати, чи дозволяти їй працювати після досягнення нового пенсійного віку. З цього приводу вона, зокрема, зазначила, що стаття 26(1) Закону від 16 листопада 2016 року не містила жодного посилання на застосування положень статті 69(1)(b) Закону про пенсії (див. пункти 27 і 25 нижче), з яких Міністр юстиції виводив свою передбачувану компетенцію в цьому питанні. Вона стверджувала, що, навіть якщо вищезгадане положення прямо не надавало їй права на оскарження міністерського рішення, у даній спра-

3 Див. справу «Долінська-Фічек та Озімек проти Польщі» (*Dolinska-Ficek and Ozimek v. Poland*), n°s 49868/19 та 57511/19, 8 листопада 2021 року.

4 У віці 65 років.



ві це право і юрисдикція Верховного Суду розглядати скарги у зв'язку з цим впливають з положень статті 78 Конституції у поєднанні з положеннями частини 4 статті 75 Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції», які застосовуються до її справи за аналогією. Вона також зазначила, що з формулювання частини 4 статті 127 Закону про прокуратуру впливає, що прокурори в аналогічній ситуації можуть оскаржити рішення міністерства до Верховного Суду. Нарешті, вона додала, що з формулювання статті 75(3) і (4) Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції»,<sup>5</sup> зрозуміло, що деякі рішення Міністерства, що стосуються суддів, дійсно можуть бути оскаржені до Верховного Суду.

18. На додаток до міністерського листа від 11 квітня 2018 року (див. пункт 8 вище), четверта заявниця 17 квітня 2018 року надіслала листа Міністру юстиції з проханням повідомити її про засоби правового захисту, які вона може використати для оскарження міністерських рішень від 23 березня 2018 року та листа, згаданого вище.

19. Листом від 10 травня 2018 року Міністр повідомив четверту заявницю, що його відмова дозволити їй продовжувати виконувати обов'язки судді та лист, який вона надіслала, повідомляючи про відставку, не підлягають оскарженню.

20. У відповідь на скаргу заявниці Міністр юстиції заявив, що до Верховного Суду можуть бути оскаржені лише його рішення та рішення НРМ, вичерпний перелік яких міститься в Законі «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції». Це стосувалося рішень міністра про переведення судді на інше місце роботи, про відмову у відпустці за станом здоров'я, про вихід судді у відставку та про поновлення судді на попередній посаді в судовій системі. Рішення у спорах, що стосуються трудових відносин суддів, в принципі не підлягали оскарженню. Будь-які винятки з цього принципу тлумачилися суворо. Рішення, яким Міністр юстиції дозволяв суддям продовжувати виконувати свої обов'язки після досягнення пенсійного віку, не мало адміністративного характеру. Отже, ні Кодекс адміністративного судочинства, ні Закон від 30 серпня 2002 року про порядок діяльності адміністративних органів («Закон про публічну адміністрацію», пп. 35–37 нижче) не застосовувалися до прийняття цього рішення.

21. Рішенням І № 18/18 від 27 лютого 2019 року Палати з питань екстраординарного контролю та зв'язків з громадськістю Верховного Суду визнала скаргу заявниці неприйнятною. В обґрунтуванні свого рішення палата зазначила наступне:

- 3 перехідних положень частини 1 статті 26 Закону від 16 листопада 2016 року в редакції, чинній з 1 жовтня 2017 року, впливало, що за умови дотримання умови, викладеної в цих положеннях, а саме: якщо суддя-жінка досягла 60-річного віку на день набрання чинності цим Законом або протягом періоду, що не перевищує шість місяців з цієї ж дати, така суддя виходить у відставку в перший день, що настає після закінчення зазначеного періоду;
- 3 букви вищезазначених положень також було зрозуміло, що лише тоді, коли відповідний суддя висловлював Міністру юстиції своє бажання продовжувати виконувати обов'язки після досягнення пенсійного віку, встановленого таким чином, і одночасно подавав медичну довідку про те, що стан його здоров'я дозволяє йому виконувати обов'язки, такий суддя міг залишатися на посаді після досягнення пенсійного віку. Ці правові наслідки настали в силу закону без будь-якого дозволу Міністра юстиції. Компетентний міністр втрутився в цю конкретну процедуру лише як адресат заяви, що супроводжувалася медичною довідкою, запитаною у відповідного судді. Таким чином, аргумент заявниці щодо передбачуваної відсутності будь-якого зв'язку між, з одного боку, статтею 26 § 1 Закону від 16 листопада 2016 року та, з іншого боку, процедурою, передбаченою статтею 69 § 1b Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» був обґрунтованим;
- Міністр юстиції був уповноважений надавати дозвіл на продовження строку повноважень судді після досягнення ним пенсійного віку лише у випадках, передбачених статтею 69 § 1 Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції», а не будь-яким іншим законодавчим положенням;
- оскільки продовження виконання функцій судді після досягнення пенсійного віку не потребувало попереднього дозволу міністерства, у цій справі не було жодних правових або фактичних підстав для спору між зацікавленою особою та міністром юстиції. Таким чином, оскарження рішення міністерства, яке оскаржувала зацікавлена особа, було позбавлене сенсу;
- оскільки заявниця не подала Міністру юстиції медичну довідку, яка б підтверджувала, що вона здатна виконувати обов'язки судді, у її справі не настав наслідок, передбачений ч. 1 ст. 26 Закону від 16 листопада 2016 року, а саме, що вона повинна залишатися на посаді судді. Лист міністра від 23 березня 2018 року лише інформував заявницю про правові

5 Стаття 75(3) і (4) Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» в редакції, чинній на той час, передбачала, що рішення Міністра юстиції, які регулюються пунктами 2(1) і (2) тієї ж статті [щодо переведення судді на інше місце роботи], можуть бути оскаржені до Верховного Суду.

наслідки цієї ситуації і тому не може розглядатися як рішення міністерства, яке підлягало б судовому оскарженню;

- посилання на ч. 1 ст. 26 Закону від 26 листопада 2016 року в ч. 1 ст. 69 Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» не обґрунтовує висновок про те, що за наявності умов, викладених у першому з вищезазначених положень, може бути застосована процедура, передбачена ч. 1b ст. 69 Закону про «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції». Більше того, жодне з положень Закону від 26 листопада 2016 року не містило посилання на положення Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції», що обґрунтовувало висновок про те, що застосування останніх положень взагалі не передбачалося першим. Крім того, з перехідного характеру ч. 1 ст. 26 Закону від 26 листопада 2016 року випливало, що правила,

які регулюють відставку всіх суддів, на яких поширюється дія цього законодавчого положення, могли відрізнитися від правил, передбачених Законом «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції». Будь-які відмінності в правилах з цього питання також могли бути виправдані необхідністю захисту набутих прав, принципом незмінюваності та, зрештою, вільним вибором відповідних суддів у даному питанні;

- вона [компетентна палата] не могла сама розглядати першу з двох скарг заявниці. Оскільки в цій справі вихід на пенсію відповідної особи відбувся в силу закону без втручання Міністра юстиції, винесення рішення за цією скаргою було б рівнозначним перегляду *in abstracto застосовного* законодавства у світлі Конституції та відповідного права Європейського Союзу. Таке рішення може прийняти лише Конституційний Суд.

## ВІДПОВІДНЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА

### I. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА

#### A. Конституція Польщі

22. У відповідних статтях Конституції зазначено:

##### Стаття 32

«(1) Усі люди рівні перед законом. Усі мають право на рівне ставлення з боку органів державної влади.

2. Ніхто не може бути дискримінований у політичному, соціальному чи економічному житті з будь-якої причини.

##### Стаття 33

1 У Республіці Польща жінки і чоловіки мають рівні права в сімейному, політичному, соціальному та економічному житті.

2. Жінки і чоловіки мають, зокрема, рівні права у сфері професійної підготовки, зайнятості та просування по службі; вони мають право на рівну оплату за працю рівної цінності, на соціальне забезпечення і на доступ до роботи, функцій, гідності та відмінностей».

##### Стаття 45

«(1) Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи без невинуватної затримки компетентним, незалежним і безстороннім судом.

(...)»

##### Стаття 77

« (...)»

2. Закон не може забороняти будь-кому звертатися до суду за захистом своїх порушених прав і свобод.»

##### Стаття 78

«Кожна зі сторін має право на апеляційне оскарження рішень і ухвал, винесених у першій інстанції. Винятки з цього принципу та порядок оскарження визначаються законом.

##### Стаття 177

Загальні суди здійснюють правосуддя в усіх справах, крім тих, що належать до компетенції інших судів.»

Стаття 180

«1. Судді є незмінюваними.

2. Суддя може бути звільнений з посади, тимчасово відсторонений від посади, переведений до іншої юрисдикції або наділений іншою функцією всупереч його волі лише за рішенням суду і лише у випадках, передбачених законом.

3. Суддя може бути відправлений у відставку внаслідок хвороби або неспроможності, що позбавляє

його можливості виконувати свої обов'язки. Порядок і спосіб звернення до суду передбачені законом.

4. Закон визначає вікові обмеження для виходу на пенсію.

5. У разі зміни організації судів або юрисдикції суду суддя може бути переведений до іншого суду або відправлений у відставку лише за умови збереження за ним заробітної плати в повному обсязі».

#### Стаття 184

«Вищий адміністративний суд та інші адміністративні суди здійснюють у межах, визначених законом, контроль за діяльністю публічної адміністрації. Цей контроль полягає також у вирішенні питань про відповідність законам рішень територіальних громад та нормативних актів територіальних органів державної адміністрації».

#### Стаття 186

« 1. Національна рада судоустрою забезпечує незалежність судів і суддів.

(...)»

#### Стаття 190

« (...)

4. Рішення Конституційного Суду про визнання нормативного акта, на якому ґрунтується остаточне судове рішення, остаточне адміністративне рішення або рішення з іншого питання, таким, що суперечить Конституції, Договору або закону, може стати підставою для відновлення провадження, скасування рішення або будь-якого іншого заходу відповідно до принципів і процедур, встановлених положеннями, застосовними до відповідного провадження.

(...) «

## В. Закон «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» та наступні поправки до нього

23. Стаття 69 §§ 1 і 3 цього Закону в редакції, що діяла до набрання чинності законодавчими змінами 2017 року (пункти 24–25 нижче), була викладена наступним чином:

«1. Судді виходять у відставку після досягнення 67-річного віку або в день, зазначений у пункті 1а, якщо вони не пізніше ніж за шість місяців до досягнення вищезазначеного віку не надішлють Міністру юстиції заяву про бажання продовжувати займати посаду та не подадуть довідку, складену відповідно до умов, що застосовуються до кандидатів на посаду судді, про те, що їхній стан здоров'я дозволяє їм займати посаду судді.

1а. Вік виходу на пенсію для суддів-жінок і суддів-чоловіків, які народилися до 30 вересня 1973 року і 30 вересня 1953 року, відповідно, дорівнює мінімальному пенсійному віку, встановленому положеннями статей 24 параграфу 1а, пунктів 61–84 і 16 та 27 параграфу 3 Закону від 17 грудня 1998 року «Про вихід на пенсію та пенсійне забезпечення» (...)

(...)

3. Якщо суддя робить заяву та подає довідку у розумінні пункту 1, він може обіймати посаду лише до досягнення 70-річного віку. Відповідний суддя може піти у відставку в будь-який час, подавши відповідну заяву на ім'я Міністра юстиції».

24. Закон від 12 липня 2017 року набув чинності 12 серпня 2017 року. В результаті цих змін стаття 69 Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» була викладена в наступній редакції:

«1. Судді виходять у відставку після досягнення 67-річного віку або в день, зазначений у пункті 1а, якщо вони не подадуть Міністру юстиції не раніше ніж за дванадцять місяців і не пізніше ніж за шість місяців до досягнення вищезазначеного віку заяву про бажання продовжувати виконувати свої функції та не нададуть довідку, складену на умовах, що застосовуються до кандидатів на посаду судді, про те, що їхній стан здоров'я дозволяє їм виконувати свої обов'язки на посаді судді.

1а. Вік виходу на пенсію для суддів-жінок і суддів-чоловіків, які народилися до 30 вересня 1973 року і 30 вересня 1953 року відповідно, дорівнює мінімальному пенсійному віку, встановленому положеннями статей 24, п. 1а, пп. 61–84 і 16 та 27, п. 3 Закону від 17 грудня 1998 року «Про пенсійне забезпечення».

1б. Міністр юстиції може дозволити судді продовжити перебування на посаді, беручи до уваги необхідність раціонального використання персоналу судів загальної юрисдикції та потреби, що впливають з обсягу роботи різних судів. Якщо суддя досягає віку, зазначеного в пункті 1, до закінчення процедури продовження строку його повноважень, він залишається на посаді до закінчення цієї процедури.

(...)

3. Якщо Міністр юстиції видає дозвіл у значенні пункту 1б, відповідний суддя може продовжувати виконувати свої обов'язки лише до досягнення 70-річного віку. (...)»

25. Закон від 16 листопада 2016 року (пункти 27–28 нижче) набув чинності 1 жовтня 2017 року. У розділі 7 цього Закону зазначено:

«До закону вносяться наступні зміни (...):

1) Стаття 69:

а) пункт 1 викласти в такій редакції:

«1. Судді виходять у відставку після досягнення 60-річчя для жінок і 65-річчя для чоловіків, якщо вони не подадуть Міністру юстиції не раніше ніж за дванадцять місяців і не пізніше ніж за шість місяців до досягнення вищезазначеного віку заяву про бажання продовжувати працювати на посаді судді та довідку, складену на умовах, що застосовуються до кандидатів на посаду судді, про те, що їхній стан здоров'я дозволяє їм займати посаду судді.

(b) пункт 1а скасовується».

26. Закон від 12 квітня 2018 року набув чинності 23 травня 2018 року. Ним змінено редакцію статті 69 Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції», яка викладена в такій редакції:

«1. Судді виходять у відставку в день досягнення ними 65-річного віку, якщо не раніше ніж за дванадцять місяців і не пізніше ніж за шість місяців до до-

сягнення вищезазначеного віку вони не надішлють до НРМ заяву про бажання продовжувати обіймати посаду та не подадуть довідку, складену відповідно до умов, що застосовуються до кандидатів на посаду судді, про те, що стан їхнього здоров'я дозволяє їм займати посаду судді.

(...)

1b. НРМ може дозволити судді продовжувати виконувати свої обов'язки, якщо це виправдано вимогами, пов'язаними з інтересами правосуддя або, зокрема, суспільними інтересами, беручи до уваги раціональне використання персоналу судів загальної юрисдикції та потреби, що впливають із завантаженості різних судів. Відповідне рішення НРМ є остаточним (ostateczna). Якщо суддя досягає віку, зазначеного в частині 1, до закінчення процедури продовження його/її повноважень, він/вона залишається на посаді до закінчення зазначеної процедури.

2b. Жінки-судді виходять у відставку за власним бажанням у віці 60 років, незалежно від стажу роботи на посаді прокурора або судді.

3. Якщо НРМ видає дозвіл у значенні пункту 1b, відповідний суддя може продовжувати виконувати свої обов'язки лише до досягнення 70-річного віку. (...).

## С. Закон від 16 листопада 2016 року

27. Відповідно до перехідного положення частини 1 статті 26 цього Закону, суддя, який на день набрання чинності цим законом досяг 60-річного віку для жінок і 65-річного віку для чоловіків або досягне одного з цих вікових періодів не пізніше ніж через шість місяців з дня набрання чинності цим законом, звільняється з посади судді, виходить у відставку в перший день після закінчення цього строку, якщо він не зробить або раніше не зробить [відповідну] заяву і не подасть медичну довідку, зазначену в частині 1 статті 69 закону,

на яку є посилання в статті 7 [Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції»].

28. Частина 2 статті 26 цього ж Закону передбачає, що суддя, зазначений у пункті 1, може піти у відставку в день, визначений законодавством, що діяло до [набрання чинності цим Законом], якщо не пізніше шести місяців з дня набрання чинності цим Законом він заявить про своє бажання скористатися цим правом.<sup>6</sup>

## D. Закон від 12 травня 2011 року про НРМ (далі — Закон про НРМ) у редакції, чинній на момент розгляду справи

29. Стаття 3(2)(2) Закону про НРМ передбачала, що НРМ розглядає заяви суддів про відставку.

30. Відповідно до частин 1 і 2 статті 44, учасник провадження [в НРМ] міг оскаржити до Верховного Суду рішення НРМ на підставі його невідповідності закону, якщо законом не передбачено інше, за винятком випадків, зазначених у пункті 2 частини 2 статті 3 Закону про НРМ (щодо заяв про звільнення судді у відставку).

Зазначена скарга подається Голові НРМ протягом двох місяців з дня повідомлення заінтересованій особі про оскаржуване рішення НРМ разом із зазначенням мотивів, на яких воно ґрунтується.

31. У своєму рішенні від 27 березня 2012 року III KRS 5/12 Верховний Суд постановив, що положення частини 1 статті 44 Закону про НРМ, витлумачене у світлі всіх відповідних положень цього Закону, Конституції та

<sup>6</sup> 3 мотивів рішення Верховного Суду, викладених нижче (пункт 48), вбачається, що Міністр юстиції поінформував голів судів про те, що права, викладені в частинах 1 і 2 статті 26 Закону від 26 листопада 2016 року, не можуть бути поєднані.



законів про організацію судової системи (Закону про прокуратуру, Закону про організацію діяльності судів загальної юрисдикції та Закону про Верховний Суд), не

позбавляє відповідного суддю права оскаржити в суді рішення НРМ про його відставку.

## Е. Кодекс адміністративного судочинства (далі — КАС)

32. Згідно зі ст. 16 §§ 1 і 2 СЗП, адміністративні рішення, які більше не підлягають оскарженню в адміністративному або контрольному органі, є остаточними (*ostateczne*). Ці рішення можуть бути скасовані, змінені або визнані недійсними, якщо це передбачено законом; те саме стосується і відновлення відповідного провадження.

33. Внаслідок набрання чинності змінами до КАС від 7 квітня 2017 року в адміністративно-процесуальне законодавство було введено поняття «адміністративного рішення, що має силу *res judicata*» (*decyzja prawotoczna*). Положення ч. 3 ст. 16 КАС у редакції, що

діє після прийняття цієї законодавчої зміни, передбачає, що адміністративні рішення, які більше не підлягають оскарженню в суді, набувають сили *res judicata*.

34. У справі I OSK 1152/16 від 30 вересня 2016 року Вищий адміністративний суд зазначив, що остаточне адміністративне рішення слід відрізнити від рішення, яке має силу *res judicata*. Вищий адміністративний суд зазначив, що перше з вищезазначених рішень набуває сили *res judicata* внаслідок закінчення строку на його оскарження, відхилення цієї скарги адміністративним судом та визнання судом, який розглядає справу, непринятною відповідної скарги.

## Ф. Закон про публічну адміністрацію

35. Стаття 1 Закону «Про публічну адміністрацію» встановлює процедуру судового розгляду спорів, пов'язаних з актами та діями публічної адміністрації, а також спорів іншого типу, якщо це передбачено спеціальними положеннями.

36. Відповідно до пунктів 1–3 статті 3, адміністративні суди здійснюють контроль за діяльністю публічної адміністрації та застосовують у зв'язку з цим заходи, передбачені законом. Їх перевірки підлягають: 1) адміністративні рішення; 2) адміністративні постанови, як остаточні, так і ті, що підлягають оскарженню, та постанови по суті; 3) постанови, що підлягають оскарженню, винесені у виконавчому або запобіжному провадженні; 4) акти або дії публічної адміністрації, крім зазначених у пунктах 1–3, які стосуються прав чи обов'язків, що впливають із закону; 5) акти місцевого права, що виходять від органів місцевого самоврядування або територіальної адміністрації; 6) акти публічної адміністрації, крім зазначених у частині 5, що виходять від органів

місцевого самоврядування або їх міжмуніципальних об'єднань; 7) акти контролю щодо органів різних органів місцевого самоврядування; 8) бездіяльність органів влади у випадках, зазначених у частинах 1–4.

Крім того, адміністративні суди також приймають рішення у всіх справах, що належать до їхньої юрисдикції на підставі конкретних положень про судовий контроль, і в цьому відношенні вони застосовують заходи, передбачені цими положеннями.

37. Згідно зі статтею 5 §§ 1–3 Закону «Про публічну адміністрацію», адміністративні суди не мають юрисдикції розглядати спори щодо організаційної підпорядкованості органів публічної адміністрації, ієрархічної підпорядкованості керівників і підлеглих, а також щодо відмови у призначенні на посаду або функцію в органах публічної адміністрації, крім випадків, коли обов'язок здійснити таке призначення впливає з положень Закону.

## Г. Цивільний кодекс

38. Згідно зі статтею 417<sup>1</sup> §§ 1, 2 і 4 Цивільного кодексу, кожна особа, яка вважає, що їй завдано шкоди в результаті прийняття нормативного акта, може подати позов про її відшкодування, якщо відповідна процедура призвела до висновку, що даний нормативний акт не відповідає Конституції, міжнародному договору або закону. Будь-яка особа, яка вважає, що їй завдано шкоди в результаті судового рішення або рішення органу державної влади, може, якщо інше не передбачено законом, подати позов про відшкодування, якщо в результаті відповідної процедури було встановлено,

що рішення, про яке йдеться, було незаконним або що нормативний акт, на якому ґрунтувалося рішення, про яке йдеться, суперечить Конституції, міжнародному договору або закону. Якщо шкода була завдана внаслідок неприйняття нормативного акта, прийняття якого є обов'язковим за законом, суд, ухвалюючи рішення за будь-яким позовом про відшкодування шкоди, *поданим* потерпілим, повинен визначити, чи є ситуація, що склалася внаслідок такої законодавчої бездіяльності, правомірною чи ні.

## H. Відповідна практика Конституційного Суду

39. У своїй усталеній практиці Конституційний Суд неодноразово розглядав питання гарантій незалежності суддів і, зокрема, гарантій безперервності строку повноважень судді. Він також послідовно підкреслював важливість ролі НРМ у забезпеченні незалежності та безсторонності суддів.

40. Так, у рішенні К 3/98 від 24 червня 1998 року Конституційний Суд, ухвалюючи рішення в контексті превентивного перегляду деяких положень закону від 17 грудня 1997 року про внесення змін до закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» в редакції, чинній на той час, розглянув, серед іншого, положення статті 180 Конституції, яка встановлює принцип незмінюваності суддів, а також тих положень закону, які знижували пенсійний вік для суддів з 70 до 65 років і надавали повноваження НРМ надавати дозвіл на продовження виконання суддівських повноважень після досягнення нового пенсійного віку. Конституційний суд постановив, що :

- положення статті 180 Конституції (...) є одним з основних інструментів забезпечення незалежності суддів. У цьому відношенні принцип незмінюваності суддів має фундаментальне значення, оскільки не допускає передачі повноважень щодо самостійного вирішення питань, які впливають на статус судді, на розсуд представників виконавчої влади. З цієї причини Конституція вимагає від законодавця встановити граничний вік, після досягнення якого судді повинні йти у відставку. Відповідно до положень Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції», цей віковий ценз встановлений на рівні 70 років і не змінюється. Це означає, що ніхто не може обіймати посаду судді жодного з судів, перелічених у статті 175 Конституції, після досягнення зазначеного граничного віку;
- попри це, зазначені положення не можна тлумачити як такі, що перешкоджають законодавцю встановлювати інші вікові обмеження для виходу суддів у відставку, в тому числі й обов'язкові. У зв'язку з цим положення ч. 4 ст. 180 Конституції вимагають лише, щоб такі вікові обмеження, з одного боку, встановлювалися з належним урахуванням конституційних принципів організації судової системи та незалежності суддів, а з іншого — відповідали одній або кільком легітимним цілям;
- законодавство, про яке йде мова, відповідає вищезазначеним умовам, оскільки, по-перше, встановлює єдиний максимальний вік для виходу суддів у відставку (70 років) і, по-друге, ставить залишення судді на посаді після досягнення ним 65-річного віку в залежність від дозволу НРМ. Хоча реалізація повноважень НРМ у цій сфері супроводжується

певним ступенем дискреції, в даному випадку виникає питання, чи відповідають відповідні положення принципу незалежності суддів. Було б неприйнятним, якби політичний орган поза межами судової влади (в даному випадку Міністр юстиції) був наділений повноваженнями приймати рішення про продовження виконання суддівських функцій після досягнення пенсійного віку — як це раніше мало місце в Польській Народній Республіці. У даному випадку повноваження приймати рішення про продовження перебування на посаді судді було надано НРМ — органу, основним завданням якого є захист незалежності суддів і склад якого є гарантією того, що рішення про долю суддів будуть прийматися їхніми колегами. Немає жодних підстав підозрювати, що НРМ буде схильна використовувати свої повноваження на шкоду незалежності суддів. (...)

41. У рішенні SK 7/06 від 24 жовтня 2007 року Конституційний Суд визнав неконституційними законодавчі положення, що застосовувались до суддів-стажистів, яких Міністр юстиції міг уповноважити на виконання суддівських функцій (радників). Він зазначив, що :

- протягом строку своїх повноважень радники не користуються гарантією певної стабільності, аналогічною тій, що мають професійні судді, а отже, положення, що застосовуються до них, суперечать статті 45 Конституції. Ця стаття вимагає, щоб кожна «справа», у розумінні Конституції, розглядалася «судом», який відповідає необхідним умовам компетентності, незалежності та безсторонності. Зокрема, під безсторонністю суддів слід розуміти відсутність упередженого ставлення до сторін процесу, незалежність від судових і позасудових органів і, зокрема, від політиків, а також особисту недоторканність судді. Тлумачена таким чином безсторонності суддів передбачає, у свою чергу, певну стабільність у працевлаштуванні судді та строку його повноважень;
- законодавство, про яке йде мова, з одного боку, не визначає мінімального строку повноважень радників, а з іншого боку, дозволяє звільняти їх протягом строку повноважень без зазначення умов. Крім того, він наділяє Міністра юстиції повноваженнями звільняти відповідних осіб. Таким чином, це законодавство суперечить принципу незалежності суддів, незважаючи на можливість для відповідного судді оскаржити рішення міністра про його звільнення в судовому порядку. Покладання здійснення судової влади на радників без достатніх гарантій незалежності може підірвати довіру учасників судового процесу до судів і знизити авторитет судових рішень.

42. Нарешті, у рішенні SK 57/06 від 27 травня 2008 року Конституційний Суд розглянув, серед іншого, завдан-

ня НРМ та її місце в державному устрої. Він постановив наступне. Як впливає з його усталеної судової практики, НРМ є центральним, незалежним і особливим органом державної влади. Його основним завданням є забезпечення незалежності та безсторонності судової влади. Розрізняють справи, передані до НРМ суддями,

та справи, передані до неї кандидатами на посаду судді. Рішення, прийняті НРМ за результатами розгляду цих справ, вважаються адміністративними рішеннями. У цьому випадку НРМ слід розглядати як орган публічної адміністрації. Однак це зауваження стосується не всіх справ, які вона розглядає.

## I. Відповідна судова практика адміністративних судів

### 1. Рішення Вищого адміністративного суду II GSK 92/19 та II GSK 93/19 від 15 жовтня 2019 року

43. У вищезазначених рішеннях Вищий адміністративний суд виніс ухвали за касаційними скаргами позивачів, які скаржилися на те, що адміністративний суд відхилив як неприйнятні їхні скарги на відмову Міністра юстиції у грудні та листопаді 2017 року, відповідно, надати дозвіл на продовження виконання ними обов'язків судді до досягнення 70-річного віку. Вищий адміністративний суд задовольнив подані скарги з питань права, скасував оскаржувані рішення та направив відповідні справи позивачів на новий розгляд до адміністративного суду. У мотивувальній частині цих рішень Вищий адміністративний суд зазначив, що оскільки кожна із заявниць досягла 60-річного віку на момент набуття чинності Законом від 16 листопада 2016 року, їхні відповідні ситуації

мали розглядатися у світлі відповідних положень статті 26(1) цього Закону, а не положень статей 69(1) та (1b) Закону про «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції». Він зазначив, що висновок, якого він дійшов з цього питання, збігається з висновком, якого дійшов Верховний Суд у своїх рішеннях (див. пункт 52 нижче). Він зазначив, що суд, який розглядає справу, повинен визначити, у світлі відповідних положень Конституції, чи мали оскаржувані міністерські рішення правові підстави, і додав, що з цієї метою він візьме до уваги положення ч. 1 ст. 26 Закону від 16 листопада 2016 року, з яких випливає, що продовження виконання суддівських функцій після досягнення пенсійного віку не залежить від дозволу Міністра юстиції.

### 2. Рішення Варшавського окружного адміністративного суду VI SA/Wa 2682/19, VI SA/Wa 2408/18 та VI SA/Wa 2554/1 від 30 квітня 2020 року

44. У цих рішеннях суд, діючи як суд першої інстанції, визнав себе компетентним розглядати скарги, подані вищезгаданими позивачами, визнав недійсними оскаржувані рішення Міністра та зобов'язав його сплатити судові витрати. У відзивах на ці рішення Адміністративний суд встановив, що міністерські листи, які інформували позивачів про відмову компетентного міністра дозволити їм продовжувати працювати на посаді судді після досягнення пенсійного віку, були незаконними адміністративними рішеннями. Він вважав, що право продовжувати обіймати посаду судді після досягнення вищезгаданого віку, яке, безсумнівно, мала кожна із заявниць, впливає безпосередньо з положень частини 1 статті 26 Закону від 16 листопада 2016 року без будь-якого міністерського дозволу. Він вважав, що, по-перше, листи Міністра, про які йдеться, не мали жодного відношення до будь-якого спору щодо ієрархічної підпорядкованості заявниць та компетентного міністра, і, по-друге, що вони не впливають з будь-якої прерогативи Міністра юстиції в організаційних

питаннях, прерогативи, яка була відсутня в цій справі. Він додав, що листи Міністра, про які йдеться, становили, хоча й неправомірне, але адміністративне рішення органу, яке містило регулювання правового статусу заявниць як суддів, («(...) Pismo organu (...)») *Pismo organu (...) — wbrew stanowisku Ministra — uznać zatem bezsprzecznie należy za decyzję administracyjną, gdyż organ w nim we władczy sposób rozstrzygnął sprawę indywidualną skarżącej. Odrębną kwestią jest natomiast rzeczywisty brak podstawy prawnej do działania organu. (...)»*), що застосовувалось за відсутності будь-якої ієрархічної підпорядкованості між відповідними особами.

45. Посилаючись на практику Верховного Суду (пункт 52 нижче), адміністративний суд постановив, що ситуація, в якій жоден національний суд не вважає себе повноважним розглядати скаргу особи на рішення органу державної влади, є немислимою в демократичній державі, що керується принципом верховенства права.

### 3. Рішення II GSK 846/20, II GSK 934/20, II GSK 875/20 від 16 жовтня, 26 листопада та 8 грудня 2020 року Вищого адміністративного суду.

46. У цих рішеннях Вищий адміністративний суд, як остання інстанція, відхилив касаційні скарги, подані Міністром юстиції на вищезгадані рішення Варшавського

окружного адміністративного суду (див. пункти 44–45 вище).

47. У мотивувальній частині рішень, про які йдеться, Вищий адміністративний суд зазначив, що :

- право на суд регулюється частиною 1 статті 45 Конституції у поєднанні зі статтями 2 і 77 § 2 Конституції. Положення статті 184 Конституції, статті 1 Закону «Про публічну процедуру» та частини 1 статті 1 Закону «Про організацію діяльності адміністративних судів» (Закон про адміністративні суди) визначають сферу судового контролю за діяльністю органів публічної адміністрації. Як видно [з відповідної судової практики], якщо є сумніви щодо того, чи має адміністративний суд юрисдикцію перевіряти законність актів або дій публічної адміністрації, відповідні справи завжди повинні вирішуватися на користь такого перегляду, за винятком випадків, коли є очевидним, що оскаржувана дія не пов'язана з публічною адміністрацією. Більше того, з формулювання положень частини 1 статті 45 Конституції, як їх послідовно тлумачить Конституційний Суд, випливає, що мовчання закону про наявність доступу до суду щодо спору, який можна охарактеризувати як «справу»<sup>7</sup>, не повинно ототожнюватися з відсутністю такого доступу. У [його практиці] також зазначено, що кожен адміністративний акт, який має вплив як на конституційні права і свободи особи, так і на реалізацію основних конституційних принципів, повинен мати можливість бути переглянутим адміністративним судом. Нарешті, з рішення Конституційного Суду SK 12/99 від 10 липня 2000 року випливає, що якщо в законі нічого не сказано про те, чи **підлягає** акт або дія публічної адміністрації судовому оскарженню, то стаття 184 Конституції сама по собі є правовою підставою для такого оскарження;
- сам [Вищий адміністративний суд], приймаючи рішення у світлі всіх вищезазначених конституційних принципів, вважає, що рішення міністерства про дозвіл на продовження виконання функцій судді після досягнення пенсійного віку має бути предметом судового розгляду;
- оскільки відповідно до положень статей 184 і 177 Конституції юрисдикція в питаннях здійснення правосуддя належить насамперед судам загальної юрисдикції, то юрисдикція судів іншого типу має бути чітко визначена в конкретних положеннях. Це стосується адміністративних судів, враховуючи формулювання статті 184 Конституції;
- Стаття 3(2) Закону «Про публічну процедуру» встановлює презумпцію на користь юрисдикції адміністративних судів щодо розгляду справ у сфері

публічної адміністрації. Ця презумпція може бути спростована лише в тому випадку, якщо в законі є положення, яке прямо вказує на те, що юрисдикцію має інший суд; питання про те, чи може бути оскаржене до адміністративного суду рішення Міністра про відмову у наданні дозволу на продовження виконання функцій судді після досягнення пенсійного віку, має вирішуватися у світлі положень Конституції, що регулюють статус судді, зокрема, статей 178, 179, 180 §§ 1–3 та 181 Конституції. Як впливає з відповідної практики Конституційного Суду, вищезазначені положення, зокрема статті 180 Конституції, гарантують належне застосування принципів незалежності та безсторонності суддів і права на суд;

- рішення, яким представник виконавчої влади незаконно позбавляє суддю його повноважень як органу судової влади, не тільки є втручанням у сферу основоположних прав і свобод судді, а й має негативні наслідки для його мандата та трудових відносин. Рішення з цього питання має бути предметом судового розгляду;
- склад органів судової влади в жодному разі не повинен бути підпорядкований будь-яким рішенням органів державної влади. Встановлення залежності продовження виконання суддівських повноважень від дозволу представника виконавчої влади суперечило б принципам незалежності та безсторонності суддів. У такій ситуації судді можуть піддаватися зовнішньому тиску, а це означатиме, що сторони судового процесу можуть сумніватися в їхній незалежності та безсторонності;
- з рішення від 24 червня 2019 року у справі «Комісія проти Польщі» (*Commission v. Poland*, C-619/18, EU:C:2019:531, що Польща не виконала своїх зобов'язань за другим підпунктом статті 19(1) ДФЄС, по-перше, знизивши пенсійний вік і застосувавши його до діючих суддів, призначених до Верховного Суду до 3 квітня 2018 року, і, по-друге, надавши Президенту Республіки Польща дискреційні повноваження продовжувати строк виконання повноважень судді, про яких йдеться, після досягнення пенсійного віку, який було знижено. Як видно з рішення від 5 листопада 2019 року у справі «Комісія проти Польщі» [Незалежність судів загальної юрисдикції] C-192/18, EU:C:2019:924 [пункти 2 71 нижче], Польща порушила законодавство Союзу, надавши, відповідно до [Закону від 12 липня 2017 року [...] Міністру юстиції повноваження продовжувати строк перебування на посаді суддів загальних судів понад новий пенсійний вік, знижений відповідно до цього Закону;

<sup>7</sup> У своєму рішенні від 20.05.200 K 21/99 Конституційний Суд вказав, що поняття «справа» слід тлумачити як таке, що охоплює всі ситуації, коли один суб'єкт права (орган державної влади) приймає рішення щодо прав іншого суб'єкта права (приватної особи), і що правовідносини між дійовими особами виключають свавілля у прийнятті рішень.



– він не погоджується з думкою, висловленою Верховним Судом у рішенні I NO 11/18 від 18 липня 2019 року (пункт 52 нижче) щодо виключення права на доступ до суду у зв'язку зі спорами, що стосуються продовження виконання обов'язків судді після досягнення пенсійного віку. Хоча в період з 12 серпня 2017 року по 22 травня 2018 року рішення Міністра з цього питання не підлягало оскар-

женню до Верховного Суду, це не стосувалося Адміністративного суду. У цій справі зацікавленість заявниці в тому, щоб рішення Міністра щодо неї було визнано недійсним, була очевидною. Оскільки це рішення суперечило положенням статей 178 § 1 і 180 § 1 Конституції, залишення його в силі суперечило б принципам верховенства права в демократичній державі.

## J. Відповідна судова практика Палати з питань екстраординарного контролю та зв'язків з громадськістю Верховного Суду

### 1. Рішення I NO 57/18 від 26 березня 2019 року, рішення I NO 13/19 від 9 квітня 2019 року та відповідна судова практика

48. У вищезгаданому рішенні вказана Палата Верховного Суду визнала, що рішення НРМ про продовження перебування на посаді судді після досягнення пенсійного віку може бути оскаржене до неї. Вона постановила, що рішення НРМ з цього питання підлягає перевірці на предмет законності відповідно до частини 1 статті 44 Закону про НРМ, якщо законом не передбачено інше. Вона додала, що «остаточність» (*ostateczność*) рішення НРМ у розумінні статті 69 § 1b Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» передбачає висновок про те, що таке рішення підлягає перевірці на предмет законності судом, а не будь-яким органом державної влади, який є ієрархічно вищим за НРМ.

49. У своєму рішенні від 9 квітня 2019 року ця ж Палата Верховного Суду ухвалила рішення, протилежне викладеному вище, вважаючи, що поняття «остаточності» рішення НРМ про відмову у наданні дозволу на продовження виконання функцій судді після досягнен-

ня пенсійного віку передбачає, що таке рішення не підлягає оскарженню.

50. Перший з двох підходів до судової практики компетентної Палати Верховного Суду, викладених вище, був підтриманий у низці наступних рішень (I NO 3/20, I NO 189/19, I NO 190/19 від 11, 13 та 26 лютого 2020 року, I NO/187/19 від 6 травня 2020 року, I NO 3/20 від 3 червня 2020 року та I NO 77/20 від 15 липня 2020 року), а другий був підтриманий тією ж Палатою Верховного Суду в одному рішенні (I NO/77/20 від 12 серпня 2020 року).

51. Постановою I NZP 3/21 від 30 червня 2021 року розширена колегія тієї ж Палати Верховного Суду винесла рішення щодо питання, переданого їй однією з її звичайних колегій, про неузгодженість судової практики в цій сфері. Вищезгадана колегія відповідної палати Верховного Суду погодилася з першим з двох підходів до судової практики, викладених вище.

### 2. Рішення I NO 18/18 від 27 лютого 2019 року (пункт 21 вище) та I NO 11/18 від 18 липня 2019 року

52. У вищезазначених рішеннях Палата з питань екстраординарного контролю та зв'язків з громадськістю Верховного Суду вирішила, що вона не має юрисдикції розглядати скарги суддів на відмову Міністра юстиції надати їм дозвіл на продовження виконання своїх функцій після досягнення пенсійного віку. У другому з вищезазначених рішень Палата Верховного Суду зазначила, що положення частини 1 статті 26 Закону від 16 листопада 2016 року, з одного боку, є автономними від положень частин 1, 1b та 3 статті 69 Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції», а з іншого боку, становлять правову основу для встановлення компетентними органами влади умов, що дають право на відставку всім суддям, які на день набрання чинності вищезазначеним Законом досягли 60-річного віку. Суд постановив, що з формулювання вищезгада-

ної статті Закону, про який йде мова, зрозуміло, що для продовження роботи на посаді судді вищезазначеної категорії після досягнення пенсійного віку не потрібен дозвіл міністерства, подібний до дозволу, про який йдеться у статті 69 § 1b Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції». Вона зазначила, що перше з наведених вище положень не містить жодного посилання на друге. Вона додала, що правові наслідки, передбачені цими першими положеннями, а саме продовження виконання суддею своїх функцій, застосовуються з права. Вона зазначила, що Міністр юстиції не має повноважень приймати рішення в цьому питанні і що він діє лише як одержувач заяви від відповідної особи про її бажання продовжувати виконувати свої функції судді.

## II. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

### A. Організація Об'єднаних Націй

53. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, прийнята 18 грудня 1979 року Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, зобов'язує держави, які її підписали або приєдналися до неї, ліквідувати всі форми дискримінації щодо жінок. Відповідні частини Конвенції передбачають наступне:

«Держави — сторони цієї Конвенції,

враховуючи, що Статут Організації Об'єднаних Націй знову утвердив віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, в рівноправність чоловіків і жінок,

враховуючи, що Загальна декларація прав людини підтверджує принцип недопущення дискримінації і проголошує, що всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах і що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені в ній, без будь-якої різниці, в тому числі щодо статі,

враховуючи, що на держави — сторони Міжнародних пактів про права людини покладається зобов'язання забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користуватися всіма економічними, соціальними, культурними, громадянськими та політичними правами,

(...)

нагадуючи, що дискримінація жінок порушує принцип рівноправності та поваги людської гідності, перешкоджає участі жінок нарівні з чоловіками в політичному, соціальному, економічному та культурному житті своєї країни, заважає зростанню добробуту суспільства і сім'ї та ще більше перешкоджає повному розкриттю можливостей жінок на благо своїх країн та людства,

(...)

визнаючи, що для досягнення повної рівності між чоловіками та жінками необхідно змінити традиційну роль як чоловіків, так і жінок у суспільстві та в сім'ї,

погодилися про наступне:»

#### Стаття 11

«1. Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у галузі зайнятості, з тим щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок рівні права, зокрема:

- a) право на працю як невід'ємне право всіх людей;
- b) право на однакові можливості при найманні на роботу, в тому числі застосування однакових критеріїв вибору при найманні;
- c) право на вільний вибір професії чи роду роботи, на просування по службі та гарантію зайнятості, а також на користування всіма пільгами і умовами роботи, на одержання професійної підготовки та перепідготовки, включаючи учнівство, професійну підготовку підвищеного рівня та регулярну підготовку;
- d) право на рівну винагороду, включаючи одержання пільг, на рівні умови щодо рівноцінної праці, а також на рівний підхід до оцінки якості роботи;
- e) право на соціальне забезпечення, зокрема при виході на пенсію, безробітті, хворобі, інвалідності, по старості та в інших випадках втрати працездатності, а також право на оплачувану відпустку;
- f) право на охорону здоров'я та безпечні умови праці, включаючи захист репродуктивної функції.»

### B. Рада Європи

#### 1. Комітет міністрів Ради Європи

54. У відповідних частинах Рекомендація CM/Rec (2010)12 Комітету Міністрів державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена 17 листопада 2010 року, зазначає наступне:

#### Розділ VI — Статус суддів

«Добір і підвищення по службі

44. Рішення, які стосуються добору та підвищення суддів по службі, мають ґрунтуватися на об'єктивних критеріях, які попередньо визначені законом чи

компетентними органами влади. Прийняття таких рішень має базуватися на заслугах, з урахуванням кваліфікації, вмінь та потенціалу, необхідних для вирішення справ при застосуванні закону, зберігаючи повагу до людської гідності.

(...)

*Термін перебування на посаді та незмінюваність*

49. Забезпечення терміну перебування на посаді та незмінюваності — ключові елементи принци-

пу незалежності суддів. Відповідно, судді повинні мати гарантований термін перебування на посаді до часу обов'язкового виходу у відставку, де такий існує.

50. Термін перебування суддів на посаді має визначитися законом. Призначення на посаду на постійній основі має бути призупинене лише у випадках значного порушення дисциплінарних або кримінальних положень, визначених законом, або якщо суддя більше не може виконувати

суддівські функції. Достроковий вихід судді у відставку повинен бути можливим лише на прохання цього судді або у зв'язку зі станом здоров'я.

51. Якщо суддю приймають на посаду на випробувальний або на фіксований термін, рішення про підтвердження чи продовження такого призначення має прийматися лише відповідно до пункту 44, щоб забезпечити цілковите дотримання принципу незалежності судової системи.

(...)»

## 2. Венеціанська комісія

55. Відповідні частини Висновку щодо законопроекту про внесення змін до Закону про НРМ<sup>8</sup>, законопроекту про внесення змін до Закону про Верховний Суд, запропонованого Президентом Республіки Польща, та Закону «Про організацію судів загальної юрисдикції», ухваленого Венеціанською комісією на 113 пленарному засіданні, що відбулося у Венеції 8 та 9 грудня 2017 року (CDL-AD (2017)031), звучать наступним чином:

### «b. Законопроект про Верховний Суд

(...)

#### 2. Достроковий вихід на пенсію великої кількості досвідчених суддів

44. Стаття 180(4) Конституції встановлює, що пенсійний вік суддів встановлюється законом. Стаття 36 законопроекту встановлює пенсійний вік для суддів Верховного Суду на рівні 65 років (за чинною системою — 70 років).

45. Встановлення пенсійного віку для суддів є прерогативою демократичного законодавця. Венеціанська комісія, однак, зазначає, що пенсійний вік для суддів судів нижчих інстанцій залишається на рівні 67 років (ч. 1 ст. 69 Закону «Про організацію судів загальної юрисдикції»).

Різницю важко пояснити: судді вищих судів, як правило, мають за плечима довгу кар'єру, і немає жодних підстав для зниження пенсійного віку. Загальноєвропейська тенденція полягає у встановленні для них вищого пенсійного віку.

46. Ще більш проблематичним, ніж сам новий вік, є застосування нового пенсійного віку до суддів, які працюють на посаді (стаття 108). Значна кількість суддів повинна буде піти у відставку в найближчому майбутньому — до 40% суддів Верховного Суду. Важко зрозуміти причини такої радикальної пропозиції, яка може зашкодити безперебійній роботі Суду.

47. З практичної точки зору, важко зрозуміти, чому особа, яка вважалася придатною для роботи на посаді судді протягом декількох років, раптом буде визнана нездатною до цього. З Пояснювальної записки можна зробити висновок, що реформа призведе до відставки найбільш досвідчених суддів, деякі з яких працювали за попереднього режиму. Якщо це так, то це неприйнятний підхід: якщо влада має сумніви щодо лояльності певних суддів, вона повинна запускати існуючі дисциплінарні чи люстраційні процедури, а не змінювати пенсійний вік.

48. Теоретично, достроковий вихід у відставку діючих суддів підриває гарантії їхнього перебування на посаді та незалежність Суду в цілому. Що стосується гарантій незмінюваності, які впливають на індивідуальні права суддів, Венеціанська комісія вже вказувала, що дуже схожа реформа в Угорщині підірвала «фундаментальні правила і принципи незалежності, статусу і гарантій незмінюваності суддів» (...)

49. Такий достроковий вихід у відставку впливає на особисті права судді, а також може «перешкодити роботі судів, ставити під загрозу безперервність і визначеність права, а також прокласти шлях для втручання у склад суддівського корпусу».

50. Венеціанська комісія звертає увагу польської влади на практику Європейського суду з прав людини щодо права державних службовців на доступ до правосуддя, зокрема на рішення Великої палати у справі «Бака проти Угорщини». Йшлося про дострокове припинення повноважень Голови Верховного Суду Угорщини без можливості звернення до суду для оскарження цього рішення. Наслідком прийняття цього законопроекту є те, що польські судді, яким загрожує дострокова відставка, не матимуть жодних засобів оскарження. З огляду на нещодавній розвиток практики Європейського суду з прав людини, відсутність засобів правового захисту в цьому випадку видається проблематичною.

8 Див. пункт 1 вище

51. Комісія занепокоєна положеннями, які дозволяють суддям (у тому числі чинним суддям), які досягли пенсійного віку, подавати заяву про продовження перебування на посаді (ч. 1 ст. 36). Не існує очевидного обґрунтування для визначення того, які функції суддів можуть бути продовжені; як видається, це залишено на розсуд Президента Республіки, який таким чином може здійснювати неправомірний вплив на суддів, які наближаються до пенсійного віку.

52. На завершення, Комісія наполегливо рекомендує відмовитися від запропонованого негайного зниження пенсійного віку для суддів, які перебувають на посаді, і не залишати питання продовження повноважень після досягнення пенсійного віку на розсуд Президента Республіки, який є політично обраною посадовою особою.

(...)

### **с. Закон «Про організацію судів загальної юрисдикції»**

(...)

### **7. Прямі повноваження Міністра юстиції щодо суддів**

(...)

b. Продовження виконання повноважень після досягнення пенсійного віку

109. Міністр юстиції може на власний розсуд продовжити строк повноважень судді після досягнення ним пенсійного віку (ч. 1 ст. 69). Закон не визначає тривалості такого продовження; продовження може бути дозволено на короткий період, щоб суддя залишався в стані невизначеності і був більш вразливим до тиску. Таку можливість слід усунути, оскільки вона ставить кар'єру суддів (зазвичай найдосвідченіших суддів) у залежність від Міністра. (...) «

56. Відповідні частини Висновку щодо Закону CLXII від 2011 року про правовий статус і винагороду суддів та Закону CLXI від 2011 року про організацію та управління судами Угорщини, ухваленого Венеціанською комісією на її 90-му пленарному засіданні (Венеція, 16–17 березня 2012 року, CDL-AD (2012)001), передбачають наступне: «Висновок щодо Закону CLXII від 2011 року про правовий статус і винагороду суддів та Закону CLXI від 2011 року про організацію та управління судами Угорщини:

## **«IX. Перехідні питання**

### **1. Пенсійний вік**

102. У рамках реформи судової системи парламент Угорщини мав намір «запровадити галузеве нейтральне регулювання пенсійного віку». Венеціанська комісія була поінформована про те, що загальний пенсійний вік, тобто вік, який дає право на повну пенсію, становить 62 роки для суддів, які можуть залишатися на посаді до досягнення обов'язкового пенсійного віку в 70 років. Відповідно до статті 12 перехідних положень Основного Закону та Закону про судоустрій і статус суддів, верхня вікова межа буде об'єднана з пенсійним віком, таким чином, кожна особа, яка досягла пенсійного віку, буде зобов'язана піти у відставку. Однак передбачені винятки щодо збереження верхньої вікової межі в 70 років для «певних публічних службовців» (очевидно, Генерального прокурора, Голови Рахункової палати та суддів Конституційного суду).

103. Венеціанська комісія розуміє, що загальний пенсійний вік у 62 роки буде поступово підвищено до 63 років у 2014 році, а потім до 65 років у довгостроковій перспективі, залежно від року народження. Комісія зазначає, що цей вік вважається мінімальним у багатьох секторах, які зберігають верхню межу віку 70 років, що в принципі вважається максимальною межею в судовій системі.

104. Венеціанська комісія розглядає це питання не під конкретним кутом вікової дискримінації, а з точки зору його впливу на незалежність судової влади. З цієї точки зору викликає занепокоєння ретроактивний ефект нового регулювання. Ціле покоління суддів, які виконували свої обов'язки без особливих недоліків і могли і повинні продовжувати це робити, має піти у відставку. Комісія не бачить практичного обґрунтування необхідності відправлення суддів у відставку (в тому числі багатьох суддів вищого рівня). Відсутність переконливого обґрунтування, безсумнівно, є однією з причин, чому публічно піднімаються питання щодо обґрунтування нових правил.

105. Раптова зміна верхньої вікової межі є проблематичною: значна частина угорських суддів (майже 10%) вийде на пенсію в найближчому майбутньому (від 225 до 270 з 2900 суддів Угорщини). Висунутий аргумент про те, що більша кількість молодих суддів з «сучасною кваліфікацією» підвищить ефективність судової системи, оскільки ці судді повинні «краще справлятися з більшим навантаженням» і бути «більш амбітними і гнучкими», повинен бути відхилений як недостатньо обґрунтований. (...)».



### 3. Консультативна рада європейських суддів («КРЕС»)

57. Велика хартія суддів (Основоположні принципи) була прийнята КРЕС у листопаді 2010 року. Відповідні частини передбачають наступне:

#### «(...) Незалежність суддів

2. Незалежність та неупередженість суддів є обов'язковими передумовами здійснення правосуддя.

3. Незалежність суддів має бути закріплена законодавчо, функціонально та фінансово. Незалежність суддів гарантується відносно інших гілок державної влади, для осіб, які звертаються до правосуддя, для інших суддів і для суспільства загалом та встановлюється національним законодавством на найвищому рівні. Держава й кожен суддя несуть відповідальність за забезпечення та захист незалежності суддів.

4. Незалежність суддів гарантується щодо діяльності суддів, зокрема стосовно їхніх добору, призначення на посаду до настання пенсійного віку, просування по службі, незмінюваності, професійної підготовки, суддівської недоторканності, дисципліни, оплати праці та

#### Гарантії незалежності

5. Рішення щодо добору, призначення та кар'єрного просування суддів ґрунтуються на об'єктивних критеріях і приймаються органом, який відповідає за гарантування незалежності суддів.

(...)

7. Після консультацій із суддями держава забезпечує людські, матеріальні та фінансові ресурси, необхідні для належної діяльності судової системи. З метою попередження неналежного впливу судді отримують відповідну винагороду та пенсію, які визначаються законом.

(...).

58. Висновок № 1(2001) КРЕС Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судової влади та незмінюваності суддів, ухвалений у Страсбурзі 23 листопада 2001 року, у відповідній частині передбачає наступне:

«(...)

#### Строк повноважень — незмінюваність та дисципліна

57. Основоположний принцип незалежності суддів полягає в тому, що строк їхніх повноважень гарантується до встановленого пенсійного віку або до спливу фіксованого строку перебування на посаді (Ос-

новні принципи ООН, пункт 12; Рекомендація № (94) 12, Принцип I (2) (a) (ii) і (3), а також Принцип VI (1) і (2)). В Європейській хартії підтверджується, що цей принцип поширюється на призначення або переведення до іншої установи чи до іншого населеного пункту без згоди судді (відмінні від випадків реорганізації суду або тимчасового призначення), але як у Хартії, так і в Рекомендації № (94) 12 передбачається, що примусове переведення для виконання інших обов'язків може застосовуватись як дисциплінарна санкція.

(...)

59. Існування винятків щодо незмінюваності, передусім пов'язаних із дисциплінарними санкціями, вимагає необхідності проаналізувати, який орган, у який спосіб та на яких підставах має повноваження щодо вжиття дисциплінарних заходів. У Рекомендації № (94) 12 у Принципі VI (2) і (3) наголошується на необхідності точного визначення діянь, у результаті яких суддя може бути усунений з посади, та запровадження дисциплінарних процедур відповідно до вимог Європейської конвенції з прав людини. У Рекомендації № (94) 12 ідеться тільки про те, що «держави повинні розглянути можливість створення на підставі закону спеціального компетентного органу, до завдань якого входить застосування будь-яких дисциплінарних санкцій і заходів у тих випадках, коли вони не розглядаються судом, і рішення якого будуть контролюватися вищим судовим органом, або який сам є цим вищим судовим органом». Відповідно до Європейської хартії ця роль надається незалежному органу, який повинен «втручатися» на всіх стадіях призначення та кар'єри кожного судді.

(...)

#### Висновки

(...)

(5) КРЕС вважає, що коли строк повноважень судді є тимчасовим або обмеженим, особливу роль відіграватиме орган, який відповідає за об'єктивність і прозорість методу призначення або повторного призначення судді на штатну посаду (див. також пункт 3.3 Європейської хартії) (пункт 53).

(...)

(7) КРЕС вважає, що принцип незмінюваності суддів повинен бути чітко визначеною складовою незалежності і що його потрібно закріпити на найвищому рівні національного законодавства (...).

(...).

## С. Європейський Союз

### 1. Договір про функціонування Європейського Союзу («ДФЕС»)

59. Відповідні положення статті 157 ДФЕС передбачають наступне:

#### Стаття 157

1. Кожна держава-член забезпечує застосування принципу рівної оплати працівникам чоловічої та жіночої статі за однакову роботу або роботу, що має однакову вартість.

2. Для цілей цієї статті «плата» означає звичайну базову або мінімальну заробітну платню або будь-яку іншу винагороду готівкою або в натуральній формі, яку працівник безпосередньо або опосередковано отримує від працедавця за свою роботу.

[...]

4. З метою забезпечення на практиці повної рівності жінок та чоловіків на роботі принцип рівного став-

лення не повинен перешкоджати будь-якій державі-члену зберігати або запроваджувати заходи, що передбачають певні переваги для того, щоб спростити недостатньо представлений статі здійснення професійної діяльності, запобігти або компенсувати несприятливі умови професійної кар'єри.

4. З метою забезпечення повної рівності на практиці між чоловіками і жінками в трудовому житті принцип рівного ставлення не повинен перешкоджати будь-якій державі-члену підтримувати або вживати заходів, що передбачають конкретні переваги для того, щоб полегшити недостатньо представленим статям здійснення професійної діяльності або запобігти чи компенсувати несприятливі умови в професійній кар'єрі.»

### 2. Хартія основоположних прав Європейського Союзу

60. Стаття 47 Розділу VI «Правосуддя» Хартії основоположних прав Європейського Союзу передбачає:

«Будь-яка особа, чиї права і свободи, гарантовані законодавством Союзу, були порушені, має право на ефективний засіб юридичного захисту в суді відповідно до умов, викладених у цій статті.

Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. (...)

(...).

### 3. Директива 2006/54/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 5 липня 2006 року про реалізацію принципу рівних можливостей та рівного ставлення до чоловіків і жінок у питаннях зайнятості та професійної діяльності («Директива 2006/54/ЄС»)

61. Відповідні положення цієї Директиви передбачають:

#### Стаття 5

«(...) будь-яка пряма або непряма дискримінація за ознакою статі забороняється в системах професійного соціального забезпечення, зокрема щодо:

(а) обсягу таких систем та умов доступу до них;

(...)

#### Стаття 9

Приклади дискримінації

«(1) Положення, що суперечать принципу рівного ставлення, включають положення, які прямо чи опосередковано ґрунтуються на ознаці статі з метою:

(...)

f) встановлення різного пенсійного віку;

(..)

### 4. Рішення від 5 листопада 2019 року у справі «Комісія проти Польщі (Незалежність загальних судів)» C-192/18, EU:C:2019:924

62. У своєму рішенні СЕС (Велика палата) визнав, що польські правила щодо пенсійного віку суддів і прокурорів, які застосовуються після набрання чинності Законом від 12 липня 2017 року, суперечать законодавству ЄС. СЕС задовольнив позов про невиконання зобов'язань, поданий Комісією проти Республіки Польща 15 березня 2018 року, і встановив, що ця

держава-член не виконала своїх зобов'язань за законодавством Союзу, з одного боку, запровадивши різний пенсійний вік для жінок і чоловіків, які належать до польської судової системи, а з іншого — знизивши пенсійний вік суддів судів загальної юрисдикції та надавши Міністру юстиції повноваження продовжувати термін діяльності цих суддів.

63. Щодо пенсійного віку, який застосовується до суддів-жінок і суддів-чоловіків відповідно, СЕС насамперед зазначив, що пенсії за віком, які отримують ці судді, підпадають під дію статті 157 ДФЄС, згідно з якою кожна держава-член повинна забезпечити застосування принципу рівної оплати праці чоловіків і жінок за рівну роботу. Він також зазначив, що пенсійні системи, про які йдеться, також підпадають під дію положень Директиви 2006/54 про рівне ставлення у системах професійного соціального забезпечення.

64. Нагадавши, що встановлення різного вікового цензу залежно від статі для призначення пенсії, яка є заробітною платою в розумінні статті 157 ДФЄС, суперечить цьому положенню, СЕС постановив, що положення пунктів 1–3 статті 13, Закону про внесення змін від 12 липня 2017 року, оскільки вони встановлюють пенсійний вік для суддів судів загальної юрисдикції та працівників прокуратури на рівні 60 років для жінок та 65 років для чоловіків відповідно, ґрунтуються на гендерній ознаці з метою встановлення різного пенсійного віку. Таким чином, ці положення запровадили прямо дискримінаційні умови за ознакою статі, зокрема, щодо часу, коли відповідні особи можуть користуватися ефективним доступом до пільг, передбачених відповідними пенсійними системами.

65. СЕС відхилив аргумент Польщі про те, що передбачені таким чином відмінності між суддями-жінками та суддями-чоловіками щодо віку виходу на пенсію за віком становлять міру позитивної дискримінації. Суд вирішив, що ці відмінності не є такими, щоб компенсувати недоліки, на які наражається кар'єра жінок-державних службовців, допомагаючи цим жінкам у їхньому професійному житті та вирішуючи проблеми, з якими вони можуть зіткнутися впродовж своєї кар'єри. Таким чином, Суд дійшов висновку, що законодавство, про яке йде мова, порушує статтю 157 ДФЄС та Директиву 2006/54.

66. Щодо заходу, який полягає у наданні Міністру юстиції повноважень дозволяти або не дозволяти продовження виконання функцій суддів судів загальної юрисдикції після досягнення нового нижчого пенсійного віку, СЕС нагадав, що необхідна свобода суддів від будь-якого зовнішнього втручання або тиску вимагає певних гарантій для захисту особи тих, хто покликаний здійснювати правосуддя, таких як незмінюваність суддів. Він зазначив, що вимога незалежності означає, що правила, які регулюють дисциплінарну систему і, відповідно, можливе звільнення тих, хто покликаний виносити рішення, повинні забезпечувати необхідні гарантії для уникнення будь-якого ризику використання такої системи як засобу політичного контролю за змістом судових рішень. Він додав, що прийняття правил, які визначають, серед іншого, як поведінку, що становить дисциплінарні правопорушення, так і застосовного покарання, що передбачають втручання

незалежного органу відповідно до процедури, що повністю гарантує права, закріплені в статтях 47 і 48 Хартії, зокрема права на захист, і які закріплюють можливість оскарження в суді рішень дисциплінарних органів, є комплексом істотних гарантій з метою захисту незалежності судової влади.

67. СЕС зазначив, що, зважаючи на кардинальну важливість принципу незмінюваності, виняток з цього принципу може бути дозволений лише тоді, коли він виправданий легітимною метою і пропорційний цій меті, а також за умови, що він не є таким, що породжує законні сумніви у свідомості учасників судового процесу щодо несприйнятливості відповідних судів до зовнішніх чинників та їх нейтральності щодо інтересів, які перебувають під загрозою.

68. Він вважав, що механізм, який оскаржувався, стосується можливості для діючих суддів, які, таким чином, користуються гарантіями, притаманними виконанню цих функцій, продовжувати виконувати їх після досягнення звичайного пенсійного віку, і що цей механізм, таким чином, стосується умов для розвитку та завершення їхньої кар'єри. Він додав, що, хоча тільки держави-члени мають право вирішувати, чи дозволяти таке продовження перебування на посаді судді після досягнення загального пенсійного віку, якщо вони обирають такий механізм, вони зобов'язані забезпечити, щоб умови та процедури, яким підлягає таке продовження, не підірвали принцип незалежності суддів.

69. СЕС постановив, що той факт, що такий орган, як Міністр юстиції, наділений повноваженнями вирішувати, чи надавати дозвіл на можливе продовження виконання суддівських функцій після досягнення загального пенсійного віку, сам по собі не є достатнім для того, щоб зробити висновок про порушення принципу незалежності суддів. Однак він зазначив, що необхідно забезпечити, щоб суттєві умови та процесуальні механізми, які регулюють прийняття таких рішень, були такими, щоб вони не могли викликати в учасників судового процесу законних сумнівів щодо несприйнятливості відповідних суддів до зовнішніх факторів та їх нейтральності щодо конфлікуючих інтересів. СЕС додав, що такі заходи повинні, зокрема, унеможливити не лише будь-який прямиий вплив у формі вказівок, але й більш опосередковані форми впливу, які можуть впливати на рішення відповідних суддів.

70. На думку СЕС, суттєві умови та процедурні механізми, що регулюють повноваження Міністра юстиції вирішувати, чи дозволяти суддям судів загальної юрисдикції продовжувати виконувати свої обов'язки після досягнення нового нижчого пенсійного віку, у цій справі були такими, що викликали законні сумніви щодо несприйнятливості відповідних суддів до зовнішніх факторів та їхньої нейтральності. З одного боку, критерії, зазначені в статті 69(1)(b) Закону «Про

організацію діяльності судів загальної юрисдикції», на підставі яких Міністр повинен був прийняти своє рішення, були занадто розпливчастими і такими, що не піддаються перевірці, і це рішення не повинно було бути обґрунтованим і не могло бути предметом судового перегляду. З іншого боку, зазначене положення не встановлювало строку, протягом якого відповідний Міністр повинен був прийняти своє рішення з цього приводу. Як наслідок, тривалість періоду, протягом якого судді могли очікувати на рішення Міністра, визначалася на розсуд Міністра.

71. Поєднання заходу, що знижує загальний вік виходу на пенсію для суддів судів загальної юрисдикції, та заходу, що надає Міністру юстиції дискреційні повно-

### **5. Рішення від 6 листопада 2012 року у справі «Комісія проти Угорщини», C286/12, EU:C:2012/687**

72. У вищезгаданому рішенні СЕС визнав, що радикальне зниження пенсійного віку угорських суддів є невідповідною дискримінацією за ознакою віку, а отже, Угорщина не виконала відповідні положення Директиви 2000/78/ЄС.

73. В Угорщині до 31 грудня 2011 року судді, прокурори та нотаріуси могли залишатися на посаді до досягнення 70-річного віку. Однак, після внесення змін до угорського законодавства у 2011 році, з 1 січня 2012 року судді та прокурори, які досягли загального пенсійного віку 62 роки, повинні були звільнити свої посади. Для суддів і прокурорів, які досягли цього віку до 1 січня 2012 року, угорське законодавство передбачало, що їхні обов'язки закінчуються 30 червня 2012 року. Ті, хто досяг цього віку в період з 1 січня 2012 року по 31 грудня 2012 року, повинні були звільнитися з посади 31 грудня 2012 року. З 1 січня 2014 року нотаріуси також були зобов'язані припинити виконання своїх обов'язків у день досягнення ними загального пенсійного віку.

74. В результаті цих законодавчих змін Комісія подала позов проти Угорщини за невиконання зобов'язань.

75. СЕС, по-перше, встановив, що судді, прокурори та нотаріуси, які досягли 62-річного віку, перебувають у ситуації, порівнянній зі становищем молодих людей тих самих професій. Однак перші через свій вік були зобов'язані припинити виконання своїх функцій, тому до них застосовувався менш сприятливий режим, ніж до осіб, які продовжують працювати. Таким чином, СЕС постановив, що ця ситуація становила різницю у ставленні безпосередньо на підставі віку.

76. Суд постановив, що легітимні цілі соціальної політики, наприклад, ті, що стосуються політики зайнятості, ринку праці або професійного навчання, можуть виправдати відступ від принципу заборони дискримінації за ознакою віку. У зв'язку з цим Суд визнав, що

важення дозволяти суддям продовжувати виконувати свої обов'язки після досягнення нового віку, порушує принцип незмінюваності суддів, який вимагає, щоб судді залишалися на посаді до досягнення ними обов'язкового пенсійного віку або до закінчення строку їхніх повноважень, якщо вони обрані на певний строк. Поєднання вищезазначених заходів призвело до того, що у свідомості учасників судових процесів виникли законні сумніви щодо того, чи може нова система насправді бути спрямована на те, щоб дозволити Міністру, діючи на власний розсуд, звільнити певні групи суддів з посад після досягнення ними нещодавно встановленого пенсійного віку, залишаючи іншу групу суддів на посаді.

цілі, на які посилається Угорщина, а саме необхідність стандартизації граничного віку виходу на пенсію для професій державної служби та встановлення більш збалансованої вікової структури, що полегшує доступ молодих юристів до відповідних професій, дійсно падають під сферу соціальної політики.

77. Однак, щодо мети стандартизації, СЕС зазначив, що особи, на яких поширюється дія оскаржуваного законодавства, могли залишатися на службі до 1 січня 2012 року до досягнення 70-річного віку, що давало підстави для обґрунтованих очікувань з їхнього боку, що вони залишаться на службі до цього віку. Однак оскаржуване законодавство різко і значно знизило граничний вік обов'язкового виходу на пенсію, не передбачивши при цьому перехідних заходів для захисту законних очікувань цих людей. Як наслідок, вони змушені автоматично та остаточно залишити ринок праці, не маючи часу вжити заходів, зокрема, економічного та фінансового характеру, яких вимагає така ситуація.

У зв'язку з цим СЕС зазначив, що, з одного боку, пенсія за віком цих осіб була щонайменше на 30 % меншою, ніж їхня заробітна плата, а з іншого боку, припинення діяльності не враховувало періоди сплати внесків, а отже, не гарантувало право на повну пенсію.

78. СЕС також зазначив, що існує протиріччя між негайним зниженням пенсійного віку для цих професій на вісім років, не передбачаючи поступового введення цієї зміни, і підвищенням пенсійного віку для загальної пенсійної системи на 3 роки (тобто з 62 до 65 років), яке повинно було відбутися з 2014 року протягом восьми років. Це протиріччя, на думку СЕС, свідчить про те, що інтереси тих, на кого вплинуло зниження вікового цензу, не були враховані так само, як інтереси інших державних службовців, для яких віковий ценз було підвищено. Тому Суд дійшов висновку, що радикальне зниження пенсійного віку для відповідних професій на



вісім років не було необхідним заходом для досягнення мети стандартизації пенсійного віку для професій державної служби.

79. Що стосується проголошеної Угорщиною мети створення більш збалансованої вікової структури, СЕС, визнавши, що національні правила можуть полегшити в короткостроковій перспективі доступ молодих юристів до відповідних професій, зазначила, що очікувані негайні наслідки, очевидно, позитивні, можуть поставити під сумнів можливість досягнення дійсно збалансованої «вікової структури» в середній і довгостроковій перспективі. Так, вона зазначила, що якщо у 2012 році оновлення персоналу у відповідних

професіях відбуватиметься з дуже значним прискоренням, коли вісім вікових груп буде замінено на одну (як у 2012 році), то у 2013 році цей темп ротації знає такого ж радикального сповільнення, коли доведеться замінити лише одну вікову групу. СЕС додала, що, крім того, цей темп ротації буде ставати все повільнішим і повільнішим, оскільки вікова межа для обов'язкового виходу на пенсію поступово підвищується з 62 до 65 років, що навіть призведе до погіршення можливостей для молодих юристів увійти в правничу професію. На думку СЕС, з цього випливало, що оскаржувані національні правила не відповідали поставленій меті, яка полягала у встановленні більш збалансованої «вікової структури».

## ПРАВО

### I. ОБ'ЄДНАННЯ ЗАЯВ

80. З огляду на схожість предмета заяв, Суд вважає за доцільне розглянути їх разом в одному рішенні.

### II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

81. Перша і друга заявниці стверджували, що їм не було надано права на доступ до суду щодо їхніх відповідних спорів, пов'язаних з продовженням виконання ними функцій суддів після досягнення пенсійного віку, зниженого новим законодавством, у даному випадку до 70 років.

Третя заявниця скаржилася на те, що вона не мала засобів юридичного захисту для оскарження рішення НРМ, яке вона вважала необґрунтованим і свавільним (див. пункт 14 вище).

Зі свого боку, четверта заявниця стверджувала, що вона не мала доступу до суду у зв'язку зі спором щодо умов її служби та продовження виконання обов'язків судді після досягнення пенсійного віку, зниженого новим законодавством.

Заявниці прямо посилалися на зміст пункту 1 статті 6 Конвенції, який у відповідних частинах передбачає наступне:

«Кожен має право на справедливий розгляд його справи (...) судом (...) який вирішить спір щодо його прав і обов'язків цивільного характеру (...)».

### A. Прийнятність

#### 1. Заперечення щодо несумісності заяв *ratione materiae* з положеннями Конвенції

##### а) Аргументи сторін

###### i. Уряд

82. Уряд стверджував, що заяви були несумісними *ratione materiae* з положеннями Конвенції. Він стверджував, що жодне «цивільне» право заявниць не було предметом розгляду у цих справах, і що, отже, цивільний аспект статті 6 не може бути застосований. Зокрема, в контексті скарги четвертої заявниці, він стверджував, що вона не була позбавлена права на доступ до суду.

83. Посилаючись на відповідну, на його думку, практику Конституційного Суду Польщі, Уряд стверджував, що право на здійснення публічної влади, зокрема право залишатися на посаді судді після досягнення певного віку, не гарантується ні національним законодавством, ні Конвенцією. Він стверджував, що принцип захисту прав людини ґрунтується на чіткому розмежуванні між особою та органами державної влади, що метою Європейської конвенції з прав людини та інших між-

народних договорів про захист прав людини є захист суб'єктивних прав особи від органів державної влади, і що лише особа є носієм прав та обов'язків у своїх відносинах з державою. Він вважає, що державний орган не може бути носієм основоположних прав, і що його статус залежить від його завдань і повноважень та взаємодії з іншими державними органами. Він стверджує, що дії, вчинені в офіційній якості, не можуть бути охоплені гарантованими правами, і що ці міркування стосуються всіх суддів, включаючи тих, хто бажає працювати після досягнення пенсійного віку.

84. Уряд вважає, що посада судді, незалежно від того, здійснюється вона на національному чи міжнародному рівні, — це насамперед служіння суспільству, і що принципи незалежності суддів та незмінності суддів належать до сфери об'єктивного права. Він зазначає, що конституційні демократії надають суддям певну сферу автономних повноважень і захищають цю сферу від посягань з боку законодавчої або виконавчої влади. Він стверджує, що незалежність судової влади та незмінність суддів були встановлені не для того, щоб захистити індивідуальні інтереси суддів або дозволити їм процвітати, а для захисту суспільного інтересу в справедливому судочинстві та належному функціонуванні судової системи. Він стверджує, що вищезазначені гарантії не можуть розглядатись як індивідуальні права судді. Він дійшов висновку, що відмова компетентного державного органу задовольнити клопотання про надання дозволу на продовження виконання функцій судді після досягнення пенсійного віку не тягне за собою порушення індивідуальних прав відповідного судді. Він додав, що якщо суддя користується певною стабільністю під час перебування на посаді, це має на меті захист належного здійснення судової влади судом, до складу якого входить суддя, про якого йдеться.

85. Уряд стверджував, що заявниці у цій справі не було звільнено з посад суддів, а лише відмовлено у праві залишатися на цих посадах до досягнення ними 70-річного віку, що значно перевищує пенсійний вік, який застосовується до них. Він додав, що після виходу на пенсію відповідні особи зберегли свій статус суддів, а також усі привілеї та винагороди, пов'язані з цим статусом.

86. Уряд заявив, що, по-перше, відмова Міністра дозволити заявницям продовжувати працювати суддями була законною і, по-друге, що вона є частиною урядової реформи, спрямованої на покращення роботи державної судової служби та оптимізацію управління її людськими ресурсами.

87. Щодо четвертої заявниці, зокрема, Уряд стверджував, що внаслідок того, що вона не подала необхідну медичну довідку Міністру юстиції, вона не виконала одну з умов надання дозволу Міністра юстиції на про-

довження виконання функцій судді. Він стверджував, що четверта заявниця, будучи досвідченим суддею, повинна була знати, що відповідно до статті 26 §§ 1 і 2 Закону від 16 листопада 2016 року вона могла або залишатися на посаді до досягнення 65-річного віку без необхідності отримувати будь-який дозвіл або доводити свою придатність виконувати обов'язки судді, або продовжувати виконувати обов'язки судді до досягнення 70-річного віку за умови, що вона спочатку продемонструє Міністру свою придатність у цьому відношенні. Він стверджував, що вихід четвертої заявниці на пенсію був пов'язаний з її свідомим вибором не виконувати вимогу про отримання дозволу Міністра. Він додав, що обов'язок суддів, які бажають працювати після досягнення пенсійного віку, доводити свою придатність для цього, не є новим і що він є правомірним у світлі вимог належного відправлення правосуддя.

88. Посилаючись на судову практику у справі *Čimperšek v. Slovenia*, № 58512/16, 30 червня 2020 року, п. 35), Уряд стверджував, що четверта заявниця не набула жодного права на продовження роботи на своїй посаді після досягнення пенсійного віку і що, крім того, вона, таким чином, була чітко виключена з сфери права на доступ до суду, що, на думку Уряду, означає, що вона не могла претендувати на те, щоб вважатися носієм будь-якого «цивільного» права.

89. Уряд стверджував, що стосовно першої, другої і третьої заявниць були виконані дві сукупні умови «тесту *Вільхо Ескелінена*», тому, на його думку, стаття 6 не може бути застосована до їх скарг.

90. Щодо першого з критеріїв, Уряд стверджував, що законодавче регулювання, яке діяло на той час, прямо позбавляло відповідних осіб права на доступ до суду. Щодо перших двох критеріїв, зокрема, Уряд стверджував, що законодавство, яке застосовувалося до них, ставило подальше виконання ними своїх функцій суддів у залежність від дозволу міністерства, надання якого, як він пояснив, враховувало імперативи раціонального управління людськими ресурсами судів та особливі потреби, що впливають з їх робочого навантаження. Він стверджував, що рішення Міністра у цій справі було актом внутрішнього органу судової влади і впливало з прерогатив, якими наділений Міністр юстиції в організаційних питаннях (*acta iure imperii*). Він вважає, що рішення Міністра, про яке йде мова, не є адміністративним рішенням або актом чи заходом, які можуть бути оскаржені в адміністративному суді відповідно до Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції». Він вважає, що наведений ним аргумент з цього приводу підтверджується відповідною судовою практикою адміністративних судів, з якої, на його думку, випливає, що спори, пов'язані зі службою суддів, які виникають в зв'язку рішеннями внутрішніх судових органів, Міністра юстиції, НРМ та Президента Республіки, не охоплюються юрисдикцією вищезазначених судів.

91. Уряд стверджував, що немає підстав стверджувати, що рішення, які підлягають оскарженню, є правилом, а не винятком. Він стверджував, що це зауваження було тим більш доречним, що, на його думку, такий виняток впливав з того факту, що рішення міністерств, про які йшлося, регулювалися виключно публічним правом. Він вважав, що становище заявниць як суддів, які бажали працювати після досягнення пенсійного віку, не надавало їм жодних «цивільних» прав, і його слід відрізнити від становища заявників у справах *Бака (Baka v. Угорщина)* [ВП], № 20261/12, 23 червня 2016 року), *Денисова (Denisov v. Ukraine)* [ВП], № 76639/11, 25 вересня 2018 року) та *Вільхо Ескелінена (Vilho Eskelinen and Others v. Finland)* [ВП], № 63235/00, ECHR 2007 II). Він дійшов висновку, що стосовно першої та другої заявниць була виконана перша умова «тесту *Вільхо Ескелінена*», і що те саме стосується третьої заявниці, беручи до уваги недвозначні положення статті 69 § 1b Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» щодо остаточності рішення НРМ про відмову їй у продовженні роботи на посаді судді.

92. Посилаючись на національну судову практику (див. пункти 43–47 вище), Уряд вважав, що четверта заявниця не була позбавлена права на доступ до суду, оскільки, на його думку, вона мала можливість оскаржити рішення Міністра щодо неї в адміністративному суді. Тому він дійшов висновку, що скарга четвертої заявниці за пунктом 1 статті 6 Конвенції була несумісною *ratione materiae* з цим положенням.

93. Що стосується другої умови «тесту *Вільхо Ескелінена*», Уряд вважав, що вона також була виконана щодо першої, другої і третьої заявниць. У зв'язку з цим він стверджував, що скарги кожної з трьох заявниць стосувалися їхньої участі у здійсненні публічної влади. Він стверджував, що рішення, якими компетентні органи державної влади вирішують, чи продовжити виконання функцій судді після досягнення пенсійного віку, розглядаються як акти внутрішніх органів судової влади, а не як адміністративні рішення. Він стверджував, що у цій справі рішення міністерства, які оскаржуються, переслідували мету покращення управління людськими ресурсами судів відповідно до принципу раціонального використання цих ресурсів та з урахуванням будь-яких особливих потреб судів, що впливають з їх робочого навантаження.

94. Не заперечуючи необхідності та легітимності норм про незалежність суддів, Уряд вважає їх однією з можливих перешкод для адекватного розподілу персоналу судової публічної служби між різними судами у разі виникнення особливих потреб, які, як він пояснює, можуть виникнути внаслідок зміни їхньої юрисдикції, появи категорій судових справ або нових спеціалізованих судів, або зміни навантаження на існуючі суди. Він стверджує, що передача посад суддів у відставці до судів, які найбільше їх потребують через велике наван-

таження, є найбільш доцільним заходом у таких ситуаціях.

95. Посилаючись на відповідні положення частини четвертої статті 180 Конституції, Уряд зазначив, що, по-перше, граничний вік, після досягнення якого суддя повинен вийти у відставку, встановлений законом, і, по-друге, що продовження виконання обов'язків судді після досягнення пенсійного віку є винятком з принципу, згідно з яким суддя виходить у відставку після досягнення цього віку. Він зазначає, що внаслідок запровадження вищезазначеного винятку національний законодавець отримав повноваження ставити продовження виконання суддівських функцій після досягнення пенсійного віку в залежність від додаткових умов, включаючи отримання необхідного дозволу від компетентного органу державної влади. Він вважає, що немає жодних сумнівів у тому, що, зважаючи на винятковий характер продовження виконання суддівських функцій після досягнення пенсійного віку, таке продовження не повинно розглядатися як автоматичне. Він стверджує, що ніхто не може пов'язувати з такою можливістю очікування того, що його особисте бажання щодо цього буде виконано, навіть якщо він виконав усі необхідні для цього умови. Він додає, що національний законодавець справедливо встановив, що продовження виконання функцій судді після досягнення пенсійного віку залежить від попереднього дозволу внутрішнього органу судової влади, який наділений повноваженнями щодо прийняття рішень стосовно організації судової влади.

96. Уряд стверджував, що у цій справі Міністр юстиції діяв як центральний орган державної влади, відповідальний за нагляд за адміністративним управлінням судами. Він повторив свій аргумент про те, що *ratio legis* положення статті 69 §§ 1 і 1b Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції», відповідно до якого Міністр прийняв свої рішення щодо заявниць, мало на меті поліпшити функціонування судів і державної судової служби в цілому.

97. Уряд стверджує, що після набуття чинності законодавчими змінами від 23 травня 2018 року (див. пункт 26 вище) повноваження приймати рішення про продовження строку повноважень суддів після досягнення ними пенсійного віку перейшли до НРМ, конституційного органу, відповідального за забезпечення незалежності судової влади. Комітет вважає, що ці законодавчі зміни усунули будь-які передбачувані недоліки втручання Міністра, яке оскаржувалось.

98. На закінчення Уряд стверджував, що дві умови «тесту *Вільхо Ескелінена*» були дотримані у випадку першої, другої і третьої заявниці і, отже, стаття 6 Конвенції в її цивільному аспекті не застосовна до їх скарг. Він вважав, що те ж саме стосується і четвертої заявниці з причин, викладених вище.

## ii. Заявниці

99. Заявниці не погодились із аргументами Уряду. Посилаючись, у свою чергу, на «критерії Вільхо Ескеліне-на», вони стверджували, що їхні відповідні заяви до Європейського суду з прав людини стосувалися припинення виконання судових функцій, і вважали, що, таким чином, їх скарги цілком і повністю охоплюються пунктом 1 статті 6 Конвенції.

100. Посилаючись на національну судову практику (див. пункти 43–44 вище), перша і друга заявниці стверджували, що, по-перше, вони самі безсумнівно мають право продовжувати виконувати свої функції судді до досягнення 70-річного віку і, по-друге, що продовження виконання ними своїх функцій після досягнення пенсійного віку не потребувало жодного дозволу Міністра. Вони стверджують, що Міністр юстиції не ставив під сумнів ані їхню здатність виконувати обов'язки судді до досягнення зазначеного віку, ані їхню професійну репутацію. Вони стверджують, що в результаті того, що вони вважали незаконним і свавільним втручанням Міністра, вони були позбавлені права продовжувати виконувати свої функції суддів до досягнення 70-річного віку. Вони додали, що листи Міністра від 23 листопада 2018 року та від 10 і 11 квітня 2018 року відповідно не є рішеннями Міністерства, які, на їхню думку, підлягають оскарженню.

101. Заявниці стверджували, що законодавчі умови щодо продовження виконання функцій судді до досягнення 70-річного віку залишалися незмінними протягом усієї їхньої професійної кар'єри, незважаючи на послідовні зміни, внесені до законодавства про статус суддів судів загальної юрисдикції. Тому вони вважали, що у цій справі вони мали законні очікування на те, що зможуть продовжувати працювати на своїх посадах до досягнення зазначеного віку. Вони стверджують, що були змушені швидко залишити свої посади, не маючи часу вжити заходів, зокрема фінансових, щоб впоратися зі зменшенням своїх доходів. Вони стверджують, що винагорода, яку вони отримують зараз, становить лише 75% від винагороди, яку вони отримували на своїй останній посаді. Вони додали, що відповідно до положень частини 1 статті 105 Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» у поєднанні зі статтею 86, судді у відставці не можуть займатися будь-якою іншою оплачуваною діяльністю, окрім освітньої діяльності в одного роботодавця.

102. Для заявниць, як впливає зі статті 89 § 2 Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції», редакція якої, як вони стверджували, залишалася незмінною протягом усієї їхньої професійної кар'єри, польські судді мають право звертатися до суду із справами, пов'язаними з умовами їхньої служби («*sprawy o rozszczenia ze stosunku służbowego*»). Вони вважали, що в період з липня 1986 року по грудень 1987 року та кві-

тень 2018 року, відповідно, вони не були позбавлені права на доступ до суду.

103. Третя заявниця, зі свого боку, стверджувала, що її позбавлення права на доступ до суду в будь-якому випадку не ґрунтувалося на жодній законній підставі. Посилаючись на зауваження, надані Уповноваженим з прав людини Республіки Польща у справі *Гженди (Grzęda v. Poland [ВП], № 43572/18, 15 березня 2022 року)*, вона заявила, що заходи, на які вона скаржилася, були лише одним із прикладів рішень польського уряду, спрямованих на дискредитацію польських суддів і підрив їхньої незалежності.

104. Третя заявниця вважала, що відмова НРМ дозволити їй продовжувати виконувати свої повноваження до досягнення 70-річного віку була необґрунтованою та свавільною. Вона стверджує, що статистичні дані, на яких НРМ ґрунтувала свій висновок з цього питання, не мають відношення до справи. Вона стверджує, що повернулася до виконання своїх обов'язків 1 квітня 2018 року і що вона також перебувала у щорічній відпустці з 6 по 16 квітня 2018 року і що протягом цього періоду їй не було доручено жодної нової справи. Вона зазначає, що до складу палати Кельнського окружного суду, в якій вона виконувала повноваження, входили три заступники суддів з судів нижчих інстанцій, що, на її думку, суперечить аргументу НРМ щодо відсутності користі від її подальшого перебування на посаді. Вона додала, що палата відповідного суду, яку вона очолювала на той час, завжди ефективно справлялася з судовими справами і що її робота завжди високо оцінювалася в її професійному колі.

105. Зі свого боку, четверта заявниця стверджувала, що спір, який був предметом її заяви до Європейського суду з прав людини, охоплюється сферою трудових спорів і тому дійсно стосується її «цивільних» прав у розумінні статті 6 Конвенції. Вона зазначила, що в результаті її виходу на пенсію, який вона описала як раптовий і передчасний, вона була змушена відмовитися від трудового життя з усіма негативними наслідками, які цей захід мав для неї, в тому числі фінансовими наслідками. Вона додає, що пенсія за віком, яку вона зараз отримує, є нижчою, ніж та, на яку вона мала б право, якби продовжувала працювати.

106. Визнавши, що їй відомо про сферу застосування частини 4 статті 180 Конституції, четверта заявниця послалася на положення частини 1 статті 180 Конституції щодо незмінюваності суддів. Вона зазначила, що обставини, за яких суддю може бути звільнено з посади, вичерпно перераховані в частинах 2, 3 і 5 статті 180 Конституції і розглядаються як виняток з принципу, згідно з яким суддя не може бути звільнений з посади.



107. Четверта заявниця стверджувала, що коли вона вступила на посаду в 1991 році, пенсійний вік для суддів-чоловіків і жінок становив 65 років. Вона стверджує, що, незважаючи на те, що в результаті внесення змін до Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» у 2013 році цей вік було підвищено до 67 років, положення статті 69 § 1а цього ж Закону в редакції, що діяла в період з 1 січня 2013 року по 30 вересня 2017 року, все ще гарантували їй право на вихід у відставку у віці, який був встановлений спочатку, а саме в 65 років.

108. Посилаючись на практику у справах *Бака (Baka)* (згадане вище, пп. 10810) та *Брода і Бояра (Broda and Wojara v. Poland, №№ 26691/18 та 27367/18, пп. 107–108, 29 червня 2021 року)*, четверта заявниця стверджувала, що у цій

справі вона мала право продовжувати виконувати свої обов'язки судді щонайменше до досягнення 65-річного віку. Вона вважала, що в результаті втручання Міністра, на яке вона скаржилася, між нею та Міністром юстиції виник спір щодо цього права. Вона зазначила, що втручання Міністра, про яке йдеться, мало набагато більший вплив на її особисте та професійне життя, ніж втручання у двох вищезгаданих справах.

109. Четверта заявниця також стверджувала, що в національному законодавстві немає положення, яке б прямо виключало право на доступ до суду в її справі. Вона вважала, що навіть якби вона була фактично позбавлена цього права, таке позбавлення було б об'єктивно невинуватим з причин, викладених у справі *Більген (Bilgen v. Turkey, № 1571/07, 9 березня 2021 року)*.

## в) Оцінка Суду

### і. Відповідні принципи щодо застосовності цивільного аспекту пункту 1 статті 6

110. Щоб «цивільний» аспект пункту 1 статті 6 Конвенції був застосовним, має існувати «спір» щодо «права», яке принаймні небезпідставно можна назвати таким, що визнане національним законодавством, незалежно від того, чи захищене це право Конвенцією. Спір має бути реальним та серйозним; він може стосуватися не лише фактичного існування права, але і його обсягу та способу здійснення; і, насамкінець, результат провадження повинен мати безпосереднє вирішальне значення для відповідного права, при цьому самих лише опосередкованих зв'язків або непрямих наслідків для застосування пункту 1 статті 6 Конвенції не достатньо (див., серед багатьох інших рішень, згадане вище рішення у справі *Бака (Baka)*, § 100, рішення у справі *Булуа проти Люксембургу (Boulois v. Luxembourg)* [ВП], № 37575/04, § 90, ECHR 2012, *Греко-католицька парафія Лупень та інші проти Румунії (Paroisse gréco-catholique Lupeni et autres c. Roumanie)* [ВП], № 76943/11, § 71, ECHR 2016 (витяги), та *Регнер проти Чеської Республіки (Regner v. the Czech Republic)* [ВП], № 35289/11, § 99, ECHR 2017 (витяги)).

111. Пункт 1 статті 6 Конвенції не гарантує будь-якого конкретного змісту (цивільних) «прав та обов'язків» в матеріальному праві Договірних держав: Суд не може створити шляхом тлумачення пункту 1 статті 6 Конвенції матеріальне право, яке не має правової підстави у відповідній державі (див. *Бака*, згадане вище, § 101, і *Денісов*, згадане вище, § 45). Відправною точкою мають бути положення відповідного національного законодавства та тлумачення, надане їм національними судами (див. рішення у справі *«Карой Надь проти Угорщини» (Károly Nagy v. Hungary)* [ВП], № 56665/09, § 62, ЄСПЛ 2017, та згадане вище рішення у справі *Регнера*, § 100).

112. Таким чином, права, надані національним законодавством, можуть бути матеріальними або процесу-

альними, або їх поєднанням (див. *Денісов*, цитоване вище, § 46, і *Регнер*, цитоване вище, § 101).

113. Суд також зазначає, що обсяг поняття «цивільний характер» у розумінні статті 6 не обмежується безпосереднім предметом спору. Суд застосував ширший підхід, згідно з яким «цивільний» аспект охоплює справи, які, хоча вони *a priori* і не пов'язані з цивільним правом, тим не менш, можуть мати прямі та суттєві наслідки для майнового або немайнового права, носієм якого є відповідна особа (див. згадане вище рішення у справі *Денісов*, § 51, та наведені в ньому посилання).

114. Крім того, що стосується «цивільного» характеру такого права в розумінні статті 6 Конвенції, Суд нагадує, що відповідно до його практики спори між державою та її державними службовцями в принципі підпадають під дію цього положення, якщо не виконуються дві сукупні умови. По-перше, національне законодавство відповідної держави повинно прямо виключати доступ до суду для відповідної посади або категорії працівників. По-друге, це виключення повинно ґрунтуватися на об'єктивних підставах, пов'язаних з інтересами держави (див. згадане вище рішення у справі *Вільхо Ескелінен та інші*, § 62, згадане вище рішення у справі *Регнер*, § 107, і згадане вище рішення у справі *Бака*, § 103).

115. Суд також зазначає, що сфера застосування «цивільного» аспекту була значно розширена в судових справах, пов'язаних з державною службою. Беручи до уваги ситуацію в Договірних державах та вимогу недискримінації між державними службовцями та працівниками приватного сектору, Суд у згаданій вище справі *«Вільхо Ескелінен та інші»* встановив презумпцію, що стаття 6 Конвенції застосовується до «звичайних трудових спорів» між державними службовцями та державою, і постановив, що саме держава-відповідач

має довести, по-перше, що відповідно до національного законодавства відповідний державний службовець не має права на доступ до суду і, по-друге, що виключення з прав, гарантованих статтею 6, було обґрунтованим щодо цього службовця (там само, п. 62).

116. Хоча у справі *«Вільхо Ескелінен та інші»* Суд зазначив, що його аргументація обмежується випадками державних службовців (*ibid.*, п. 61), критерії, встановлені в цьому рішенні, застосовувалися Судом до спорів, що стосуються суддів. Зокрема, у справі *Бака (Baka)* Велика Палата підкреслила, що, хоча судді не є частиною адміністрації в строгому сенсі, вони, тим не менш, є частиною державної служби в широкому сенсі (див. згадане вище рішення у справі *Бака (Baka)*, п. 104, та наведені в ньому посилання).

117. Суд застосував критерії, викладені у справі *Вільхо Ескелінен та інші* (згадане вище), до всіх видів спорів, що стосуються суддів, включаючи спори, пов'язані з їх наймом або призначенням (кар'єра або просування по службі (*Юрчич проти Хорватії, (Juričić v. Croatia)* № 58222/09, 26 липня 2011 року, *Джиджева-Трендафілова проти Болгарії (Dzhidzheva-Trendafilova v. Bulgari)* (ухв.), № 12628/09, 9 жовтня 2012 року, та *Цанова-Гечева проти Болгарії (Tsanova-Gecheva v. Bulgari)*, № 43800/12, 15 вересня 2015 року, пп. 85–87), їх переведення (*Тості проти Італії (Tosti v. Italy)* (ухв.) № 27791/06, 12 травня 2009 року, та згадане вище *Більген*, п. 79), їх призупинення (*Палуда проти Словаччини, (Paluda v. Poland)*, № 33392/12, пп. 3334, 23 травня 2017 року, та *Камелія Богдан проти Румунії (Camelia Bogdan v. Romania)*, № 36889/18, п. 70, 20 жовтня 2020 року), дисциплінарне провадження проти судді (*Рамуш Нунеш де Карвалью та Са проти Португалії (Ramos Nunes de Carvalho e Sá c. Portugal)*, [ВП], № 55391/13 та 2 інші, п. 120, 6 листопада 2018 року, *Ді Джованні проти Італії (Di Giovanni v Italy)*, № 51160/06, пп. 36–37, 9 липня 2013 року, та *Емінагаоглу проти Туреччини (Eminağaoğlu v. Turkey)*, № 76521/12, п. 80, 9 березня 2021 року), а також звільнення *Олександр Волков проти України (Oleksandr Volkov v Ukraine)*, № 21722/11, пп. 91 і 96, ECHR 2013, *Куліков та інші проти України, (Kulykov and Others v. Ukraine)*, № 5114/09 та 17 інших, пп. 118 і 132, 19 січня 2017, *Стуруа проти Грузії (Sturua v. Georgia)*, № 45729/05, п. 27, 28 березня 2017 року, *Каменос проти Кіпру (Katenos v. Cyprus)*, № 147/07, пп. 82–88, 31 жовтня 2017 року, та *Олуїч проти Хорватії (Olujić v. Croatia)*, № 22330/05, пп. 31–43, 5 лютого 2009 року), зменшення заробітної плати після притягнення до відповідальності за серйозний дисциплінарний проступок (*Харабін проти Словаччини (Harabin v Slovakia)*, № 58688/11, пп. 118–123, 20 листопада 2012 року), припинення повноважень як голови Верховного Суду, голови апеляційного суду або заступника голови регіонального суду і члена Національної судової ради без припинення повноважень на посаді судді (*Бака*, пп. 34 і 107–111, *Денісов*, п. 54, *Брода і Бояра*,

пп. 121–123, і *Гженда*, пп. 265–328, всі чотири згадані вище) або заборона судді здійснювати свої суддівські функції після законодавчої реформи (*Гуменюк проти України, (Gumenyuk v. Ukraine)*, № 11423/19, пп. 61 та 65–67, 22 липня 2021 року). Він також застосував «тест *Вільхо Ескелінена*» до спору щодо дострокового припинення повноважень старшого прокурора (*Кьовесі проти Румунії (Kövesi проти Румунії)*, № 3594/19, пп. 124–125, 5 травня 2020 року).

118. Хоча, в принципі, Конвенцією не передбачено право обіймати посаду державної служби, пов'язану із відправленням правосуддя (див. ухвали щодо прийнятності у справах *«Джиджева-Трендафілова проти Болгарії» (Dzhidzheva-Trendafilova v. Bulgaria)*, заява № 12628/09, пункт 38, від 09 жовтня 2012 року, та *«Харабін проти Словаччини» (Harabin v. Slovakia)*, заява № 62584/00, від 29 червня 2004 року), таке право може існувати на національному рівні. У згаданому рішенні у справі *«Регнер проти Чеської Республіки» (Regner v. the Czech Republic)* Суд нагадав про відсутність сумнівів щодо існування у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції права, яким матеріальне право, визнане національним законодавством, супроводжується процесуальним, яке передбачає виконання цього права за допомогою судів. Хоча доступ до роботи та виконуваних функцій може в принципі становити привілей, який не може бути санкціонований у судовому порядку, цього не можна сказати про підтримання або умови здійснення таких професійних відносин. Наприклад, у згаданому вище рішенні у справі *Бака* Суд визнав, що заявник мав право відповідно до національного законодавства відпрацювати повний шестирічний строк на посаді Голови Верховного суду Угорщини (див. *Бака*, згадане вище, пп. 107–111, і *Денісов*, згадане вище, п. 46). Більше того, у згаданому вище рішенні у справі *Гуменюка* Суд постановив, що всі заявники мали право за національним законодавством залишатися суддями до виходу на пенсію за відсутності однієї з виняткових підстав для дострокового припинення повноважень, передбачених Конституцією (див. згадане вище рішення у справі *Гуменюка*, пп. 50–51).

119. Нарешті, Суд повторив, що трудові відносини між суддями та державою слід розуміти у світлі конкретних гарантій, необхідних для забезпечення незалежності судової влади. Таким чином, коли йдеться про «особливу довіру і лояльність», що вимагаються від суддів, мається на увазі лояльність до верховенства права і демократії, а не до осіб, які перебувають на посадах в органах державної влади. Складний характер трудових відносин між суддями та державою вимагає, щоб при виконанні своїх функцій судді були достатньо відокремлені від інших гілок влади, щоб мати можливість без страху чи прихильності виносити рішення, які ґрунтуються *a fortiori* на вимогах закону та справедливості. Було б ілюзорно вважати, що судді можуть

підтримувати верховенство права і втілювати в життя Конвенцію, якщо національне законодавство позбавляє їх гарантій, передбачених Конвенцією в питаннях,

що безпосередньо впливають на їх незалежність і безсторонність (*Гженда*, п. 264, *Білген*, п. 79, і *Брода і Бояра*, п. 120, всі три згадані вище).

## ii. Застосування вищезазначених принципів у цій справі

### Про наявність права

120. У цій справі Суд зазначає, що в результаті прийняття Міністром юстиції та НРМ, відповідно, оскаржуваних заявниками рішень, виник спір щодо права відповідних осіб продовжувати виконувати їхні функції судді до досягнення ними 70-річного віку. Як випливає з букви відповідних національних положень як до, так і після набрання чинності законодавчими змінами 2017 року, продовження виконання функцій судді після досягнення пенсійного віку залежало, по-перше, від подання відповідним суддею Міністру юстиції заяви про це та, по-друге, від подання відповідним суддею компетентному міністру медичної довідки про те, що стан його здоров'я дозволяє йому виконувати обов'язки судді (див. пункти 23–27 вище). В звіті зазначається, що внаслідок набрання чинності змінами до законодавства від 23 травня 2018 року можливість судді продовжувати виконувати свої функції після досягнення пенсійного віку була поставлена в залежність від дозволу НРМ, яка ухвалювала рішення на підставі вимог, пов'язаних з інтересами правосуддя та суспільними інтересами (пункт 26 вище).

121. Ухвалюючи рішення на підставі наявних у нього доказів, Суд зауважує, що перша, друга і третя заявниці подали свої відповідні заяви Міністру юстиції і, крім того, надали відповідні медичні довідки (див. пункт 6 вище). Суд зазначає, що третя заявниця зробила аналогічні заяви до НРМ (див. пункт 13 вище) і що на підтримку цієї заяви вона надала докази того, що її можливе залишення на посаді відповідатиме інтересам правосуддя та суспільним інтересам. Суд зазначає, що під час розгляду справи третя заявниця оскаржила оцінку, надану НРМ з цих питань, і стверджувала, серед іншого, що ця оцінка була свавільною та необґрунтованою. Беручи до уваги всі наявні у нього матеріали, Суд вважає, що твердження третьої заявниці з цього питання не є ні надуманими, ні явно необґрунтованими.

122. Суд зазначає, що четверта заявниця задовольнила першу з вищезазначених умов (див. пункт 6 вище), але в той же час оскаржила другу, стверджуючи, що за конкретних обставин справи ця умова становила дискримінацію щодо неї за ознакою статі. Беручи до уваги наявні у нього матеріали (див. пункти 22, 59 та 62–71 вище) та свої висновки нижче (див. пункти 259–265 нижче), Суд вважає, що твердження четвертої заявниці з цього приводу є спірними.

123. Суд зазначає, що внаслідок відмов Міністра юстиції та НРМ дозволити заявникам продовжувати працювати суддями, вони були змушені піти у відставку за

п'ять-дев'ять років до дати, до якої вони сподівалися продовжити роботу на посаді судді. Суд бере до уваги аргументи, надані заявниками у цій справі щодо наслідків, які описана вище ситуація мала для них як в особистому, так і в фінансовому плані (пп. 101, 105 та 273–274).

124. Суд зазначив, що конституційні принципи незалежності судової влади та незмінюваності суддів захищали заявниць від незаконного та свавільного припинення їхніх функцій. Стаття 180 Конституції передбачала, що судді можуть бути звільнені або відсторонені від посади лише за рішенням суду і лише у випадках, передбачених законом. Стаття 178 Конституції гарантувала незалежність суддів (див. пункт 22 вище).

125. У світлі вищевикладеного Суд вважає, що спір, який виник у цій справі, стосувався як права заявниць продовжувати виконувати свої обов'язки суддів після досягнення пенсійного віку, так і механізмів реалізації цього права. Спір був «реальним», оскільки питання полягало в тому, чи мали заявниці право продовжувати виконувати свої обов'язки після досягнення пенсійного віку. Він також був «серйозним», враховуючи статус заявниць як суддів і наслідки для них дострокового припинення виконання відповідних обов'язків. Нарешті, він був «безпосередньо вирішальним» для оскаржуваного права, оскільки рішення Міністра юстиції та НРМ, відповідно, мали наслідком передчасне припинення активного виконання заявниками своїх обов'язків як суддів.

### «Цивільний характер» права, про яке йдеться: застосування «критеріїв Вілхо Ескелінена»

126. Тепер Суд має визначити, у світлі критеріїв, викладених у рішенні *Вільхо Ескелінен та інші* (згадане вище) і нещодавно підтвердженого у рішенні *Гженда* (згадане вище), чи було «право», щодо якого скаржилися заявниці, «цивільним за своїм характером», в автономному значенні, наданому цьому поняттю в пункті 1 статті 6.

127. Він визнав непереконливим твердження Уряду про незастосовність пункту 1 статті 6 у його цивільному аспекті лише на тій підставі, що спір, про який йдеться, є питанням публічного права і що жодне «цивільне» право не є предметом спору. Як зазначалося вище, цивільний аспект цього положення може бути застосований до публічно-правового спору, якщо міркування приватного права мають перевагу над міркуваннями публічного права, беручи до уваги прями наслідки для цивільного права матеріального чи нематеріального характеру.



128. Суд дотримується критеріїв, викладених у справі *Вільхо Ескелінен та інші* (згадана вище), і загалом припускає, що «звичайні трудові спори» за участю державних службовців, у тому числі працівників судової системи, мають такі прямі наслідки для їхніх громадянських прав (див. рішення у справі *Вільхо Ескелінен та інші*, згадане вище, п. 62, *Бака*, згадане вище, п. 104, і *Денисов*, згадане вище, п. 53). Суд підкреслив, що немає принципових підстав для виключення звичайних трудових спорів — таких як спори про оплату праці, надбавки або інші подібні права — з-під дії гарантій статті 6 через особливий характер відносин між відповідним державним службовцем і державою, про яку йдеться.

129. Повертаючись до цієї справи, Суд зазначає, що відповідні спори заявниць стосувалися продовження ними виконання своїх функцій суддів після досягнення пенсійного віку, у цьому випадку до досягнення 70 років. Він зазначає, що рішення Міністра юстиції та НРМ, відповідно, про відмову дозволити заявницям продовжувати виконувати свої функції до досягнення вищезазначеного віку, поклали край їхній активній кар'єрі суддів і призвели до їхньої відставки. Суд зазначає, що у своєму вищезгаданому рішенні (пп. 62–71) СЕС вказав, що механізм, відповідно до якого Міністр юстиції був уповноважений дозволяти суддям продовжувати виконувати свої суддівські функції після досягнення пенсійного віку, стосувався умов розвитку та завершення кар'єри суддів, про яких йшлося у заявах. Суд поділяє висновок СЕС з цього питання і тому вважає, що спори, які є предметом цих заяв, безсумнівно, є прикладами, серед багатьох інших, звичайних трудових спорів у розумінні його практики, наведеної вище.

130. Суд зазначає, що стосовно спорів, які підпадають під цю категорію, існує презумпція застосування статті 6, і саме держава-відповідач має довести, по-перше, що відповідно до національного законодавства заявник-державний службовець не має права на доступ до суду і, по-друге, що виключення прав, гарантованих статтею 6, є обґрунтованим щодо цього державного службовця.

#### **Чи позбавляло національне законодавство заявниць права на доступ до суду?**

131. Суд зазначає, що для виконання першої з умов, викладених у справі *Вільхо Ескелінен та інших*, держава-відповідач повинна була прямо передбачити у своєму національному законодавстві виключення доступу до суду для відповідної категорії посад або заробітної плати (див. згадане вище рішення у справі *Бака*, п. 113).

132. Суд зазначає, що в тих небагатьох справах, в яких він постановив, що перша умова критерію *Вільхо Ескелінен* була виконана, виключення доступу до суду для відповідної посади було чітким і «прямим» (див. згадане вище рішення у справі *Вака*, п. 113). Наприклад, у справі *Сукют проти Туреччини* (*Suküt v. Turkey* (ух.)),

№ 29773/00, 1 вересня 2007 р.), яка стосувалася дострокового звільнення військовослужбовця з дисциплінарних підстав, Конституція Туреччини чітко передбачала, що рішення Вищої військової ради не підлягають судовому перегляду. Те ж саме стосувалося рішень Вищої ради суддів і прокурорів у справах *Анай і Назсіз* (згаданих вище), які стосувалися призначення і дисциплінарного звільнення прокурорів відповідно (див. також *Озпінар проти Туреччини* (*Özpinar проти Туреччини*), № 20999/04, п. 30, 19 жовтня 2010 року, яке стосувалося звільнення судді з дисциплінарних підстав).

133. Суд також нещодавно заявив, що перша умова «тесту *Вільхо Ескелінен*» може вважатися виконаною, якщо, навіть за відсутності прямого положення про це, було однозначно продемонстровано, що національне законодавство виключає доступ до суду для відповідного типу спорів. Таким чином, Суд вважає, що ця умова спочатку виконується, коли національне законодавство містить пряме виключення права на доступ до суду, але також може бути виконана, коли таке виключення має неявний характер, зокрема, коли воно впливає з системного тлумачення застосовного законодавства або сукупності норм права в цілому (згадане вище рішення у справі *Гженда*, п. 292).

134. У цій справі Суд зазначає, що погляди Уряду та першої, другої і третьої заявниць відрізняються щодо того, чи була виконана перша умова критерію «*Вільхо Ескелінен*». Ці заявниці стверджували, що протягом усієї їхньої кар'єри вони не були позбавлені права на доступ до суду. Зі свого боку, Уряд стверджував протилежне, але його аргументи з цього приводу були непослідовними. Як видно з цих тверджень, відповідні заявниці були позбавлені права на доступ до суду згідно з законодавчим регулюванням, яке застосовувалося до них у відповідний час (див. пункт 90 вище), і в той же час мали в своєму розпорядженні кілька засобів судового захисту для оскарження рішень проти них, прийнятих відповідно Міністром юстиції та НРМ (див. пункти 143–144 нижче). Суд також зазначає, що зауваження Уряду, викладені у пунктах 82 та 92 вище, вказують на те, що четверта заявниця не була позбавлена права на доступ до суду, а зауваження, викладені у пункті 88 вище, вказують на протилежне. Він зазначив, що четверта заявниця погодилася з Урядом щодо першого з цих двох пунктів, але з причин, які відрізняються від тих, які висунув Уряд. У будь-якому випадку, Суд вважає, що за конкретних обставин цієї справи друга умова цього ж критерію не була виконана (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі *Гженда* (*Grzęda*), п. 294).

#### **Чи ґрунтувалося стверджуване позбавлення заявниць доступу до суду на об'єктивних підставах, пов'язаних з інтересами держави?**

135. Що стосується другої умови тесту у справі *Вільхо Ескелінен та інші*, Уряд стверджував, що скарга заявниць



стосувалася здійснення публічної влади. У зв'язку з цим Суд зазначає, що сам по собі факт належності особи до сектору або служби, яка бере участь у здійсненні публічної влади, не є вирішальним. Для обґрунтування виключення держава повинна довести, що предмет спору пов'язаний зі здійсненням державної влади або ставить під сумнів особливий зв'язок довіри та лояльності між відповідною особою та державою (див. згадане вище рішення у справі *Vilho Eskelinen та інші (Vilho Eskelinen and Others)*, п. 62).

136. Суд нагадує, що у своїй нещодавній практиці він підкреслював особливу роль судової влади в суспільстві: як гаранта правосуддя, що є фундаментальною цінністю в правовій державі, вона повинна користуватися довірою громадян, щоб виконувати своє завдання (див. згадане вище рішення у справі *Бака (Baka)*, п. 164, та наведені в ньому посилання). Це міркування є однаково актуальним і у випадку вжиття заходів, що впливають на кар'єру судді, таких як припинення його суддівських функцій. З огляду на чільне місце, яке посідає судова влада серед органів держави в демократичному суспільстві, та зростаюче значення, яке надається верховенству права і поділу влади, а також необхідність збереження незалежності судової влади (див. *Рамуш Нунеш де Карвалью та Са проти Португалії (Ramos Nunes de Carvalho e Sá)*, згадане вище, п. 196, та *Гурмундур Андрі Астрарссон (Guðmundur Andri Ástráðsson)* [ВП], № 26374/18, п. 233, 1 грудня 2020 року), Суд повинен бути особливо уважним до захисту суддів при вирішенні спорів щодо їхнього перебування на посаді, звільнення з посади або умов служби.

137. Після рішення у справі *Вільхо Ескелінен та інші (Vilho Eskelinen and Others)* (згадане вище) Суду довелося мати справу лише з кількома справами, в яких йому довелося обговорювати другий критерій, визначений ним: у справі *Сукют (Sukūt)* (згадане вище рішення), яка стосувалася дострокового виходу на пенсію військовослужбовця з дисциплінарних підстав, та у справі *Спуліс і Вашкевич проти Латвії (Spūlis and Vaškevičs v. Latvia)* (ухв.), № 2631/10 і 12253/10, 18 листопада 2014 року), яка стосувалася скасування допуску до державної таємниці у одного заявника, який відповідав за завдання розвідки та контррозвідки, та у іншого заявника, який обіймав одну з найвищих посад у Державній податковій службі та відповідав за Департамент кримінальних розслідувань митниці. У кожній з цих справ Суд постановив, що відмова в доступі до суду була виправданою, оскільки предмет спору стосувався здійснення державної влади або ставив під сумнів «особливий зв'язок довіри і лояльності» між відповідною особою і державою як роботодавцем.

138. Суд зазначає, що наведені вище прецеденти, які стосувалися армійського офіцера та вищих державних службовців, які були ієрархічно пов'язані з виконавчою гілкою влади, не можуть бути застосовані до об-

ставин цієї справи, яка стосується працівників судової влади. На думку Суду, критерій щодо «особливих відносин довіри та лояльності», повинен розглядатися у світлі гарантій незалежності судової влади. Ці дві концепції, а саме особливі відносини довіри та лояльності, що вимагаються від державних службовців, і незалежність судової влади, нелегко узгоджуються. У той час як трудові відносини між державним службовцем і державою традиційно можна визначити на основі довіри і лояльності до виконавчої влади, оскільки державні службовці зобов'язані реалізовувати державну політику, представники судової влади користуються особливими гарантіями, які вважаються необхідними для виконання судових функцій, і на них покладено обов'язок, серед іншого, переглядати урядові акти. Складний характер робочих відносин між представниками судової влади та державою вимагає, щоб при виконанні своїх функцій судова влада була достатньо мірою відокремлена від інших гілок влади, щоб вона могла виносити рішення, які ґрунтуються *a fortiori* на вимогах закону та справедливості, без страху чи прихильності. Було б ілюзією вважати, що представники судової влади можуть підтримувати верховенство права і втілювати в життя цей принцип, якщо національне законодавство позбавляє їх захисту Конвенції в питаннях, що безпосередньо впливають на їхню незалежність і безсторонність (див., *mutatis mutandis*, *Кьовесі (Kövesi)*, п. 124, *Білген (Bilgen)*, п. 79, *Брода і Бояра (Broda and Bojara)*, п. 120, і *Гженда (Grzęda)*, п. 302, всі чотири згадані вище).

139. У цій справі Суд зауважив, що Уряд-відповідач не надав йому жодного аргументу, який би дозволив йому встановити, що предмет спору — припинення виконання заявниками обов'язків суддів після їх дострокового виходу у відставку — підпадає під сферу здійснення державної влади, і що, відповідно, виключення гарантій, передбачених статтею 6, є об'єктивно виправданим. Суд вважає, що відсутність судового контролю за законністю рішень про припинення виконання суддівських функцій відповідними особами не може служити інтересам держави, яка поважає верховенство права (див. згадане вище рішення у справі *Кьовесі*, п. 124). Суд також зазначає, що рішення Міністра щодо заявниць не були мотивовані, а рішення НРМ проти третьої заявниці супроводжувалося викладенням мотивів у загальних рисах, що ще більше ускладнює для нього висновки про те, що спір стосувався виняткових і вагомих причин, здатних виправдати виключення цих рішень з-під судового контролю (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі *Білген*, п. 80). Суд вважає, що судді повинні мати можливість користуватися захистом від свавілля з боку законодавчої та виконавчої влади, і що тільки перевірка правомірності відповідного заходу, проведена незалежним судовим органом, може забезпечити його ефективність такого заходу (див., *mutatis mutandis*, згадане

вище рішення у справі *Кьовесі (Kövesi)*, п. 124). Беручи до уваги розвиток своєї практики у цій сфері, яка також ґрунтується на низці міжнародних документів (див. пункти 54–57 вище), Суд вважає, що доступ до суду має бути гарантований, як загальний принцип, у випадку, коли на кону припинення повноважень судді або усунення з посади (голови Верховного Суду, голови апеляційного суду або заступника голови обласного суду, а також члена національної судової ради), без припинення повноважень судді (*Бака (Baka)*, пп. 34 і 107–11, *Брода і Бояра (Broda and Bojara)*, пп. 121–123 і *Гженда (Grzęda)*, пп. 265–328, всі цитовані вище), незалежно, чи відбувається це припинення (усунення з посади) з дисциплінарних підстав, чи є результатом прийняття нових законодавчих норм (пов'язаних зі зниженням пенсійного віку, запровадженням реформи національної судової ради або зміною повноважень голів і заступників голів судів).

140. Відповідно, навіть якщо припустити, що перша з умов «тесту *Вільхо Ескелінена*» була дотримана, Уряд не зміг довести, що позбавлення заявниць права на

доступ до суду у відповідний період часу було виправдано на підставах, пов'язаних з інтересами держави, і що предмет спору був пов'язаний зі здійсненням державної влади або ставив під сумнів «особливий зв'язок довіри та лояльності», який існував між відповідними особами та державою, яка їх наймала на роботу. Дійсно, враховуючи особливий статус членів судової влади та важливість судового контролю за провадженнями щодо звільнення або відсторонення суддів, Суд вважає, що не можна стверджувати, що особливий зв'язок довіри між державою та заявницями виправдовував виключення прав, гарантованих Конвенцією (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *Савіно та інші проти Італії (Savino and Others v. Italy)*, № 17214/05 та 2 інших, п. 78, 28 квітня 2009 року, згадане вище рішення у справі *Гженда (Grzęda)*, п. 325).

141. Таким чином, пункт 1 статті 6 Конвенції застосовується у світлі другої умови, викладеної у рішенні у справі *Вільхо Ескелінен та інші (Vilho Eskelinen and Others)*.

142. Тому заперечення Уряду про незастосовність пункту 1 статті 6 Конвенції має бути відхилено.

## 2. Заява про невичерпання національних засобів юридичного захисту

### а) Аргументи сторін

#### i. Уряд

143. Уряд стверджував, що заявниці не вичерпали національні засоби юридичного захисту. Він вважав, що якби перша, друга і третя заявниці вважали, що відсутність засобу юридичного захисту щодо оскаржуваних рішень Міністра юстиції та НРМ суперечить їхньому праву на суд, вони могли б оскаржити до Конституційного Суду положення статті 69 §§ 1 і 1b Закону «Про організацію судів загальної юрисдикції», відповідно до яких були прийняті рішення, про які йдеться, і довести несумісність цих положень із статтею 78 Конституції. Він стверджував, що якби Конституційний Суд прийняв рішення на користь заявниць, відповідні національні органи влади були б зобов'язані внести зміни до відповідного законодавства таким чином, щоб надати

заявницям ефективний засіб юридичного захисту для оскарження рішень, прийнятих щодо них Міністром юстиції та НРМ відповідно. Він додав, що відповідні заявниці могли б тоді подати позов про відшкодування шкоди проти держави на підставі статті 417<sup>1</sup> Цивільного кодексу (див. пункт 38 вище).

144. Посилаючись на національну судову практику (див. пункти 4352 вище), Уряд стверджував, що перша, друга та четверта заявниці мали можливість оскаржити несприятливі рішення Міністра в адміністративному суді, а третя заявниця мала можливість оскаржити рішення НРМ до Верховному Суді.

#### ii. Заявниці

145. Заявниці не погодились із аргументами Уряду.

146. Перша і друга заявниця стверджували, що в період з 1 жовтня 2017 року по 23 травня 2018 року рішення Міністра щодо них не підлягали оскарженню. Вони стверджували, що станом на дату подання скарг у цій справі, що мала місце після набуття чинності законодавчих змін від 23 травня 2018 року (див. пункт 26 вище), вони вже не перебували на посадах. Вони також стверджували, що Конституційний Суд Польщі не може вважатися «судом» у розумінні Конституції Польщі,

а отже, скарга, на яку посилався Уряд (див. пункт 143 вище), також не є «ефективним» засобом юридичного захисту у розумінні Конвенції. Вони провели різницю між, з одного боку, їхніми відповідними ситуаціями, а з іншого — ситуаціями, в яких польські судді мали право подавати скарги до Верховного Суду і які були вичерпно передбаченими в статті 73 § 2 Закону «Про організацію судів загальної юрисдикції» у поєднанні зі статтями 70, 71 і 74 § 2 (1) і (2) цього Закону.

147. Третя заявниця стверджувала, що з формулювань національних законодавчих положень, чинних на дату подання її заяви до Європейського суду з прав людини, було зрозуміло, що рішення НРМ про відмову в наданні дозволу на продовження виконання повноважень судді після досягнення пенсійного віку не підлягало оскарженню. Вона зазначила, що лише набагато пізніше Верховний Суд визнав себе компетентним розглянути подібні скарги.

148. Зі свого боку, четверта заявниця стверджувала, що рішення Міністерства проти неї не тільки не містило жодних вказівок щодо можливого оскарження, але й що в листі від 10 травня 2018 року (пункт 19 вище) чітко зазначено, що рішення, про яке йдеться, не підлягає оскарженню. Вона додала, що висновки відповіді на скаргу, подану нею до Верховного Суду (див. пункт 20 вище), були ідентичними. Вона вважала, що твер-

## в) Оцінка Суду

149. Суд вважає, що заперечення Уряду, тією мірою, якою воно стосується вищезазначених засобів юридичного захисту (див. пункт 144 вище), тісно пов'язане з питанням, чи мали заявниці доступ до суду, як того вимагає пункт 1 статті 6 Конвенції. Тому Суд вирішив об'єднати розгляд цього питання із розглядом скарг по суті.

150. Оскільки Уряд посилався на конституційну скаргу, Суд зазначає, що мета пункту 1 статті 35, який встановлює правило вичерпання національних засобів юридичного захисту, полягає в тому, щоб надати Договірним державам можливість запобігти порушенням, що стверджуються, або виправити їх до того, як вони будуть передані на розгляд Суду (*Селмуні проти Франції (Selmouni c. France)* [ВП], № 25803/94, п. 74, ECHR 1999-V). Уряд, який заявляє про невичерпання, повинен переконати Суд, що засіб юридичного захисту був ефективним і наявним як в теорії, так і на практиці на відповідний момент часу, тобто що він був доступним, міг забезпечити заявнику відшкодування його скарг і мав розумні шанси на успіх (див., серед багатьох інших рішень, рішення у справах *Вернілло проти Франції (Vernillo v. France)*, від 20 лютого 1991 року, серія А, № 198, п. 27, та *Далія проти Франції (Dalia v. France)*, від 19 лютого 1998 року, п. 38, доповіді за 1998 рік, Reports 1998 I).

151. Суд також зазначає, що він визначив обставини, за яких польський заявник може бути зобов'язаний використовувати конституційну скаргу для того, щоб вичерпати національні засоби юридичного захисту. Відповідно, така скарга може бути ефективним засобом юридичного захисту у розумінні Конвенції лише у випадках, коли (а) індивідуальне рішення, яке, ймовірно, порушило Конвенцію, було прийнято в результаті прямого застосування положення національного законодавства, визнаного неконституційним, і (б) процесуальні положення, що застосовуються до перегляду

дження Уряду щодо ефективності скарги до адміністративних судів були, з одного боку, непослідовними, а з іншого — необґрунтованими, оскільки, на її думку, було очевидно, що, з огляду на стан національної судової практики на той час, засіб юридичного захисту, про який йдеться, ще не був «ефективним» у відповідний час. Вона зазначила, що лише у квітні 2020 року Варшавський адміністративний суд, який діяв як суд першої інстанції, вперше визнав себе компетентним розглядати скарги такого роду. Вона додала, що вона сама, з посиланням на відповідні положення статті 75 § 4 Закону «Про організацію судів загальної юрисдикції» у поєднанні зі статтею 78 Конституції, оскаржила рішення Міністра проти неї у Верховному Суді, що, на її думку, свідчить про те, що засоби юридичного захисту були вичерпані.

такого індивідуального рішення, дозволяють це зробити, після ухвалення рішення Конституційного Суду про визнання закону неконституційним, або скасувати це рішення, або відновити провадження після його ухвалення (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі *Шотт Мединська та інші проти Польщі (Szott Medyńska and others v Poland)* (ухв.), № 47414/99, 9 жовтня 2003 року, *Пачла проти Польщі (Pachla c. Pologne)* (ухв.), № 8812/02, 8 листопада 2005 року, та *Лісс проти Польщі (Liss c. Pologne)* (ухв.), № 14337/02, 16 березня 2010 року, *Урбан проти Польщі (Urban c. Pologne)* (ухв.), № 29690/06, 7 вересня 2010 року, та *Хьосл Даум та інші (HöslDaum et autres)* (ухв.), № 10613/07, п. 42, 7 жовтня 2014 року).

152. У цій справі Суд зазначає, що Уряд не довів, що використання заявницями будь-якого конституційного засобу юридичного захисту могло б призвести або до скасування рішень Міністра юстиції та НРМ щодо заявниць, або до відновлення національного провадження, за результатами якого були прийняті рішення, про які йдеться. Вона зазначила, що Уряд також не вказав, на підставі яких положень національного законодавства заявниці могли вимагати поновлення національного провадження, про яке йдеться.

153. Оскільки Уряд згадав про можливість подання заявницями позову про відшкодування шкоди на підставі статті 417 Цивільного кодексу (див. пункт 143 вище), Суд зазначає, з огляду на свої висновки щодо можливого конституційного засобу юридичного захисту, що твердження Уряду щодо позову, здійснення якого залежало б від попереднього успіху відповідного конституційного засобу юридичного захисту, є маніпулятивними. Суд зазначає, що, окрім суто компенсаційного ефекту, засіб юридичного захисту, на який посилався Уряд, не міг мати жодного ефекту, здатного виправити



скаргу заявниць щодо стверджуваної відсутності доступу до суду.

154. У світлі вищевикладеного Суд вважає, що у цій справі Уряд-відповідач не довів, що були дотримані сукупні умови у справі *Шотт Мединська та інші проти Польщі*, що вимагало б від заявниць подати конституційну скаргу.

### 3. Заява про недотримання четвертою заявницею правила шестимісячного строку

#### а) Аргументи сторін

157. Уряд стверджував, що заява четвертої заявниці була подана з пропуском шестимісячного строку, встановленого пунктом 1 статті 35 Конвенції. Він вважав, що у цій справі перебіг строку розпочався з дати листа Міністра від 11 квітня 2018 року, тобто з дати, коли заявницю було поінформовано про її вихід на пенсію. Він стверджує, з одного боку, що з самого початку було зрозуміло, що позов четвертої заявниці до Верховного Суду був приречений на невдачу, а з іншого — що їй слід було подати позов до адміністративних судів, а не до Верховного Суду.

158. Заявниця стверджувала, що вона дотрималася строку, встановленого пунктом 1 статті 35 Конвенції. Вона стверджувала, що звернулася до Суду протягом

#### б) Оцінка Суду

159. Суд повторює, що в контексті вичерпання національних засобів юридичного захисту шестимісячний строк відраховується від дати винесення остаточного рішення (*Лекіч проти Словенії (Lekič c. Slovénie)* [ВП], № 36480/07, п. 65, 11 грудня 2018 року). Якщо з самого початку зрозуміло, що заявник не має ефективного засобу юридичного захисту, шестимісячний строк відраховується від дати вчинення оскаржуваних дій чи заходів або від дати, коли відповідна особа дізналася про них або відчула їх наслідки чи шкоду (*Деніс та інші проти Сполученого Королівства (Dennis et autres c. Royaume-Uni)* (ухв.), № 76573/01, 2 липня 2002 р.). Більше того, пункт 1 статті 35 не можна тлумачити таким чином, що він вимагає від заявника звертатися зі скаргою до Суду до того, як ситуація, пов'язана з питанням, що розглядається, стала предметом остаточного рішення на національному рівні. Відповідно, якщо заявник використовує засіб юридичного захисту, який видається доступним, і лише згодом дізнається про існування обставин, які роблять його неефективним, може бути доцільним взяти за точку відліку шестимісячного строку дату, коли заявник вперше дізнався або повинен був дізнатися про цю ситуацію (*Варнава та інші проти Туреччини (Varnava et autres c. Turquie)* [ВП], № 16064/90 та 8 інших, п. 143, ЄСПЛ 2009).

160. У цій справі Суд зазначає, що лист Міністра, на який посилається Уряд у своїх зауваженнях, викладе-

155. За таких обставин Суд вважає, що у цій справі конституційна скарга не була засобом юридичного захисту, який необхідно було вичерпувати.

156. Відповідно, до пунктів 1 і 4 статті 35 Конвенції, Суд відхиляє заяву Уряду про невичерпання національних засобів юридичного захисту в частині, що стосується вищезгаданої скарги.

шести місяців після того, як Верховний Суд відхилив її скаргу на рішення Міністра щодо неї. Вона заперечувала твердження Уряду про те, що ця скарга була явно приречена на невдачу, вказуючи у зв'язку з цим, що на той час не існувало жодної національної судової практики, в якій рішення Міністра, подібні до рішення у цій справі, могли бути оскаржені. Вона також зазначила, що рішення Міністра, про яке йде мова, не містило жодних вказівок щодо будь-якого порядку, за допомогою якого можна було б оскаржити це рішення. Вона додала, що лише в результаті рішення Верховного Суду у її справі стало зрозуміло, що національний вищий суд вважає себе неповноважним розглядати подібні скарги.

них у пункті 157 вище, не може розглядатися як «остаточне рішення» для цілей обчислення шестимісячного строку у розумінні практики Суду, наведеного у пункті 159 вище. Суд зазначає, що вищезгаданий лист Міністра лише інформував четверту заявницю про дату її виходу у відставку і що сам по собі він не мав жодного впливу на тривалість її перебування на посаді судді. Суд також не поділяє аргумент Уряду про те, що на момент подання четвертою заявницею своєї заяви вона повинна була знати, що її звернення до Верховного Суду було явно приречене на невдачу і що її звернення до адміністративних судів призвело б до наслідків, здатних виправити її скарги (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *Мокану та інші проти Румунії (Mocanu and Others v. Romania)* [ВП], № 10865/09 та 2 інші, п. 227, ЄСПЛ 2014 (витяги)). Суд посилається на свої зауваження у пунктах 173–179 нижче. У цій справі Суд зазначає, з одного боку, що захід, який полягає у наданні Міністру юстиції повноважень дозволяти або не дозволяти продовження виконання повноважень судді після досягнення пенсійного віку, був новим на момент розгляду справи, а з іншого боку, що в оскаржуваному рішенні Міністра не було зазначено, чи підлягає це рішення оскарженню в судовому порядку. Крім того, як вбачається з наявної у нього інформації, Суд зазначає, що заява Вищого адміністративного суду про визнання ним юрисдикції щодо розгляду подібних скарг була



зроблена після дати подання заяви четвертої заявниці (див. пункт 43 нижче). Він також бере до уваги аргументи заявниці щодо Верховного Суду, згідно з якими останній мав юрисдикцію розглядати подібні позови (див. пункт 17 вище).

161. У світлі вищевикладеного Суд вважає, що четверту заявницю не можна критикувати за те, що вона подала позов до Верховного Суду. Тому він вважає, що стосов-

но скарги за статтею 6 Конвенції шестимісячний строк почав відраховуватися з дня, коли національний Верховний Суд ухвалив рішення за відповідною скаргою, у цій справі — з 27 лютого 2019 року. Звідси випливає, що скарга була подана в межах строку.

162. За цих обставин Суд відхиляє заперечення, що четверта заявниця не дотрималася шестимісячного строку.

#### 4. Висновок щодо прийнятності

163. Встановивши, що скарги не були явно необґрунтованими або неприйнятними з будь-яких інших підстав за статтею 35 Конвенції, Суд визнав їх прийнятними.

## В. Щодо суті

### 1. Аргументи сторін

164. Перша, друга та третя заявниця не надали жодних зауважень, окрім тих, що були викладені вище (пункти 99–104).

165. Четверта заявниця стверджувала, що в результаті рішення, винесеного проти неї Палатою екстраординарного контролю та зв'язків з громадськістю Верховного Суду (див. пункт 21 вище), вона була позбавлена права на отримання судового рішення щодо її вимог, пов'язаних з її достроковим виходом на пенсію. Вона вважає, що обмеження її доступу до суду не переслідувало легітимної мети. Вона стверджує, що обмеження, про яке йдеться, є наслідком застосування національних положень, які, на її думку, не відповідають принципу верховенства права. Вона додає, що в цій справі рішення про те, чи повинна вона продовжувати займати посаду судді після досягнення пенсійного віку, було повністю залишено на розсуд Міністра юстиції, без

можливості оскаржити це рішення в незалежному судовому органі. Вона зазначила, що рішення Міністра не містило мотивування, і вважала, що, воно було свавільним. Четверта заявниця вважала, що відсутність засобу юридичного захисту для оскарження рішення проти неї також суперечить принципу верховенства права, оскільки це мало наслідком надання представнику виконавчої влади повноваження на власний розсуд приймати рішення щодо тривалості професійної кар'єри судді. Така ситуація, на думку Суду, суперечила принципу незалежності судової влади та принципу незмінюваності суддів.

166. Уряд обмежився твердженням, що не було порушення статті 6 Конвенції і що четверта заявниця, зокрема, мала можливість подати скаргу до адміністративного суду.

### 2. Оцінка Суду

#### а) Загальні принципи

167. Суд повторює, що право на доступ до суду — тобто право на розгляд у суді цивільних справ — є невід'ємним елементом права, гарантованого в пункті 1 статті 6 Конвенції, який встановлює гарантії, що застосовуються як щодо організації та складу суду, так і щодо ведення судового розгляду. Все це становить право на справедливий судовий розгляд, захищене пунктом 1 статті 6 (див. згадане вище рішення у справі *Бака*, п. 120).

168. Суд також зазначає, що право на справедливий судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, має тлумачитися у світлі принципу верховенства права, який вимагає існування ефективного засобу юридичного захисту, що дозволяє відстоювати цивільні права (*Белеш та інші проти Чеської Республіки* (*Běleš*

*and others v. the Czech Republic*), № 47273/99, п. 49, ECHR 2002-IX, *Аль-Дулімі та Монтана Менеджмент Інкорпорейтед Швейцарія* (*Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland*) [ВП], № 5809/08, п. 126, ЄСПЛ 2016). Кожен має право на розгляд у суді будь-якого спору щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Таким чином, пункт 1 статті 6 закріплює «право на суд», одним з аспектів якого є право доступу до суду, а саме право на звернення до суду у цивільних справах (*Кудак проти Литви* (*Cudak v. Lithuania*) [ВП], № 15869/02, п. 54, ЄСПЛ 2010, *Голдер проти Сполученого Королівства* (*Golder v. United Kingdom*) 21 лютого 1975 року, п. 36, серія А, № 18, та *Принц Ліхтенштейну Ганс-Адам II проти Німеччини* (*Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany*) [ВП], № 42527/98, п. 43, ECHR 2001 VIII).

169. Суд також зазначає, що право на доступ до суду має бути «практичним та ефективним», а не «теоретичним та ілюзорним» (див. рішення у справі *Белле проти Франції* (*Bellet v. France*) від 4 грудня 1995 року, п. 36, Series A № 333-B). Ефективність права на доступ до правосуддя вимагає, щоб особа мала чітку і конкретну можливість оскаржити дії, що становлять втручання в її права (*Де Жуффер де ла Прадель проти Франції* (*De Geouffre de la Pradelle v. France*), 16 грудня 1992 року, Series A № 253-B). Ступінь доступу, що забезпечується національним законодавством та його тлумаченням національними судами, також має бути достатнім, щоб гарантувати особі «право на суд», беручи до уваги принцип верховенства права в демократичному су-

### b) Застосування у цій справі

171. У цій справі Суд насамперед повторює свій висновок, викладений вище, щодо того, чи була застосовна стаття 6 Конвенції в її цивільному аспекті до фактів цієї справи і чи мали заявниці, відповідно, право на розгляд їхньої справи «судом» у значенні цього положення Конвенції.

172. Він зазначає, що оскаржувані рішення були прийняті Міністром юстиції та НРМ відповідно. Суд розгляне кожне з цих рішень по черзі.

173. Суд зазначає, що внаслідок набрання чинності у жовтні 2017 року Законом від 16 листопада 2016 року (див. пункт 27 вище) пенсійний вік для суддів, які перебували на посаді на час розгляду справи, було знижено до 60 років для суддів-жінок та 65 років для суддів-чоловіків. Як видно з формулювання відповідних положень цього закону (*idem*), судді, які досягли пенсійного віку, виходили у відставку, якщо вони протягом встановленого для цього строку не подали Міністру юстиції заяву про бажання продовжувати працювати на посаді та не надали довідку, що засвідчує їхню придатність виконувати обов'язки судді. Суд зауважив, що, хоча кожна із заявниць надіслала відповідну заяву компетентному Міністру (див. пункт 6 вище), він, діючи згідно з тим, що він вважав відповідними положеннями Закону про пенсії, не дав згоди на продовження виконання ними відповідних обов'язків до досягнення ними 70-річного віку. Суд зазначає, що в результаті рішення Міністра щодо цього питання заявниці були змушені піти на пенсію у квітні 2018 року, за винятком третьої заявниці, яка була єдиною, кому Міністр юстиції згодом дозволив продовжувати виконувати свої обов'язки до грудня 2018 року, тобто до досягнення пенсійного віку, який застосовувався раніше. Як видно з висновків Варшавського окружного адміністративного суду, викладених у пункті 44 вище, Суд зазначає, що листи Міністра, які інформували заявниць у подібних справах про відмову надати їм дозвіл продовжувати працювати на посаді судді після досягнення пенсійного віку, становили неправомірне, однак владне регу-

спільстві (*Георжел та Джорджета Стоєску* (*Georgel and Georgeta Stoiescu*), № 9718/03, п. 74, 26 липня 2011 року).

170. Однак право на доступ до суду не є абсолютним; воно може підлягати обмеженням. Такі обмеження не повинні обмежувати доступ особи до суду таким чином або в такій мірі, щоб впливати на саму суть права. Крім того, вони є сумісними з пунктом 1 статті 6 лише в тому випадку, якщо вони переслідують легітимну мету і якщо існує розумне співвідношення пропорційності між використаними засобами і переслідуваною метою (див. рішення у справі *Зубач проти Хорватії* (*Zubac v. Croatia*) [ВП], № 40160/12, п. 78, від 5 квітня 2018 року, і згадане вище рішення у справі *Бака* (*Baka*), п. 120).

лювання правового статусу відповідних суддів. За цих обставин Суду очевидно, що у відповідний час Міністр юстиції мав повноваження вирішувати, чи продовжувати термін перебування суддів на посаді після досягнення ними пенсійного віку.

174. Суд зазначає, що наявні у нього докази свідчать про те, що відповідне законодавство, чинне на той час, не визначало, чи підлягає оскарженню рішення Міністра про продовження строку повноважень судді. Суд зазначив, що перша і друга заявниці утрималися від оскарження рішень Міністра щодо них на тій підставі, що для цього не було ефективного засобу юридичного захисту. Далі Суд зазначає, що четверта заявниця, зі свого боку, звернулася до Міністра юстиції з проханням повідомити її про наявні засоби юридичного захисту, якими вона може скористатися для оскарження його рішення. У відповідь Міністр повідомив заявниці, що його рішення не підлягає оскарженню. Нарешті, Суд зазначає, що, незважаючи на повідомлення Міністра з цього питання, четверта заявниця безуспішно оскаржила спірне рішення до Верховного Суду.

175. Як випливає з висновків рішення СЕС, наведених у пунктах 62–71 вище, рішення про те, чи дозволяти суддям продовжувати виконувати свої обов'язки після досягнення нового пенсійного віку, на той час не могло бути предметом судового перегляду, У результаті СЕС дійшов висновку, що Польща не виконала своїх зобов'язань за другим підпунктом статті 19(1) ДФЄС щодо створення системи засобів юридичного захисту, яка б забезпечувала ефективний судовий контроль у сферах, охоплених законодавством Союзу.

176. Суд зазначив, що у цій справі Уряд стверджував, що оскаржуване рішення Міністра юстиції, з одного боку, не підлягало судовому перегляду (див. пункти 90–91), а з іншого — підлягало оскарженню до адміністративних судів (див. пункти 92 і 144). Він зазначив, що на підтримку своєї позиції щодо останнього пункту

Уряд посилався на приклади судової практики адміністративних судів (див. пункти 43–47).

177. Суд зазначає, що з прикладів судової практики, наданих Урядом, очевидно, що Варшавський окружний адміністративний суд, який вирішував справи, подібні до справ першої, другої та четвертої заявниць, визнав себе неповноважним їх розглядати (див. пункт 43 вище). Він зазначає, що лише після касаційного рішення Вищого адміністративного суду в жовтні 2019 року адміністративний суд, який діяв як суд першої інстанції, змінив свою практику з цього питання і виніс рішення на користь позивачів (пункти 44–45 вище). Суд зазначає, що у практиці Вищого адміністративного суду, яка була сформована після подання до нього цих заяв, Вищий адміністративний суд, діючи як суд останньої інстанції та беручи до уваги проміжні рішення Суду ЄС, підтримав вищезазначений підхід Варшавського окружного адміністративного суду (пп. 46–47 вище).

178. Суд може лише вітати підхід, відображений у цій практиці Вищого адміністративного суду. Однак він зазначає, що, з одного боку, він з'явився приблизно через два з половиною роки після подання цих заяв, а з іншого боку, Уряд не надав йому жодної інформації щодо дій, вжитих Міністром юстиції на виконання рішень Варшавського окружного адміністративного суду в аналогічних справах, згаданих у пунктах 44–45 вище.

179. За таких обставин Суд вважає, що наведені Урядом приклади судової практики не можуть підтвердити існування національної судової практики, яка на той час дозволяла заявницям мати доступ до суду з метою перегляду рішення Міністра про відмову у продовженні виконання ними функцій суддів після досягнення пенсійного віку.

180. Суд також зазначив, що в результаті подальшого внесення змін до законодавства повноваження дозволяти або не дозволяти суддям продовжувати виконувати свої функції після досягнення пенсійного віку було передано НРМ. Він вказав, що третя заявниця повідомила НРМ, що вона бажає продовжувати обіймати посаду судді до досягнення 70-річного віку, покладаючись на нові законодавчі положення для цієї мети. НРМ відхилила прохання заявниці, заявивши, крім того, що відповідно до положень статті 69 § 1b Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» її відповідне рішення є «остаточним». Суд зазначив, що в інформації, наданій третій заявниці заступником Голови НРМ, не було вказано, який порядок судового оскарження може бути щодо рішення НРМ відносно неї.

181. Суд зазначає, що із заяв Уряду у цьому зв'язку впливає, що постанова НРМ, про яку йдеться, з одного боку, не підлягала оскарженню (див. пункт 91 вище), а з

іншого боку, могла бути оскаржена до Верховного Суду (див. пункт 144 вище). Тому він вважає, що ці заяви також є непослідовними.

182. Він зазначає, що, хоча деякі приклади судової практики Палати екстраординарного нагляду та зв'язків з громадськістю Верховного Суду, наведені в пунктах 48 і 50 вище, підтверджують заяви Уряду щодо останнього пункту, ця судова практика була непослідовною протягом тривалого часу.

183. У будь-якому випадку Суд нагадує про свої висновки у справі *Долінська-Фічек та Озімек проти Польщі* (*Dolinska-Ficek et Ozimek c. Pologne*, №№ 49868/19 та 57511/19, 8 листопада 2021 року) про те, що та сама палата Верховного Суду не відповідала вимогам «незалежного та безстороннього суду, встановленого законом» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції. Тому вона вважає, що навіть якби третя заявниця мала можливість оскаржити рішення НРМ щодо неї до Палати екстраординарного контролю та зв'язків з громадськістю Верховного Суду, це не гарантувало б, що її скарги були б розглянуті «судом» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції.

184. За цих обставин Суд не переконаний, що засоби юридичного захисту, на які посилався Уряд, були ефективними. Тому він вважає, що право заявниць на доступ до суду було обмежено.

185. Щодо правомірності оскаржуваного обмеження Суд зазначає, що із зауважень Уряду (див. пункти 86, 90 та 93–94 вище) зрозуміло, що позбавлення заявниць засобу правового захисту, який дозволив би їм оскаржити відмову Міністра юстиції та НРМ, відповідно, дозволити їм продовжувати виконувати свої функції суддів, відповідало б вимозі підвищення ефективності державної судової служби.

186. Не оспорюючи легітимність заявленої мети оскаржуваного обмеження як такої Суд з глибоким занепокоєнням відзначає, що як з висновку Венеціанської комісії (пункт 55 вище), так і рішення Суду ЄС (пункти 62–71 вище) впливає, що оскаржуваний механізм, відповідно до якого дозволяється виконання повноважень судді після досягнення пенсійного віку, був неправомірним інструментом представника виконавчої влади для виключення великої кількості досвідчених суддів і здійснення неправомірного впливу на тих, хто наближається до пенсійного віку.

187. У цьому контексті Суд підкреслює зростаюче значення, яке міжнародні документи та документи Ради Європи, а також практика міжнародних судів та практика інших міжнародних органів надають дотриманню процесуальної справедливості у справах про відсторонення або звільнення суддів, зокрема, втручанням органу, незалежного від виконавчої та законодавчої гілок влади, у будь-яке рішення, що впливає на припинення



повноважень судді (див. вищезгадане рішення у справі *Бака*, п. 121, та вищезгадане рішення у справі *Кьовесі*, п. 156, що стосується прокурорів). Він також підкреслює зростаюче значення поділу влади і необхідність збереження незалежності судової влади (*Рамос Нунеш де Карвалью та Са проти Португалії (Ramon Nunez de Carvalho e Sá)*, п. 196, *Бака*, п. 165, *Брода та Бояра (Broda and Bojara)*, п. 143, всі три згадані вище).

188. У цій справі Суд зазначає, що в результаті сукупного впливу законодавства, яке знизило пенсійний вік для жінок-суддів до 60 років, та відповідних відмов Міністра юстиції та НРМ дозволити заявникам продовжувати виконувати свої обов'язки після досягнення пенсійного віку, заявниці були змушені вийти на пенсію від п'яти до дев'яти років раніше, ніж планувалося. Суд зазначає, що в результаті застосування вищезазначених заходів до заявниць, вони були просто звільнені з судової системи. Тому він вважає, що заходи, про які йдеться, становили втручання Міністра юстиції та НРМ, відповідно, у здійснення відповідними особами їхніх суддівських функцій.

189. Суд зазначає, що аналіз національної практики, доведеної до його відома, демонструє, що Міністр юстиції не мав повноважень щодо прийняття рішень, які б дозволяли йому санкціонувати продовження виконання суддями своїх функцій у ситуаціях, подібних до ситуації заявниць у цій справі, і що, відповідно, будь-які рішення Міністра у цій справі визнавались нелегітимними (див. пункти 44–47 вище).

190. Суд зазначає, що рішення Міністра та НРМ відповідно проти заявниць були прийняті на підставі критеріїв, які були розпливчастими та неясними. Він також зазначає, що рішення Міністра, про які йдеться, не обмежувались ані строками, ані вимогою надати обґрунтування. Суд також зауважив, що на той час рішення Міністра, про яке йдеться, не підлягало жодній формі перегляду органом, зовнішнім і незалежним від Міністра. У цьому контексті він нагадує про важливість, яку органи Ради Європи надають принципу, згідно з яким рішення, що стосуються добору та кар'єри суддів, повинні ґрунтуватися на об'єктивних критеріях, заздалегідь встановлених законом або компетентними органами, і що орган, який втручається в усі аспекти добору та кар'єри суддів, повинен бути незалежним (див. пункти 54 і 57 вище).

191. Суд вважає, що міркування, подібні до викладених вище, застосовуються до рішення НРМ щодо третьої заявниці. Він зазначає, що, хоча, на відміну від рішень Міністра, згаданих вище, рішення НРМ було обґрунтованим, наведені причини були в загальних і стереотипних формулюваннях. У зв'язку з цим Суд звертає увагу на аргументи третьої заявниці щодо її нібито труднощів у розумінні причин рішення НРМ, сформульованих у такий спосіб.

192. Суд зазначає, що Уряд у своїх зауваженнях (див. пункт 97 вище) стверджує, що стверджені недоліки втручання Міністра, на які скаржилися заявниці, були усунуті після набуття чинності законодавчими змінами від 23 травня 2018 року. Суд не приймає цей аргумент. У зв'язку з цим він посилається на висновки щодо відсутності незалежності нинішньої НРМ та її підпорядкованості політичним органам влади, які Велика Палата зробила у справі *Гженда* (згадана вище, п. 322) і які впливають з низки відповідних рішень Суду щодо Польщі (див. рішення у справі *Речкович проти Польщі (Reczkowicz v. Poland)*, № 42447/19, пп. 269–276, 22 липня 2021 року, *Долінська-Фічек і Озімек проти Польщі (Dolinska-Ficek and Ozimek v. Poland)*, згадане вище, пп. 290–312 і 316, та *Адванс Фарма проти Польщі (Advance Pharma v. Poland)*, № 1469/20, пп. 216–217, 3 лютого 2022 року). Він зазначив, що, роблячи свої висновки з цих питань, Велика Палата спиралася, серед іншого, на відповідну судову практику Верховного Суду Польщі, з якої випливає, що НРМ у його нинішньому вигляді не забезпечує достатніх гарантій незалежності від виконавчої та законодавчої влади (там само, п. 319).

193. Суд вважає, що з огляду на вищевикладене та обставини, пов'язані з відповідними звільненнями заявниць з судової системи, вони могли правомірно підозрювати наявність елемента свавілля у рішеннях Міністра юстиції та НРМ щодо них. Суд повторює, що свавілля, яке передбачає заперечення верховенства права (див. згадане вище рішення у справі *Ад-Дулімі та Монтана Менеджмент Інк. (Al-Dulimi and Montana Management Inc.)*, п. 145), є настільки ж неприпустимим щодо процесуальних прав, як і щодо матеріальних прав (див. рішення у справі *Мухаммад і Мухаммад проти Румунії (Muhammad and Muhammad v. Romania)* [ВП], № 80982/12, п. 118, від 15 жовтня 2020 року).

194. Виносячи рішення на підставі всіх наявних у нього матеріалів, Суд може лише зробити висновок, що відповідні звільнення заявниць не відповідали жодній з фундаментальних вимог процесуальної справедливості. Він також зазначає, що рішення Міністра щодо заявниць не супроводжувалися жодним обґрунтуванням, і що рішення НРМ щодо третьої заявниці містило лише стереотипне і стисле обґрунтування. Суд вважає, що в правовій системі, подібній до тієї, що застосовується у цій справі, де представник виконавчої влади та підпорядкована політичній владі НРМ мають повноваження приймати рішення про продовження строку повноважень суддів, відсутність будь-якого перегляду законності таких рішень не може бути в інтересах держави. Суд зазначає, що національне законодавство, яке було застосоване до заявниць, жодним чином не захищало їх від свавільного припинення їхніх суддівських повноважень (див. пункти 23–26 вище). Однак він вважає, що судді повинні користуватися захистом від свавільних дій з боку виконавчої влади, і що тільки перевірка не-



залежним судовим органом законності такого рішення про звільнення може зробити це право ефективним (див., *mutatis mutandis*, *Кюверсі*, п. 124, і *Брода та Бояра*, п. 146, обидва згадані вище).

195. Як видно з висновку Венеціанської комісії (пункт 55 вище), Комісія рекомендувала вилучити повноваження міністра юстиції продовжувати на власний розсуд строк перебування на посаді судді після досягнення ним пенсійного віку на тій підставі, що це, серед іншого, робить відповідного суддю об'єктом тиску. Крім того, у своєму рішенні (пункти 62–71 вище) СЕС проаналізував захід, що полягає у наданні Міністру юстиції повноважень дозволяти або не дозволяти продовження виконання суддями своїх функцій після досягнення нового, зниженого пенсійного віку. Як видно з висновків рішення СЕС з цього питання, механізм, пов'язаний з цим заходом, у поєднанні із заходом, що знижує звичайний вік виходу на пенсію до 60 років для суддів-жінок і 65 років для суддів-чоловіків, порушує принцип незмінюваності суддів.

196. Суд не бачить підстав відступати від висновків з цих питань кожного з вищезазначених органів. Як і вони, він вважає, що рішення, прийняті щодо кожної із заявниць у рамках національного механізму, на який вони скаржилися, становили свавільне та незаконне втручання представника виконавчої влади та підпорядкованого йому органу у сферу незалежності та незмінюваності суддів.

197. Суд повторює, що з огляду на визначне місце, яке посідає судова влада серед органів держави в демократичному суспільстві, а також важливість, яка надається принципу поділу влади та необхідності збереження незалежності судової влади (див. згадане вище

рішення у справі *Рамос Нунеш де Карвалью та Са проти Португалії* (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal*), п. 196, з наведеними в ньому рішеннями), він сам повинен приділяти особливу увагу захисту працівників судової влади від заходів, які можуть поставити під загрозу їхню незалежність та автономію (див. вищезгадане рішення у справі *Білген* (*Bilgen*), п. 58). У ньому також зазначається, що судді можуть підтримувати верховенство права і втілювати в життя Конвенцію лише в тому випадку, якщо національне законодавство не позбавляє їх гарантій, передбачених Конвенцією, у питаннях, що безпосередньо впливають на їхню незалежність і безсторонність (див. згадане вище рішення у справі *Гженда*, п. 264).

198. Суд вважає, що коли, як у цій справі, йдеться про дострокове припинення повноважень судді внаслідок односторонніх рішень представника виконавчої влади та підпорядкованого йому органу, мають бути серйозні підстави для виправдання виняткової відсутності судового контролю. Однак Уряд не надав Суду жодної з них у цій справі (див. згадану вище справу *Більген*, п. 96).

199. За таких обставин Суд доходить висновку, що держава-відповідач порушила саму суть права заявниць на доступ до суду (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі *Бака*, п. 121).

200. Відповідно, Суд відхиляє твердження Уряду про невичерпання національних засобів юридичного захисту, оскільки воно стосується вищезазначених національних засобів юридичного захисту (див. пункт 144), та встановлює, що право заявниць на доступ до суду, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, було порушено.

### III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 14 КОНВЕНЦІЇ У ПОЄДНАННІ ЗІ СТАТТЕЮ 8 КОНВЕНЦІЇ

201. Посилаючись на статті 13, 14 і 17 Конвенції, перша і друга заявниці скаржилися на те, що умови, за яких вони достроково вийшли на пенсію, становили дискримінацію щодо них у сфері зайнятості за ознакою статі. Вони стверджували, зокрема, що ці заходи не тільки суперечили положенням Конституції Польщі про гендерну рівність на державній службі, в освіті, працевлаштуванні, кар'єрі, оплаті праці рівної цінності та соціальному захисті, а й мали негативні наслідки для їхнього фінансового, професійного, соціального та особистого становища. Зі свого боку, перша і друга заявниці стверджували, що заходи, на які вони скаржилися, не тільки призвели до зменшення їхньої заробітної плати і зменшили їхні перспективи отримання пенсії за віком, але й поклали край їхньому активному професійному життю в той час, коли їм було 62 і 61 рік відповідно, і вони, безсумнівно, були придатні для про-

довження служби. Заявниці також скаржилися на те, що їх позбавили права продовжувати займатися своєю професією, якій вони завжди присвячували себе і яка приносила їм значне особисте задоволення. Заявниці також стверджують, що їхній вихід на пенсію відбувся без будь-якого захисту від свавілля з боку національних органів влади, і що в результаті вони були у відчаї.

Четверта заявниця скаржилася на те, що покладений на неї обов'язок достроково вийти на пенсію становив невинуватене втручання в її приватне життя та дискримінацію за ознаками статі та віку, що суперечило статті 8 Конвенції як окремо, так і в поєднанні зі статтею 14 Конвенції. На додаток до скарг, подібних до наведених вище, поданих першою та другою заявницями, четверта заявниця подала інші скарги щодо дискримінаційного, на її думку, характеру вимоги довести Міністру юстиції, що вона є придатною для роботи на

посаді судді, чого не можна сказати про суддів-чоловіків, які займають аналогічну посаду.

202. Уряд заперечує ці аргументи.

203. Суд, маючи головну роль у правовій кваліфікації фактів, що розглядаються, не пов'язаний правовою кваліфікацією, яку фактам надають заявники або уряди (*Емель Бойраз проти Туреччини (Emel Boyraz v. Turkey)*, № 61960/08, п. 33, від 2 грудня 2014 року). У цій справі, приймаючи рішення за принципом *jura novit curia*, Суд розглядатиме факти цієї справи у світлі відповідних положень статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 Конвенції, які полягають у наступному:

#### Стаття 8

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного (...) життя (...).

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання зворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

#### Стаття 14

«Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.»

## А. Прийнятність

### 1. Заперечення щодо несумісності скарг *ratione materiae* з положеннями Конвенції

#### а) Аргументи сторін

204. Уряд стверджував, що скарги, викладені вище (див. пункт 201), були неприйнятними *ratione materiae* з положеннями Конвенції. Він стверджував, що заявниці не зазнали жодної дискримінації порівняно з суддями-чоловіками. У зв'язку з цим він зазначив, зокрема, що відповідно до перехідних положень статті 26 § 2 Закону від 16 листопада 2016 року (див. пункт 28 вище), заявницям було надано можливість залишатися на посаді до досягнення 65-річного віку, що, як він пояснив, дозволило їм скористатися умовами виходу на пенсію, подібними до тих, що застосовуються до суддів-чоловіків. У відповідь на твердження четвертої заявниці він стверджував, що до її ситуації заборона дискримінації не застосовується, оскільки, по-перше, право обіймати державні посади до певного віку не гарантується ні на-

ціональним законодавством, ні Конвенцією, і, по-друге, стаття 14 Конвенції не має самостійного застосування.

205. Заявниці вказували, що їхній достроковий вихід на пенсію мав очевидні негативні наслідки для їхнього приватного життя у розумінні статті 8 Конвенції, і що в результаті застосування вищезазначених заходів до них ставилися менш прихильно, ніж до суддів-чоловіків в аналогічній ситуації. Четверта заявниця, зі свого боку, додала, що її достроковий вихід на пенсію призвів до зменшення її доходу і що наслідки цього заходу для її приватної сфери були більш серйозними, ніж ті, про які йшлося у справах *Денісова* та *Гуменюка*, які, на її думку, були схожими на її справу.

#### б) Оцінка Суду

206. Суд нагадує, що стаття 14 Конвенції захищає осіб, які перебувають у подібних ситуаціях, від будь-якої необґрунтованої різниці в користуванні правами і свободами, гарантованими їм Конвенцією. Це положення не має самостійного застосування, оскільки застосовується виключно до здійснення прав і свобод, закріплених в інших положеннях Конвенції та протоколів до неї. Однак вона може надавати захист навіть без порушення вимог цих положень і, таким чином, має автономну сферу застосування. Для її застосування достатньо, щоб факти справи підпадали під дію хоча б одного з положень (див., *mutatis mutandis*, *Інзе проти Австрії (Inze v. Austria)*, 28 жовтня 1987 року, п. 36, Series A № 126). Відповідно, Суд спочатку розгляне, чи підпада-

ють факти справи під дію статті 8, а потім вирішуватиме щодо застосовності статті 14.

207. У цій справі Суд зазначає, що заявниці скаржилися не на те, що вони не змогли реалізувати своє право залишатися на службі до досягнення 70-річного віку як таке, а на те, що вони зазнали дискримінації за ознакою статі та віку у сфері зайнятості, зокрема, щодо виходу на пенсію, пенсійного забезпечення та тривалості їхніх трудових відносин (*Емель Бойраз*, згадана вище, п. 42).

208. Суд повторює, що, хоча із статті 8 не можна вивести загальне право на працевлаштування або право на доступ до державної служби чи на вибір певної професії, поняття «приватне життя» в широкому розумінні

в принципі не виключає діяльності професійного або комерційного характеру (див. *Денісов*, цитоване вище, п. 100). Більше того, з огляду на всі обставини, саме в процесі своєї трудової діяльності більшість людей мають багато можливостей для встановлення зв'язків із зовнішнім світом. Таким чином, професійне життя є частиною тієї сфери взаємодії між людиною та іншими, яка, навіть у публічному контексті, може за певних обставин підпадати під поняття «приватне життя» (*там само*).

209. Справи, що потрапляють до Суду в контексті професійних спорів за статтею 8, є різноманітними. Зокрема, вони стосуються повернення до цивільного життя військовослужбовців, звільнення з судової системи, відсторонення судді від виконання адміністративних функцій та неможливості виконання суддями Верховного Суду своїх суддівських повноважень без формального звільнення. Інші справи стосувалися обмежень у доступі до працевлаштування на державній службі, втрати роботи поза державним сектором та обмежень у доступі до певних професій у приватному секторі (*ibidem*, п. 101).

210. У справах, що підпадають під вищезазначену категорію, Суд застосовує поняття «приватне життя» за двома різними підходами: а) визначення питання «приватного життя» як підстави для спору (підхід, заснований на підставах) та б) визначення питання «приватного життя» на основі наслідків оскаржуваного заходу (підхід, заснований на наслідках).

211. Якщо причини, що лежать в основі прийняття заходу, який впливає на професійну діяльність особи, не мають нічого спільного з її приватним життям, тим не менш, може виникнути питання за статтею 8, якщо цей захід мав або може мати серйозні негативні наслідки для її приватного життя. У випадках, коли Суд застосовує підхід, заснований на наслідках відповідного заходу, аналіз серйозності цих наслідків відіграє важливу роль (*ibidem*, пп. 107 і 110).

212. У разі застосування підходу, заснованого на наслідках, вирішальне значення має поріг суворості, який має бути досягнутий для кожного з вищезазначених аспектів. Обов'язок переконливо довести, що цей поріг був досягнутий у його або її справі, лежить на заявнику. Він повинен надати докази наслідків застосування відповідного заходу. Суд визнає застосовність статті 8 тільки в тому випадку, якщо ці наслідки є дійсно серйозними і впливають на його приватне життя в особливо значний спосіб (*ibidem*, п. 116).

213. Суд встановив критерії для оцінки суворості або серйозності стверджуваних порушень у різних нормативно-правових контекстах. Страждання заявника мають оцінюватись шляхом порівняння його життя до та після вжиття відповідного заходу. Суд також вважає, що при визначенні серйозності наслідків у справах,

пов'язаних з трудовими відносинами, доцільно оцінити суб'єктивне сприйняття заявника на фоні об'єктивних обставин конкретної справи. Цей аналіз повинен охоплювати як матеріальний, так і нематеріальний вплив стверджуваного заходу. Тим не менш, заявник має визначити та обґрунтувати характер та ступінь його страждань, які повинні мати причинно-наслідковий зв'язок з оскаржуваним заходом. З огляду на правило вичерпання національних заходів юридичного захисту основні елементи таких тверджень мають бути належним чином доведені до відома національних органів влади, до компетенції яких відноситься вирішення такого питання.

214. У цій справі Суд зазначає, що в мотивувальній частині рішення Міністерства про відмову першій, другій та четвертій заявницям продовжувати виконувати повноваження суддів не було жодного елементу, пов'язаного з приватним життям. Тому Суд вважає, що у світлі матеріалів справи та обґрунтованих тверджень заявниць необхідно встановити, чи мав цей захід серйозні негативні наслідки для аспектів, що становлять їхнє «приватне життя», а саме: (i) їхнє «найближче оточення», (ii) можливість встановлювати та розвивати стосунки з іншими особами, або (iii) їхню репутацію.

215. Що стосується наслідків відповідного виходу на пенсію першої, другої та четвертої заявниць для їхнього «найближчого оточення», Суд зазначає, з одного боку, що заходи, про які йдеться, призвели до різкого скорочення одержуваної ними винагороди на 25 % по відношенню до останньої одержуваної заробітної плати, а з іншого боку, вважає, що ці заходи також мали негативні наслідки для їхніх пенсійних перспектив з огляду на розрахунок їхньої пенсії за віком на основі їхнього робочого стажу. Суд зазначає, що, навіть якщо твердження заявниць щодо останнього пункту видаються спекулятивними, зацікавлені сторони у цій справі, тим не менш, надали детальну оцінку їхньої втрати заробітку (див. пункт 273 нижче) (див., *a contrario*, *Денісов*, згадане вище, п. 122). Суд бере до уваги аргументи вищезгаданих заявниць про те, що в результаті різкого зниження пенсійного віку для жінок-суддів вони були змушені швидко залишити свої посади, не маючи часу вжити заходів, щоб впоратися з скороченням своїх доходів, і що через обмеження на працевлаштування, які застосовуються до суддів у відставці, вони наразі мають мало можливостей для отримання оплачуваної роботи.

216. Суд нагадує, що він постановив, що навіть якщо матеріальний елемент спору вважається важливим для цілей застосування статті 6 у її цивільному аспекті, цей висновок не означає, що спір автоматично підпадає під дію статті 8 Конвенції (див. згадане вище рішення у справі *Денісов*, п. 122).

217. Що стосується можливостей встановлювати та підтримувати стосунки з іншими людьми, Суд зазначає, що всі заявниці без винятку наголошують на негативних наслідках оскаржуваних заходів для їхньої професійної кар'єри та перспектив особистої та професійної самореалізації. Він бере до уваги заяви заявниць про почуття задоволення та самореалізації, яке давала їм їхня професія. Він зазначає, що в результаті застосування до них оскаржуваних заходів їхня професійна кар'єра була передчасно припинена без надання заявницям можливості професійно розвиватися в іншому місці. Суд також зазначив, що заявниці були не тільки позбавлені можливості продовжувати свою суддівську діяльність, але й були просто виключені зі світу праці в цілому і змушені піти на пенсію за вісім, дев'ять і сім років відповідно до дат, до яких вони сподівалися продовжувати виконувати свої обов'язки (див. *a contrario*, *Денісов*, згадане вище, п. 123, де звільнення заявника з посади голови апеляційного суду, яке відбулося приблизно за два роки до досягнення ним пенсійного віку, не призвело до його усунення з посади судді, і *Грацулевічюте проти Литви* (*Grazuleviciute v. Lithuania*), № 53176/17, 14 березня 2022 року, яке стосувалося дисциплінарного відсторонення заявника від посади наукового співробітника, але не від посади лікаря). Беручи до уваги тривалість цього періоду та враховуючи, що досвід, набутий з віком, вважається перевагою для кар'єри судді, Суд вважає, що заходи, про які йдеться, безсумнівно, мали очевидні негативні наслідки для кар'єри та перспектив професійного та особистого розвитку першої, другої та четвертої заявниць. Він також підтримує аргумент заявниць про те, що описана вище ситуація повинна була викликати у них почуття розпачу і навіть соціальної ізоляції.

218. Що стосується професійної та соціальної репутації першої, другої та четвертої заявниць, Суд зазначає, що, навіть якщо рішення Міністра, про які йдеться, та листи, що інформували їх про звільнення, не вказували

на їхні будь-які професійні недоліки, у цій справі Суд не може не враховувати основний контекст заходів, про які йдеться. Суд зазначає, що з наявних у нього доказів (див. пункти 55 і 62–71 вище) очевидно, що звільнення заявниць відбулося в контексті суперечливої урядової реформи, яка, як встановили і СЕС, і Венеціанська комісія, була інспірована бажанням виконавчої влади звільнити найдосвідченіших і потенційно небажаних суддів. Він також зазначив, що заходи, про які йдеться, були вжиті відповідно до національного законодавства, щодо якого СЕС встановила, що законодавство ґрунтується на гендерній ознаці з метою встановлення різного віку виходу на пенсію для суддів (див. пункти 62–71 вище). У світлі висновків СЕС з цього питання Суд вважає, що заходи, про які йдеться, безсумнівно, мали негативний вплив, у більш широкому сенсі, на добросесність заявниць (див., *a contrario*, згадане вище рішення у справі *Денісова*, п. 129) та на їхню приватну сферу, яка захищається статтею 8 Конвенції.

219. Суд зазначає, що у цій справі оскаржувані заходи були застосовані до заявниць, які як фахівці у галузі права, не могли не знати про їх неправомірність, але в той же час вони були позбавлені будь-яких засобів юридичного захисту від свавілля національних органів влади. За цих обставин Суд підтримує аргумент заявниць щодо почуття розпачу, яке мала викликати у них ситуація, описана вище.

220. Отже, якщо проаналізувати суб'єктивне сприйняття заявниць у світлі об'єктивних факторів та оцінити матеріальні та нематеріальні наслідки їхніх відповідних звільнень на підставі наявних у Суді доказів, то слід дійти висновку, що ці заходи досягли рівня серйозності, необхідного для виникнення питання за статтею 8 Конвенції у поєднанні зі статтею 14.

221. Отже, попереднє заперечення Уряду про незастосовність статті 8 Конвенції у поєднанні зі статтею 14 має бути відхилено.

## 2. Заява про невичерпання національних засобів юридичного захисту

### а) Аргументи сторін

222. Уряд стверджував, що перша та друга заявниці не скористалися положеннями частини 2 статті 26 Закону від 16 листопада 2016 року для того, щоб використати умови виходу на пенсію, подібні до тих, що застосовуються до суддів-чоловіків. Він також стверджує, що якби вищезгадані заявниці вважали, що рішення Міністра щодо них порушує їхнє право на повагу до приватного життя та право не бути дискримінованими, вони могли б поскаржитися до Конституційного Суду на положення статті 69 § 1 та 1(b) Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції», відповідно до яких ці рішення були прийняті, і стверджувати, що вищезгадані положення суперечать статтям 32, 47

та 60 Конституції. Він також стверджував, що перша, друга і четверта заявниці мали можливість оскаржити рішення Міністра до адміністративного суду.

223. Перша і друга заявниці відповіли, що до них не застосовуються ні положення статті 69 § 1 і 1b Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції», ні положення статті 26 § 2 Закону від 16 листопада 2016 року. Крім того, перша, друга і четверта заявниці стверджували, що заперечення Уряду, в тій мірі, в якій воно стосувалося стверджуваної можливості для них оскаржити відповідні рішення в адміністративному суді, було необґрунтованим з тих же підстав, які були викладені вище в пунктах 146 і 148.



## б) Оцінка Суду

224. Суд вважає, що заперечення Уряду, в тій мірі, в якій воно стосується можливості заявниць посылатися на положення пункту 2 статті 26 Закону від 16 листопада 2016 року, тісно пов'язане з питанням, чи зазнали заявниці у цій справі дискримінації за ознакою статі всупереч вищезазначеним положенням Конвенції.

225. Тому Суд вирішив об'єднати цю частину із розглядом скарг щодо суті.

226. Посилаючись на свої висновки, викладені вище

щодо конституційної скарги (пункти 152, 154–156) та скарги до адміністративного суду (пункти 177–179 та 200), Суд вважає, що вони також стосуються викладених вище скарг щодо статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

227. Відповідно, Суд відхиляє заяву про невичерпання національних засобів юридичного захисту в частині, що стосується конституційної скарги та скарги до адміністративного суду.

## 3. Заява щодо недотримання четвертою заявницею вимоги шестимісячного строку

### а) Аргументи сторін

228. Уряд висловив заперечення про те, що скарга четвертої заявниці була подана поза строком. Заперечення є аналогічне тому, яке він висловлював вище щодо скарги за статтею 6 Конвенції (див. пункт 157).

229. Четверта заявниця не надала жодних зауважень, окрім тих, що викладені вище (пункт 158).

### б) Оцінка Суду

230. Суд вважає, що висновки, яких він дійшов щодо аналогічного твердження за статтею 6 Конвенції (див. пункти 159–162), однаково стосуються і твердження про пропуск строку, висловленого Урядом у зв'язку зі скаргою четвертої заявниці за статтею 14 Конвенції у

поєднанні зі статтею 8.

231. За цих обставин Суд відхиляє заперечення про те, що четверта заявниця не дотримався шестимісячного строку.

## 4. Заперечення, що стосується зловживання правом на подання заяви № 43949/19

### а) Аргументи сторін

232. Уряд стверджував, що заява № 43949/19 є неприйнятною, оскільки, на його думку, четверта заявниця зловживала своїм правом на індивідуальну заяву. Він зазначив, що у своїх зауваженнях до Європейського суду з прав людини четверта заявниця, зокрема, припустила, що судді-чоловіки, які бажають працювати після досягнення пенсійного віку, не зобов'язані обґрунтовувати свою придатність перед Міністром юсти-

ції. Уряд не погодився із цим твердженням. Також, на його думку, четверта заявниця не повідомила Європейський суд з прав людини про можливість, яку вона мала відповідно до статті 26 § 2 Закону від 16 листопада 2016 року, залишатися на посаді до досягнення 65-річного віку без будь-якого дозволу Міністра юстиції.

233. Четверта заявниця заперечує ці аргументи.

### б) Оцінка Суду

234. Суд повторює, що, за винятком окремих випадків, заява може бути відхилена як така, що є зловживанням правом, лише якщо вона свідомо ґрунтується на фактах, які були сфальсифіковані з метою введення Суду в оману (*Варбанов проти Болгарії* (*Varbanov v. Bulgaria*), № 31365/96, п. 36, від 5 жовтня 2000 року). Цей вид зловживання може також мати місце у випадку бездіяльності, коли заявник з самого початку не інформує Суд про факти, що мають суттєве значення для розгляду справи (*Мартінш Алвеш проти Португалії* (*Martins Alves проти Португалії* (ухв.), № 56297/11, 21 січня 2014 року).

235. У цій справі Суд з боку четвертої заявниці не вбачається зловживання правом на індивідуальну заяву. Суд зазначив, що заявниця вказала, з одного боку, що судді-жінки, які досягли 60-річного віку, зобов'язані подати Міністру юстиції необхідну довідку про стан здоров'я, щоб довести свою придатність займати посаду судді, а з іншого боку, що такий самий обов'язок поширюється на суддів-чоловіків, які досягли 65-річного віку. Суд зазначає, що саме ця різниця у ставленні до вищезазначених категорій суддів є предметом скарги, поданої зацікавленою стороною до Суду за статтею 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 Конвенції. Насамкінець він зазначив, що у цій справі четверта заявниця хотіла скористатися

не правом, закріпленим у частині 2 статті 26 Закону від 16 листопада 2016 року, а правом, гарантованим положеннями частини 1 статті 26 того ж Закону.

## 5. Висновок щодо прийнятності

237. Встановивши, що скарги не були явно необґрунтованими або неприйнятними з будь-яких інших підстав

236. За цих обставин Суд відхиляє заперечення Уряду.

за статтею 35 Конвенції, Суд визнає їх прийнятними.

## В. Щодо суті

### а) Аргументи сторін

#### і. Заявниці

238. Заявниці стверджували, що вони стали жертвами дискримінації всупереч статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 внаслідок застосування до їхньої ситуації національного законодавства, яке, як вони стверджують, ґрунтувалося на ознаці статі, з метою встановлення різного віку виходу на пенсію для суддів. Перша і друга заявниці стверджували, що національне законодавство, яке застосовувалося до них в цілому, давало їм законні підстави очікувати, що вони зможуть продовжувати працювати на посаді до досягнення 70-річного віку. Вони стверджують, що в результаті різкого зниження пенсійного віку для жінок-суддів вони були змушені швидко залишити свої посади, не маючи часу вжити заходів, щоб впоратися зі зменшенням своїх доходів. Посилаючись на висновки рішення СЕС (пункти 62–71 вище), перша та друга заявниці стверджували, що встановлені Законом від 16 листопада 2016 року відмінності між суддями-чоловіками та суддями-жінками щодо віку виходу на пенсію призвели до того, що вони зазнали дискримінації всупереч європейським стандартам рівного ставлення.

239. Зі свого боку, четверта заявниця стверджувала, що вона стала жертвою дискримінації не тільки за ознакою статі, але й за ознакою віку. Вона стверджувала, що після досягнення 60-річного віку вона була зобов'язана довести Міністру юстиції, що вона все ще здатна працювати на посаді судді, і що це не стосується суддів-чоловіків у подібній ситуації. Вона вважала, що не було жодного розумного обґрунтування різниці у ставленні до неї. На її думку, твердження про те, що стан здоров'я жінок-суддів, які досягли 60-річного віку, обов'язково гірший, ніж у чоловіків-суддів в аналогічній ситуації, є необґрунтованим.

240. Четверта заявниця вказувала на різницю між, з одного боку, цією справою та, з іншого боку, справою *Андрле проти Чеської Республіки (Andrle v. the Czech Republic)*, № 6268/08, 17 лютого 2011 року). У зв'язку з цим вона зазначила, що загальна пенсійна система, на відміну від системи, яка застосовується до суддів загальних судів, що оскаржуються, не передбачає автоматичного виходу на пенсію працівників, а лише пра-

во, а не обов'язок, припинити свою діяльність. Вона пояснила, що чеська справа, про яку йдеться, стосується давньої різниці у ставленні до чоловіків і жінок щодо пенсійного віку. Однак, як вона зазначила, справа стосувалася раптового зниження пенсійного віку лише для тих жінок-суддів, які на той час перебували на посаді, після прийняття нового законодавства, яке, на її думку, становило відступ від принципу рівності пенсійного віку для обох статей, який застосовувався до цього часу.

241. Посилаючись на судову практику в справі *Костянтина Маркіна (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], № 30078/06, 22 березня 2003 року), четверта заявниця вважала, що міркування, засновані на гендерних стереотипах — наприклад, ідея про те, що саме жінки доглядають за дітьми, а чоловіки працюють, щоб заробити гроші — самі по собі не можуть бути достатнім обґрунтуванням різниці у поводженні, про яку йдеться.

242. Четверта заявниця стверджує, що внаслідок набуття чинності законодавчих змін від 12 квітня 2018 року (пункт 26 вище) оскаржувані відмінності між чоловіками та жінками щодо віку виходу на пенсію суддів були скасовані, що, на її думку, означає висновок про те, що національні органи влади чудово усвідомлювали дискримінаційний характер заходів, про які йдеться, по відношенню до жінок.

243. Четверта заявниця стверджує, що з формулювання ч. 2 ст. 26 Закону від 16 листопада 2016 року не вбачається, що судді, які, як і вона, ще не були достатньо близькими до пенсійного віку на дату, зазначену в цій законодавчій нормі, могли на неї покладатися.

244. Вона стверджує, що передчасне припинення її трудових відносин поклато край її активному професійному життю і що це викликало у неї значне розчарування та відчуття некомпетентності по відношенню до її колег-чоловіків. Вона стверджує, що її достроковий вихід на пенсію негативно вплинув на її фінансове становище, оскільки пенсія за віком, яку вона отримує, є прямо залежною від стажу роботи і розраховується на основі її останньої заробітної плати.

## ii. Уряд

245. Уряд стверджував, що щодо заявниць не було порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8. Він стверджував, що стаття 26 § 2 Закону від 16 листопада 2016 року гарантувала заявницям можливість виходу у відставку на умовах, подібних до тих, що застосовуються до суддів-чоловіків. Він стверджує, що заявниці у цій справі не скористалися цією можливістю з причин, які йому невідомі.

246. Уряд стверджував, що перша і друга заявниці не змогли довести, що їхній вихід у відставку негативно вплинув на їхню професійну репутацію. Він зазначив, що вони зберегли свій статус суддів і набули право на винагороду, яка значно перевищувала пенсійні виплати, передбачені загальною системою соціального забезпечення. Тому він дійшов висновку, що заходи, про які йдеться, не мали суттєвого впливу на рівень життя заявниць або їхніх сімей.

247. Відповідаючи на заперечення четвертої заявниці, Уряд заявив, що з відповідної практики Європейського суду з прав людини зрозуміло, що державі зазвичай надається широка свобода дій, коли йдеться про вжиття загальних заходів в економічних або соціальних питаннях. Посилаючись на висновки рішення у справі *Лучак (Łuczak v. Poland)*, № 77782/01, п. 48, 27 листопада 2007 року, які, на його думку, є релевантними у цій справі, він вважав, що в силу свого безпосереднього знання суспільства та його потреб національні органи влади в принципі перебувають у кращому становищі, ніж міжнародний суд, для визначення того, що відповідає суспільним інтересам в економічних і соціальних питаннях, і що Суд в принципі поважатиме вибір, зроблений законодавчим органом, якщо тільки його рішення не буде «явно позбавлене будь-якої розумної основи».

248. Уряд стверджував, що різниця у віці в контексті виходу на пенсію між чоловіками та жінками відповідно до національного законодавства мала на меті компенсувати несприятливі умови, яких зазнавали жінки у своїй професійній кар'єрі, що, на його думку, було зумовлено необхідністю поєднувати трудове та сімейне життя жінок. Посилаючись на відповідну практику Конституційного Суду, він заявив, що диференціація між чоловіками і жінками щодо віку виходу на пенсію відповідає Конституції, якщо досягнення цього віку не означає обов'язку припинити роботу.

249. Посилаючись на висновки НРМ щодо законопроекту від 16 листопада 2016 року, Уряд вважає, що, з одного боку, вихід суддів у відставку слід розглядати не як інститут загальної пенсійної системи, а як гарантію незалежності суддів, яка, як він зазначає, закріплена в положеннях статті 180 Конституції, а з іншого боку, виконання суддівських функцій є дуже інтелектуально та

психологічно складним і іноді може виявитися важким для суддів, які досягли 60-річного віку.

250. Уряд заявляє, що, хоча пенсійний вік для суддів наразі становить 65 років для обох статей, жінки-судді все ще мають можливість, незалежно від їхнього стажу, вийти у відставку у віці 60 років.

251. Уряд проводив різницю між, з одного боку, службовими відносинами судді та, з іншого боку, трудовими відносинами, що регулюються положеннями Кодексу законів про працю. Він стверджував, що перші з них пов'язані з участю у здійсненні публічної влади, а отже, належать до сфери публічного права. Він стверджує, що звання судді накладає на осіб, наділених суддівськими функціями, обов'язок дотримуватися певної кількості заборон і обмежень, у тому числі в приватній сфері.

252. Уряд вважав, що, навіть якщо припустити, що в цій справі існувала різниця у ставленні до суддів-жінок і суддів-чоловіків, вона була виправдана відповідно до Конвенції. У зв'язку з цим він стверджував, що зниження пенсійного віку для суддів відповідало національному законодавству. Він зазначив, що статус суддів, включаючи питання, пов'язані з припиненням виконання суддівських функцій, регулюється статтею 180 Конституції, відповідні положення якої встановлюють гарантії незалежності та безсторонності суддів. Він пояснив, що з вищезазначених конституційних положень випливає, по-перше, що принцип незмінності суддів не є абсолютним і, по-друге, що повноваження встановлювати пенсійний вік суддів належить до компетенції законодавчого органу. Він додав, що продовження виконання суддівських функцій після досягнення пенсійного віку є винятком з принципу, згідно з яким судді йдуть у відставку після досягнення відповідного віку.

253. Уряд стверджував, що, по-перше, оскаржувані положення є частиною урядової реформи пенсійної системи, яка, як він зазначив, знизила пенсійний вік, раніше встановлений на рівні 67 років для всіх працівників, до 60 років для жінок і 65 років для чоловіків, і, по-друге, що метою оскаржуваних положень було приведення пенсійного віку для суддів у відповідність до пенсійного віку, що застосовується до всіх працівників. Посилаючись на висновки рішення Верховного Суду III PO 6/15 від 15 липня 2015 року, Уряд стверджував, що реформи, спрямовані на збалансування вікової структури на державній судовій службі шляхом зміни обов'язкового пенсійного віку, є прийнятною умовою для розірвання трудових договорів, у тому числі у світлі відповідних стандартів європейського права. На думку Уряду, як випливає з рішення Суду ЄС від 21 липня 2011 року в об'єднаних справах C-159/10 та 160/10 *Фукс і Келер (Fuchs and Köhler)* [2011] ECR I-6919,

Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року не може тлумачитися як така, що забороняє встановлення національним законодавством обов'язкового пенсійного віку для державних службовців на рівні 65 років, оскільки це може мати організаційні наслідки, зокрема, сприяти вступу на службу молодих державних службовців, створенню більш збалансованої вікової структури та покращенню управління людськими ресурсами.

254. Уряд вважає, що національні заходи, про які йдеться, можна розглядати як «заходи позитивної дії», спрямовані на усунення фактичної нерівності між чоловіками та жінками. Він стверджує, що жінкам через їхню особливу соціальну роль, пов'язану з материнством і вихованням дітей, важче постійно займатися професійною кар'єрою, в результаті чого вони рідше, ніж чоловіки, отримують вигоду від професійного просування по службі. На думку Уряду, суспільні інтереси вимагають, щоб вимоги до таких просувань залишалися високими та єдиними, що унеможливило б прийняття спеціальних гнучких заходів у відповідь на трудно-

щі, з якими стикаються жінки у розвитку своєї кар'єри. Таким чином, можливість дострокового виходу на пенсію є, на думку Уряду, непрямою компенсацією незручностей, яких зазвичай зазнають жінки.

255. Щодо четвертої заявниці, зокрема, Уряд стверджував, що ситуація, на яку вона скаржилася, виникла з вини самої заявниці, оскільки вона не скористалася можливістю, яку мала згідно з відповідним національним законодавством, вийти у відставку на умовах, подібних до тих, що застосовуються до суддів-чоловіків. Він зазначив, що, як і перша та друга заявниці, четверта заявниця також не змогла довести, що заходи, на які вона скаржилася, мали значний вплив на її рівень життя. Він зазначає, що розмір пенсії за віком для суддів встановлюється у розмірі 75% від основної заробітної плати та надбавки за вислугу років, яку вони отримували за останньою посадою, що, на його думку, дає підстави для висновку, що сума, про яку йдеться, розраховується однаково, незалежно від статі відповідного судді.

## в) Оцінка Суду

### i. Загальні принципи

256. Суд нагадує, що для того, щоб виникло питання за статтею 14, має існувати різниця у поводженні з особами, які перебувають у порівнянних ситуаціях. Така різниця є дискримінаційною, якщо вона не ґрунтується на об'єктивному та розумному обґрунтуванні, тобто якщо вона не переслідує легітимну мету або якщо не існує розумного співвідношення пропорційності між застосованими засобами та переслідуваною метою. Поняття дискримінації у розумінні статті 14 також охоплює випадки, коли до особи або групи осіб без належного обґрунтування ставляться менш прихильно, ніж до інших, навіть якщо Конвенція не вимагає більш прихильного ставлення (*Valianatos та інші проти Греції (Valianatos and Others v. Greece)* [ВП], № 29381/09 і 32684/09, п. 76, 7 листопада 2013 року).

257. Договірні держави користуються певною свободою розсуду при визначенні того, чи виправдовують відмінності між схожими ситуаціями різницю у поводженні і в якій мірі (*Бурден проти Сполученого Королівства (Burden v. the United Kingdom)* [ВП], № 13378/05, п. 60, ECHR 2008). Обсяг свободи розсуду залежить від

обставин, сфери та контексту (*Расмуссен проти Данії (Rasmussen v. Denmark)*, 28 листопада 1984 року, п. 40, Series A, № 87, та *Інзе проти Австрії (Inze v. Austria)*, 28 жовтня 1987 року, п. 41, Series A № 126), але в кінцевому підсумку саме Суд приймає рішення про дотримання Конвенції (*Вілліс проти Сполученого Королівства (Willis v. the United Kingdom)*, № 36042/97, п. 39, ECHR 2002-IV).

258. Держави-члени мають менше простору для маневру, коли йдеться про визначення того, чи є виправданою різниця у поводженні, якщо ця різниця ґрунтується на статі, і в такому випадку принцип пропорційності вимагає не лише того, щоб обраний захід загалом відповідав переслідуваній меті, але й того, щоб було доведено, що він був необхідним за обставин справи (див. *Емель Бойраз (Emel Boyraz)*, цитоване вище, п. 51). Прогрес у досягненні гендерної рівності зараз є важливою метою держав-членів Ради Європи, і лише дуже вагомі міркування можуть змусити когось вважати таке диференційоване ставлення сумісним з Конвенцією (див. *Костянтин Маркін*, цитоване вище, п. 127).

### ii. Застосування у цій справі

259. У цій справі Суд зазначає, що внаслідок набрання чинності законодавством, яке знизило пенсійний вік для суддів з 67 до 60 і 65 років для жінок і чоловіків відповідно, заявниці були зобов'язані залишити свої посади суддів. Суд зазначає, що законодавство, про яке йдеться, чітко запровадило різницю у ставленні за

ознакою статі щодо обов'язкового пенсійного віку для осіб, які займаються однією і тією ж професією. Суд зазначив, що заявниці у цій справі здійснювали інтелектуальну діяльність. Він зауважив, що біологічні відмінності між чоловіками і жінками та будь-які міркування, пов'язані з роллю чоловіків і жінок у суспільстві, не ма-



ють жодного відношення до здатності будь-кого з них здійснювати професійну діяльність такого типу. Суд зазначає, що Уряд у цій справі не надав жодних доказів, які б переконали його в тому, що судді-жінки, які досягли 60-річного віку, загалом або заявниці у цій справі були б менш здатні, ніж судді-чоловіки в аналогічній ситуації, належним чином виконувати свої професійні обов'язки (див., *mutatis mutandis*, згадану вище справу *Емель Бойраз*, п. 55). Суд особливо занепокоєний тим, що лише вищезгадана категорія суддів-жінок, до якої належали заявниці у цій справі, була зобов'язана довести за допомогою медичної довідки, що вони все ще є психічно придатними для роботи на посаді судді. Тому Суд вважає, що у цій справі, безсумнівно, існувала різниця у поводженні за ознакою статі між особами, які перебувають у подібних ситуаціях.

260. Що стосується питання про те, чи можна стверджувати, що різниця у ставленні до суддів-жінок і суддів-чоловіків була об'єктивно і розумно виправдана відповідно до статті 14, Суд зазначає, що СЕС визнав вищезгадане національне законодавство таким, що суперечить європейським стандартам рівного ставлення. Як видно з рішення СЕС з цього питання (пункти 62–71 вище), законодавство, про яке йдеться, запровадило прямо дискримінаційні умови за ознакою статі, зокрема, щодо часу, з якого відповідні судді-жінки могли користуватися ефективним доступом до пільг, передбачених відповідними пенсійними схемами. Суд зазначає, що СЕС відхилив аргумент Польщі про те, що встановлення таких різних вікових умов для виходу на пенсію залежно від статі було виправдано метою усунення дискримінації щодо жінок. Суд також зазначив, що СЕС у своїй практиці (пункти 72–79 вище) постановив, що різке і значне зниження пенсійного віку, зокрема для суддів, не може бути виправдане ні в світлі мети стандартизації в контексті професій, що належать до сфери державної служби, вікових обмежень для обов'язкового виходу на пенсію, ні в світлі мети створення «більш збалансованої» вікової структури у відповідних професіях, що полегшує доступ молодих юристів до них.

261. Суд зазначає, що деякі з аргументів, наданих йому Урядом, подібні до тих, що були відхилені Судом ЄС. У цій справі він не бачить підстав відступати від висновків, зроблених СЕС щодо цих аргументів. Він зазначає, що, незважаючи на ухвалення вищезгаданого рішення СЕС (див. пункти 62–71 вище), становище заявниць у цій справі не змінилося, а дискримінація, на яку вони скаржаться, залишається незмінною в тій мірі, в якій вона їх стосується.

## IV. ІНШІ ПЕРЕДБАЧУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

266. Посилаючись прямо і по суті на статтю 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1 до неї, перша і друга заявниці скаржилися на те, що пенсії за

262. Щодо аргументу Уряду про те, що заявниці могли посилатися на пункт 2 статті 26 Закону від 16 листопада 2016 року для того, щоб скористатися умовами виходу у відставку, подібними до умов виходу у відставку суддів-чоловіків, Суд зазначає, що він встановив (див. пункт 235 вище), що особи, яких стосується ця справа, бажали скористатися правом, гарантованим їм не положеннями вищезгаданої статті Закону від 16 листопада 2016 року, а положеннями пункту 1 статті 26 того ж Закону. Більше того, як впливає з національної судової практики (див. пункти 43–44 вище), до суддів-жінок у ситуації, подібній до ситуації заявниць у цій справі, застосовувалося саме друге з двох вищезазначених законодавчих положень, а не перше.

263. Суд зазначає, що в результаті сукупного впливу законодавства, яке диференціює чоловіків і жінок щодо віку виходу на пенсію польських суддів, а також відмови Міністра дозволити заявникам продовжувати працювати судьями після досягнення зниженого пенсійного віку, трудова діяльність заявниць завершилася на п'ять років раніше, ніж у випадку з судьями-чоловіками в аналогічній ситуації. Суд зазначив, що достроковий вихід заявниць на пенсію не лише зашкодив їхній професійній кар'єрі, але й мав для них значні наслідки, особливо у фінансовому плані. Суд доходить висновку, що, як вбачається з наявних у нього доказів, розмір пенсії заявниць за віком безпосередньо залежав від стажу роботи, який вони мали, і що кількість років стажу була вирішальним фактором при обчисленні кожного з двох компонентів цієї винагороди, а саме: базової заробітної плати, з одного боку, та надбавки за вислугу років, з іншого. За таких обставин Суд вважає, що втрата заробітку, якої, як стверджується, зазнали заявниці порівняно з судьями-чоловіками, є встановленою. Суд вважає, що дискримінаційний ефект оскаржуваних заходів щодо заявниць був посилений тим, що вони не змогли влаштуватися на роботу після виходу у відставку, яка б дозволила їм досягти задовільної професійної самореалізації.

264. З огляду на висновки, яких він дійшов (див. пункти 260–263 вище), Суд вважає, що немає необхідності розглядати питання про те, чи зазнала четверта заявниця також дискримінації за ознакою віку.

265. У світлі вищевикладеного Суд відхиляє заяву про невичерпання національних засобів юридичного захисту в частині, що стосується вищезазначеного позову (див. пункт 262 вище), та встановлює порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 щодо першої, другої та четвертої заявниць.

віком, які вони отримували, були нижчими, ніж пенсії, які отримували судді-чоловіки в аналогічній ситуації.

267. Уряд не погодився з цими аргументами.

268. З огляду на свої висновки (див. пункти 259–265 вище), Суд вважає, що немає необхідності у цій справі розглядати питання, чи мало місце подальше порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції щодо першої та другої заявниць.

269. Посилаючись на статтю 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8, четверта заявниця скаржилася, що вона не мала ефективного засобу юридичного захисту, за допомогою якого вона могла б подати свою скаргу на порушення статті 8 Конвенції.

270. Уряд вважав, що ця скарга була несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції. В якості альтернативи він стверджував, що стосовно четвертої заявниці не було встановлено порушення статті 13 Конвенції.

271. Суд зазначає, що якщо заявлене право є цивільним правом, то пункт 1 статті 6 є *lex specialis* відносно статті 13, гарантії якої поглинаються першою. З огляду на вищевикладене та свій висновок за пунктом 1 статті 6 Конвенції, Суд вважає, що немає необхідності розглядати, чи мало місце порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 у цій справі (*Менендес Гарсія проти Іспанії* (*Menéndez García v. Spain*) (ухв.), № 21046/07, 5 травня 2009 р.).

## V. ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

272. За статтею 41 Конвенції,

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або Протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповід-

ної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.».

### A. Шкода

273. Заявниці стверджують, що внаслідок дострокового виходу на пенсію кожна з них зазнала втрат заробітку на загальну суму 118 968,55 євро, 130 700,45 євро, 140 000 євро та 22 956,86 євро відповідно. Кожна з них надала детальний розрахунок сум, які вони вважають матеріальною шкодою. Перша і друга заявниця також вимагають стягнення пені на зазначені суми за ставкою 5 % за період з 21 травня 2018 року до дати виплати цих сум.

274. Перша і друга заявниці додали, що їхній передчасний вихід на пенсію завдав шкоди їхній кар'єрі та професійній репутації, і що в результаті вони зазнали значного розпаду. Тому кожна з них вимагає компенсацію в розмірі 15 000 євро разом з пенею за ставкою 5% річних. Четверта заявниця вимагає 50 000 євро як відшкодування моральної шкоди.

275. Уряд вважав суму, заявлену як компенсацію моральної шкоди, надмірною та необґрунтованою. Він стверджував, що, по-перше, немає необхідності прису-

джувати будь-яку суму за матеріальну шкоду і, по-друге, що суми, заявлені у зв'язку з цим зацікавленими сторонами, були гіпотетичними.

276. Не вдаючись до розгляду точних сум, які могли б становити зарплати та надбавки, які заявниці отримували б, якби їх не було передчасно звільнено, Суд зазначає, що заявниці зазнали матеріальної шкоди, яка має бути взята до уваги (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі *Бака*, п. 191). Він також вважає, що заявниці, ймовірно, зазнали моральної шкоди, для відшкодування якої недостатньо лише констатації порушення Конвенції у цьому рішенні. Вирішуючи справу на засадах справедливості та у світлі всієї наявної у нього інформації, Суд вважає обґрунтованим присудити першій, другій та четвертій заявницям по 26 000 євро кожній, а третій заявниці — 20 000 євро відшкодування шкоди за всіма вимогами разом, а також будь-яку суму, що може бути стягнута з цих сум у вигляді податку.

### B. Витрати та збори

277. Перша і друга заявниці солідарно вимагали 2 600 злотих відшкодування витрат, пов'язаних з провадженням у Суді<sup>9</sup>, а також пеню в розмірі 5,60 % річних за період від дати ухвалення рішення Європейським судом з прав людини до моменту виплати зазначеної суми. Третя заявниця подала аналогічну вимогу без зазначення суми. Що стосується четвертої заявниці, то вона вимагала виплати на користь Гельсінського фонду з

прав людини (Варшава) 987 євро та 86,75 євро відповідно за витрати, пов'язані з її безоплатним представництвом у Суді та перекладом матеріалів, переданих їй останнім.

278. Уряд зауважив, що були встановлені лише витрати, які вимагали перша та друга заявниці. Він запропонував Суду відхилити вимоги про відшкодування витрат третьої та четвертої заявниці.

<sup>9</sup> Приблизно 565 євро

279. Відповідно до практики Суду, заявник може отримати відшкодування своїх витрат тільки в тому випадку, якщо буде встановлено, що вони були фактично понесені, були необхідними і обґрунтованими в розмірі. Відповідно до пункту 2 правила 60 Регламенту Суду, заявник повинен кількісно визначити та деталізувати всі свої вимоги, в іншому випадку Суд може відхилити

його заяви повністю або частково (*Karácsony та інші проти Угорщини* [ВП], №№ 42461/13 та 44357/13, п. 189, 17 травня 2016 року). У цій справі, беручи до уваги наявні у нього документи та вищезазначені критерії, Суд присуджує першій та другій заявницям 600 євро компенсації судових витрат, пов'язаних з провадженням у Суді, та відхиляє вимоги третьої та четвертої заявниць.

## З ЦИХ ПІДСТАВ СУД

1. Одноголосно постановляє об'єднати заяви;
  2. Більшістю голосів оголошує скарги прийнятними;
  3. *Постановляє* більшістю голосів об'єднати заперечення щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту з розглядом по суті в частині, що стосується дій, зазначених у пунктах 149 та 225 рішення, та відхилити його;
  4. *Постановляє* 5 голосами проти 2, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції;
  5. *Постановляє* 5 голосами проти 2, що мало місце порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 щодо першої, другої та четвертої заявниць;
  6. Одностайно постановляє, що немає необхідності розглядати скарги, подані за статтею 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1 до неї та статтею 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 Конвенції;
  7. *Постановляє* 5 голосами проти 2:
    - а) що держава-відповідач має сплатити упродовж трьох місяців від дати, коли це рішення набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, такі суми, які мають **бути конвертовані у валюту держави-відповідача** за курсом на день здійснення платежу:
      - i. 26 000 євро першій, другій та четвертій заявницям відповідно, в якості відшкодування матеріальної та моральної шкоди плюс будь-яка сума, що може бути сплачена цими заявницями як податок;
      - ii. 20 000 євро третій заявниці в якості відшкодування матеріальної та моральної шкоди, плюс будь-яка сума, що може бути сплачена заявницею як податок;
      - iii. 600 євро спільно першій та другій заявницям, плюс будь-яка сума, що може бути сплачена у вигляді податків, в якості компенсації витрат;
    - б) із закінченням зазначеного тримісячного строку до остаточного розрахунку на вищезазначені суми нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, що діятиме в період несплати, до якої має бути додано три відсоткові пункти;
  2. Одноголосно відхиляє решту вимог щодо справедливої сатисфакції.
- Вчинено французькою мовою, повідомлено у письмовій формі 24 жовтня 2023 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Рената Дегенер  
Секретар

Марко Бошняк  
Президент

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 правила 74 Регламенту Суду, додається окрема думка суддів К. Войтичека та П. Пачолая.

М.Б.  
Р.Д.

## ОКРЕМА ДУМКА СУДДІВ ВОЙТИЧЕКА ТА ПАЧОЛАЯ

1. З усією повагою до більшості, ми не погоджуємося з висновком про прийнятність заяв № 25226/18 (першої заявниці), № 25805/18 (другої заявниці) та № 43 949/19 (четвертої заявниці). Крім того, ми не погоджуємося з висновком, що права, на які посилаються зацікавлені сторони у цих заявах, були порушені.

З іншого боку, ми погоджуємося з більшістю, що скарга за статтею 6 у заяві № 8378/19 (скарга третьої заявниці) є прийнятною. Ми також погоджуємося, що у спра-

ві третьої заявниці мало місце порушення права на доступ до суду, оскільки Палата з екстраординарного контролю та зв'язків з громадськістю Верховного Суду, яка мала юрисдикцію розглядати скаргу заявниці, не відповідає критеріям статті 6.

Загалом, ми хотіли б чітко заявити, що поділяємо стурбованість більшості щодо необхідності захисту судової влади від втручання виконавчої влади.

### 1. Національне законодавство, що застосовується

2. Справа стосується загальної реформи пенсійної системи в Польщі, запровадженої Законом від 16 листопада 2016 року про внесення змін до Закону про пенсії та пенсії з Фонду соціального страхування та деяких інших законів. Ця реформа відновила попередню систему, засновану на пенсійному віці 60 років для жінок і 65 років для чоловіків.

3. Перша, друга, третя і четверта заявниці скористалися своїм правом, передбаченим частиною 1 статті 26 Закону від 16 листопада 2016 року (згаданого вище), і повідомили Міністра юстиції про своє бажання виконувати обов'язки судді після досягнення нового встановленого законом пенсійного віку. Відповідно до практики адміністративних судів, роль Міністра полягає в тому, щоб взяти до відома це повідомлення, оскільки Міністр не має повноважень заперечувати проти отриманого повідомлення.

Третя заявниця згодом скористалася своїм правом, передбаченим статтею 69 Закону «Про організацію судів загальної юрисдикції» зі змінами, внесеними Законом від 12 квітня 2018 року. Вона надіслала до НРМ заяву, в якій висловила бажання працювати суддею після досягнення 60-річного віку.

Підставою для такого рішення стали, зокрема, висновки, сформульовані Судом Європейського Союзу у рішенні від 5 листопада 2019 року (C-192/18, EU:C:2019:924). Це рішення стосується повноважень Міністра юстиції, визначених Законом від 12 липня 2017 року про внесення змін до Закону «Про організацію діяльності судів загальної юрисдикції» та деяких інших законів. Відповідно до судової практики адміністративних судів, ці положення не можуть бути застосовані у цій справі. За таких обставин посилання на рішення Суду Європейського Союзу (див. параграф 175) може, за відсутності подальших пояснень, ввести в оману.

4. Польське законодавство гарантує дуже широке право доступу до адміністративних судів (див. Закон від 30 серпня 2002 року, що регулює провадження в адміністративних судах, викладений у пункті 35 рішен-

ня). Відповідно до статті 3 цього Закону, юрисдикція адміністративних судів поширюється, серед іншого, на «адміністративні рішення» (у розумінні польського адміністративного права) та всі акти чи дії адміністрації, які стосуються прав чи обов'язків, що впливають із закону. Хоча більшість мотивувальних частин рішення посилаються на це положення в розділі про національне законодавство, воно не робить жодних висновків з нього при розгляді справи по суті.

Крім того, слід зазначити, що польське законодавство також гарантує дуже широке право доступу до загальних судів у всіх справах (всі спори про права та обов'язки), які не передані іншим судам (див. статтю 45 Конституції в поєднанні зі статтею 177 Конституції, а також статтю 1 Закону від 17 листопада 1964 року — Цивільний процесуальний кодекс). В принципі, спори, пов'язані з виходом на пенсію, підпадають під юрисдикцію судів загальної юрисдикції. У цьому контексті ми звертаємо увагу на судову практику загальних судів (судів трудового права), які зобов'язали органи влади дозволити відстороненим суддям виконувати свої обов'язки (*Тулева проти Польщі (Tuleya v. Poland)*, № 21181/19 та 51751/20, пп. 114–118, 6 липня 2023 року).

5. Ми хочемо зазначити, що в рішеннях II Sa/Wa 270/18 від 24 квітня 2018 року та II SA/Wa 299/18 (див. пункти 43 і 177) Варшавський окружний адміністративний суд, розглядаючи справу в першій інстанції, визнав себе некомпетентним визнати незаконними листи, в яких Міністр юстиції повідомляв відповідних суддів про свою відмову дозволити їм виконувати свої обов'язки після досягнення пенсійного віку, з огляду на те, що листи, про які йдеться, не є адміністративними рішеннями, і що Міністр не має повноважень виносити рішення з цього питання. Адміністративний суддя, визнавши скаргу непринятною, тим самим виніс рішення по суті проблеми, пояснивши, що лист Міністра не мав під собою жодних правових підстав. Скарга була визнана непринятною, оскільки вона не мала мети.

Щоправда, Варшавський окружний адміністративний суд у своєму рішенні II Sa/Wa 299/18 від 25 червня



2018 року висловив загальну думку, що листи, про які йде мова, не є адміністративними рішеннями, які підпадають під його юрисдикцію.

Слід зазначити, однак, що Вищий адміністративний суд (у своїх рішеннях II GSK 92/19 та II GSK 93/19 від 15 жовтня 2019 року, див. пункти 43 та 177), вважаючи, що ч. 1 ст. 26 Закону від 16 листопада 2016 року не наділяє Міністра юстиції повноваженнями щодо прийняття рішень, застосував інший підхід і дійшов висновку, що скарги вимагають розгляду суддею по суті. Згодом адміністративні суди, ухвалюючи рішення у таких справах, послідовно визнавали недійсними листи-відмови, видані Міністром юстиції (див., наприклад, постанови Вищого адміністративного суду від 16 жовтня 2020 року, II GSK 846/20, та 26 листопада 2020 року, II GSK 934/20).

6. У цьому контексті ми відзначаємо певну непослідовність або коливання в аргументації рішення, які відображають труднощі для міжнародного суду точно встановити зміст національного права в усій його складності.

При розгляді питання про те, чи позбавило національне законодавство заявників права на доступ до суду (див. пункти 131–134), при перевірці критеріїв Ескелінена більшість вважала за краще не займати позицію з цього питання (див. пункт 134). Однак, розглядаючи справу по суті, у пункті 184 Суд зазначив: «За цих обставин Суд не переконаний, що засоби юридичного захисту, на які посилався Уряд, були ефективними. Тому він вважає, що право заявниць на доступ до суду було обмежено». У пункті 198 Суд зазначає, що Уряд не надав жодної причини, яка б виправдовувала «відсутність (...) судового нагляду». Таким чином, незрозуміло, чи для більшості осіб судовий контроль повністю відсутній, чи він існує, але є сумнівні щодо його ефективності.

У пункті 160 більшість посилається на «захід, що полягає в наданні Міністру юстиції повноважень дозволяти або не дозволяти продовження виконання суддею своїх функцій після досягнення пенсійного віку». Однак у пункті 173 *in fine* вона правильно пояснює, що національне законодавство, яке застосовується у цій справі,

згідно з тлумаченням національних судів, не надавало Міністру таких повноважень, і що спроба реалізувати їх була незаконною.

У пункті 160, в контексті питання дотримання шестимісячного строку щодо скарги четвертої заявниці на відсутність доступу до судді більшість заявила, що не поділяє аргумент Уряду про те, що скарга четвертої заявниці була явно приречена на невдачу (з точки зору питання доступу до суду), тоді як у пункті 183 вона пояснила, що в будь-якому випадку скарга до Палати екстраординарного контролю та зв'язків з громадськістю не гарантувала б доступ до суду у значенні пункту 1 статті 6 Конвенції.

У пункті 160 більшість пояснила, що оскаржуване законодавство щодо пенсійного віку суддів «було новим на той час», а в пункті 179 зазначено: «За таких обставин Суд вважає, що наведені Урядом приклади судової практики не можуть підтвердити існування національної судової практики, яка на той час дозволяла заявницям мати доступ до суду з метою перегляду рішення Міністра про відмову у продовженні виконання ними функцій суддів після досягнення пенсійного віку». Неможливо підтвердити існування національної практики, якщо законодавство, про яке йдеться, є новим, а верховні суди ще не мали часу або можливості вирішити це питання.

У пункті 140 більшість, серед іншого, зазначає: «Дійсно, враховуючи особливий статус членів судової влади та важливість судового контролю за провадженнями щодо звільнення або відсторонення суддів, Суд вважає, що не можна стверджувати, що особливий зв'язок довіри між державою та заявницями виправдовував виключення прав, гарантованих Конвенцією». Надавши відповідь (див. також попередні пункти рішення) виключає винятки щодо судового контролю. Однак у пункті 186 більшість заявила, що вона не «оспорює легітимність мети, на яку посилається оскаржуване обмеження як таке», а в пункті 198 зазначила, що «мають бути серйозні підстави для виправдання виняткової відсутності судового контролю.»

## Стаття 6

7. Як і більшість, ми вважаємо, що стаття 6 може бути застосована в цьому випадку.

8. Ми ще раз зазначаємо (див. вище), що при застосуванні критеріїв Ескелінена більшість, відповідаючи на питання, чи позбавило національне законодавство заявників права на доступ до суду (п. 134), уникає займати певну позицію і зосереджується на питанні, чи ґрунтувалося передбачуване позбавлення заявників доступу до суду на об'єктивних підставах, пов'язаних з інтересами держави (пп. 135–142). Відповідь загалом виключає можливість виправдання таких винятків щодо суддів.

Такий підхід викликає три зауваження. По-перше, пошук відповіді на питання, чи є законною відмова у доступі до суду, не має сенсу, якщо Суд попередньо не встановив з точністю чинність, місце в ієрархії норм, зміст, обсяг і текстуальну основу норм права, що виключають доступ до суду. По-друге, питання легітимності виключення доступу до суду розглядається двічі: один раз при перевірці застосовності статті 6, а другий — при розгляді справи по суті, з питанням про те, чи допускається обмеження доступу до суду статтею 6. По-третє, застосований підхід демонструє неді-

євість критеріїв Ескелінена. Більше того, ці критерії є джерелом невідповідностей не тільки в заявах сторін, але й в аргументації цього рішення (див. нижче). На нашу думку, було б краще спростити цей підхід, оголосивши статтю 6 однозначно застосовною до трудових спорів за участю державних службовців і суддів, а також до спорів, що стосуються пенсійного забезпечення цих професійних категорій.

9. Більшість «доходить висновку, що мало місце порушення права заявників на доступ до суду, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції».

На нашу думку, аналіз польського законодавства та судової практики чітко показує, що перша, друга і четверта заявниці мали доступ до судів для оскарження листів Міністра юстиції та їх наслідків.

По-перше, заявниці мали доступ до адміністративних судів. Варшавський окружний адміністративний суд у рішенні II Sa/Wa 270/18 від 24 квітня 2018 року постановив, що дії Міністра не мали нормативної основи (*ultra vires*). У будь-якому випадку, рішення регіональних адміністративних судів, згадані в пунктах 43 і 177, не були остаточними на момент подання заяв №№ 1, 2 і 3, а апеляційні скарги, що перебували на розгляді, не були позбавлені перспектив успіху. Подальша судова практика повністю підтверджує, що право на доступ до адміністративних судів залишалося відкритим.

З іншого боку, заявниці могли б звернутися до трудових судів за захистом своїх прав. Хоча Уряд і не згадує про таку можливість, Суду відомо про існування рішень, винесених трудовими судами на користь суд-

дів у Польщі, яким перешкоджали виконувати свої обов'язки (див. вище).

За таких обставин важко погодитися з висновком, що перша, друга і четверта заявниці не мали доступу до судів.

Як зазначалося вище, більшість заявляє, зокрема, у пункті 184, що «Суд не переконаний, що засоби юридичного захисту, на які посилався Уряд, були ефективними».

Це твердження викликає три зауваження. По-перше, воно відображає певну плутанину між доступом до суду та ефективністю судового захисту. Хоча ці два питання пов'язані між собою, їх слід розрізняти, а взаємозв'язок між ними слід було б краще пояснити. По-друге, на нашу думку, навіть якщо є сумніви щодо доступу до суду або ефективності судового захисту, заявник повинен спробувати подати свої скарги до національного суду, перш ніж подавати заяву до Суду, посилаючись на відсутність доступу до суду. По-третє, заявник може подати заяву до Суду, не намагаючись винести справу на розгляд національних судів, лише в ситуаціях, коли встановлено, що доступ до суду залишається закритим або що будь-який можливий засіб юридичного захисту є неефективним.

10. Більшість у пункті 140 *in fine* неявно закріплює право суддів на доступ до суду, який має юрисдикцію визнавати недійсними застосовні норми права. На нашу думку, доступ до Конституційного Суду не повинен обмежуватися суддями, а має бути відкритим для всіх, хто бажає відстояти свої громадянські права (у розумінні статті 6) від втручання законодавчої влади.

## Стаття 14 у поєднанні зі статтею 8

11. Ми погоджуємося з більшістю, що оскаржувані законодавчі положення є формою дискримінації щодо жінок-суддів. Однак ми не погоджуємося з висновком, що стаття 8 Конвенції застосовується у цій справі. Хоча оскаржуване законодавство, безперечно, спричиняє негативні наслідки у сфері професійного життя заявниць, наслідки за статтею 8 (повага до приватного життя) не досягають порогу серйозності, необхідного для виникнення питання за статтею 14 у поєднанні зі

статтею 8 Конвенції. З цього питання ми посилаємося на нашу спільну окрему думку, додану до рішення у справі *Юцишин проти Польщі (Juszczyszyn v. Poland)* (№ 35599/20, 6 жовтня 2022 року).

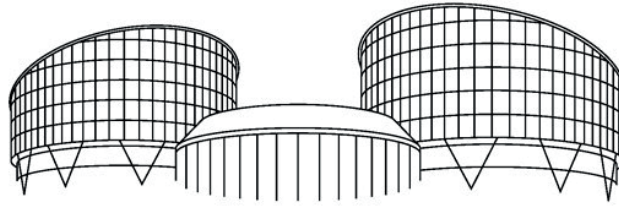
Порушене питання регулюється Протоколом № 12 до Конвенції, який не був ратифікований державою-відповідачем.

## Висновок

12. У цій справі немає жодних доказів, які б свідчили про те, що у доступі до судів було відмовлено у зв'язку із заявами № 25226/18 (перша заявниця), № 25805/18 (друга заявниця) та № 43949/19 (четверта заявниця).

Ця справа встановлює в судовій практиці нову форму обмеження права на доступ до суду: відсутність до-

статньо чіткої національної практики, яка б підтверджувала наявність такого доступу. Це рішення повністю підриває принцип субсидіарності, який ретельно розроблявся в практиці Суду і особливо підкреслювався в останні роки.



ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ  
П'ЯТА СЕКЦІЯ

**Справа «Жданок проти Латвії (№ 2)»  
(ŽDANOKA v. LATVIA (No. 2))**

(Заява № 42221/18)

**РІШЕННЯ**

Стаття 3 Протоколу № 1 — Балотуватися на виборах — Виключення імені заявниці зі списку кандидатів на парламентські вибори на підставі її минулої активної участі в Комуністичній партії Латвії та її нинішньої політичної діяльності — Справа є продовженням справи «Жданок проти Латвії» (Ždanoka v. Latvia) [ВП] та застосованих у ній принципів законності та мети. — Оскаржуване обмеження було достатньо передбачуваним і, отже, законним — Легітимні цілі захисту незалежності держави, демократичного порядку та національної безпеки — Значна зміна загального контексту після рішення у справі «Жданок проти Латвії» [ВП], коли Латвія (і Європа в цілому) більше не користується «більшою стабільністю», на яку посилалася Велика Палата у цій справі — Держава-відповідач мала все більше законних підстав побоюватися за свою безпеку, територіальну цілісність та демократичний порядок, що вимагало ще ширшої свободи розсуду для захисту цих цінностей — Обмеженість дій законодавця щодо періодичної переоцінки оскаржуваного обмеження не є невиправданою в конкретному та чутливому контексті — Нове тлумачення Конституційним Судом оскаржуваного обмеження в сучасному контексті, звучило застосування до осіб, які ставили і продовжують ставити під загрозу незалежність латвійської держави та принципи демократичної правової держави, в межах своїх повноважень щодо тлумачення і не є свавільним або необґрунтованим — Аргументи, надані Центральною виборчою комісією, визнані достатніми з огляду на конкретні обставини справи та публічний статус заявниці і підтримку дій Російської Федерації на Кримському півострові — Національне судочинство забезпечило достатні процесуальні гарантії проти свавілля — Заявниця могла балотуватися і бути обраний на виборах до Європейського Парламенту – Вихід за широкі межі розсуду не відбувся.

Підготовлено Секретаріатом Суду. Не є обов'язковим для Суду.

СТРАСБУРГ

25 липня 2024 року

*Це рішення набуває статусу остаточного за обставин, викладених у пункті 2 статті 44 Конвенції.*

*До нього можуть бути внесені редакційні правки.*

**У справі «Жданока проти Латвії (№ 2)»,**

Європейський суд з прав людини (П'ята секція), що засідає у складі Палати:

Маттіас Гійомар, Голова,  
Карло Ранцоні,  
Мартінш Міц,  
Марія Елосегі,  
Катержина Шимачкова,  
Микола Гнатовський,  
Стефан Пізані, Судді  
та Віктор Соловейчик, Секретар секції,

Беручи до уваги:

заяву (№ 42221/18) проти Латвійської Республіки, подану до Суду за статтею 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянкою Латвії пані Тетяною Жданокою (далі — заявниця) 1 березня 2019 року;

рішення повідомити Уряд Латвії (далі — Уряд) про скаргу за статтею 3 Протоколу № 1 та визнати неприйнятною решту заяви;

зауваження сторін,

Порадившись за зачиненими дверима 2 липня 2024 року,

Виносить наступне рішення, яке було прийнято в цей день.



## ВСТУП

1. Справа стосується виключення імені заявниці зі списку кандидатів на парламентські вибори на підставі її минулої активної участі в Комуністичній партії Латвії та її нинішньої політичної діяльності, яка становить

загрозу для незалежності Латвії та містить ризик підірвати принципи демократичної держави, що керується верховенством права. Заявниця скаржиться насамперед за статтею 3 Протоколу № 1 до Конвенції.

## ФАКТИ

2. Заявниця народилася в 1950 році і проживає в м. Ризі. Вона була членом Європейського парламенту до липня 2024 року (див. пункт 11 нижче). Її інтереси в Суді представляв пан В.С.Б. Боурінг, адвокат, який практикує в Лондоні.

3. Уряд був представлений його представником, пані К. Ліце.

4. Факти справи можна узагальнити наступним чином.

## I. РІШЕННЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ 2006 РОКУ ТА ФАКТИ, ЩО ЇЇ ПЕРЕДУВАЛИ

5. У 1971 р. заявниця вступила до Комуністичної партії Латвії (далі — КПЛ), яка була регіональним відділенням Комуністичної партії Радянського Союзу (далі — КПРС). У березні 1990 р. вона була обрана до Верховної Ради (*Supreme Council*) Латвійської Радянської Соціалістичної Республіки (далі — Латвійська РСР). У квітні 1990 року вона стала членом Центральної контрольно-ревізійної комісії КПЛ, на цій посаді вона залишалася до розпуску КПЛ у вересні 1991 року.

КПЛ після вищезгаданої дати була встановлена цивільною палатою Верховного Суду в остаточному рішенні від 15 грудня 1999 року.

9. 30 серпня 2000 року Конституційний Суд (*Satversmes tiesa*) визнав конституційним законодавче обмеження, викладене в частині 6 статті 5 Закону про парламентські вибори. Однак, він зазначив, що, по-перше, вираз «брали активну участь» слід тлумачити обмежено, як такий, що застосовується лише до тих, хто фактично намагався відновити колишній радянський режим, а не до будь-якої особи, яка мала формальне членство в КПРС (КПЛ) після 13 січня 1991 року. По-друге, Конституційний Суд вказав, що такі обмеження пасивного виборчого права можуть бути лише тимчасовими, і що Парламент повинен встановити часові рамки для них, періодично переглядаючи їх необхідність у світлі політичної ситуації в країні.

6. 13 січня 1991 року, після військових дій, розпочатих напередодні радянською армією проти сусідньої Литви, в Латвії відбувся невдалий державний переворот. Пленум Центральної комісії КПЛ закликав до відставки латвійського уряду, розпуску Верховної Ради і перебрання всієї влади Комітетом громадського порятунку Латвії (*Vislatvijas Sabiedriskās glābšanas komiteja*), створеним того ж дня кількома організаціями, включаючи КПЛ. 15 січня 1991 року цей комітет оголосив, що Верховна Рада і уряд позбавлені своїх повноважень, і заявив, що перебирає на себе всю повноту влади. Після того, як під час збройних сутичок у Ризі загинуло п'ятеро цивільних і було поранено 34 особи, ця спроба перевороту зазнала невдачі.

10. 16 березня 2006 року Суд у складі Великої Палати дійшов висновку, що в конкретному історичному та політичному контексті Латвії оскаржуване законодавче обмеження, застосоване до заявниці, не було ані свавільним, ані непропорційним, і що права заявниці, гарантовані статтею 3 Протоколу № 1, не були порушені (див. рішення у справі «Жданок проти Латвії» (*Ždanoka v. Latvia*) [ВП], № 58278/00, ECHR 2006-IV). Суд додав:

7. 21 серпня 1991 року, після чергового невдалого державного перевороту в Москві (також підтриманого ЦК КПЛ), Верховна Рада проголосила негайне і повне відновлення незалежності країни, втраченої в 1940 році. Через два дні КПЛ була оголошена неконституційною, а наступного місяця офіційно розпущена.

8. У 1998 і 2002 роках заявниці було відмовлено в участі у парламентських виборах на підставі частини 6 статті 5 Закону про парламентські вибори 1995 року, яка забороняє особам, які «брали активну участь» у діяльності КПРС (КПЛ) після 13 січня 1991 року, висувати свої кандидатури або бути обраними до національного парламенту (*Сейму*). Факт «активної участі» заявниці в

«135. Слід зазначити, що Конституційний Суд у своєму рішенні від 30 серпня 2000 року зазначив, що латвійський парламент повинен встановити часові рамки обмеження. У світлі цього попередження, навіть якщо сьогодні не можна вважати, що Латвія перевищила свою широку свободу розсуду, передбачену статтею 3 Протоколу № 1, тим не менш, парламент Латвії повинен тримати законодавче обмеження під постійним контролем з метою його якнайшвидшого припинення. Такий висновок видається тим більш виправданим з огляду на більшу стабільність, якою

зараз користується Латвія, зокрема, через її повну європейську інтеграцію... Таким чином, нездатність латвійського законодавчого органу вжити активних заходів у цьому зв'язку може призвести до іншого висновку Суду...».

11. Оскільки Закон про вибори до Європейського парламенту від 2004 року не містить положень, подібних до частини 6 статті 5 Закону про парламентські вибори, заявниця змогла балотуватися і була обрана до Європейського парламенту в 2004 році. Вона переобиралася на всіх наступних виборах і займала посаду члена Європейського парламенту до липня 2024 року.

## II. ФАКТИ, ЩО ВБАЧАЮТЬСЯ З РІШЕННЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ ВІД 2006 РОКУ

### A. Судовий та парламентський перегляд оскаржуваного обмеження

12. Рішенням від 15 червня 2006 року Конституційний Суд підтвердив конституційність законодавчого обмеження, що міститься в частині 6 статті 5 Закону про парламентські вибори, а також встановив, що аналогічне обмеження щодо колишніх агентів КДБ було непропорційним по відношенню до особи, яка подала відповідну конституційну скаргу (докладніше див. рішення у справі «Адамсонс проти Латвії» (*Ādamsons v. Latvia*), № 3669/03, пп. 77–82, 24 червня 2008 року).

13. На пленарних засіданнях 26 квітня 2007 року, 29 січня 2009 року та 25 лютого 2010 року латвійський парламент обговорив і відхилив пропозиції щодо ска-

сування частини 6 статті 5 Закону про парламентські вибори, подані представниками опозиції. Зокрема, на пленарному засіданні 29 січня 2009 року кілька членів парламенту посилалися на внутрішню ситуацію в Латвії та геополітичну ситуацію в Європі, яка погіршилася після російського військового вторгнення в Грузію в 2008 році. Аналогічно, під час дебатів 25 лютого 2010 року кілька парламентаріїв зазначили, що з огляду на внутрішню ситуацію в Латвії та регіональні проблеми, з якими стикається Європа, час для скасування оспорюваного обмеження ще не настав. Після 2010 року більше не було жодних спроб скасувати це обмеження.

### B. Перегляд Конституційного Суду

#### 1. Звернення до Конституційного Суду

14. У 2017 році заявниця звернулася до Центральної виборчої комісії (*Centrālā vēlēšanu komisija*) з питанням, чи може вона тепер балотуватися на парламентських і муніципальних виборах. Листом (*uzziņa*) від 4 серпня 2017 року Комісія відповіла, що встановлене законом обмеження все ще застосовується до неї, а отже, перешкоджає їй балотуватися на виборах.

15. Заявниця звернулася до Конституційного Суду з проханням переглянути відповідність частини 6 статті 5 Закону про парламентські вибори Конституції Латвії (*Satversme*), а саме її статті 1 (загальний принцип демократичної держави), статті 9 (право балотуватися

до парламенту) та статті 91 (рівність перед законом і недискримінація). Вона стверджувала, серед іншого, що, всупереч вказівкам Конституційного Суду та Великої Палати Європейського суду з прав людини, латвійський законодавчий орган не проводив регулярної переоцінки необхідності оскаржуваного обмеження. Вона також стверджувала, що будь-яка легітимна мета, яку переслідує відповідна норма, може бути досягнута більш м'якими засобами, наприклад, шляхом інформування потенційних виборців про минулу участь кандидата в організаціях, про які йдеться, через публікацію в офіційному бюлетені.

#### 2. Рішення Конституційного Суду від 29 червня 2018 року

16. Рішенням від 29 червня 2018 року Конституційний Суд підтвердив конституційність оспорюваного положення. Він постановив, що з огляду на час, який минув з моменту ухвалення його рішень у 2000 та 2006 роках (див. пункти 9 та 12 вище) та обставини, що змінилися за цей період, це питання більше не можна вважати вирішеним і що воно вимагає нового рішення у світлі

сучасних умов. Відповідні частини рішення Конституційного Суду передбачають наступне:

«13.2. Конституційний Суд вже визнав, що метою оскаржуваного положення є захист демократичного державного ладу, національної безпеки та територіальної цілісності Латвії. Оскаржуване положення спрямоване на осіб, які активно намагалися підірвати демократичний державний лад і, таким чином,

відкинули статтю 1 Конституції... Європейський суд з прав людини також встановив, що метою оскаржуваного положення був захист цілісності демократичного процесу, а не покарання осіб, які брали активну участь в організаціях, згаданих у цьому положенні. Законодавець явно мав на меті запобігання, а не покарання (див. рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини від 16 березня 2006 року у справі «Жданок проти Латвії» (*Ždanoka v. Latvia*), ... п. 122). Таким чином, приймаючи оскаржуване положення, законодавець мав намір позбавити певну особу права бути кандидатом на виборах і бути обраною до парламенту не тільки тому, що вона була активною в організаціях, зазначених в оскаржуваному положенні, після 13 січня 1991 року, але й тому, що, будучи активною в зазначених організаціях, відповідна особа ставила під загрозу відновлену незалежність і демократичний лад Латвійської держави.

Конституційний Суд повинен встановити зміст оспорюваного положення на даний момент, у 2018 році, тобто розглянути його в цей конкретний момент часу. Таким чином, Суд повинен з'ясувати, чи залишається актуальним зміст, вкладений в оспорюване положення на момент його прийняття, або ж зміст оспорюваного положення слід з'ясувати шляхом аналізу того, як змінилися з часом умови, які необхідно враховувати при тлумаченні цієї правової норми.... Зміст правової норми не є застиглим, оскільки кожне суспільство продовжує розвиватися, і відповідно розвивається його правова система. Звідси випливає, що процеси, які відбувалися після прийняття норми, також визначають її зміст. Отже, Конституційний Суд буде тлумачити оспорювану норму, беручи до уваги її об'єктивну мету зараз, у 2018 році, з огляду на поточний розвиток Латвії як демократичної правової держави.

13.3. Досліджуючи розвиток правової системи Латвії, Конституційний Суд бере до уваги той факт, що різні обмеження щодо участі в державній діяльності застосовуються до осіб, які після 13 січня 1991 року були активними членами організацій, згаданих в оскаржуваному положенні, і вони містяться також в інших законах ...

...

Конституційний Суд зазначає, що у випадку Латвії слід враховувати як «аспект загального контексту даної справи, ... аспект відновлення демократичного порядку після недемократичного (тоталітарного) режиму [так і аспект] відновлення незаконно окупованої держави» (див. окрему думку судді Е. Левітса у справі ... рішення [Палати] [Європейського суду з прав людини] у справі «Жданок проти Латвії» (*Ždanoka v. Latvia*) від 17 червня 2004 року...). Окупація, що тривала п'ятдесят років, мала далекосяжні

наслідки для латвійського суспільства, які продовжують впливати на демократію навіть зараз. Значна частина суспільства все ще відкрита до тоталітарних ідей і позитивно оцінює період окупації СРСР... У латвійському суспільстві ще не завершився процес вивчення наслідків політики тоталітарного режиму та окупації. Цей процес, як показує аналогічний досвід інших країн, є тривалим ...

Конституційний Суд дійшов висновку, що оспорюване положення є одним з інструментів самозахисту демократії, яким володіє демократична правова держава з метою захисту своїх конституційних органів та органів державної безпеки від осіб, які своїми діями ставлять під загрозу незалежність латвійської держави та принципи демократичної правової держави ... [Це стосується, зокрема, перехідного періоду, коли з метою забезпечення стійкості демократії в країні державі може знадобитися вжити спеціальних заходів для свого захисту... Таким чином, і особливо в державі, де демократичні традиції ще не стали повністю консолідованими, може бути необхідним запобігти діям особи, яка після 13 січня 1991 року була активною в організаціях, згаданих в оскаржуваному положенні, якщо такі дії спрямовані проти національної незалежності Латвії та принципів демократичної правової держави, навіть якщо такі дії не досягають порогу небезпеки, який може бути визначений [як] злочин проти держави, як це передбачено кримінальним законодавством. Демократична правова держава має право вимагати від осіб, які обіймають державні посади, лояльності до держави і, зокрема, до конституційних принципів, на яких вона заснована (див. рішення Європейського суду з прав людини від 18 листопада 2014 року у справі «Спуліс і Вашкевічс проти Латвії» (*Spūlis and Vaškevičs v. Latvia*), заяви № 2631/10 і 12253/10, п. 42). Таким чином, необхідно розглянути всі аспекти мети оскаржуваного положення, тобто його об'єктивного значення, яке також включає захист національної незалежності Латвії та принципів, що лежать в основі Латвії як демократичної правової держави ... від осіб, які [можуть] становити для них небезпеку, працюючи в конституційних органах та установах безпеки. Поняття «активна участь», включене в оскаржуване положення, означає дії, які суперечать меті цього положення.

13.4. З огляду на вищевикладене, оскаржуване положення слід тлумачити як таке, що забороняє балотуватися на парламентських виборах особі, яка своєю активною участю в КПРС (КПЛ), Інтернаціоналістичному фронті трудящих Латвійської РСР, Об'єднаній раді трудових колективів, Організації ветеранів війни та праці, Латвійському комітеті громадського порятунку або в регіональних комітетах цих організацій після 1 січня 1991 року своїми діями

поставила під загрозу і продовжує ставити під загрозу незалежність латвійської держави і принципи демократичної правової держави. Дії, спрямовані проти незалежності латвійської держави та принципів демократичної правової держави, можуть полягати, зокрема, але не виключно, у запереченні [існування] незалежної держави, діях, спрямованих проти її демократичного ладу, [або] підтримці міжнародних злочинів.

...

19. ... Оспорюване положення явно тягне за собою конкретне обмеження; воно забороняє особі, яка, беручи активну участь в організаціях, згаданих в оспорюваному положенні, своїми діями поставила під загрозу і продовжує ставити під загрозу незалежність латвійської держави і принципи демократичної правової держави, балотуватися в якості кандидата на парламентських виборах, оскільки мета оспорюваного положення з плином часу суттєво не змінилася. Початковий намір законодавця при прийнятті оскаржуваного положення, а саме захист конституційного органу (законодавчого органу) від осіб, які своїми діями поставили під загрозу і продовжують ставити під загрозу незалежність латвійської держави і принципи демократичної правової держави, залишається об'єктивною метою цієї норми в нинішньому стані правової системи. Зміст обмеження є зрозумілим, а наслідки його застосування — передбачуваними. Отже, оскаржуване положення сформульоване з достатньою чіткістю, а наслідки його застосування є передбачуваними.

Звідси випливає, що обмеження основоположних прав, які містяться в оскаржуваному положенні, встановлені законом.

...

23. ... Конституційний Суд вважає [наступним чином]: хоча Латвія є державою-членом Європейського Союзу, НАТО, Ради Європи, Організації економічного співробітництва та розвитку та інших організацій, ця обставина сама по собі не виключає можливих загроз для латвійської держави. [Згідно з експертним висновком, заслуханим Судом, інтеграція Латвії до Європейського Союзу може розглядатися як важливий непрямий доказ стабільності латвійської демократії, однак це далеко не прямий доказ цього. Так само час, що минув з моменту відновлення незалежності Латвії, не є єдиним або найбільш значущим фактором забезпечення стабільності демократичного режиму ... Служба безпеки відзначає, що рівень демократизації латвійської держави з часом підвищився, однак членство Латвії в певних міжнародних організаціях або тривалість цього членства не може розглядатися як достатній критерій стабільності...

Аналізуючи політичну ситуацію в країні і в Європі в цілому, Бюро захисту Конституції і Служба безпеки вказують на можливі загрози, які можуть виникнути для латвійської держави, її демократичного ладу і безпеки, якщо обмеження, встановлене в оскаржуваному положенні, буде скасовано ... Крім того, як зазначалося вище, демократія далеко не сприймається як беззаперечна реальність у латвійському суспільстві. Оскаржуване положення є одним з інструментів, які в даний час забезпечують захист національної незалежності Латвії та принципів демократичної правової держави.

Захищаючи свій демократичний лад, держава має право самостійно оцінювати ступінь його загрози і вирішувати, чи зберігати обмеження в майбутньому. Якщо законодавець, використовуючи свій розсуд, вирішив, що обмеження, передбачене оскаржуваним положенням, залишається необхідним, то норма, яка б дозволила відповідній особі балотуватися на парламентських виборах лише за умови, що вона надасть [публічну] інформацію про попередню участь в одній з організацій, зазначених в оскаржуваному положенні, не може вважатися більш м'якою мірою. З огляду на вищевикладене, слід зробити висновок, що захід, запропонований заявницею, не забезпечить захист демократичного державного ладу в тій же мірі, в якій це забезпечується обмеженням, встановленим в оскаржуваному положенні.

Таким чином, легітимна мета не може бути досягнута іншими заходами з такою ж якістю ...

24.1. ... Конституційний Суд зазначає, що законодавець востаннє розглядав зміст обмеження, включеного до оспорюваного положення, у 2010 році. Конституційний Суд вважає [наступне]: хоча ні Конвенція, ні Конституція не встановлюють періодичність регулярного перегляду законодавчим органом конкретного обмеження права особи балотуватися на виборах, той факт, що парламент не переглядав це обмеження з 2010 року, слід оцінювати негативно. Однак у системі органів конституційної юрисдикції Латвії Конституційний Суд також має юрисдикцію перевіряти, чи є розумне обґрунтування для збереження обмеження ... тобто, чи не було це обмеження встановлене свавільно. Таким чином, Конституційний Суд повинен встановити, чи існують обставини, які на даний момент виправдовують збереження цього обмеження.

24.2. При оцінці того, чи існує розумне обґрунтування для збереження обмеження основоположних прав, що містяться в оскаржуваному положенні, після 2010 року, необхідно брати до уваги як демократичний розвиток держави, так і зовнішні загрози національній безпеці. Одним із факторів, що виправдовували збереження цього обмеження до



2010 року, була агресія Росії проти Грузії... Як зазначають Служба безпеки та Бюро захисту конституції, після агресії Росії в Україні політична ситуація в регіоні погіршилася, і цей фактор має безпосередній вплив на національну безпеку... У річному звіті Бюро захисту Конституції за 2016 рік зазначається: «Найбільш суттєві загрози безпеці створює Росія: її агресія в Україні; демонстрація військової сили та провокаційні дії в безпосередній близькості до зовнішніх кордонів НАТО; елементи інформаційної війни та гібридної війни, спрямовані проти сусідніх держав»... Висновок про те, що найбільш фундаментальна загроза національній безпеці Латвії походить від агресивної зовнішньої політики Росії, міститься і в річному звіті Бюро захисту конституції за 2017 рік... Що стосується внутрішніх загроз, то Служба безпеки підкреслює, що вона неодноразово відзначала у своїх щорічних звітах, що особи, які раніше були активними членами організацій, згаданих в оспорюваному положенні, [як і раніше] висловлюють думки, що суперечать національній безпеці та національним інтересам, і беруть участь у діях, спрямованих проти них ...

Конституційний Суд зазначає, що в контексті демократичного розвитку Латвії ці зовнішні та внутрішні загрози є суттєвим фактором, який виправдовує збереження обмеження.

24.3. Оскаржуване положення спрямоване не проти плюралізму ідей у Латвії або політичних поглядів конкретної особи, а скоріше проти осіб, які своїми діями поставили і продовжують ставити під загрозу незалежність Латвійської держави та принципи демократичної правової держави (див., наприклад, рішення Європейського суду з прав людини від 1 червня 2015 року у справі «Петропавловскіс проти Латвії» (*Petropavlovskis v. Latvia*), заява № 44230/06, пп. 69–70). Слід також зазначити, що оскаржуване положення не забороняє особі брати активну участь у діяльності політичних партій та об'єднань.

Крім того, обмеження прав особи, що міститься в оскаржуваному положенні, не є свавільним і достатньо індивідуалізованим. Як зазначалося раніше, оскаржуване положення [стосується лише тих, хто] своїми діями поставив під загрозу і продовжує ставити під загрозу незалежність Латвії та принципи демократичної правової держави.

Відповідно до статей 13(2)(6) та 13(3)(6) Закону про парламентські вибори Центральна виборча комісія повинна виключити із поданого списку кандидатів будь-яку особу, до якої застосовується оскаржуване положення. Відповідно до частини 1 статті 13-1 цього ж Закону, рішення Центральної виборчої комісії про виключення кандидата із зареєстрованого списку кандидатів може бути оскаржене протягом

трьох робочих днів з дня його прийняття. Стаття 54 [цього ж] Закону передбачає, що скарга подається до окружного адміністративного суду, який розглядає справу в першій інстанції та виносить постанову протягом семи днів після отримання [рішення].

Таким чином, Закон про парламентські вибори містить механізм, який дозволяє проводити індивідуальну оцінку кожного випадку та перевіряти, чи застосовується заборона балотуватися до [конкретної] особи. Конституційний Суд вже визнав, що Центральна виборча комісія є не просто технічним бюро або посередницькою установою, а найвищим органом влади, який повинен суворо стежити за правильним застосуванням і дотриманням усіх законів, що застосовуються до парламентських виборів... При перевірці запропонованого кандидата Центральна виборча комісія повинна з'ясувати не тільки те, чи було встановлено рішенням суду активну участь особи в організаціях, про які йдеться в оскаржуваному положенні, а й те, чи продовжує ця особа своїми діями загрожувати незалежності латвійської держави і принципам демократичної правової держави. Для перевірки цього, відповідно до статті 11 Закону «Про Центральну виборчу комісію», Центральна виборча комісія має право вимагати інформацію від посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування або викликати їх на свої засідання.

24.4. Конституційний Суд доходить висновку, що в державі, де з огляду на її демократичний розвиток і загальну ситуацію в Європі демократичний лад, тобто цілісність її конституційних органів, потребує захисту, суспільна користь від обмеження, передбаченого оспорюваним положенням, переважає несприятливі наслідки, які завдаються особі, що своїми діями ставить під загрозу незалежність держави та принципи демократичної правової держави... Слід зазначити, що якщо в будь-який час буде встановлено, що політична ситуація в країні змінилася або зовнішньополітичні загрози зменшилися, законодавець зобов'язаний переглянути обмеження в оскаржуваному положенні та прийняти рішення про внесення змін до Закону про парламентські вибори.

Таким чином, [оскаржуване] обмеження відповідає принципу пропорційності, а отже, оскаржуване положення, за умови його правильного тлумачення, є сумісним зі статтями 1 і 9 Конституції.

25. Скаржниця також стверджує, що, встановлюючи правила, за якими має здійснюватися право особи балотуватися на парламентських виборах, законодавець не дотримався принципу рівності.

...

Оскільки [зацікавлені] особи не перебувають у подібних і взаємно порівнянних обставинах, оскаржуване положення є сумісним зі ... статтею 91 Конституції».

17. Один із семи суддів Конституційного Суду висловив окрему думку. На його думку, спосіб, у який більшість витлумачила частину 6 статті 5 Закону про парламентські вибори та інші відповідні положення національного законодавства, вийшов за межі об'єктивної мети та змісту цих положень, як це передбачалося законодавцем. Ввівши додаткову умову «продовжувати загрозувати незалежності латвійської держави та принципам демократичної правової держави», рішення більшості поклато на Центральну виборчу комісію суттєво нове завдання: оцінювати по суті справу окремого кандидата — тобто, чи становить він або вона все ще загрозу для незалежності та демократії, — що спочатку не пе-

редбачалося. Передбачалося, що Комісія прийматиме рішення лише на підставі даних, встановлених судовим рішенням або наданих іншими державними установами, як це передбачено законом, не маючи при цьому жодної свободи розсуду. Надавши їй таку свободу розсуду і такі нові повноваження, більшість не врахувала принцип юридичної визначеності і послабила існуючу систему, яка захищала кандидатів від свавілля. Більше того, після того, як Конституційний Суд звужив сферу застосування оскаржуваного положення, воно стало застосовуватися лише до однієї або двох осіб; це перетворило його на закон *ad hominem*, несумісний з принципом рівності. Нарешті, суддя, який висловив окрему думку, вважає, що обмеження, пов'язане з політичною діяльністю особи в 1991 році, в будь-якому випадку є непропорційним і невинуватим через двадцять сім років після цих подій.

## С. Позбавлення заявниці права балотуватися на виборах

### 1. Проведення в Центральній виборчій комісії

18. З метою участі у парламентських виборах 6 жовтня 2018 року політична партія «Російський союз Латвії» (*«Latvijas Krievu savienība»*) подала списки кандидатів у кожному з п'яти багатомандатних виборчих округів Латвії. Ім'я заявниці з'явилося у списку як кандидата під номером один у Відземському виборчому окрузі. Центральна виборча комісія зареєструвала списки рішенням від 8 серпня 2018 року. Того ж дня вона звернулася до Бюро захисту Конституції та Служби безпеки з проханням надати висновки щодо того, чи загрожує поточна діяльність заявниці незалежності та демократичному ладу Латвії. Видається, що принаймні деякі дані, надані Службою безпеки, були засекречені і не були розкриті ні заявниці, ні її законному представнику.

19. 21 серпня 2018 року Центральна виборча комісія провела слухання, на якому була присутня заявниця. Заслухавши інформацію, отриману від спецслужб, про те, що діяльність заявниці загрозувала незалежності та демократичному ладу Латвії, Комісія запропонувала заявниці висловити свою думку, від чого вона відмовилася. Рішенням, прийнятим того ж дня після закінчення слухань, Комісія виключила ім'я заявниці зі списку кандидатів. Спираючись на частину 6 ст. 5 Закону про парламентські вибори в тлумаченні Конституційного Суду в рішенні від 29 червня 2018 року (див. п. 16 вище), Комісія визнала беззаперечним той факт, що заявниця «брала активну участь» у виборчому процесі після 13 січня 1991 року, а отже, перший з двох критеріїв, що містяться у зазначеному положенні, був виконаний. Що стосується другого критерію, Комісія зазначила наступне:

«З метою встановлення відповідності кандидатів, включених до поданих списків, вимогам статті 4 Закону про парламентські вибори, Центральна виборча комісія надіслала список кандидатів до компетентних органів, зазначених у частині 2 статті 13 цього ж Закону.

Спираючись на [рішення Конституційного Суду від 29 червня 2018 року] та відповідно до статті 11 Закону «Про Центральну виборчу комісію», Центральна виборча комісія надіслала запит до Бюро захисту Конституції [*Satversmes aizsardzibas birojs*] та Служби безпеки [*Drošibas policija*] з проханням надати інформацію про те, чи загрожує своїми діями Тетяна Жданок незалежності Латвії та принципам демократичної правової держави.

У листі-відповіді від 14 серпня 2018 року Бюро захисту Конституції вказало, що, за його оцінкою, дії Тетяни Жданок становлять загрозу демократичному державному ладу та національній безпеці.

У листі, надісланому у відповідь 15 серпня 2018 року, Служба безпеки зазначила, що, згідно з наявною в її розпорядженні інформацією, протягом тривалого часу і навіть сьогодні Тетяна Жданок створює загрозу інтересам національної безпеки та демократичного державного ладу.

...

6. Щодо другої умови — що особа своїми діями продовжує загрозувати незалежності Латвії та принципам демократичної правової держави — Центральна виборча комісія зазначає наступне.

...

8. ... [Оцінюючи діяльність Т. Жданок, необхідно зробити висновок, що її дії в моменти, які мали вирішальне значення для суспільства і держави, дозволяють зробити чіткий і однозначний висновок. Так, публічно висловлена Тетяною Жданок підтримка анексії Криму (Україна), а також її участь в якості спостерігача на виборах в анексованому Криму загрожують довгостроковій стійкості демократії, державної незалежності та іншим принципам демократичної правової держави (див. Річний звіт Служби безпеки (2014), с. 15). Таке публічне висловлення підтримки відверто суперечить міжнародним інтересам Латвії та загрожують національній безпеці Латвії, що створює обґрунтовані підстави для сумнівів у намірах [цієї] особи, а також у її здатності сприяти довгостроковій стійкості Латвії як демократичної західної держави, успішному розвитку [країни] та впровадженню типових для Європи цінностей.

9. Тетяна Жданок є активісткою так званої «політики співвітчизників» [*tautiešu politika*], яку проводить Росія. За допомогою цієї політики Росія намагається залучити Латвію, а також інші сусідні країни до сфери свого політичного та економічного впливу, щоб забезпечити їхню діяльність у спосіб, який відповідає російським інтересам. Значення «політики співвітчизників» зростає з кожним роком, створюючи все більші загрози для безпеки конституційного ладу Латвії (див. Річний звіт Служби безпеки (2014), с. 10). Активісти «політики співвітчизників» Росії в Латвії намагалися отримати більшу підтримку серед етнічних меншин Латвії, маніпулюючи темами освіти та негромадян у контексті військового конфлікту в Україні (див. Річний звіт Поліції безпеки (2014), с. 10). Отже, в результаті «політики співвітчизників», яку проводить Росія, відбувається розкол латвій-

ського народу, штучна поляризація груп населення, загострення взаємної етнічної напруженості в латвійському суспільстві та дестабілізація існуючого порядку.

10. Тетяна Жданок неодноразово відвідувала Крим, незаконно анексований Росією; її партія, Російський союз Латвії, організувала в Ризі захід, присвячений пам'яті жертв Одеської трагедії 2014 року. На цих заходах домінували наративи як про історичні, так і про поточні політичні події, створені російськими ідеологами і вигідні Росії (див. Річний звіт Поліції безпеки (2015), с. 14). Тетяна Жданок брала участь у створенні пропаганди не лише на цих заходах, але й у різних російських телевізійних шоу. Вона також висловлювала думку про внутрішні та міжнародні події ..., яка є сприятливою для зовнішньополітичних інтересів Росії, але суперечить інтересам національної безпеки Латвії (див. Річний звіт Служби безпеки (2014), с. 15). Крім того, російські активісти-співвітчизники поширювали неправдиву інформацію про діяльність на території країн Балтії військ союзників по НАТО і дискредитували загальний імідж Латвії (див. Річний звіт Служби безпеки (2016), с. 16). Як наслідок, як зазначає Служба безпеки, це сприяло присутності Росії в Латвії. Крім того, заявляючи, що в Латвії планується насильницька асиміляція російськомовних жителів, Тетяна Жданок поляризувала і намагалася розділити латвійське суспільство (див. Річний звіт Служби безпеки (2017), с. 18).

11. Діяльність Тетяни Жданок і висловлені нею думки, перелічені в пунктах 8, 9 і 10 [цього] рішення, а також її інша публічна діяльність і думки вказують на те, що [вона] продовжує діяти всупереч інтересам Латвійської Республіки і створює загрозу для незалежності Латвійської держави і принципів демократичної правової держави».

## 2. Проведення в Окружному адміністративному суді

20. Заявниця оскаржила рішення Комісії шляхом подання скарги до Обласного адміністративного суду (*Administratīvā apgabaltiesa*), першої та останньої інстанції у таких справах. Вона скаржилася на те, що їй не дозволили ознайомитися зі звітом Служби безпеки, поданим до Центральної виборчої комісії у її справі. На її думку, рішення Комісії було свавільним, оскільки ні законодавчий орган, ні сама Комісія не встановили процедуру перевірки того, чи продовжує даний кандидат «загрожувати незалежності Латвійської держави і принципам демократичної правової держави». Рішення ґрунтувалося на публічних щорічних звітах Служби безпеки, в яких не було проведено належного розмежування між теперішніми діями заявниці, її діяльністю в далекому минулому та діяльністю різних неназваних «активістів», з якими вона не була пов'язана.

на. У будь-якому випадку, заявниця стверджувала, що діяльність, за яку її критикували, була нічим іншим, як реалізацією політичного плюралізму та демократії. Навіть якщо її думки з певних питань суперечили офіційній позиції латвійського уряду, цей факт сам по собі не виправдовував обмеження її фундаментальних прав. Заявниця прямо посилалася на статті 10 і 11 Конвенції та статтю 3 Протоколу № 1, а також на відповідні положення Конституції Латвії.

21. Обласний адміністративний суд розглянув скаргу заявниці у складі колегії з трьох суддів на засіданні 3 вересня 2018 року. Заявниця, її законний представник та представник Центральної виборчої комісії були присутні та були заслухані. На початку слухання представник Служби безпеки заявив, що він не заперечує проти ознайомлення заявниці з інформацією з обмеженим

доступом, яка була надіслана Службою безпеки до Комісії на запит останньої. На прохання представника заявниці суд оголосив п'ятнадцятихвилинну перерву, щоб він міг ознайомитися з відповідними документами. Частина засідання, під час якої представник Служби безпеки викладав свою позицію, відбувалася в закритому режимі; як заявниця, так і її представник були присутні і мали змогу поставити додаткові запитання доповідачеві. Згодом представник Служби безпеки прокоментував скаргу заявниці під час відкритої частини слухання.

22. Остаточним рішенням, винесеним в результаті судового засідання 3 вересня 2018 року, суд відхилив скаргу заявниці. Вказуючи на те, що тлумачення правової норми Конституційним Судом є обов'язковим для органів державної влади (див. пункт 28–29 нижче), він постановив, що оскаржуване рішення Центральної виборчої комісії було сумісним із Законом про парламентські вибори в тлумаченні Конституційного Суду в рішенні від 29 червня 2018 року. Оскільки Комісія не мала права самостійно збирати відповідні дані, вона могла покладатися лише на інформацію, надану державними розвідувальними органами, які у цій справі

переконливо довели, що поточна діяльність заявниці була небезпечною для демократичного державного ладу та національної безпеки. За цих обставин Центральна виборча комісія не була зобов'язана проводити окрему оцінку того, чи було в даному випадку оскаржуване обмеження передбачено законом, чи переслідувало воно легітимну мету і чи було воно пропорційним цій меті, як це вже було зроблено Конституційним Судом. Нарешті, щодо конфіденційного звіту Служби безпеки, суд вказав, що гриф конфіденційності цього документа був знятий після слухання Комісії, що дозволило представнику заявниці ознайомитися з ним.

23. На парламентських виборах 6 жовтня 2018 року партія заявниці отримала 3,2% голосів виборців на національному рівні. Не подолавши встановлений законом поріг у 5% (див. рішення у справі «Партія «Нові демократи» та «Партія «Наша країна» проти Латвії» (*Partija «Jaunie Demokrāti» and Partija «Mūsu Zeme» v. Latvia»* (ухв.), №№ 10547/07 та 34049/07, 29 листопада 2007 року), вона не отримала жодного місця в парламенті.

## ВІДПОВІДНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

### I. КОНСТИТУЦІЯ

24. Відповідні положення Конституції Латвії, прийнятої в 1922 році і зміненої Законом від 15 жовтня 1998 року, сформульовані наступним чином:

#### Стаття 1

«Латвія — незалежна і демократична республіка».

#### Стаття 9

«Всі громадяни Латвії, які користуються повними громадянськими правами і досягли 21 року на день виборів, можуть бути обрані до парламенту».

#### Стаття 91

«Усі люди в Латвії є рівними перед законом і судом. Права людини здійснюються без будь-якої дискримінації».

#### Стаття 101

«Усі громадяни Латвії мають право відповідно до закону брати участь у діяльності держави та місцевого самоврядування...».

### II. ЗАКОНОДАВЧІ ПОЛОЖЕННЯ

#### A. Закон про парламентські вибори

25. Відповідні положення Закону про парламентські вибори (*Saeimas vēlēšanu likums*) від 25 травня 1995 року передбачають наступне:

#### Стаття 4

«Усі громадяни Латвії, які досягли 21 року на день виборів, можуть бути обрані до парламенту за умови, що їх не стосується жодне з обмежень, передбачених у статті 5 цього закону».

#### Стаття 5

«Наступні особи не можуть балотуватися на виборах або бути обраними до парламенту:

...

(б) особи, які брали активну участь [*darbojušās*] після 13 січня 1991 року в КПРС (КПЛ), Інтернаціоналістичному фронті трудящих Латвійської РСР, Об'єднаній раді трудових колективів, Організації ветеранів вій-



ни та праці або Латвійському комітеті громадського порятунку, або в їх регіональних комітетах; ...»

### Стаття 13

«...»

(2) Після реєстрації списки кандидатів є остаточними, і Центральна виборча комісія може вносити лише наступні виправлення:

1. Виключення кандидата зі списку, де: ...

(а) особа не має права балотуватися на парламентських виборах;

...

(3) ... [Кандидат вилучається зі списку на підставі заяви відповідного органу або рішення суду. Той факт, що кандидат:

...

6. брав активну участь після 13 січня 1991 року в КПРС (КПЛ), Інтернаціоналістичному фронті трудящих Латвійської РСР, Об'єднаній раді трудових колективів, Організації ветеранів війни та праці або Латвійському комітеті громадського порятунку, або в їх регіональних комітетах, засвідчується рішенням відповідного суду; ...».

### Стаття 13-1

«(1) Рішення Центральної виборчої комісії ... про виключення кандидата із зареєстрованого списку кандидатів може бути оскаржене до суду протягом трьох робочих днів з дня прийняття цього рішення.

(2) На виконання судового рішення, яким скасовано рішення, зазначене у пункті 1 цієї частини, Центральна виборча комісія реєструє або виключає відповідного кандидата зі списку, або поновлює заявленого кандидата у зареєстрованому списку кандидатів, або вилучає його або її з списку.»

### Стаття 54

«(1) У випадках, зазначених у частині 1 статті 13-1 цього Закону, скарга подається до окружного адміністративного суду ...

(2) Суд розглядає справу як суд першої інстанції. Справа розглядається колегією у складі трьох суддів.

...

(4) Особа, яка подає скаргу, повинна обґрунтувати причини свого оскарження. Тягар доказування покладається на сторони адміністративного провадження.

...

(6) Рішення суду ... оскарженню не підлягає».

## В. Закон про Центральну виборчу комісію

26. Відповідні положення Закону «Про Центральну виборчу комісію» (*Likums «Par Centrālo vēlēšanu komisiju»*) від 13 січня 1994 року є наступними:

### Стаття 2

«Центральна виборча комісія складається з дев'яти членів [які є] виборцями. Голова Центральної виборчої комісії та сім членів ... обираються парламентом, а один член обирається з числа суддів Пленумом Верховного Суду.

...».

### Стаття 4

«Центральна виборча комісія забезпечує виконання Закону про парламентські вибори..., а також однак-

ве і точно застосування [його]; вона перевіряє правильність застосування [цього Закону].

Центральна виборча комісія при виконанні своїх обов'язків та здійсненні своїх прав діє в межах чинних законів та нормативно-правових актів».

### Стаття 11

«...Комісія має право запрошувати на свої засідання посадових осіб міністерств, відомств, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, заслуховувати їх з питань, пов'язаних з підготовкою та проведенням виборів, всенародних референдумів або законодавчих ініціатив».

## С. Інші закони, що обмежують права колишніх активних членів КПЛ

27. Кілька інших чинних законів накладають обмеження на ту саму категорію осіб, що й ті, що визначені у частині 6 статті 5 Закону про парламентські вибори, а саме:

(а) частина 5 статті 9 Закону про вибори до муніципальних рад (*Pašvaldības domes vēlēšanu likums*) від 13 січня 1994 року позбавляє їх права балотуватися та бути обраними до ради місцевого самоврядування;

(b) відповідно до частини 6 статті 3 Закону про вибори Президента держави (*Valsts prezidenta ievēšanas likums*) від 3 травня 2007 року, особа, яка належить до вищезазначеної категорії, не може бути обрана (парламентом) Президентом Латвії;

(c) відповідно до статті 12 Закону про структуру Кабінету Міністрів (*Ministru kabineta iekārtas likums*) від 15 травня 2008 року, особа, позбавлена права балотуватися на виборах відповідно до Закону про парламентські вибори, не може бути членом Кабінету Міністрів (Прем'єр-міністром або міністром);

(d) пункт 12 частини 1 статті 20 Закону про органи державної безпеки (*Valsts drošības iestāžu likums*) від 5 травня 1994 року забороняє цій категорії осіб бути посадовими особами або працівниками органів державної безпеки;

(e) відповідно до пункту 6 частини 1 статті 11 Закону про громадянство (*Pilsonības likums*) від 22 липня 1994 року, ці особи не можуть отримати громадянство Латвії шляхом натуралізації. На відміну від раніше згаданих законів, це положення також застосовується до колишніх членів Латвійського комуністичного союзу (*Latvijas komunistu savienība*).

## D. Практика Конституційного Суду

28. Частина 2 статті 32 Закону про Конституційний Суд (*Satversmes tiesas likums*) від 5 червня 1996 року передбачає:

«Рішення Конституційного Суду та викладене в ньому тлумачення відповідної правової норми є обов'язковим до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування (в тому числі судами) та їх посадовими особами, а також фізичними та юридичними особами».

29. Відповідно до частини 5 статті 17 Закону про адміністративну процедуру (*Administratīvā procesa likums*) від 25 жовтня 2001 року:

«Якщо Конституційний Суд у своєму рішенні дав тлумачення відповідного правового положення, [державна] установа та суд повинні застосовувати це тлумачення».

## ПРАВО

### I. ПОПЕРЕДНЄ ЗАУВАЖЕННЯ

30. Суд зазначає, що у своїх зауваженнях від 22 липня 2021 року щодо прийнятності та суті заяви заявниці заявила, що вона «підтримує свою скаргу за статтею 6 в тому вигляді, в якому вона була подана». Суд зазначає, що він вже визнав цю скаргу непринятною (рішення від 18 лютого 2021 року, ухвалене Головою секції, який діяв як одноособовий суддя відповідно до пункту 3 правила 54 Регламенту Суду). Відповідно до пункту 2 статті 27 Конвенції це рішення є остаточним. Таким чином, ця частина скарги більше не перебуває

на розгляді Суду, який не має юрисдикції для її розгляду. У будь-якому випадку Суд повторює, що стаття 6 Конвенції не застосовується до виборчих спорів, подібних до цього (див. рішення у справах «П'єр-Блок проти Франції» (*Pierre-Bloch v. France*), від 21 жовтня 1997 року, пп. 50–59, *Reports of Judgments and Decisions* 1997VI; «Мугеманганго проти Бельгії» (*Mugemangango v. Belgium*) [ВП], по. 310/15, п. 96, 10 липня 2020 року; і «Жданок проти Латвії» (*Ždanoka v. Latvia*) (ух.), по. 58278/00, 6 березня 2003 року).

### II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 ПРОТОКОЛУ № 1

31. Заявниці скаржилася на те, що її тривале позбавлення права балотуватися на виборах до національного парламенту після рішення від 16 березня 2006 року у справі «Жданок проти Латвії» (*Ždanoka v. Latvia*) [ВП], по. 58278/00, ECHR 2006-IV, становило порушення статті 3 Протоколу № 1, яка передбачає:

«Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу.»

#### A. Прийнятність

32. Суд зазначає, що ця скарга не є ні явно необґрунтованою, ні непринятною з будь-яких інших підстав,

перелічених у статті 35 Конвенції. Тому вона має бути визнана прийнятною.

## В. Суть

### 1. Подання сторін

#### (а) Заявниця

33. Заявниця стверджувала, що її позбавлення права балотуватися на виборах не було «встановлене законом» через відсутність передбачуваності, спричиненої рішенням Конституційного Суду від 29 червня 2018 року. Частина 6 статті 5 Закону про парламентські вибори стосувалася лише політичної позиції заявниці під час вирішальних подій 1991 року, а не її поточної чи нещодавньої поведінки. Конституційний Суд не мав повноважень вносити зміни до цієї статті; тим не менш, додавши ще один критерій, пов'язаний з абсолютно сторонніми міркуваннями (такими як поточна геополітична ситуація в Європі), він надав їй непередбачуваного тлумачення, що завдає шкоди заявниці. Що стосується посилання Уряду на доктрину «живого інструменту», визначену прецедентною практикою Суду, заявниця стверджувала, що вона ніколи не мала на меті використовуватися в такий спосіб.

34. Заявниця також стверджувала, що, навіть якщо вказівка Великої Палати щодо постійного та періодичного перегляду оскаржуваного обмеження не була формально обов'язковим наказом, вона була чітким і чітко сформульованим керівництвом, яке держава-відповідач повинна була взяти до уваги, і вона повинна була діяти відповідно. Однак цього не було зроблено. Заявниця заперечувала розмежування, проведене Урядом, між зобов'язанням щодо процедури або процесу та зобов'язанням щодо результату; на її думку, таке розмежування не має підстав у практиці Суду. Зокрема, аргументи, наведені народними депутатами під час парламентських дебатів, Конституційним Судом у його рішенні від 2018 року та Урядом у його зауваженнях до Суду, були недоречними та необґрунтованими. Збройні конфлікти між Росією та Грузією і між Росією та Україною були не єдиними конфліктами або заворушеннями на території Ради Європи після 2006 року (були конфлік-

#### (б) Уряд

37. Уряд стверджував, що оскаржуване втручання у пасивне виборче право заявниці було сумісним зі статтею 3 Протоколу № 1. По-перше, воно було «передбачене законом» у розумінні практики Суду, тобто було доступним і передбачуваним. Правова підстава для позбавлення заявниці права балотуватися до парламенту ґрунтувалася на чіткому положенні частини 6 статті 5 Закону про парламентські вибори, як його тлумачить Конституційний Суд у своєму рішенні від 29 червня 2018 року. У зв'язку з цим Уряд підкреслив, що в латвійській конституційній системі Конституційний Суд має повноваження встановлювати загальнообов'язкове тлумачення законів (див. пункти 28–29 вище).

ти, наприклад, між Вірменією та Азербайджаном або в Північній Ірландії); заявниця не несла відповідальності за жоден з них, і вони не могли виправдати заборону їй балотуватися на виборах. У Латвії не було внутрішнього збройного конфлікту і не було загрози такого конфлікту. У будь-якому випадку, з моменту подій 1991 року минуло 30 років, 25 років з моменту прийняття Закону про парламентські вибори і 15 років з моменту винесення рішення Великої Палати у попередній справі заявниці. Протягом цього періоду Латвія залишалася стабільним, процвітаючим і мирним членом Ради Європи, Європейського Союзу, а з 2016 року — Організації економічного співробітництва та розвитку. За цих обставин тривале позбавлення заявниці права балотуватися на виборах було явно непропорційним будь-якій легітимній меті, яку воно могло переслідувати.

35. Що стосується нещодавньої та поточної громадської діяльності заявниці, то вона є нічим іншим, як вираженням її політичних поглядів, на які вона мала право. Заявниця зазначила, що вона ніколи не вчиняла жодного кримінального або нормативного правопорушення за латвійським законодавством, а тому ніколи не притягувалася до кримінальної відповідальності і не була засуджена.

36. Нарешті, заявниця стверджувала, що процедура, яка призвела до її дискваліфікації, не була процесуально адекватною і не забезпечувала достатніх гарантій проти свавілля. Зокрема, деякі докази, на які посилалися Центральна виборча комісія та окружний адміністративний суд, так і не були розсекречені, незважаючи на запит заявниці. Підсумовуючи, рішення про заборону заявниці балотуватися на виборах у 2018 році було фатально свавільним і, отже, становило порушення статті 3 Протоколу № 1.

38. По-друге, на думку Уряду, оскаржуване обмеження переслідувало ті ж самі легітимні цілі, що й визначені у рішеннях Конституційного Суду від 15 червня 2006 року та 29 червня 2018 року, а саме: захист незалежності, демократичного ладу та національної безпеки Латвії в конкретних умовах сьогодення.

39. По-третє, щодо пропорційності оскаржуваного обмеження Уряд, перш за все, зазначив, що у своєму рішенні від 16 березня 2006 року Велика Палата не встановила порушення статті 3 Протоколу № 1. Отже, це рішення не могло створити жодних формальних зобов'язань для держави-відповідача щодо «виконання» у

розумінні статті 46 Конвенції. Навіть якщо припустити, що може існувати зобов'язання, яке випливає з пункту 135 цього рішення (див. пункт 10 вище), це може бути лише зобов'язання щодо процедури або процесу, а не щодо заздалегідь визначеного результату; стверджувати протилежне суперечило б принципу субсидіарності, що лежить в основі всієї системи Конвенції. Уряд підкреслив, що після винесення вищезгаданого рішення Великої Палати оскаржуване законодавче обмеження тричі переглядалося Парламентом і двічі розглядалося Конституційним Судом. На думку Уряду, такий перегляд був як «постійним», так і «періодичним».

40. Уряд також повторив, що відповідно до власної практики Суду, Конвенція є живим інструментом, який слід тлумачити у світлі сучасних умов. У зв'язку з цим він стверджував, що у своєму рішенні від 16 березня 2006 року Велика Палата прямо пов'язала необхідність періодичної переоцінки з європейською реальністю 2006 року. Іншими словами, це рішення відображало реальність 2006 року, коли Латвія вже майже десять років була членом Ради Європи і системи Конвенції, а також нещодавно вступила до Європейського Союзу. Велика Палата справедливо підкреслила факт європейської інтеграції як гарантії регіональної безпеки, оскільки в 2006 році це дійсно означало певний ступінь конституційної стабільності, оскільки більшість європейських країн завершили мирний конституційний перехід до ефективної політичної демократії, що передбачає загальне розуміння і дотримання прав людини і верховенства права. Проте вже у 2008 році регіональна стабільність і безпека почали погіршуватися, особливо після агресії Російської Федерації проти Грузії в серпні 2008 року. Ситуація ще більше погіршилася після анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим у 2014 році та подальшого спалаху бойових дій на сході України, що призвело до окупації регіону Донбасу. Ці бойові дії залишаються активними, а анексія Криму досі триває, що негативно впливає на стабільність і безпеку в усьому європейському регіоні.

41. Що стосується конкретної ситуації в Латвії, Уряд послався на дані та висновки, надані Конституційному Суду органами національної безпеки та іншими органами влади та експертами в рамках провадження, що завершилося рішенням від 29 червня 2018 року. На одностайну думку цих органів та експертів, сучасний політичний та геополітичний контекст у Латвії відрізняється від ситуації 2006 року. Незважаючи на членство Латвії в Європейському Союзі та НАТО, діяльність іноземних спецслужб у Латвії за цей час лише посилилася. Більше того, інформація, зібрана за допомогою розвідувальних і контррозвідувальних заходів, вказувала на те, що кілька організацій, включаючи політичні партії, робили активні кроки для розколу і поляризації латвійського суспільства, поширюючи наративи, схвалені Російською Федерацією і вкрай критичні щодо політики

латвійської держави — наприклад, стверджуючи про примусову масову асиміляцію етнічних меншин Латвією. Крім того, ці організації та їхні активісти, включаючи заявницю, активно просували так звану «політику співвітчизників», яка полягала у захисті прав та інтересів росіян і російськомовних осіб, що проживають у сусідніх країнах, з метою просування геополітичних та економічних інтересів Росії та встановлення її впливу в цих країнах. Уряд стверджував, що така ж «політика щодо співвітчизників» використовувалася, зокрема, для виправдання анексії Росією Криму та агресії на сході України. Саме в цьому загальному контексті Конституційний Суд розглядав конституційність частини 6 статті 5 Закону про парламентські вибори.

42. Уряд зазначив, що початкова логіка оскаржуваного обмеження, згідно з якою обсяг і умови неприйнятності були детально визначені законодавцем, залишаючи судам єдине завдання — перевірити, чи належить конкретна особа до категорії або групи, на яку поширюється відповідний законодавчий захід, була розглянута Великою Палатою у своєму рішенні від 2006 року і визнана сумісною зі статтею 3 Протоколу № 1. Іншими словами, за цим положенням не було зобов'язання делегувати національним судам більш широку юрисдикцію для «повної індивідуалізації» ситуації кожного окремого кандидата. І навпаки, у 2018 році, з огляду на політичні та геополітичні реалії того часу, Конституційний Суд Латвії наголосив на необхідності дотримуватися індивідуального підходу до кожної особи та оцінювати не лише факт їхньої минулої участі в КПЛ, але й їхню поточну поведінку. Крім того, рішення Конституційного Суду від 2018 року також надало чіткі та детальні вказівки національним органам влади щодо того, як застосовувати цей індивідуальний підхід при встановленні того, чи продовжує особа, яка в минулому становила загрозу для незалежності та демократичного ладу Латвії, виявляти ті самі ризики зараз.

43. Щодо конкретної справи заявниці Уряд зазначив, що, згідно з висновками Центральної виборчої комісії, підтвердженими Округним адміністративним судом, вона не тільки була прихильницею «політики щодо співвітчизників» Росії, але й відкрито підтримувала незаконну анексію Автономної Республіки Крим цією державою. Так, 10 березня 2014 року, після того, як збройні сили Російської Федерації напали та захопили українські військові бази в Криму, партія заявниці (Російський союз Латвії) організувала мітинг у Ризі на підтримку дій Росії; заявниця була присутня на цьому мітингу як один із речників партії. Шість днів потому заявниця була присутньою як «незалежний спостерігач» на референдумі в Криму, який проводився з метою приєднання цього регіону до Російської Федерації. Уряд підкреслив, що міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, Організація з безпеки і співробітництва в Європі та Європейський Союз, засудили цей референдум і дис-



танцювалися від нього. У зв'язку з цим Уряд пояснив, що дії заявниці слід розглядати в конкретному історичному контексті Латвії, яка в 1940 році де-факто втратила свою незалежність у результаті подій, подібних до тих, що відбулися в Криму: іноземна військова окупація, за якою послідували інсценовані недемократичні вибори і подальша так звана «добровільна» анексія Радянським Союзом. Крім того, як член Європейського парламенту заявниця організувала кілька мітингів перед будівлею Європейського парламенту в Брюсселі, вимагаючи, щоб Європа визнала результати незаконних виборів, проведених в окупованому регіоні Донбасу на сході України.

44. Узагальнюючи, на думку Уряду, поточна діяльність заявниці становила достатню підставу для того, щоб національні органи влади дійшли висновку, що вона підтримувала і продовжувала підтримувати дії іноземної держави, які явно суперечили загально визнаним принципам міжнародного права і були небезпечними для незалежності та демократичного ладу Латвії. Уряд та-

## 2. Оцінка Суду

### (а) Загальні принципи

46. Застосовні загальні принципи підсумовані у рішеннях «Жданок проти Латвії» (*Ždanoka v. Latvia*) [ВП], згадане вище, *пп.* 98–115, та «Танасе проти Молдови» (*Tănase v. Moldova*) [ВП] (№ 7/08, *пп.* 154–161, ECHR 2010).

47. Щодо обов'язку лояльності, який може вимагатися як від нинішніх, так і від майбутніх членів парламенту, Суд зазначив (див. *згадане вище рішення у справі Танасе, пп.* 166–167):

«166. Зі свого боку, Суд з самого початку розрізняє лояльність до держави та лояльність до уряду. У той час як необхідність забезпечення лояльності до держави цілком може становити легітимну мету, яка виправдовує обмеження виборчих прав, остання не може. У демократичній державі, відданій принципам верховенства права та поваги до основних прав і свобод, очевидно, що сама роль членів парламенту, і особливо від опозиційних партій, полягає в тому, щоб представляти виборців, забезпечуючи підзвітність чинної влади та оцінюючи її політику. Крім того, переслідування різних, а часом і діаметрально протилежних цілей є не тільки прийнятним, але й необхідним для сприяння плюралізму та надання виборцям можливості вибору, який відображає їхні політичні погляди. Як Суд вже зазначав раніше, захист поглядів і свободи їх висловлювання є однією з цілей свобод, гарантованих Конвенцією, зокрема статтями 10 і 11. Цей принцип є ще більш важливим по відношенню до членів парламенту з огляду на їхню важливу роль у забезпеченні плюралізму та належного функціонування демократії...

кож стверджував, що, на відміну від заявника у згаданій вище справі *Адамсона*, заявниця у цій справі демонструвала послідовну опозицію до відновлення незалежності та демократичного ладу Латвії як у 1991 році, так і протягом наступних трьох десятиліть (там само, *пп.* 128–29). За цих обставин позбавлення заявниці права балотуватися до парламенту було обґрунтованим і пропорційним легітимним цілям, зазначеним вище.

45. Нарешті, Уряд вважав, що провадження, яке призвело до виключення заявниці зі списку кандидатів — спочатку в Центральній виборчій комісії, а потім в окружному адміністративному суді — надало заявниці достатні процесуальні гарантії проти свавілля згідно з відповідною практикою Суду. Зокрема, заявниці та її представнику була надана можливість ознайомитися з раніше засекреченими матеріалами Служби безпеки під час судового засідання, і жоден з них жодного разу не висловив жодних заперечень або не зробив жодних додаткових процесуальних запитів.

167. Щодо того, яка лояльність вимагається від членів парламенту до держави, Суд вважає, що така лояльність в принципі охоплює повагу до Конституції, законів, інститутів, незалежності та територіальної цілісності країни. Однак поняття поваги в цьому контексті має бути обмежене вимогою, що будь-яке бажання внести зміни до будь-якого з цих аспектів має здійснюватися відповідно до законів держави. Будь-яка інша точка зору підірвала б здатність членів парламенту представляти погляди своїх виборців, зокрема, груп меншин. Суд раніше підкреслював, що не може бути виправдання для перешкоджання політичній групі лише тому, що вона прагне публічно обговорювати становище частини населення держави та брати участь у політичному житті країни з метою пошуку, відповідно до демократичних правил, рішень, здатних задовольнити всіх зацікавлених осіб. Аналогічно, в даному випадку, той факт, що молдовські члени парламенту з подвійним громадянством можуть бажати реалізовувати політичну програму, яка, на думку деяких, є несумісною з нинішніми принципами і структурами молдовської держави, не робить її несумісною з правилами демократії. Фундаментальним аспектом демократії є те, що вона повинна дозволяти пропонувати і обговорювати різноманітні політичні програми, навіть якщо вони ставлять під сумнів спосіб організації держави, за умови, що вони не завдають шкоди самій демократії...».

48. Крім того, стаття 3 Протоколу № 1 містить певні позитивні зобов'язання процедурного характеру, що вимагають, зокрема, існування внутрішньої сис-

теми ефективного розгляду індивідуальних скарг та звернень з питань, що стосуються виборчих прав. Існування такої системи є однією з основних гарантій проведення вільних і чесних виборів та важливим запобіжником проти свавілля у виборчому процесі. Зокрема, процес прийняття рішень, що стосуються виборчих прав та оскарження результатів виборів, повинен супроводжуватися належними та достатніми гарантіями, які, зокрема, унеможливають будь-яке свавілля. Зокрема, відповідні рішення повинні прийматися органом, який може надати достатні гарантії своєї безсторонності. Аналогічно, дискреція, якою користується відповідний орган, не повинна бути надмірною; вона повинна бути досить чітко обмежена положеннями національного законодавства. Нарешті, процедура має бути такою, щоб гарантувати справед-

### (b) Застосування цих принципів у цій справі

49. Не заперечується, що вилучення імені заявниці зі списку кандидатів від її партії, що унеможливило її участь у виборах до парламенту, становило втручання у її право, передбачене статтею 3 Протоколу № 1. Таке втручання становитиме порушення, якщо воно не від-

#### (i) Законність

50. Суд зазначає, що рішення Центральної виборчої комісії від 21 серпня 2018 року про виключення імені заявниці зі списку кандидатів, поданого її партією, чітко ґрунтувалося на двох правових підставах: частині 6 статті 5 Закону про парламентські вибори, яка оголошує неправомочною будь-яку особу, яка «брала активну участь» у КПЛ після 13 січня 1991 року, та рішення Конституційного Суду від 29 червня 2018 року, яке до сфери застосування цього положення, додала другий критерій – «загрожувала та продовжує загрожувати незалежності Латвійської держави та принципам демократичної правової держави». Уряд-відповідач стверджував, що Конституційний Суд лише здійснив своє обов'язкове тлумачення у спосіб, що відповідає латвійській конституційній системі. Натомість заявниця стверджувала, що, додавши цей новий критерій і змістивши фокус оспорюваного положення з подій 1991 року на сьогоднішню діяльність заявниці, Конституційний Суд витлумачив це положення у непередбачуваний і у спосіб, що мав негативні наслідки.

51. Суд посилається на свою усталену практику, згідно з якою оскаржуваний захід повинен мати певну основу в національному законодавстві, а також бути сумісним з принципом верховенства права — принципом, який прямо згадується в преамбулі Конвенції та притаманний усім її статтям. Поняття «законність» або «передбачений законом» у розумінні Конвенції та практики Суду також стосуються якості відповідного закону, що вимагає, щоб він був доступним для зацікавлених осіб

ливе, об'єктивне та достатньо обґрунтоване рішення (див. згадану вище справу *Mugemangango*, пп. 69–70). Закон, який надає дискреційні повноваження, сам по собі не суперечить вимозі передбачуваності, за умови, що обсяг дискреційних повноважень та спосіб їх здійснення визначені з достатньою чіткістю, з урахуванням законної мети відповідного заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання (див. рішення у справі «Селахаттин Демірташ проти Туреччини (№ 2)» (*Selahattin Demirtaş v. Turkey (no. 2)*) [ВП], № 14305/17, п. 250, від 22 грудня 2020 року). Зокрема, гарантії безсторонності та об'єктивності є надзвичайно важливими для забезпечення справедливості процесу прийняття рішень у виборчих справах (див. рішення у справі «Подколзіна проти Латвії» (*Podkolzina v. Latvia*), № 46726/99, пп. 35–36, ECHR 2002II).

повідляє вимогам законності, не переслідує легітимну мету та не є пропорційним цій меті (див., наприклад, *згадане вище рішення у справі Танає, п. 162, та рішення у справі «Кара-Мурза проти Росії» (Kara-Murza v. Russia)*, № 2513/14, п. 37, від 4 жовтня 2022 року).

і передбачуваним щодо його наслідків. Передбачуваність означає, що відповідне правове положення має бути сформульоване з достатньою точністю, щоб дати особам адекватне уявлення про обставини та умови, за яких органи влади мають право вдаватися до заходів, що зачіпають їхні права, передбачені Конвенцією. Однак необхідний обсяг передбачуваності значною мірою залежить від змісту відповідного інструменту, сфери, на яку він спрямований, а також від кількості та статусу тих, кому він адресований. Передбачуваність не означає абсолютної визначеності; хоча визначеність є дуже бажаною, вона може призвести до надмірної жорсткості, а закон повинен мати можливість йти в ногу з обставинами, що змінюються. Той факт, що правове положення може мати більше одного тлумачення, не означає, що воно не відповідає вимозі «передбачуваності». Роль судового розгляду, покладена на суди, полягає саме в тому, щоб розвіяти такі сумніви щодо тлумачення, які залишаються, беручи до уваги зміни в повсякденній практиці. Загалом, національні органи влади, зокрема суди, повинні тлумачити і застосовувати національне законодавство, а роль Суду зводиться до встановлення того, чи сумісні наслідки такого тлумачення з Конвенцією (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Селахаттин Демірташ (№ 2)» (*Selahattin Demirtaş (no. 2)*), згадане вище, пп. 249–54).

52. У цій справі Суд зазначає, що формулювання частини 6 статті 5 Закону про парламентські вибори є достатньо чітким, оскільки воно забороняє балотуватися до

парламенту «особам, які брали активну участь після 13 січня 1991 року в діяльності КПРС (КПЛ)». Заявниця ніколи не стверджувала, що це формулювання не застосовується до неї, або що у неї були якісь сумніви з цього приводу (див. згадане вище рішення у справі *Жданок*, п. 116). Це правда, що у своєму рішенні від 29 червня 2018 року Конституційний Суд витлумачив оскаржуване положення в обмежувальний спосіб, ввівши додатковий критерій «загрожував і продовжує загрозувати незалежності Латвійської держави та принципам демократичної правової держави». Суд зазначає, що в результаті такого тлумачення сфера персональної дії обмеження не розширилася, а звузилася, потенційно

### (ii) Легітимна мета

53. У згаданій вище справі *Жданок* Велика Палата встановила, що оскаржуване обмеження «переслідувало цілі, сумісні з принципом верховенства права та загальними цілями Конвенції, а саме захист незалежності

### (iii) Пропорційність

54. Залишається визначити, чи є цей захід пропорційним легітимним цілям, згаданим вище. У зв'язку з цим Суд вважає за доцільне розпочати з узагальнення ключових моментів рішення Великої Палати від 16 березня 2006 року у попередній справі заявниці (див. згадану вище справу *Жданок*):

(a) Основною метою оскаржуваного обмеження було не покарання відповідних осіб, а захист цілісності демократичного процесу шляхом виключення з роботи демократичного законодавчого органу осіб, які відігравали активну та провідну роль в організації, безпосередньо причетній до спроби насильницького повалення нещодавно відновленого демократичного режиму. Хоча таке обмеження навряд чи могло бути прийнятним у контексті демократичної політичної системи, яка існувала десятиліттями або навіть століттями, воно, тим не менш, могло вважатися прийнятним у Латвії з огляду на загрозу, яку становило для нового демократичного порядку відродження ідей, що ризикували призвести до реставрації тоталітарного режиму, якщо їм буде дозволено закріпитися в суспільстві. За цих умов не мало значення, чи слід вважати КПЛ законною або незаконною після 13 січня 1991 року (там само, пп. 122, 130 і 133).

(b) Теперішня або нещодавня поведінка заявниці не мала значення, оскільки оскаржуваний захід був пов'язаний виключно з її політичною позицією у вирішальний період боротьби за збереження незалежності (там само, п. 132).

(c) За таких обставин, як у цій справі, дії партії можуть бути обґрунтовано приписані її членам, зокрема її лідерам, якщо тільки вони не відмежувалися від них. Таким чином, законодавчий орган міг обґрунтовано

виключаючи деяких осіб, до яких воно могло б застосовуватися в іншому випадку. Що стосується заявниці, то, як видається, навіть якби рішення Конституційного Суду цього не зробило, вона все одно була б позбавлена права бути обраною до парламенту на підставі чітко сформульованого положення частини 6 статті 5. За цих обставин Суд переконаний, що оскаржуване обмеження було достатньо передбачуваним і, отже, законним (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі *Танасе*, п. 163). Що стосується наслідків та значення додаткового критерію, визначеного Конституційним Судом Латвії, Суд розгляне їх у своєму аналізі пропорційності заходу нижче.

держави, демократичного ладу та національної безпеки» (там само, п. 118). Суд не бачить підстав вважати інакше у цій справі.

припустити, що основні лідери КПЛ займали антидемократичну позицію, якщо тільки вони не спростували цю презумпцію конкретними діями. Однак заявниця не зробила жодної заяви, яка б вказувала на те, що вона дистанціювалася від комуністичної партії під час вирішальних подій 1991 року або пізніше (там само, п. 123).

(d) Стаття 3 Протоколу № 1 не перешкоджає законодавчому органу чітко і ясно визначити сферу і спосіб застосування обмежувального заходу, а судам загальної юрисдикції залишається лише перевірити, чи належить конкретна особа до класу або групи, на яку поширюється відповідний законодавчий захід. У такому випадку завдання Суду полягає в тому, щоб оцінити, чи є, у світлі цього положення, прийнятий парламентом захід пропорційним, а не визнавати його неправомірним лише на тій підставі, що національні суди не мали повноважень «повністю індивідуалізувати» його застосування у світлі конкретної ситуації та обставин, що стосуються відповідної особи. У цій справі пані Жданок скористалася перевагами змагального процесу, позбавленого будь-яких ознак свавілля, за допомогою якого національні суди встановили, що вона підпадає під спірну категорію, визначену законом. Більше того, в такому процесі зацікавлені особи можуть не користуватися тими ж гарантіями, що й у кримінальному процесі; таким чином, сумніви можуть бути витлумачені проти них, тягар доведення може бути перекладений на них, і може здатися, що зовнішні ознаки мають важливе значення. Однак саме такою була справа пані Жданок, яка не змогла спростувати доказовий характер свідчень, що свідчили проти неї (там само, пп. 124–128).

55. Суд одразу зазначає, що він не діє у вакуумі. Оцінюючи дотримання державними органами своїх зобов'я-

зань за Конвенцією та протоколами до неї і, зокрема, ретельно перевіряючи пропорційність втручання, він повинен враховувати загальний контекст справи як на національному, так і на міжнародному чи регіональному рівнях (див., *mutatis mutandis*, рішення у справах «Женевське об'єднання синдикальних дій (CGAS) проти Швейцарії» (*Communauté genevoise d'action syndicale (CGAS) v. Switzerland*) [ВП], № 21881/20, п. 162, 27 листопада 2023 року; «Расул Джафаров проти Азербайджану» (*Rasul Jafarov v. Azerbaijan*), № 69981/14, п. 120, 17 березня 2016 року; та «Гапоненко проти Латвії» (*Гапоненко v. Latvia*) (ухв.), №. 30237/18, п. 43, 23 травня 2023 року). Як зазначив Уряд у своїх зауваженнях (див. пункт 40 вище), загальна ситуація в Європі суттєво змінилася з 2006 року, коли Велика Палата винесла рішення у попередній справі заявниці. У зв'язку з цим Суд не може залишити поза увагою той факт, що Латвія є сусідньою країною з Російською Федерацією, яка, починаючи з 2008 року, вторглася на територію Грузії (див. рішення у справі «Грузія проти Росії (II)» (*Georgia v. Russia (II)*) [ВП], по. 38263/08, пп. 36–39, від 21 січня 2021 року) та отримала військовий та політичний контроль над частинами України (див. рішення у справах «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) [ВП], №№ 20958/14 та 38334/18, пп. 315–49, від 16 грудня 2020 року, та «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], №№ 8019/16 та 2 інші, пп. 690–97, від 30 листопада 2022 року, а також згадане вище рішення у справі *Гапоненко*. Нарешті, Суд не може ігнорувати той факт, що 24 лютого 2022 року Росія розпочала військове вторгнення в Україну, після чого в результаті процедури, розпочатої відповідно до статті 8 Статуту Ради Європи, Російська Федерація перестала бути державою-членом з 16 березня 2022 року (див. «Федотова та інші проти Росії» (*Fedotova and Others v. Russia*) [ВП], № 40792/10 та 2 інші, п. 12, 17 січня 2023 року). Навіть якщо цей напад стався після того, як ця заява була подана і доведена до відома Уряду-відповідача, він, тим не менш, є невід'ємною частиною чітко вираженої тенденції розвитку подій після 2006 року, що має значення для цілей цієї справи.

56. Саме у світлі описаних вище подій Суд повинен оцінити поточне дотримання латвійським законодавством необхідності періодичної переоцінки оскаржуваного обмеження, як це викладено в п. 135 рішення у справі *Жданок* (див. пункт 10 вище). Він зазначає, що парламент Латвії тричі обговорював і відхилив пропозиції щодо скасування цього заходу в період з 2007 по 2010 рік, і що після цього не було жодних подальших спроб скасувати його (див. пункт 13 вище). Хоча за інших обставин Суд міг би вважати ці обмежені дії невинуватими і такими, що можуть схилити чашу терезів на користь визнання порушення, він не може дійти такого висновку в конкретному і делікатному контексті цієї справи, враховуючи, що «більшої стабільності», якою користувалася Латвія (і Європа в цілому), і про

яку згадувала Велика Палата у 2006 році, більше не існує. Суд також бере до уваги той факт, що Конституційний Суд, враховуючи час, що минув, і зміну ситуації, здійснив новий розгляд оскаржуваного обмеження (див. пункт 16 вище). Підсумовуючи, Велика Палата вже визнала, що оскаржуване обмеження має оцінюватися «з належним урахуванням цього особливого історико-політичного контексту і, як наслідок, широкої свободи розсуду, якою користується держава» (див. згадане вище рішення у справі *Жданок*, п. 121). Суд не може не визнати, що в період після ухвалення рішення Великої Палати Латвія мала все більше законних підстав побоюватися за свою безпеку, територіальну цілісність і демократичний порядок, і що це вимагає ще більш широкої свободи розсуду при захисті цих цінностей.

57. Як Суд вже підкреслював у *згаданій вище* справі *Танасе*, хоча від члена парламенту не можна вимагати «лояльності» до чинного уряду та його політики, необхідність забезпечення його лояльності до держави в принципі охоплює повагу до Конституції, законів, інститутів, незалежності та територіальної цілісності країни, запобігання будь-яким змінам, здійсненим з порушенням законів держави (там же, *пп.* 166–167). В іншому контексті Суд підкреслив, що політична партія або її лідери можуть сприяти змінам у законодавстві або правовій і конституційній структурі держави за двох умов: по-перше, засоби, що використовуються з цією метою, повинні бути в усіх відношеннях законними і демократичними; по-друге, запропоновані зміни самі по собі повинні бути сумісними з основоположними демократичними принципами (див. рішення у справі «*Геррі Батасуна і Батасуна проти Іспанії*» (*Herri Batasuna and Batasuna v. Spain*), №№ 25803/04 і 25817/04, п. 79, ЄСПЛ 2009). Повертаючись до правового положення, застосованого до заявниці, тобто до частини б статті 5 Закону про парламентські вибори у тлумаченні Конституційного Суду від 29 червня 2018 року, Суд зазначає, що вона забороняє балотуватися на парламентських виборах будь-якому громадянину, який як «брав активну участь» у КПЛ після 13 січня 1991 року, так і в даний час «ставити під загрозу і продовжує ставити під загрозу незалежність Латвійської держави та принципи демократичної держави, що керується верховенством права» (див. пункт 50 вище).

58. Відповідно до принципу субсидіарності, Суд не повинен підміняти собою національні органи влади при тлумаченні національного законодавства (див., серед багатьох інших джерел, *згадане вище* рішення у справі «*Мугеманганго*» (*Mugemangango*), п. 71). Зокрема, в його завдання не входить підміняти собою конституційний суд і тлумачити національну Конституцію (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «*Апостол проти Грузії*» (*Apostol v. Georgia*), № 40765/02, п. 39, ECHR 2006XIV). Суд не вбачає підстав не погодитися з твердженням



Уряду-відповідача про те, що обов'язкове тлумачення, надане Конституційним Судом, було в межах його інтерпретаційних повноважень у латвійській конституційній системі (див. пункт 37 вище). З огляду на широку свободу розсуду, якою користується держава-відповідач у цій сфері, Суд не вважає свавільним або необґрунтованим вибір двох сукупних критеріїв, викладених вище (див. пункти 52 та 57 вище) як такі, що визначають особливо високий рівень громадянської нелояльності та загрози захищеним цінностям.

59. Крім того, підхід латвійської держави в цьому питанні видається послідовним, оскільки особи, на яких поширюється дія ч. 6 ст. 5 Закону про парламентські вибори, також стикаються з подібними обмеженнями в інших життєво важливих і чутливих сферах. Так, вони не можуть балотуватися до рад місцевого самоврядування, обиратися на посаду глави держави, призначатися членами Кабінету міністрів, працювати в органах державної безпеки і, якщо вони не мають латвійського громадянства, отримати його шляхом натуралізації (див. параграф 27 вище).

60. Всупереч тому, що стверджує заявниця (див. пункт 35 вище), Суд не вважає, що її було усунуто від участі у виборах через просту незгоду з чинним урядом щодо його політики у тій чи іншій сфері, оскільки її право висловлювати таку незгоду будь-яким законним способом ніколи не ставилося під сумнів (див., *mutatis mutandis*, «Петропавловскіс проти Латвії» (*Petropavlovskis v. Latvia*), по. 44230/06, п. 88, ECHR 2015). Як зазначив Конституційний Суд, оскаржуване обмеження не забороняло відповідній особі брати активну участь у діяльності політичних партій та об'єднань, а заявниця була обрана членом Європейського парламенту з 2004 до 2024 року (див. пункти 11 та 16 вище).

61. Нарешті, що стосується процесуального аспекту прав заявниці за статтею 3 Протоколу № 1, Суд повторює, що початкова логіка оскаржуваного обмеження, коли обсяг та умови неприйнятності були детально визначені законодавцем, залишаючи судам єдине завдання перевірити, чи належить конкретна особа до категорії або групи, на яку поширюється відповідний законодавчий захід, і не делегуючи їм більш широку юрисдикцію для проведення повної індивідуальної оцінки справи кожного кандидата, була визнана су-

#### (iv) Висновок

62. Беручи до уваги все вищезазначене, зокрема, враховуючи, що загальний контекст справи змінився і що правова основа для оскаржуваного обмеження була звужена Конституційним Судом у 2018 році та відповідно застосована Центральною виборчою комісією (див. пункти 52, 58

місною з цим положенням *per se* (див. згадане вище рішення у справі *Жданока*, п. 125). Пізніше, у 2018 році, Конституційний Суд звужив це обмеження, додавши новий критерій «загрожував і продовжує загрожувати незалежності Латвійської держави та принципам демократичної правової держави», розробив індивідуальну оцінку «небезпеки» кожного кандидата та підтвердив повноваження Центральної виборчої комісії здійснювати таку оцінку (див. пункт 16 вище). У цій справі, однак, заявниця не показав, чому і яким чином аргументація Центральної виборчої комісії була свавільною, *ultra vires* або такою, що суперечить закону. Це правда, що формулювання рішення Центральної виборчої комісії від 21 серпня 2018 року, яке саме по собі ґрунтувалося на щорічних звітах Служби безпеки та іншій інформації, наданій органами державної безпеки, можна розглядати як дещо розпливчате та позбавлене конкретики щодо того, яку саме діяльність заявниці національні органи влади вважають такою, що ставить під загрозу незалежність та демократичний лад Латвії (пункт 19 вище). Однак за конкретних обставин справи та з огляду на публічний профіль заявниці, включаючи її підтримку дій Російської Федерації на Кримському півострові, Суд визнає, що підстави, наведені Комісією, є достатніми для цілей статті 3 Протоколу № 1 (див. і порівняйте, *mutatis mutandis*, рішення у справі «Кіркоров проти Литви» (*Kirkorov v. Lithuania*), № 12174/22, п. 63, 19 березня 2024 року, де Суд взяв до уваги відповідні резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи та встановив, що оцінка національних органів влади не була свавільною або безпідставною). Нарешті, Суд зазначає, що заявниця мала можливість подати скаргу до обласного адміністративного суду, який у змагальному провадженні встановив, що Комісія діяла в межах своєї компетенції. Що стосується стверджуваних процесуальних недоліків у цьому провадженні, зокрема використання засекречених доказів, Суд зазначає, що Окружний адміністративний суд дозволив представнику заявниці ознайомитися з документом звіту, який раніше був конфіденційним (див. пункти 21–22 вище). Заявниця не змогла пояснити, як саме цей або будь-який інший стверджуваний недолік вплинув на її права та результат справи. Підсумовуючи, Суд переконаний, що це провадження забезпечило заявниці достатні процесуальні гарантії від свавілля.

та б1 вище) після рішення Великої Палати у 2006 році, Суд переконаний, що, позбавляючи заявницю права балотуватися на парламентських виборах, латвійська влада не вийшла за межі своєї свободи розсуду. Відповідно, в цій справі не було порушення статті 3 Протоколу № 1.

### III. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

63. Заявниця також скаржилася на те, що її позбавлення права балотуватися на виборах становило порушення статей 10, 11 та 17 Конвенції. Суд вважає, що за обставин цієї справи стаття 3 Протоколу № 1 є *lex specialis* щодо статей 10 і 11 Конвенції (див. згадане вище рішення у справі *Жданока*, п. 141). Суд також повторює, що для того, щоб виникло питання за статтею 17, скарга

заявниці повинна виходити за межі тверджень про порушення інших положень Конвенції та протоколів до неї, що явно не так у цій справі (див. рішення у справі «Маджіо проти Італії» (*Maggio v. Italy*), № 46286/09 та 4 інших, від 8 червня 2010 року). За таких обставин окремий розгляд відповідних скарг не є виправданим.

### З ЦИХ ПРИЧИН СУД, ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* заяву прийнятною;
2. *Постановляє*, що не було порушення статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції;
3. *Постановляє*, що немає необхідності розглядати скарги за статтями 10, 11 та 17 Конвенції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 25 липня 2024 року відповідно до пп. 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Віктор Соловейчик

Маттіас Гійомар  
Реєстратор-Президент

## **IV. Окремі питання функціонування європейської системи захисту прав людини**



# Стислий виклад рішення Суду Європейського союзу (General Court), 8 травня 2024 року, справа — *Izuzquiza та інші проти Парламенту (Izuzquiza and Others v Parliament)*<sup>10</sup>, T-375/22

Розглядаючи позов про скасування рішення, поданий трьома фізичними особами, Загальний Суд (General Court) у розширеному складі скасував рішення Європейського парламенту від 8 квітня 2022 року<sup>11</sup>, яким цей орган відмовив заявникам у доступі до документів, що стосуються сум, виплачених пану Іоаннісу Лагосу, депутату Європарламенту, та його помічникам у контексті виконання мандата цього депутата. У цій справі Суд роз'яснив виняток, що стосується публічного доступу до документів, який ґрунтується на захисті приватного життя та цілісності особи, передбачений Регламентом № 1049/2001<sup>12</sup>. Суд вважає, що Парламент повинен був надати дозвіл на доступ до документів, які містять персональні дані пана Лагоса та його помічників і які стосуються, зокрема, відшкодування витрат на відрядження та добових, виплачених пану Лагосу цією установою, а також відшкодування витрат на відрядження його помічників.

Пан Лагос був обраний у Греції і вступив на посаду депутата Європейського парламенту 2 липня 2019 року. 7 жовтня 2020 року він був засуджений національним судом Греції до позбавлення волі строком на 13 років і 8 місяців та виплати штрафу за членство і керівництво злочинною організацією, а також за два незначні правопорушення. Після зняття депутатської недоторканості 27 квітня 2021 року пан Лагос був заарештований

бельгійською владою і переданий владі Греції. Наразі пан Лагос відбуває своє покарання в Греції.

Після визнання його винним у скоєнні кримінального злочину, зняття імунітету та ув'язнення, пан Лагос не склав свій мандат депутата Європейського парламенту. Більше того, його засудження не спричинило жодних повідомлень від влади Греції до Парламенту щодо відкликання його мандата.

7 грудня 2021 року заявники подали до Парламенту заяву про доступ до документів, що стосуються пана Лагоса, на підставі Регламенту № 1049/2001, а також до всіх документів, що стосуються надбавок, виплачених пану Лагосу, та витрат, пов'язаних із заробітною платою його акредитованих та місцевих помічників парламентарів. Рішенням від 4 лютого 2022 року парламент відмовив заявникам у наданні доступу до цих документів. Після повторної заяви заявників Парламент прийняв оскаржуване рішення, яким підтвердив свою початкову відмову надати їм доступ до запитуваних документів, посилаючись на виняток з права доступу до документів, що стосуються захисту персональних даних, передбачений Регламентом № 1049/2001, та обов'язок заявників довести необхідність передачі персональних даних для конкретної мети в суспільних інтересах, відповідно до Регламенту 2018/1725<sup>13</sup>.

## Висновки Суду

Суд зазначив, що стаття 9(1)(b) Регламенту 2018/1725 ставить передачу персональних даних в залежність від виконання низки сукупних умов. Відповідно, заявник, який просить доступ до інформації, повинен продемонструвати необхідність передачі персональних

даних для конкретної мети в суспільних інтересах, а потім довести, що ця передача є найбільш прийнятним з можливих заходів для досягнення переслідуваної мети і що вона є пропорційною цій меті. Після того, як це буде доведено, відповідна установа зобов'язана

10 Щомісячний бюлетень практики (Monthly Case-Law Digest), травень 2024

11 Рішення Європейського Парламенту A(2021) 10718C від 8 квітня 2022 року («оскаржуване рішення»).

12 Зокрема, статтею 4(1)(b) Регламенту (ЄС) № 1049/2001 Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 2001 року про доступ громадськості до документів Європейського Парламенту, Ради та Комісії (ОJ 2001 L 145, с. 43). Згідно з цим положенням, установи повинні відмовляти в доступі до документа, якщо його розкриття підрве захист приватного життя і недоторканності особи, зокрема, відповідно до законодавства Співтовариства про захист персональних даних.

13 Відповідно до статті 9(1)(b) Регламенту (ЄС) 2018/1725 Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2018 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних установами, органами, офісами та агенціями Союзу та про вільний рух таких даних, який скасовує Регламент (ЄС) № 45/2001 та Рішення № 1247/2002/ЄС (ОJ 2018 L 295, с. 39), персональні дані повинні передаватися одержувачам, заснованим в Європейському Союзі, крім установ та органів ЄС, тільки якщо одержувач встановить, що передача даних необхідна для конкретної мети в інтересах суспільства, а контролер, якщо є підстави вважати, що законні інтереси суб'єкта даних можуть бути порушені, встановить, що передача персональних даних для цієї конкретної мети є пропорційною після наочного зважування різних конкуруючих інтересів.



визначити, що немає підстав вважати, що така передача може завдати шкоди законним інтересам суб'єкта даних, і, в такому випадку, зважити різні конкуруючі інтереси з метою оцінки пропорційності запитуваної передачі персональних даних.

Таким чином, в контексті винятку з права на доступ до документів, що стосуються захисту персональних даних, Суд розглянув,<sup>14</sup> чи виконали заявники обов'язок довести необхідність передачі персональних даних для конкретної мети в суспільних інтересах<sup>15</sup>.

По-перше, він проаналізував, чи є мета, на яку посилалися заявники для передачі персональних даних, про які йде мова, конкретною метою в суспільних інтересах.

У зв'язку з цим Суд зазначає, що така передача може ґрунтуватися на загальній меті, такої як право громадськості на інформацію про поведінку членів парламенту при виконанні ними своїх обов'язків. У цій справі мета, на яку посилалися заявники, полягала у з'ясуванні конкретних сум, виділених парламентом пану Лагосу протягом відповідного періоду, та способу використання цих сум при виконанні ним своїх депутатських повноважень з метою сприяння громадському контролю, зважаючи на доступ пана Лагоса до державних коштів. Всупереч твердженням Парламенту, ця мета не є загальною, а пов'язана з конкретними обставинами справи, що розглядається, які є досить винятковими за своєю природою. Вони стосуються депутата, який після засудження, зокрема, до позбавлення волі на строк 13 років і 8 місяців за вчинення тяжких злочинів, таких як членство у злочинній організації та керівництво нею, залишився депутатом і продовжував отримувати надбавки, пов'язані з виконанням цієї функції. Відповідно, з огляду на ці обставини, Парламент був неправий, відмовившись визнати мету, вказану заявниками, як конкретну мету, що відповідає суспільним інтересам.

По-друге, Суд аналізує, чи довели заявники необхідність передачі персональних даних, зокрема, чи була ця передача найбільш прийнятним заходом для досягнення конкретної мети в інтересах суспільства, яку переслідували заявники, і чи була вона пропорційною цій меті.

Щодо надбавки на загальні витрати<sup>16</sup> та щомісячної заробітної плати пана Лагоса<sup>17</sup>, Суд зауважив, що інформація про ці права є у вільному доступі для гро-

мадськості на веб-сайті Парламенту. Оскільки розкриття персональних даних, про які йде мова, не було найбільш прийнятним заходом для досягнення мети, яку переслідували заявники, вони не змогли довести необхідність такої передачі. На думку Суду, ситуація є іншою щодо відшкодування витрат на відрядження та виплати добових членам парламенту, оскільки загальнодоступна інформація з цього приводу не дає можливості встановити ані суми, виплачені парламентом пану Лагосу у зв'язку з виконанням ним мандата члена парламенту протягом відповідного періоду, ані мету поїздки, пункт призначення чи маршрут, яким він подорожував. Таким чином, оскільки передача цих даних дозволить громадськості отримати доступ до цієї інформації, розкриття цих даних є більш прийнятним заходом для досягнення мети, яку переслідували заявники, ніж доступ до інформації, яка вже є суспільним надбанням. Відповідно, Суд дійшов висновку, що передача даних, які стосуються пана Лагоса, є заходом, необхідним для досягнення конкретної мети суспільного інтересу, на яку посилалися заявники, щоб виправдати передачу персональних даних, про які йде мова, і що Парламент був неправий, визнавши, що заявники не виконали зобов'язання продемонструвати необхідність такої передачі для досягнення цієї мети.

Щодо заробітної плати акредитованих та місцевих помічників пана Лагоса, Суд зазначив, що вона виплачується їм незалежно від їхньої конкретної діяльності в контексті допомоги, наданої пану Лагосу. Відповідно, оскільки передача документів, що стосуються виплати цих зарплат, не може надати заявникам інформацію про будь-який прямиий або непрямиий внесок у фінансування або підтримки злочинної або незаконної діяльності пана Лагоса, заявники не довели необхідність такої передачі. Однак витрати, пов'язані з поїздками помічників пана Лагоса, тісно пов'язані з його діяльністю і можуть свідчити про можливий зв'язок, навіть якщо тільки опосередкований, з незаконною діяльністю, яку здійснював пан Лагос. Відповідно, Суд дійшов висновку, що передача персональних даних, які містяться в документах, що стосуються відшкодування цих витрат, є заходом, необхідним для досягнення мети, на яку посилалися заявники, і що Парламент був неправий, вважаючи, що заявники не виконали обов'язок продемонструвати необхідність передачі персональних даних для конкретної мети в інтересах суспільства.

14 Як передбачено статтею 4(1)(b) Регламенту № 1049/2001.

15 Стаття 9(1)(b) Регламенту 2018/1725.

16 Відповідно до статей 25 і 26 Рішення 2009/С 159/01 Бюро Європейського Парламенту від 19 травня і 9 липня 2008 року про реалізацію заходів щодо Статуту для членів Європейського Парламенту (ОJ 2009 С 159, с. 1) члени Парламенту отримують одноразову допомогу на загальні витрати на щомісячній основі на підставі єдиної заяви, поданої на початку терміну їхніх повноважень.

17 Відповідно до статті 10 Рішення 2005/684/ЄС від 28 вересня 2005 року про прийняття Статуту для членів Європейського Парламенту (ОJ 2005 L 262, с. 1) («Статут для членів»), щомісячна заробітна плата членам Європейського Парламенту повинна виплачуватися автоматично.

Далі Суд розглянув можливу шкоду законним інтересам пана Лагоса та його помічників, спричиненої передачею оскаржуваних персональних даних. У зв'язку з цим, розглядаючи пропорційність цієї передачі, Суд збалансував різні конкуруючі інтереси<sup>18</sup>. Відповідно, що стосується, з одного боку, інтересу в захисті вільного здійснення мандата депутата, що стосується запиту на доступ до інформації, пов'язаної з відшкодуванням витрат на проїзд і добових, отриманих паном Лагосом, то публічна інформація про такі поїздки не є такою, що обмежує, так чи інакше, вільне здійснення його мандата. Таким чином, не було продемонстровано, яким чином розкриття інформації про здійснені поїздки може вплинути на вільне здійснення мандата депутата Європейського Парламенту. Що стосується, з іншого боку, інтересу в забезпеченні безпеки пана Лагоса, то у випадку з документами, що стосуються добових і відшкодування витрат на проїзд, отриманих у минулому, безпека депутата в принципі більше не може розглядатися як така, що знаходиться під загрозою через передачу персональних даних, про які йде мова, оскільки вони стосуються поїздок, які вже відбулися на момент подачі запиту заявниками.

Хоча оприлюднення інформації про періодичні поїздки пана Лагоса, зокрема до приватного будинку в Греції, може завдати шкоди його безпеці, Суд підкреслює, що саме Парламент, зважуючи конкуруючі інтереси, повинен забезпечити захист персональних даних, не-

обхідних для безпеки пана Лагоса, таких як його особиста адреса. Крім того, що стосується безпеки пана Лагоса під час його майбутніх поїздок на виконання свого мандату, то це питання не виникає, оскільки пан Лагос був ув'язнений на дату прийняття оскаржуваного рішення і тому не міг подорожувати. У цьому контексті Суд вважає, що, оскільки оскаржувані поїздки відбувалися в період, коли п. Лагос вже був засуджений за вчинення тяжких злочинів, право заявників на отримання інформації про мету та пункти призначення цих поїздок було законним. Оскільки ризики можливої шкоди вільному здійсненню паном Лагосом свого мандату та його безпеці не є достатніми для виправдання відмови у розкритті персональних даних, Парламент помилково вважав, що передача цих даних завдасть шкоди законним інтересам пана Лагоса та його помічників, і що, зваживши різні конкуруючі інтереси, така передача не буде пропорційною.

У світлі вищевикладеного, Суд скасував оскаржуване рішення в тій частині, в якій Парламент відмовив у доступі до документів, що містять персональні дані пана Лагоса, які стосуються відшкодування витрат на проїзд та добових, виплачених йому Парламентом, а також до документів, що містять персональні дані помічників-консультантів пана Лагоса, які стосуються відшкодування витрат на проїзд, отриманих ними.

18 Як передбачено статтю 9(1)(b) Регламенту 2018/1725.



## Співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права з прав людини

Івана Єліч, суддя Європейського суду з прав людини

[▶ \(відео доступне за посиланням\)](#)

## Ключова доповідь: Відступ від Конвенції під час надзвичайної ситуації

Петер Пацолай, суддя Європейського суду з прав людини

[▶ \(відео доступне за посиланням\)](#)





## **V. Показчик справ, вказаних у розділах I та II**



## Рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України

1. **Цеге фон Мантейфель проти України** ([Tsyoge Fon Manteyfel v. Ukraine](#)) від 11.01.2024, заява № 29804/16, стор. 5

Ключові слова: примусове психіатричне лікування. незаконне тримання в лікарні, виплата компенсації за незаконне тримання в лікарні

2. **Григоров проти України** ([Grygorov v. Ukraine](#)) від 11.01.2023, заява № 44442/13, стор. 5

Ключові слова: доступ до суду, строк апеляційного оскарження

3. **Шмакова проти України** ([Shmakova v. Ukraine](#)) від 11.01.2024, заява № 70445/13, стор. 6

Ключові слова: право на мирне володіння майном, позбавлення права власності, належне урядування, скасування права на майно, що було отримано добросовісно

4. **Будівельно-інвестиційна група 1 проти України** ([Budivelnno Investytsiyna Grupa 1 v. Ukraine](#)) від 11.01.2024, заява № 56903/10, стор. 6

Ключові слова: право на мирне володіння майном, розірвання договору оренди землі в загальних інтересах, відшкодування шкоди

5. **Мухтаркулиєв та інші проти України** ([Mukhtarkulyyev and others v. Ukraine](#)) від 18.01.2024, заяви №№ 57031/21, 57034/21, 2499/22, 4213/22, 4216/22, 33925/22, стор. 7

Ключові слова: тримання під вартою, умови тримання, тривалість кримінального провадження

6. **Салков та інші проти України** ([Salkov and others v. Ukraine](#)) від 18.01.2024, заяви №№ 13087/17, 18378/17, 20605/17, 1532/18, 19904/18, 38183/18, 57092/18, 2370/19, 12788/19, 38492/21, 3741/23, стор. 8

Ключові слова: тривалість цивільного провадження, розумний строк

7. **Козачук та інші проти України** ([Kozachuk and others v. Ukraine](#)) від 18.01.2024, заяви №№ 6295/17 18376/17 23943/17 42791/17 19926/18 47105/18 49026/18 986/19 20890/19 20909/19 44695/19 , стор. 8

Ключові слова: тривалість цивільного провадження, розумний строк

8. **Агеєв та інші проти України** ([Ageyev and others v. Ukraine](#)) від 18.01.2023, заяви №№ 39666/16, 27733/21, 57905/21, стор. 8

Ключові слова: перегляд рішення про тримання під вартою, розумний строк

9. **Єфремов та Тамков проти України** ([Yefremov and Tamkov v. Ukraine](#)) від 18.01.2024, заяви №№ 52812/16, 59051/21, стор. 9

Ключові слова: тримання під вартою, розумний строк, перегляд рішення про тримання під вартою

10. **Ролік та Шандра проти України** ([Rolik and Shandra v. Ukraine](#)) від 18.01.2024, заяви №№ 13921/17, 54870/21 , стор. 9

Ключові слова: тримання під вартою, обґрунтованість рішення про тримання під вартою

11. **Радченко та Абрамов проти України** ([Radchenko and Abramov v. Ukraine](#)) від 18.01.2024, заяви №№ 5312/20, 22627/20, стор. 9

Ключові слова: тримання під вартою, медична допомога під час тримання під вартою

12. **Кентеш та Бородиня проти України** ([Kentesh and Borodynya v. Ukraine](#)) від 18.01.2024, заяви №№ 44244/19, 26300/22 , стор. 10

Ключові слова: ефективне розслідування, смерть родичів заявників, до якої непричетні представники держави

13. **Миронюк та інші проти України** ([Myronyuk and others v. Ukraine](#)) від 18.01.2024, заяви №№ 10853/16, 55637/18, 35581/21, стор. 10

Ключові слова: ефективне розслідування, жорстоке поводження, вчинене приватними особами

14. **Білокін та інші проти України** ([Bilokin and others v. Ukraine](#)) від 08.02.2024, заяви №№ 3779/14, 7849/17, 27964/21, стор. 11  
Ключові слова: тривалість кримінального провадження, розумний строк
15. **Єсічко та інші проти України** ([Yesichko and others V. Ukraine](#)) від 08.02.2024, заява №№ 35659/13, стор. 11  
Ключові слова: виселення з житла, баланс інтересів при виселенні з житла
16. **Сторожук та Кононов проти України** ([Storozhuk and Kononov v. Ukraine](#)) від 08.02.2024, заяви №№ 13577/16, 48768/16, стор. 12  
Ключові слова: жорстоке поводження, неефективність розслідування
17. **Богдан проти України** ([Bogdan v. Ukraine](#)) від 08.02.2024, заява № 3016/16, стор. 12  
Ключові слова: право на правову допомогу, право на адвоката, справедливе провадження
18. **Шиліна проти України** ([Shylyna v. Ukraine](#)) від 15.02.2024, заява № 2412/19, стор. 14  
Ключові слова: право на мирне володіння майном, індивідуальний та надмірний тягар
19. **Жолонко та інші проти України** ([Zholonko and others v. Ukraine](#)) від 22.02.2024, заяви №№ 18371/17, 1533/18, 16154/18, 19938/18, стор. 14  
Ключові слова: тривалість цивільного провадження, розумний строк
20. **Сімон проти України** ([Simon v. Ukraine](#)) від 22.02.2024, заява № 41877/21, стор. 15  
Ключові слова: медична допомога під час тримання під вартою
21. **ТОВ «Гратіон Трейд» проти України** ([Gration Treyd, TOV v. Ukraine](#)) від 22.02.2024, заява № 9166/14, стор. 15  
Ключові слова: право на мирне володіння майном, гарантії при вилученні майна під час обшуку
22. **Молдован проти України** ([Moldovan v. Ukraine](#)) від 14.03.2024, заява № 62020/14, стор. 15  
Ключові слова: право на приватне життя, визнання батьківства, позитивні зобов'язання
23. **Пєвнєв та інші проти України** ([Pyevnyev and others v. Ukraine](#)) від 14.03.2024, заяви №№ 19907/18, 30982/18, 34489/18, 47097/18, 31747/22, 34178/22, 50117/22, 14692/23, стор. 16  
Ключові слова: тривалість цивільного провадження, розумний строк
24. **Петраковський та Леонтьєв проти України** ([Pettrakovskyy and Leontyev v. Ukraine](#)) від 21.03.2024, заяви №№ 26815/16, 43612/16, стор. 17  
Ключові слова: жорстоке поводження, ефективне розслідування, умови тримання під вартою
25. **Костюченко та інші проти України** ([Kostyuchenko and others v. Ukraine](#)) від 28.03.2024, заяви №№ 8908/22, 8915/22, 26416/22, 32265/22, 57260/22, 57885/22, 2327/23, 2988/23, 3737/23, 16496/23, 17490/23, стор. 18  
Ключові слова: умови тримання під вартою, тривалість тримання під вартою, перегляд тримання під вартою, тривалість судового провадження
26. **Буйлук та інші проти України** ([Buyluk and others v. Ukraine](#)) від 28.03.2024, заяви №№ 55250/16, 48907/22, 2292/23, стор. 18  
Ключові слова: тривалість кримінального провадження, розумний строк, законність тримання під вартою, тривалість тримання під вартою
27. **Сливинський та Чубар проти України** ([Slyvynskyy and Chubar v. Ukraine](#)) від 28.03.2024, заяви №№ 47711/22, 7365/23, стор. 19  
Ключові слова: тривалість кримінального провадження, розумний строк
28. **Діденко проти України** ([Didenko V. Ukraine](#)) від 28.03.2024, заява № 5800/22, стор. 19  
Ключові слова: справедливість провадження, принцип рівності сторін
29. **Торбіч проти України** ([Torbich v. Ukraine](#)) від 28.03.2024, заяви №№ 41713/13, 29980/15, стор. 19  
Ключові слова: право на інформацію, право на свободу вираження поглядів, вибори, суспільно-необхідна інформація

## Ухвали про визнання заяв неприйнятними

30. ПАТ «Київстар» проти України ([Kyivstar, PAT v. Ukraine](#)) від 16.01.2024, заява № 27237/19, стор. 20
31. Волков проти України ([Volkov v. Ukraine](#)) від 07.03.2024, заява № 74785/14, стор. 21
32. Андрухович та інші проти України ([Andrukhovych and others v. Ukraine](#)) від 21.03.2024, заяви №№ 1121/22, 7698/22, стор. 21
33. Лисенко проти України ([Lysenko v. Ukraine](#)) від 28.03.2024, заява № 17841/17, стор. 22

## Ухвали щодо вилучення заяв із реєстру справ Суду

34. Дружеловський та інші проти України ([Druzhelovskyy and others v. Ukraine](#)) від 18.01.2024, заяви №№ 12787/21, 47190/21, 47320/21, 56917/21, 19854/22, 26966/22, стор. 22
35. Ковталюк проти України ([Kovtalyuk v. Ukraine](#)) від 18.01.2024, заява № 2704/16, стор. 22
36. Шведова проти України ([Shvedova v. Ukraine](#)) від 18.01.2024, заява № 55736/14, стор. 22
37. Чуб проти України ([Chub v. Ukraine](#)) від 18.01.2024, заява № 14401/14, стор. 23
38. Кудрявцева та Кудрявцев проти України ([Kudryavtseva and Kudryavtsev v. Ukraine](#)) від 01.02.2024, заява № 28141/20, стор. 23
39. ТОВ «Бриг-А» проти України ([Bryg-A, TOV v. Ukraine](#)) від 15.02.2024, заяви №№ 75237/10, 75295/10, стор. 23
40. Долженко проти України ([Dolzhenko v. Ukraine](#)) від 15.02.2024, заява № 58060/10, стор. 23
41. Папезжук проти України ([Papezhuk v. Ukraine](#)) від 15.02.2024, заява № 71548/13, стор. 23
42. Ройзен проти України ([Royzen v. Ukraine](#)) від 15.02.2024, заява № 64723/16, стор. 23
43. Мироненко та інші проти України ([Myronenko and others v. Ukraine](#)) від 21.03.2024, заяви №№ 4731/12, 929/13, 42118/14, стор. 24

## Справи, комуніковані Європейським судом з прав людини Уряду України

44. Аляпіна проти України ([Alyapina v. Ukraine](#)) від 16.02.2024, заяви №№ 28145/19, 18122/22, стор. 24
45. Мошін проти України ([Moshin v. Ukraine](#)) від 23.02.2024, заява № 42928/17, стор. 24
46. Єрмоленко проти України ([Yermolenko v. Ukraine](#)) від 23.02.2024, заява № 26256/21, стор. 24
47. Радченко проти України ([Radchenko v. Ukraine](#)) від 05.03.2024, заява № 21217/17, стор. 25
48. Шабратський та Шабратська проти України ([Shabratsky and Shabratska v. Ukraine](#)) від 11.03.2024, заява № 19234/18, стор. 25



## Рішення Європейського суду з прав людини у справах проти інших держав

- 1. Міранда Магро проти Португалії ([Miranda Magro v. Portugal](#))** від 09.01.2024, заява № 30138/21, стор. 27  
Ключові слова: утримання психічно-хворої особи у в'язниці, умови утримання психічно-хворої особи
- 2. Рамадан проти Франції ([Ramadan v. France](#))** від 09.01.2024, заява № 23443/23, стор. 28  
Ключові слова: сексуальне насильство, домагання, розголошення інформації про жертву сексуального насильства та домагань
- 3. Д. проти Латвії ([D v. Latvia](#))** від 11.01.2024, заява № 76680/17, стор. 29  
Ключові слова: ієрархія у в'язницях, жорстоке чи таке, що принижує честь та гідність, поведження з боку приватних осіб
- 4. Тена Арреґуй проти Іспанії ([Tena Arregui v. Spain](#))** від 11.01.2024, заява № 42541/18, стор. 30  
Ключові слова: право на приватне життя, таємниця листування, розголошення листування політика
- 5. Аль-Хавсаві проти Литви ([Al-Hawsawi v. Lithuania](#))** від 16.01.2024, заява № 6383/17, стор. 31  
Ключові слова: сприяння ЦРУ в утриманні затриманих осіб на території держави-відповідача, відповідальність держави-відповідача за жорстоке поведження ЦРУ відносно ув'язнених на її території
- 6. Алле проти Франції ([Allée v. France](#))** від 18.01.2024, заява № 20725/20, стор. 32  
Ключові слова: право на свободу вираження поглядів, сексуальне домагання, повідомлення про сексуальне домагання
- 7. О.Г. та інші проти Греції ([O.G. and others v. Greece](#))** від 23.01.2024, заяви №№ 71555/12, 48256/13, стор. 33  
Ключові слова: право на приватне життя, поширення персональних даних в суспільних інтересах, поширення інформації про ВІЛ-статус
- 8. О.Р. проти Греції ([O.R. v. Greece](#))** від 23.01.2024, заява № 24650/19, стор. 34  
Ключові слова: неповнолітні біженці, нелюдське та принизливе для гідності становище
- 9. Шер'є проти Франції ([Cherrier v. France](#))** від 30.01.2024, заява № 18843/20, стор. 35  
Ключові слова: право на приватне життя, народження дитини анонімно, доступ до інформації про походження
- 10. Бернотас проти Литви ([Bernotas v. Lithuania](#))** від 30.01.2024, заява № 59065/21, стор. 36  
Ключові слова: право на мирне володіння майном, відшкодування шкоди, заподіяної злочином, індивідуальний тягар відшкодування шкоди
- 11. Угулава проти Грузії № 2 ([Ugulava v. Georgia \(No. 2\)](#))** від 01.02.2023, заява № 22431/20, стор. 37  
Ключові слова: принцип безсторонності суду, об'єктивний критерій неупередженості суду
- 12. Снайдерс проти Нідерландів ([Snijders v. the Netherlands](#))** від 06.02.2024, заява № 56440/15, стор. 38  
Ключові слова: прийняття доказів, права обвинуваченого на допит свідків, показання свідка, якому загрожує небезпека
- 13. Подчасов проти Росії ([Podchasov v. Russia](#))** від 13.02.2024, заява № 33696/19, стор. 39  
Ключові слова: захист персональних даних, збереження та доступ до телекомунікаційних даних, принцип пропорційності, необмежена влада, гарантії проти зловживань правоохоронних органів
- 14. Шкоберне проти Словенії ([Škoberne v. Slovenia](#))** від 15.02.2024, заява № 19920/20, стор. 40  
Ключові слова: невивіркове зберігання телекомунікаційних даних, а доступ до телекомунікаційних даних, якість закону

15. **Деде проти Туреччини** ([Dede v. Türkiye](#)) від 20.02.2024, заява № 48340/20, стор. 42  
Ключові слова: право на свободу вираження поглядів, критика роботодавця, допустима критика, баланс між конкуруючими інтересами
16. **Діаконеза проти Румунії** ([Diaconeasa v. Romania](#)) від 20.02.2024, заява № 53162/21, стор. 43  
Ключові слова: догляд за особою з інвалідністю, зменшення допомоги, баланс між конкуруючими інтересами
17. **М.Дж. проти Литви** ([M.G. v. Lithuania](#)) від 20.02.2024, заява № 6406/21, стор. 44  
Ключові слова: злочини проти неповнолітніх, сексуальне насилля, пропорційність санкцій за злочини сексуального характеру, розумний строк проваджень щодо сексуального насильства
18. **Данілет проти Румунії** ([Danileț v. Romania](#)) від 20.02.2024, заява № 16915/21, стор. 45  
Ключові слова: свобода вираження поглядів судді, критика політичних процесів суддею, авторитет і безсторонність судової влади, дисциплінарне провадження
19. **Ва Байле проти Швейцарії** ([Wa Baile v. Switzerland](#)) від 20.02.2024, заяви №№ 43868/18, 25883/21, стор. 46  
Ключові слова: профілювання, дискримінація за ознакою раси
20. **Качмарек проти Польщі** ([Kaczmarek v. Poland](#)) від 22.02.2024, заява № 16974/14, стор. 47  
Ключові слова: зберігання та оприлюднення записів телефонних розмов третіх осіб, права осіб, які не є об'єктом таємного спостереження, законність втручання
21. **Бошкочевіч проти Сербії** ([Boškočević v. Serbia](#)) від 05.03.2024, заява № 37364/10, стор. 48  
Ключові слова: право на індивідуальне звернення до ЄСПЛ, тиск та залякування особи
22. **Вагдалт проти Угорщини** ([Vagdalt v. Hungary](#)) від 07.03.2024, заява № 9525/19, стор. 49  
Ключові слова: встановлення батьківства, відповідальність держави за дії агентів
23. **Канатлі проти Туреччини** ([Kanatlı v. Türkiye](#)) від 12.03.2024, заява № 18382/15, стор. 50  
Ключові слова: свобода совісті, відмова від проходження військової служби
24. **Алмеїда Арроя проти Португалії** ([Almeida Arroja v. Portugal](#)) від 19.03.2024, заява № 47238/19, стор. 51  
Ключові слова: право на вираження поглядів, оціночні судження, суворість санкцій, баланс між конкуруючими інтересами
25. **Польська громадська мережа WATCHDOG проти Польщі** ([Sieć Obywatelska Watchdog Polska v. Poland](#)) від 21.03.2023, заява № 10103/20, стор. 52  
Ключові слова: право на інформацію, суспільно-необхідна інформація, легітимна мета у обмеженні права
26. **В.І. проти Республіки Молдова** ([V.I. v. The Republic of Moldova](#)) від 26.03.2024, заява № 38963/18, стор. 53  
Ключові слова: примусова госпіталізація дитини до психіатричної лікарні, примусове лікування дитини, застосування хімічних засобів стримування, госпіталізація без медичної потреби, захист осіб з розумовою інвалідністю
27. **Energyworks Cartagena S.L. проти Іспанії** ([Energyworks Cartagena S.L. v. Spain](#)) від 26.03.2024, заява № 75088/17, стор. 55  
Ключові слова: ретроактивні зміни, майно
28. **Верхувен проти Франції** ([Verhoeven v. France](#)) від 28.03.2024, заява № 19664/20, стор. 56  
Ключові слова: Гаазька конвенція, повернення дитини до одного з батьків

